

НАУКОВІ ПРАЦІ

**НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Видання індексується Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Scientific Indexing Services (SIS), Academic Resource Index (ResearchBib), WorldCat, CrossRef, Google Scholar, Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), BASE, EBSCO, Наукова періодика України, Україніка наукова.

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України у галузях історичні науки (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) та соціальні комунікації (наказ МОН України № 1188 від 24 вересня 2020 р.) (Категорія «Б»).

Наукові праці НБУВ мають DOI 10.15407/np

Редакційна колегія:

- Н. Кунанець*, доктор наук із соціальних комунікацій (*головний редактор*);
В. Горовий, доктор історичних наук (*заступник головного редактора*);
В. Струнгар, кандидат наук із соціальних комунікацій (*відповідальний секретар*);
О. Онищенко, академік НАН України, доктор філософських наук;
В. Попик, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України;
Ю. Половинчак, доктор наук із соціальних комунікацій;
В. Бабік, доктор гуманітарних наук (Польща);
Л. Буряк, доктор історичних наук;
О. Василенко, кандидат історичних наук;
Т. Добко, доктор наук із соціальних комунікацій;
В. Добровольська, кандидат наук із соціальних комунікацій;
О. Заваліна, доктор філософії (США);
М. Закіров, доктор політичних наук;
О. Збанацька, доктор наук із соціальних комунікацій;
Н. Іванова, кандидат історичних наук;
Н. Кушнарченко, доктор педагогічних наук;
Л. Литвинова, кандидат наук із соціальних комунікацій;
К. Лобузін, доктор наук із соціальних комунікацій;
С. Ляшко, кандидат історичних наук;
Е. Мацевічюте, доктор філософії (Швеція);
І. Мищак, доктор історичних наук;
А. Ржеуський, кандидат наук із соціальних комунікацій;
О. Тур, доктор наук із соціальних комунікацій;
Л. Шаріпова, доктор філософії (Велика Британія);
Л. Яременко, кандидат історичних наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 61

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ГЛОБАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Київ 2021

УДК 02(477)(06)

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 4 від 29.04.2021)

Відповідальний редактор
С. Закірова, кандидат історичних наук, доцент

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського /
редкол.: Н. Кунанець (голов. ред.), В. Горовий (заст. голов. ред.), В. Струнгар (відп.
секр.) [та ін.] ; відп. ред. С. Закірова ; НАН України, Нац. б-ка України
ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2021. – Вип. 61. – 350 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких висвітлюються актуальні питання гуманітарно-культурної складової стратегічних комунікацій в умовах інформаційних викликів часу, сучасних моделей діяльності бібліотек як наукових і соціокультурних центрів. Репрезентовано дослідження можливостей сучасних технологій у задоволенні інформаційних запитів вітчизняної науки; проаналізовано феномен стратегічних комунікацій, їх вплив на протидію глобальним інформаційним загрозам; висвітлено актуальні аспекти протидії інформаційній агресії в умовах війни з РФ; з'ясовано роль інформаційних структур у соціальному діалозі; досліджено значення інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій.

У наукових статтях випуску розглянуто особливості наукової та бібліотечно-інформаційної діяльності НБУВ в умовах карантину; роль і значення сучасних бібліотек для формування та функціонування інформаційного простору; досліджено новітні напрями бібліотечної діяльності, характеристики роботи з традиційними й цифровими джерелами та носіями інформації.

Видання орієнтовано на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців і практиків у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

ЗМІСТ

Розділ I. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ

Горовий В., Горова С. Електронні інформаційні технології в задоволенні інформаційних запитів вітчизняної науки.....	9
Аулін О. Стратегічні комунікації: участь бібліотечних установ у протидії глобальним інформаційним загрозам	19
Шлапак Ю. Стратегічні комунікації як феномен: наукова дефініція.....	28
Іванова Н. Перспективи суспільного діалогу в інформаційну добу	40
Полтавець С. «Війни пам'ятей»: польський досвід протистояння Російській Федерації	50
Полтавець Т. Двомовність як фактор розгортання інформаційної агресії РФ проти України	63
Закіров М., Закірова С. Модерація електронних петицій як політичного інструмента комунікації влади і суспільства	79
Кулицький С. Змістово-функціональна структуризація інформаційного простору в аналітичній роботі наукової бібліотеки...98	
Копанєва В., Костенко Л. Система репозитаріїв України.....	115
Гребенюк А. Антиукраїнська пропаганда: характерні риси та поняття	128
Польовик С., Макарова О. Світові медіа як інструмент формування іміджу президентів	140
Маленко Я. Стратегічні комунікації у відображенні екологічної проблематики	151

Розділ II. ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ БІБЛОТЕК ДЛЯ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Коваль Т., Горєва В., Кулаковська Т., Матвійчук Л. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: наукова та бібліотечно-інформаційна діяльність в умовах карантину (2020 р.)	167
--	-----

Бондаренко В., Струнгар В. Особливості розробки мобільного застосунку бібліотеки в онлайн-конструкторі: критерії, алгоритм створення, перспективи	192
Желай О. Бібліотека як ефективний суб'єкт системи сучасних внутрішньосупільних інформаційних обмінів: політичний, соціокомунікативний аспекти	208
Вакульчук О. Електронні бібліотечно-інформаційні ресурси багатотиражної преси як складової газетної періодики України	226
Медведєва А. Використання інформаційних ресурсів бібліотечних установ для розвитку та підтримки інформаційних комунікацій	236
Пальчук В. Удосконалення методик контент-моніторингу в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек	246
Каращук О. Бібліотеки в інформаційно-аналітичному супроводі стратегічних комунікацій	258
Клименко О., Сокур О. Бібліотечні проєкти національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу	272
Кабаренкова Є. Роль бібліотек у протидії булінгу: від правової обізнаності до створення безпечного середовища	288
Натаров О. Інформаційний супровід реформування наукової сфери України: роль національних бібліотек (з досвіду СІАЗ НБУВ)	300
Чернявська Л. Комунікативний простір сучасної бібліотеки як фактор утвердження основ гендерної рівності в суспільстві	320
Бойко О. Екскурсійна діяльність Фонду Президентів України: нові виклики	337

Розділ I

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ

В УМОВАХ

ІНФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ

<https://doi.org/10.15407/np.61.009>
УДК 027.021:021.1–048.32:[355.451+004.77:316.77+001.891]

Валерій Горвий,

доктор історичних наук, професор, заступник гендиректора,
заслужений діяч науки і техніки України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: valnihor@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

Світлана Горова,

доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: gorova.s@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-015-0128>

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЗАДОВОЛЕННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАПИТІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ

У статті розглядаються основні тенденції розвитку інформаційних процесів у контексті трансформації сучасних інформаційних обмінів у зв'язку із зростаючим значенням науки в перетворювальній діяльності суспільства. Ці процеси базуються на розвитку електронних інформаційних технологій, глобальній інформатизації, на вдосконаленні соціальних інформаційних комунікацій і всієї системи керування інфосферою, пов'язаною з піднесенням загального творчого потенціалу суспільства. З розвитком потреб в активізації інноваційних процесів у всіх сферах суспільної діяльності набуває зростаючого значення вдосконалення роботи мережі наукових бібліотек, сучасних центрів акумуляції, збереження та організації використання наукової інформації – на сьогодні інформації найбільшого суспільного значення.

У цілому впровадження електронних інформаційних технологій обумовило істотне оновлення завдань щодо науково-інформаційного обслуговування дослідницької діяльності працівниками наукових бібліотек. Необхідна сьогодні технологічна модернізація науки, пов'язана із зростаючою її роллю в розвитку інформаційного суспільства, потребує також і від інформаційних працівників бібліотек вдосконалення їхнього професійного рівня. Введення в науковий обіг
© В. Горвий, С. Горова, 2021

електронної інформації оновлює та коригує всі традиційні функції цих установ, що ґрунтувалися ще недавно лише навколо книговидавання.

Пропонований матеріал акцентує увагу читача на розвитку функціональних особливостей такої категорії бібліотек у зв'язку з потребами й особливостями використання електронних інформаційних ресурсів у забезпеченні науковою інформацією як безпосередньо науково-дослідницького процесу, так і процесу впровадження в суспільну практику результатів цієї діяльності.

Ключові слова: електронні інформаційні технології, стратегічні комунікації, керування інформаційними ресурсами, міжнародне наукове співробітництво, цільові наукові програми.

Розвиток електронних інформаційних технологій обумовив формування нових підходів до використання наявної інформації для підвищення продуктивності наукової діяльності. Ці технології дали можливість переведення всіх видів інформації у форму двійкових чисел, у систему оцифрованих даних, що полегшує комп'ютерне оброблення та інші операції і створює можливість приведення різних за формою відображення даних до спільного змістовного знаменника. У загальному вигляді оцифрування означає перетворення аналогового вихідного матеріалу в числовий формат. Таким чином організовані цифрові дані об'єднуються в процесі наукового дослідження, дають можливість різнобічно розкривати характерні особливості предмета дослідження. При цьому можуть використовуватися комбінації властивостей різних видів інформації: текстової, графічної, числової, акустичної та ін. Використання комп'ютерного керування інформаційними процесами дає можливість оперувати значними інформаційними масивами, набагато прискорює швидкість проведення операцій, значно оптимізує весь дослідницький процес.

У наш час уперше у свідомій історії людства на інформаційному етапі його розвитку обсяги продукованої інформації стали перевищувати потреби її практичного використання. І це дає не лише позитивні результати. В умовах глобальної інформатизації різко активізувалося масове інфотворення, реалізація можливостей самовиявлення особистостей в усіх соціальних групах суспільства, відбувається зростання в суспільному обігу інформаційних продуктів, пов'язаних із творчою активністю громадян, однак при різному рівні їхньої підготовки до процесу інфотворення.

Сьогодні ми перебуваємо на тому етапі розвитку національного інформаційного простору, коли в суспільній свідомості ще не переважають

прагматичні чинники у сфері електронного інфотворення. І переважна більшість активних учасників розвитку інформаційного простору використовує інформаційні обміни в Інтернеті на рівні побутового спілкування та розваг. Процес запозичення наявного вже західного досвіду використання електронної інформації в різних сферах суспільного розвитку – в економіці, політиці, науці, у військовій справі та ін. – у нашому національному інформаційному просторі з ряду причин відбувається дуже повільно.

У зв'язку із цим у продукованих на сьогодні масивах нової вітчизняної інформації, насамперед електронної, питома вага актуальної, якісної, необхідної для сучасної науки інформації дуже невелика. І тому в нашому національному просторі на сьогодні відбір нових якісних даних з усіх сфер суспільної діяльності, наукових розвідок для використання в масштабних фундаментальних наукових дослідженнях стикається з проблемою перероблення зростаючих обсягів надлишкової інформації різної якості, повноти та специфіки змістовного відображення. Водночас зі зростаючим значенням науки в сучасному житті зростає значення процесу відбирання високоякісної інформації для наукових досліджень. І цей процес через його трудомісткість – необхідність застосування електронних технологій пошуку та систематизації ресурсів, комутація їх із дедалі більш витонченими умовами цілепокладання в суспільному розділі праці – набуває самостійного значення. Він стає самостійним предметом діяльності інформаційних працівників наукових бібліотек, значно розширюючи їхні функції порівняно з бібліотечним процесом традиційного комплектування фондів.

Формування відповідної сучасним вимогам до керування інформаційними ресурсами спеціалізації серед працівників наукових бібліотек створює можливості для увільнення висококваліфікованих дослідників в академічних інститутах, інших наукових центрах від невластивих їм у сучасних умовах підготовчих функцій у науковому процесі, від не завжди кваліфікованого мандрування в масивах глобальної інформації зі сподіванням знайти корисні дані. Така бібліотечна спеціалізація може прямо сприяти підвищенню ефективності наукових досліджень.

У цілому впровадження електронних інформаційних технологій обумовило істотне оновлення завдань щодо науково-інформаційного обслуговування дослідницької діяльності працівниками наукових бібліотек. Необхідна сьогодні технологічна модернізація науки, пов'язана з її зростаючою роллю в розвитку інформаційного суспільства, потребує також і від інформаційних працівників бібліотек удосконалення їхнього

професійного рівня. Введення в науковий обіг електронної інформації оновлює та коригує всі традиційні функції цих установ, що ґрунтувалися ще недавно лише навколо книговидавництва. Вони дедалі більше мають ставати ар'єргардами наукових центрів в організації використання стрімко зростаючих масивів електронної інформації, сприяти оперативному аналізу змісту нових ресурсів для їх подальшого використання. У зв'язку із цим у видавничій діяльності наукових бібліотек дедалі більшого значення набувають спеціалізовані інформаційно-аналітичні видання. Для якісного задоволення наукових запитів у цих бібліотеках також розробляються сучасні технології оперативного вивчення динаміки розвитку інтересів користувачів і загальносуспільних інтересів, а також механізми зворотного зв'язку з практиками при використанні наукових ресурсів. Інтереси підвищення продуктивності сучасних наукових досліджень сьогодні дедалі більше диктують потребу включення науково-інформаційної діяльності бібліотек у єдиний процес дослідної роботи.

Розвиток наукової діяльності в інформаційному просторі нашої країни в сучасних умовах особливо пов'язаний з необхідністю зростання загальносуспільного усвідомлення інноваційних процесів як основного рушія суспільного прогресу. Неформальне, дійсне усвідомлення значення наукової діяльності для України як вихід із скрутного становища в сучасних умовах сприятиме і конкретизації суспільного замовлення на дослідницьку діяльність, і формуванню авторитету науки в ієрархії суспільних цінностей, створенню сприятливого клімату для наукової діяльності, і залученню української молоді до цього виду суспільної діяльності, що на сьогодні є серйозною суспільною проблемою.

Реальний вплив на розвиток цих процесів пов'язаний з активним спільним долученням як установ академічної науки, так і наукових бібліотек до ефективного використання можливостей стратегічних інформаційних комунікацій, що базуються сьогодні насамперед на електронних технологіях. Ці комунікації в сучасному суспільстві набувають значення основного інструмента керування інформаційним процесом, пов'язаним з інтересами національного розвитку України в сучасних умовах, з інноваційними особливостями цього розвитку. Адже вони забезпечують «скоординоване й належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [1]. Вони узгоджують основні напрями інноваційного процесу, у якому проявляється цілепокладання

суспільного розвитку, з відповідним управлінським інформаційним ресурсом держави.

Входження академічної науки зі своїм науковим ресурсом, що дедалі більше набуває вигляду наукової електронної інформації, у систему цих комунікацій сприяє підвищенню якості інформаційних обмінів на загальнонаціональному рівні, об'єктивно сприяє зближенню науки з потребами сучасного суспільного розвитку. При цьому підвищується рівень суспільної свідомості, наближаючись до науково обґрунтованого, що сприяє формуванню відповідної психологічної атмосфери навколо реалізації планів інноваційного розвитку українського суспільства. Таким чином, на практиці відбувається впровадження в життя положень стратегії Національної академії наук України, що, зокрема, передбачає і пропаганду «...у широких колах суспільства, органах влади усіх рівнів наукових досягнень НАН України та наукових знань, формування усвідомлення вирішального значення науки для суспільного прогресу та розвитку держави» [2].

Варто при цьому зауважити, що на постіндустріальному етапі суспільної еволюції комп'ютеризовані наукові бібліотеки в загальносуспільних інформаційних процесах дедалі більшою мірою відіграють роль банківських структур з аналогії з відповідними структурами у фінансовій системі суспільства. Ця глибока аналогія дає підстави сподіватися, що при відповідному технологічному забезпеченні наукові бібліотеки стануть ефективною базою для реалізації стратегічних завдань вітчизняної науки, у тому числі й тих, що пов'язані зі зростанням інноваційного рівня суспільної свідомості.

Зокрема, видається також дуже продуктивною на нинішньому етапі розвитку інформаційних процесів з використанням можливостей стратегічних комунікацій скоординована діяльність наукових бібліотек та установ академічної науки в міжнародній діяльності. При підключенні бібліотек як сучасних інформаційних центрів до процесу забезпечення актуальною науковою інформацією може значно поліпшитися робоча й науково-психологічна атмосфера в колективах, що реалізують важливі проекти міжнародного наукового співробітництва. Кількість таких проектів постійно розширюється зі збільшенням проблем загальноцивілізаційного масштабу.

Серед найбільш яскравих прикладів такого співробітництва можна згадати успішну роботу МКС на земній орбіті, роботу міжнародного колективу вчених на Великому адронному колайдері, глобальні медичні дослідження, міжнародне співробітництво з багатьох аспектів астро-

номічної тематики, чимало інших важливих проєктів, що потребують міжнародної концентрації наукової думки.

У вітчизняній науковій діяльності особлива увага наукових бібліотек має бути зосереджена на інформаційному забезпеченні «загальноакадемічних цільових наукових програм, яких сьогодні нараховується близько 20 і переважна більшість яких є комплексними та охоплює міждисциплінарні проблеми» [2]. На напрямах збільшення питомої ваги програмно-цільової та конкурсної тематики в академічній науці має бути не лише вже передбачене збільшення частки їх фінансування, а й здійснюватися концентрація відповідного інформаційного забезпечення. Такій концентрації має сприяти введення у відповідний науковий обіг через систему стратегічних комунікацій якісного наукового ресурсу, напрацьованого в різних регіонах світу, ресурсу, який на сьогодні при величезних обсягах продукованої електронної інформації часто губиться й далеко не завжди потрапляє у сферу дослідницької практики. Водночас якісна наукова робота без своєчасного ознайомлення вітчизняних дослідницьких колективів з науковими результатами, що одержуються в різних регіонах світу, у наш час не є можливою.

Розвиток міжнародних наукових досліджень, їхні складність і багатоаспектність обумовлюють необхідну активізацію міжнародної бібліотечної діяльності. Власне, саме інформаційні працівники бібліотек – сучасних інформаційних центрів – мають сприяти створенню гібридних хмарних утворень з якісного наукового матеріалу, актуальних даних і результатів здійснених уже попередніх напрацювань, що мають використовуватися на основі технологій розподіленого оброблення цифрових комп'ютерних даних, що надаються інтернет-користувачам у режимі онлайн-сервісу. Дослідники при цьому зможуть генерувати нові ідеї, проривні рішення, не відволікаючись на випадкову або ж застарілу інформацію.

Використання цих технологій, починаючи з вироблення стартових, концептуальних досліджень, може поєднуватися з розвитком при впровадженні інформатизації продуктивних технологій інформаційного супроводу процесу досліджень. Продуктивними при цьому є розвинуті останнім часом можливості зворотного зв'язку, формати круглих столів на сайтах, відеоконференції тощо. Серед таких інновацій перспективним виглядає включення в загальний процес технологічного оновлення методик квантової психології. Ідеться про формування навколо процесу дослідження «тунелів реальності», необхідних інформаційних ресурсів, які якнайкраще концентрують увагу дослідників на досліджуваних реаліях, саме на тому, що «дійсно має місце у світі» [3]. Таким чином,

використання технологій хмарних технологій і «тунелів реальності» допомагає дослідникам зосередитися на предметі дослідження, певною мірою відволікає їх від занурення в низькоякісну, а іноді й шкідливу інформацію.

Треба зауважити, що розвиток зазначених інформаційних технологій для наукової діяльності набуває значення ще й у зв'язку з тим, що розвиток наукової діяльності в умовах постіндустріального суспільства, коли наука дедалі більше стає безпосередньо виробничим фактором [4], навіть на рівні фундаментальних наук, а тим більше на прикладному рівні натикається на проблеми, пов'язані з проявом конкурентних впливів. Істотною небезпекою для вітчизняної науки, для всього інноваційного комплексу суспільної діяльності становлять інформаційні диверсії, гібридні інформаційні війни.

Треба зазначити, що поряд з розвитком міжнародного наукового співробітництва глобального масштабу в стратегічних комунікаціях знаходять відображення й інформаційні процеси, пов'язані з науковою діяльністю, науковими обмінами на рівні відображення інтересів держав, крупних виробничих комплексів тощо. У роботі на міжнародних ринках наукових продуктів, що в інформаційному суспільстві стрімко розвиваються, спільний виступ наукових установ з науковими бібліотеками також має істотні перспективи. Водночас бібліотеки, як сучасні інформаційні центри, своєю інформаційно-аналітичною продукцією, блоками матеріалів з публікаціями ЗМІ, науково-популярними матеріалами з тем введених на ринок наукових продуктів можуть істотно сприяти просуванню вітчизняних наукових здобутків на міжнародних ринках. Певною мірою такою роботою вже ведеться підрозділами НБУВ, що представляють у глобальному інформаційному просторі наукову періодику НАН України [5].

Таким чином, система наукових бібліотек України при їх комп'ютеризації і відповідній підготовці кадрів може істотно сприяти зростанню ролі вітчизняної науки як важливого чинника модернізації країни, збільшенню внеску Національної академії наук у забезпечення ефективного економічного та соціального розвитку України, її обороноздатності й національної безпеки.

Безпосередньо специфіка розвитку інформаційних процесів постіндустріального суспільства створює умови для розширення функцій наукових бібліотек, що відображає процес їх адаптації до стрімкого процесу розвитку глобальних інформаційних ресурсів. Об'єктивна необхідність розвитку творчого потенціалу суспільства обумовлює трансформацію цих установ

в ефективний інструмент керування інформаційними ресурсами, базовими для високопродуктивної наукової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015. *Офіц. інтернет-представництво Президента України : вебсайт*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.
2. Концепція розвитку Національної академії наук Україна на 2014–2023 роки. URL: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-131225-187-1.pdf>.
3. Уилсон Р. А. Квантовая психология / пер. с англ. ; под ред. Я. Невструева. Киев : Янус, 1998. С. 123.
4. Иноземцев В. Л. Постиндустриальный мир Даниела Белла / Белл Даниел. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia, 1999. С. XXX.
5. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Електронні інформаційні ресурси НБУВ : вебсайт. URL: irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv.html.

References

1. Ukaz Prezidenta Ukrainy No. 555/2015 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku “Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy”» [«On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 2, 2015 “On the new version of the Military Doctrine of Ukraine”]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> [in Ukrainian].
2. Kontseptsiiia rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukraina na 2014–2023 roky [The concept of development of the National Academy of Sciences of Ukraine for 2014–2023]. Retrieved from <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-131225-187-1.pdf> [in Ukrainian].
3. Uilson, R. A. (1998). Kvantovaia psihologiiia [Quantum psychology]. (Ja. Nevstruev, Trans). (p. 123). Kiev: Janus. Retrieved from <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-131225-187-1.pdf> [in Russian].
4. Inozemcev, V. L. (1999). Bell’s Post-Industrial World. *The Coming Post-Industrial Society. Social forecasting experience*. D. Bell. Moscow: Academia [in Russian].

5. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Elektronni informatsiini resursy NBUV: vebsait [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. NBUV electronic information resources: website]. Retrieved from irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv.html [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.01.2021.

Valery Horovyi,

Dr. Sci. (History), Professor, Deputy Director,
Honored Science and Technology Figure of Ukraine,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: valnihor@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2644-5249>

Svitlana Horova,

Dr. Sci. (Social Communications), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: gorova.s@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0151-0128>

Electronic Information Technologies and its Role in Meeting the Information Needs of Ukrainian Science

The article considers the main trends in processes of information circulation in the context of the transformation of modern information exchanges in connection with the growing importance of science in society transformative activities.

These processes are based on the development of electronic information technology, global informatization, the improvement of social information communications and the entire management system of the infosphere, associated with the rise of the overall creative potential of society.

As the need to intensify innovation processes in all spheres of public activity grows, it becomes increasingly important to improve the network of scientific libraries, which are modern centers of accumulation, preservation and organization of scientific information, and it is scientific information that today is of greatest public importance. In general, the introduction of electronic information technology has led to a significant update of the tasks of scientific and information services which scientific libraries could offer to researchers and users.

The technological modernization of science needed today, due to its growing role in the development of the information society, also requires librarians to improve their professional level. The introduction of electronic information into scientific circulation renews and corrects all the traditional functions

of scientific libraries, which until recently were based only around the publisher. The article focus is on the development of functional characteristics of this category of libraries with regard to the needs and features of the use of electronic information resources in providing research process and implementation of its results in public practice with scientific information.

Keywords: electronic information technologies, strategic communications, information resources management, international scientific cooperation, target scientific programs.

<https://doi.org/10.15407/np.61.019>
УДК 02(477):[355.451+316.77]:[004.056+005.334]

Олександр Аулін,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: sozionik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ: УЧАСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ У ПРОТИДІЇ ГЛОБАЛЬНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ЗАГРОЗАМ

У статті досліджуються стратегічні комунікації, що відбуваються в умовах глобалізації за участі бібліотечно-інформаційних центрів України. Визначено, що в згаданій сфері найбільшу небезпеку становлять деструктивні зовнішні впливи на інформаційний простір України, особливо з боку радикальних ісламістських рухів та Російської Федерації. Показано, що одним з можливих об'єктів для поширення радикальної ісламістської літератури є бібліотечні установи. Запропоновано заходи з протидії негативним інформаційним впливам з використанням можливостей бібліотек. Виходячи із завдань дослідження, використовувалися структурно-функціональний метод, методи системного аналізу й експертних оцінок.

Ключові слова: стратегічні комунікації, глобалізація, бібліотечно-інформаційні центри, соціальні комунікації, інформаційна безпека, політичний іслам, інформаційний простір.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах світу, що глобалізується, постійно зростає роль стратегічних комунікацій. Зокрема, ідеться про науково-освітні та культурні обміни відносно пошуку варіантів розв'язання важливих проблем, що виникають перед людством у цілому або перед окремими соціальними групами. Разом з тим важливу роль відіграють політико-дипломатичні та військово-політичні контакти. Їхні основні цілі – не допустити розгортання військових конфліктів або локалізувати чи запобігти негативним наслідкам, що виникають у разі застосування традиційної зброї. Проте іноді такі контакти використовуються з маніпулятивною метою. В умовах гібридної війни, що ведеться

РФ проти нашої країни, великого значення набуває ефективне використання наявних і створення нових каналів комунікації. На цьому напрямі діяльності актуалізується проблема модерних стратегічних комунікацій, тобто комплексної участі державних установ у формуванні наративів, спрямованих на цільову аудиторію. У згаданому контексті значно посилюється роль бібліотечно-інформаційних центрів на кшталт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ), на базі яких може здійснюватися аналіз наявних і потенційних загроз, пов'язаних з участю таких центрів у глобальній стратегічній комунікації. Така діяльність набуває особливої ваги під час міжнародних комунікацій з мусульманськими суб'єктами інформаційної діяльності, частина з яких створює й розповсюджує ісламістські наративи відверто радикального характеру. Крім ісламістського, інші світові центри сили також намагаються впливати у власних інтересах на інформаційний простір України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд аспектів проблем, що торкаються міжнародних стратегічних комунікацій, науково-інформаційної діяльності українських бібліотечно-інформаційних центрів, а також інформаційної безпеки, розкрито в працях таких науковців, як О. Ауліна [1], С. Богданов [2], К. Галаган [9], Б. Гудал [7], В. Горовий [3], Л. Дубровіна [3], С. Корман [7], П. Корніш [8], В. Ліпкан [5], Д. Хольцхаузен [9] та ін.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Сьогодні, на жаль, відсутні праці, присвячені аналізу загроз, що виникають під час стратегічних комунікацій глобального характеру, зокрема тих, що відбуваються за участі бібліотечно-інформаційних центрів та охоплюють сферу інформаційної співпраці із закордонними країнами. Такий стан речей може негативно позначитися в цілому на стратегічних комунікаціях, які здійснюються на згаданому напрямі.

Мета статті – аналіз актуальних і потенційних загроз, які є або можуть стати наслідками стратегічних комунікацій, що відбуваються в умовах глобалізації, за участі бібліотечно-інформаційних центрів. Разом з тим розглядатимуться заходи з протидії негативним інформаційним впливам у рамках вищезазначеного комунікаційного сегмента.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні стратегічні комунікації (далі – СК) перетворюються на дієвий засіб вирішення багатьох завдань, замість застосування збройних і/або економічних чинників, як це було в минулому. Унаслідок широкого вживання терміна «стратегічні комунікації» відбуваються такі негативні наслідки, як розмивання його субстанційних характеристик. Тому на початку дослідження ми розглянемо основні

підходи до визначення поняття стратегічні комунікації, які пропонуються вітчизняними та закордонними авторами. Серед закордонних основну увагу ми приділятимемо працям дослідників зі США, провідних країн Євросоюзу та РФ, які мають значний досвід використання СК, у тому числі в кризові періоди.

У найбільш загальному вигляді СК розглядаються західними вченими як цілеспрямовані комунікації, що здійснюються суб'єктом для виконання своєї місії [9]. На думку дослідника RAND Corporation К. Пола, СК – це «скоординовані дії, повідомлення, образи та інші види оповіщення та залучення, спрямовані на інформування, вплив і переконання певних цільових аудиторій на підтримку цілей держави» [10]. Експерти Chatham House визначають СК як «систему взаємопов'язаних дій на стратегічному, оперативному й тактичному рівнях керування, що спрямована на досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій та виявляє ефективні методи й механізми активації та підтримки певних типів поведінки зі сторони цих аудиторій» [8]. У 2007 р. у США вийшла праця «Модель XXI ст. для спілкування у світовій війні ідей. Від спрощеного впливу до прагматичної складності», у якій робиться важливий висновок про те, що в останні десятиріччя відбулися кардинальні зміни в домінуючих моделях СК. Монологічні – замінені на діалогічні [7].

Російські дослідники пропонують свої підходи до визначення стратегічних комунікацій. Спільним для них є розуміння СК як гранично широкої за своїм охопленням діяльності, пов'язаної з досягненням стратегічних цілей, необхідністю синхронізації дій різних суб'єктів, метою яких є просування або зміна культурних (ідеологічних) цінностей у свідомості цільових аудиторій, поліпшення іміджу держави на міжнародній арені [2].

У Доктрині інформаційної безпеки України стратегічні комунікації визначаються як «скоординоване та належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [6]. На думку українських дослідників В. Горового і В. Ліпкана, стратегічні комунікації на сучасному етапі розвитку цивілізаційних відносин покладено в основу гарантування реалізації національних інтересів і просування цілей держави [3, 5].

Виходячи з викладеного, у контексті, що нас цікавить, стратегічні комунікації можуть бути визначені як «системне, скоординоване використання комунікативних можливостей держави, спрямованих на просу-

вання її цілей, шляхом досягнення розуміння інтересів і потреб цільових аудиторій та виявлення ефективних методів і механізмів активації та підтримки певних типів поведінки з боку цих аудиторій».

Згідно із зафіксованими в Доктрині загрозами інформаційній безпеці України можна визначити основні суб'єкти, що здійснюють з-за кордону вплив на інформаційний простір України. Це – Російська Федерація, ісламський світ, Китай, США і Євросоюз.

Якщо брати до уваги вимоги Доктрини і відштовхуватися від ролі бібліотечно-інформаційних центрів у міжнародних стратегічних комунікаціях, то одним з найнебезпечніших стає ісламський чинник. У цьому випадку не йдеться про всі мусульманські країни та/або міжнародні релігійні й релігійно-політичні об'єднання. Ми говоримо лише про ісламістів, які намагаються завдяки власній інтерпретації священних мусульманських книг підбурити одновірців на захоплення політичної влади з кінцевою метою відновлення всесвітнього халіфату. Саме з такого руху, як «Брати-мусульмани», вийшов свого часу лідер «Ісламської держави» Аль-Багдаді, а засновник «Аль-Каїди» Усама бен Ладен активно співробітничав із «братями». Сьогодні на території України функціонує філіал міжнародного ісламістського релігійно-політичного об'єднання Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі, засновники якого орієнтують прихильників на створення халіфату. Крім того, існують організації, які періодично видають і розповсюджують праці ідеологічно наближених до руху «Братів-мусульман» авторів: Ю. Кардаві, С. Кутба, М. аль-Газалі та ін. [4, с. 299–310]. Понад те, на думку вітчизняних і закордонних експертів, територія України, починаючи з 1970-х років, використовується для транспортування радикальних ісламістів із Близького Сходу до країн Західної Європи. Це також завдає Україні додаткових репутаційних збитків на міжнародному рівні.

Ще одним важливим напрямом діяльності прихильників політичного ісламу в Україні є поширення радикальних поглядів власних ідеологів. Одним з найбільш привабливих об'єктів для розповсюдження радикальної ісламістської літератури ісламісти можуть вважати бібліотечно-інформаційні центри на кшталт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. У цьому контексті йдеться не тільки про можливість поповнення книжкових фондів літературою відповідної спрямованості, а й про активну виставкову роботу, яку здійснює НБУВ. Наприклад, під час чергової виставки, присвяченої мусульманській тематиці, читацькій аудиторії можуть бути представлені книги С. Кутба та інших апологетів радикального ісламізму. Разом з тим додатковий вплив на відвідувача

зробить безпосередньо високий статус НБУВ – як відомий та авторитетний в Україні та за її межами інформаційний і науковий центр.

Інформаційні впливи з боку РФ, яка здійснює військово-політичну та інформаційну агресію проти України, також несуть серйозну загрозу. З одного боку, це напряму не стосується сегмента міжнародних стратегічних комунікацій за участі бібліотечно-інформаційних центрів. Проте друковані та електронні носії, що містять вигідні Кремлю стратегічні наративи, можуть надходити до бібліотеки в прихованому вигляді. Наприклад, наукові видання з Польщі, Словаччини, країн Балтії та інших суб'єктів ЄС, кінцевим бенефіціаром яких є підконтрольні Москві організації, створені для здійснення деструктивного інформаційного впливу.

Стратегічні комунікації за участі українських бібліотечно-інформаційних центрів із США та країн Євросоюзу є сьогодні найменш безпечними для України. Це обумовлено близькими культурними цінностями, а також політико-економічним спрямуванням офіційного Києва до євроатлантичної інтеграції. Водночас треба брати до уваги, що книги та інші зразки друкованої продукції можуть містити в собі такий стратегічний наратив: «Західні країни є єдиними носіями загальнолюдських цінностей, тому вони мають право здійснювати свою “просвітницьку” місію в інших країнах різними, іноді досить жорсткими способами».

Для китайського інформаційного впливу є характерним вкорінення у свідомість цільових аудиторій думки про те, «що сучасний Китай вірний тисячолітнім традиціям “серединної імперії”». Відповідно до цієї концепції прийнято вважати, що КНР, як і попередні китайські державні утворення, нібито не здатна на відверту військово-політичну експансію, якщо у її правлячого класу відсутня впевненість у здатності абсолютно безболісно для себе «переварити» окуповані території. До цього, зазвичай, додається думка про наявність у вірогідних об'єктів китайської експансії ядерної зброї або союзницьких відносин із членами «атомного клубу», робиться висновок, що військових зіткнень не відбудеться. Хоча ситуація з Тибетом і вторгненням у 1979 р. у В'єтнам свідчать про зворотне [1, с. 60–67]. Враховуючи геополітичне положення України активного деструктивного втручання з боку КНР у вітчизняний інформаційний простір у найближчій перспективі навряд чи треба очікувати.

Висновки. Отже, в умовах глобалізації стратегічні комунікації перетворюються на окремий важливий інструмент для розв'язання багатьох проблем, які в минулому розв'язувалися переважно із застосуванням збройних і/або економічних чинників.

Стратегічні комунікації можуть бути визначені як «системне, скоординоване використання комунікативних можливостей держави, спрямованих на просування її цілей, шляхом досягнення розуміння інтересів і потреб з боку цільових аудиторій, виявлення ефективних методів та механізмів активації й підтримки певних типів поведінки з боку цих аудиторій».

Якщо брати до уваги інформаційні загрози і відштовхуватися від ролі бібліотечно-інформаційних центрів у міжнародних стратегічних комунікаціях, то найбільш небезпечними стають ісламістський та російський чинники.

Для ісламістських організацій, які сьогодні намагаються публікувати та розповсюджувати в Україні праці своїх ідеологів, значний інтерес можуть становити бібліотечно-інформаційні центри на кшталт НБУВ.

Друковані та електронні носії, що містять вигідні Кремлю стратегічні наративи, можуть надходити до бібліотечних установ у прихованому вигляді (як наукові видання з Польщі, Словаччини, країн Балтії та інших суб'єктів ЄС), кінцевим бенефіціаром яких є підконтрольні Москві організації, створені для здійснення деструктивного інформаційного впливу.

Завадити проникненню в бібліотечні фонди ідеологічно небезпечних матеріалів можливо за рахунок організації системного аналізу паперових та інших носіїв інформації, що надходять до НБУВ та інших бібліотек з вищезгаданих країн, щодо їх можливого використання для здійснення деструктивного впливу на інформаційний простір України.

Список бібліографічних посилань

1. Ауліна О. В. Політична міфологія в інформаційних війнах : монографія. Київ : Видавець Бихун В. Ю., 2018. 168 с.
2. Богданов С. В. Стратегические коммуникации: концептуальные подходы и модели для государственного управления. *CYBERLENINKA*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/nstrategicheskie-kommunikatsii-kontseptualnye-podhody-i-modeli-dlya-gosudarstvennogo-upravleniya>.
3. Горовий В. М. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія / за наук. ред. Л. А. Дубровіної. Київ, 2010. 230 с.
4. История Востока : в 6 т. Т. 5. Восток в новейшее время: 1914–1945 гг. / відп. ред. Р. Г. Ланда. М. : Вост. лит., 2006. 717 с.
5. Ліпкан В. Експертний висновок на проект Стратегії розвитку ефективних комунікацій у ЗСУ. *Глобал. орг. союз. лідерства*. 2015. URL:

<http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategii-rozvitku-efektivnix-komunikacijuzsu>.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України. *Верховна Рада України. Законодавство України*: вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

7. Corman, S. R., Trethewey, A., Goodall, B. A 21st Century Model for Communication in the Global War of Ideas. From Simplistic Influence to Pragmatic Complexity. Consortium for Strategic Communication, Arizona State University, 2007, April 3, Report № 0701, pp. 4–14. URL: <https://csc.asu.edu/wp-content/uploads/pdf/114.pdf>.

8. Cornish P., Lindley-French J., Yorke C. Strategic Communications and National Strategy. *A Chatham House Report*. September 2011, p. 4. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911stratcomms.pdf>.

9. Hallahan K., Holtzhausen D., Van Ruler B., Vercic D., Siramsh K. Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2007, № 1, p. 4. <https://doi.org/10.1080/15531180701285244>.

10. Paul Chr. Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates. Santa Barbara, CA: ABCCLIO, 2011.

References

1. Aulina, O. V. (2018). Politychna mifolohiia v informatsiinykh viinakh [Political mythology in information war]. Kyiv: Vydavets Bykhun V. [in Ukrainian].

2. Bogdanov, S. V. Strategicheskie kommunikatsii: kontseptualnye podkhody i modeli dlia gosudarstvennogo upravleniia [Strategic communications: conceptual approaches and models for public administration]. *CYBERLENINKA*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskie-kommunikatsii-kontseptualnye-podhody-i-modeli-dlya-gosudarstvennogo-upravleniia> [in Russian].

3. Horovyi, V. M. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

4. Istoriya Vostoka: v 6 t. T. 5: Vostok v noveyshee vremya: 1914–1945 gg. [History of the East: 6 p. Part 5: The East in recent times]. (2006). R. G. Landa (Ed.). Moscow: Vostochnaia literatura [in Russian].

5. Lipkan, V. (2015). Ekspertnyi vysnovok na proekt Stratehii rozvytku efektyvnykh komunikatsii u ZSU [Expert opinion on the project of Strategy

of Development of Effective Communications in Armed Forces of Ukraine]. *Hlobalna orhanizatsiia soiuznytskoho liderstva – Global Organization of Allied Leadership*. Retrieved from <http://goal-int.org/ekspertnij-visnovok-na-proekt-strategiiozvitku-efektivnix-komunikaciju-zsu> [in Ukrainian].

6. Ukaz Prezidenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku “Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy”» [Decree of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of December 29, 2016 “On the Doctrine of Information Security of Ukraine”»]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: webportal*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017> [in Ukrainian].

7. Corman, S. R., Trethewey, A., Goodall, B. (2007). A 21st Century Model for Communication in the Global War of Ideas. From Simplistic Influence to Pragmatic Complexity. Consortium for Strategic Communication, Arizona State University. Retrieved from <https://csc.asu.edu/wp-content/uploads/pdf/114.pdf> [in English].

8. Cornish, P., Lindley-French, J., Yorke, C. (2011). Strategic Communications and National Strategy. *A Chatham House Report*. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/r0911stratcomms.pdf> [in English].

9. Hallahan, K., Holtzhausen, D., Van Ruler, B., Vercic, D., Siramsh, K. (2007). Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. <https://doi.org/10.1080/15531180701285244> [in English].

10. Paul, Chr. (2011). Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates. Santa Barbara, CA: ABCCLIO [in English].

Стаття надійшла до редакції 22.04.2021.

Oleksandr Aulin,

PhD (Philosophy), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: sozionik@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>

Strategic Communications: Libraries in Combating Global Information Threats

The article examines the security component of international strategic communications, in which Ukrainian state information and bibliographic centers participate. The main approaches to defining the concept of strategic communications elaborated by Ukrainian researchers, as well as their colleagues from the European Union, the United States and the Russian Federation, are analyzed. The own definition of the term

strategic communications is offered. The Doctrine of Information Security of Ukraine is considered, in the part concerning strategic communications and strategic narratives. It has been determined that today the greatest danger is posed by destructive information influences directed from the outside to the information space of Ukraine, especially by international Islamist movements and the Russian Federation. In addition, it has been shown that the territory of Ukraine has been used since the 1970 s to transport radical Islamists from the Middle East to Western Europe. It also inflicts additional reputational damage on Ukraine at the international level. Proponents of these movements may consider information and bibliographic centers to be one of the most attractive targets for the spread of radical Islamist literature. In this case, not only the possibility of replenishing the book collections with literature of the relevant orientation is taken into account, but also the active exhibition work carried out by the centers. It is noted that printed and electronic media containing strategic narratives beneficial to the Russian Federation can enter information and bibliographic centers in a covert form (as scientific publications from the Republic of Poland, the Czech Republic, Austria, Hungary, the Baltic States and other European Union countries), the ultimate beneficiary of which are organizations controlled by the Russian Federation, created to exercise destructive information influence. Measures to counteract negative information influences using the available capabilities of state information and bibliographic centers are proposed.

Keywords: strategic communications, globalization, library and information centers, social communications, information security, political Islam, information space.

<https://doi.org/10.15407/np.61.028>
УДК 355.451:32.019.51:[005:001.102](477)

Юлія Шлапак,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: dewchonka.77@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1191-3847>

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ФЕНОМЕН: НАУКОВА ДЕФІНІЦІЯ

У статті подаються в загальному вигляді основні точки зору на проблему стратегічних комунікацій, наведено найбільш характерні визначення поняття «стратегічні комунікації». Здійснено спробу висвітлити основні проблеми розуміння цього поняття.

Інформація дедалі більше впливає на людей, а значить, дедалі більшої значущості набуває розв'язання конфліктів, як внутрішніх, так і міждержавних, з використанням інформації та інформаційних технологій. Саме з початком агресії РФ проти України – насамперед в інформаційній площині – в Україні виникає гостра необхідність пошуку можливих механізмів цілісної відповіді на такий виклик. Таким механізмом являються страткоми.

Ключові слова: стратегічні комунікації (страткоми), стратегічна мета, інформаційний вплив, стратегічні інструменти й засоби.

У розвинутих країнах світу необхідним стає модернізація публічного керування та інформативного впливу на цільову аудиторію. Відбувається постійний пошук нових форм і способів досягнення цілей (стратегічних цілей) такими країнами через інформаційний простір. Цей процес можуть забезпечити стратегічні комунікації – як інструментарій системи публічного управління стратегічними цілями.

В Україні внаслідок низької довіри до владних інституцій, інформаційної інтервенції, комунікаційно-контентної агресії та неготовності державних інституцій до такого виду протистоянь останні шість років досить активно відбувається процес переходу до публічного керування та адміністрування як нового виду державотворення. Принциповою новизною такого виду державотворення є спільна діяльність органів державного керування, місцевого самоврядування з активними суб'єктами

громадянського суспільства та бізнес-структур. Тому протягом останніх років набирає предметності наукова дискусія щодо стратегічних комунікацій – у тому числі як процесу перетворення будь-яких відносин в інститути, тобто у форму організації відносин із встановленими правилами, нормами та їх саморегуляція.

В Українській державі кроки в цьому напрямі здійснюються вже не один рік (як приклад, можна говорити про розвиток відносин Україна – НАТО в частині підписання угоди щодо стратегічних комунікацій). У сфері публічного керування, на думку С. Соловйова, кандидата соціальних комунікацій, доцента Київського національного університету ім. Т. Шевченка, можливості стратегічних комунікацій набирають своїх обертів. Однак однією з перешкод на цьому шляху є неузгодженість визначення цього явища. Чітке тлумачення характеристик стратегічних комунікацій сприяло б їх активнішому входженню в українську практику.

Серед українських учених – дослідників цієї проблематики можемо назвати Г. Почепцова [8]. На його думку, якщо у свідомості людей не закладено, наприклад, перемогу, то її – чи то політичної, чи то економічної, чи то військової – неможливо досягти у фізичному просторі. Без опори на громадську думку розвиток неможливий.

А. Баровська [1] у свою чергу розглядає передумови виникнення та інституалізації стратегічних комунікацій, умови ефективності, перспективи розвитку, подає приклади застосування у світовій практиці, досвід управлінських, політичних, військових структур у розрізі застосування стратегічних комунікацій.

Дотично проблематика розглядається такими науковцями, як А. Михненко [4] (однак більш детально він розглядає саме інституціоналізацію як складний суспільний процес, що складається з ряду етапів); І. Діордіца [2] (більше уваги автор звертає на те, що насильницьке втручання в національний інформаційний простір і комплекс дій агресивного характеру, спрямованих на здійснення впливу на суспільну думку громадян України, призвели до початку воєнних дій та втрати територій); Е. Магда [7], Д. Кіслов [5], Л. Смола [11], Г. Любовець, В. Король [6] та ін.

Термін «стратегічні комунікації» з'явився на широкий загал у 2001 р. – у доповіді голови наукової ради з надання незалежних консультацій міністру оборони США В. Вітто [18, р. 1]. Завданням стратегічних комунікацій він вбачав визначення порядку денного та створення контексту, який сприятиме досягненню політичних, економічних і військових цілей [18]. Незважаючи на те що в доповіді неодноразово згадувався термін «стратегічні комунікації», його визначення не надавалося. Однак

проголошувалося, що вимоги до урядових комунікацій під час стихійних лих, передкризових станів, бойових дій тощо значно відрізняються від вимог до довгострокових стратегічних комунікацій [18, р. 57]. Отже, зазначається про важливу відмінність стратегічних комунікацій від інших подібних заходів і процесів – спрямованість саме на віддалений результат. Відповідно, для реалізації заходів з досягнення поставлених цілей повинні бути задіяні стратегічні інструменти й засоби, які дають змогу на поступовий і планомірний вплив / переконання.

За «Словником військових та асоційованих термінів Міноборони США» суть стратегічних комунікацій полягає в зосередженні зусиль уряду на розумінні та залученні ключових аудиторій з метою створення, зміцнення, збереження сприятливих умов для просування державних інтересів США, використовуючи скоординовані програми й плани, які синхронні з діями всіх інструментів державної влади [16, р. 230]. Отже, ідеться про не менш значущу характеристику – узгодженість.

У проєкті документа 2009 р. під назвою «Політика стратегічних комунікацій НАТО» [17], який тодішній Генсекретар А. Расмуссен адресував постійним представникам Ради Альянсу, стратегічні комунікації НАТО визначаються ширше. «Стратегічні комунікації – скоординоване та належне використання комунікативних можливостей і діяльності НАТО – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків з громадськістю, інформаційних і психологічних операцій у разі необхідності для підтримки політики Альянсу, операцій та заходів і з метою просування цілей НАТО». (Зазначається, що документ пропонується як основа для дискусії про політику НАТО зі стратегічних комунікацій. Отже, можна констатувати неусталеність поглядів щодо цього явища).

У засадничих документах НАТО зазначається, що серед політичних цілей організації – поширення демократичних цінностей і проведення консультацій та співпраці з питань безпеки й оборони із забезпеченням зміцнення довіри. Кінцева мета – запобігання конфліктам. Застосування військового потенціалу можливе лише в разі недостатності дипломатичних зусиль [12].

Явище стратегічних комунікацій спостерігаємо і в Доповіді Міністерства оборони США щодо стратегічних комунікацій 2009 року [19]. У ній пропонується розглядати страткоми як процес, а не набір можливостей чи окремих заходів. Це об'єднання розвідок сприйняття аудиторією / зацікавленими сторонами під час вироблення політики, планування та операцій на кожному рівні; урегулювання множинності складників

різних операцій для підтримки національних цілей. При цьому зворотний зв'язок так само важливий, як і трансляція повідомлень; дії у фізичному просторі також містять інформаційну складову.

В Україні передумовами появи страткомів послужили актуальні загрози національній безпеці в інформаційній сфері, що потребувало визначення інноваційних підходів до формування системи захисту й розвитку інформаційного простору в умовах економічної, політичної та культурної взаємодії і вільного обігу інформації.

Починаючи з 2015 р., державними інституціями було ухвалено ряд державних стратегій, концепцій і доктрин; визначено нагальність розроблення та запровадження стратегічних комунікацій у діяльність органів влади.

В Україні на державному рівні вперше про стратегічні комунікації було зазначено в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [14] після ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС, у контексті програми популяризації України у світі та просування національних інтересів у світовому інформаційному просторі.

Головною метою Стратегії «є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії» [14].

Програма, зокрема, фокусуватиметься на «підсилення інституційної спроможності для здійснення міжнародних стратегічних комунікацій; формування сталих ефективних комунікацій з українською діаспорою та використання її потенціалу». Стратегією передбачалася реалізація програми шляхом забезпечення посилення інституційної спроможності для здійснення міжнародних стратегічних комунікацій; взаємодоповнення зусиль органів влади, бізнесу та громадськості, комунікації щодо успіху реформ і перетворень, формування та просування інформації про Україну тощо. Визначення терміна «стратегічні комунікації» в документі не було.

Про стратегічні комунікації ідеться також у Дорожній карті Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО [3]. Подія відбулася 22 вересня 2015 р. під час візиту Генерального секретаря НАТО Є. Столтенберга до України.

Документом передбачено надання консультативної підтримки українським органам влади щодо розвитку, керування й реагування на поточні

та майбутні виклики в галузі безпеки. Формат співпраці передбачає, що лідером і координатором заходів, програм, проєктів, що реалізуюватимуться в рамках Партнерства, буде Департамент громадської дипломатії НАТО, який співпрацюватиме з іншими структурами НАТО. Від України головним координаційним органом визначено Раду національної безпеки і оборони України, яка координуватиме діяльність у сфері стратегічних комунікацій МОУ, МЗС та СБУ. Однак безпосереднє визначення терміна також відсутнє.

Офіційного визначення термін набув у новій редакції Воєнної доктрини України (вересень 2015 р.) [9]. За документом, «стратегічні комунікації – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв’язків з громадськістю, військових зв’язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави».

У розд. VI Доктрини підтверджується спрямованість на розвиток стратегічних комунікацій – передбачається фінансування заходів стратегічних комунікацій.

С. Соловійов у своїй праці у 2016 р. дає таке визначення соціальним комунікаціям – «це засоби інформаційного впливу держави, дія яких скоординована в часі і просторі, з метою досягнення цілей національного рівня із залученням зацікавлених сторін» [12].

У 2016 р. Т. Попова (на той час заступник міністра інформаційної політики), В. Ліпкан (і на сьогодні голова Інституту стратегічних комунікацій Глобальної організації союзницького лідерства) укладають словник «Стратегічні комунікації» [15]. В анотації автори зазначають, що «словник є першим в Україні виданням, в якому розглядається з позицій системного підходу та сучасних інформаціологічних та комунікативних стратегій феномен стратегічних комунікацій. У ньому зібрані основні поняття і терміни, якими послуговуються у сфері стратегічних комунікацій, а також користуються при реалізації кожного їх компонента.

Основна термінологія довідника успішно апробована при реалізації інформаційної політики. Однією з родзинок видання є формування авторських неологізмів, термінологічного поля стратегічних комунікацій, а також формування категорійно-понятійних рядів, що описують системні явища».

У словнику подається досить широке визначення поняття «стратегічні комунікації». Отже, «стратегічні комунікації (поняття) – 1. Скоординовані урядом держави зусилля, спрямовані на розуміння цільової аудиторії з метою створення, зміцнення та збереження сприятливих умов для просу-

вання національних інтересів, політики та цілей держави через використання узгоджених концепцій, стратегій, доктрин і програм, планів, тем, месиджів і продуктів, поєднані та синхронізовані з діями усіх елементів національної могутності. 2. Скоординоване використання комунікативних можливостей інституціональної структури – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави тощо. 3. Скоординовані дії, повідомлення, зображення, призначені для інформування, впливу, або переконання цільової аудиторії з метою просування та реалізації національних інтересів відповідно до національних цінностей. 4. Стратегічна взаємодія та взаємовплив в інформаційному середовищі між окремими суб'єктами (державними чи призначеними для виконання державних цілей), що полягає у всебічному залученні можливостей кожного окремого компонента системи стратегічної комунікації у комплексі або відокремлено, спрямоване на досягнення спільної мети. 5. Процес інтеграції досліджень сприйняття аудиторії та зацікавлених сторін (стейкхолдерів)¹ і врахування отриманих результатів під час реалізації політики, планування та операцій на кожному рівні; спрямування за одним вектором множини різних видів діяльності (наприклад, політичний процес, зв'язки з громадськістю, інформаційні операції тощо), кожна з яких справляє вплив на підтримку національних цілей. Стратегічні комунікації по суті означають обмін (тобто під час спілкування) смислами / ідеями на підтримку національних цілей (тобто стратегічно). Для цього процесу слухання є таким саме важливим, як і транслювання».

Крім того, у словнику визначення стратегічним комунікаціям дається як напряму дослідження, навчальній дисципліні (як поняттю), навчальній дисципліні (як об'єкту), навчальній дисципліні (як предмету), навчальній дисципліні (як меті), навчальній дисципліні (як завданню), навчальній дисципліні (як функціям), навчальній дисципліні (що потрібно

¹ Прим. авт.: стейкхолдери (від англ. stakeholders – зацікавлені / заінтересовані сторони / особи) – фізичні та юридичні особи, які мають легітимний інтерес у діяльності організації, тобто певною мірою залежать від неї або можуть впливати на її діяльність. Іноді в літературі зустрічаються назви «групи інтересів» або «групи впливу». Стейкхолдери забезпечують можливості для системи і є джерелом вимог до неї [Див.: Зацікавлені сторони. *Вікіпедія*: вільна енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 15.03.2021)].

знати), навчальній дисципліні (як потрібним навичкам), навчальній дисципліні (як дисциплінарним зв'язкам).

Стратегічні комунікації – це дієвий інструмент упровадження системних довготривалих змін і реформ. У Президента України та в ряді вітчизняних міністерств уже працюють радники зі стратегічних комунікацій, експерти, аналітики та фахівці з цього напрямку.

Нормативно-правове закріплення страткому в Україні ми бачимо саме у Воєнній доктрині України (вересень 2015 р.) [9]. На думку автора праці, варто вказати документи, у яких наголошується на пріоритетності стратегічних комунікацій саме у воєнній сфері (Воєнну доктрину України згадували вище):

- Указ Президента України № 92/2016 від 4 березня 2016 року «Про концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»;

- Указ Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»;

- Рішення РНБО від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»;

- Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між РНБО та Міжнародним секретаріатом НАТО, підписана 22 вересня 2015 року.

Однак на практиці впровадження страткому відбулося раніше. С. Соловійов [13] зазначає, що з публікації М. Сірука [10] можна зробити висновок, що в період 2012–2014 рр. над впровадженням і розвитком страткому на рівні Кабінету Міністрів України працював дипломат Д. Кулеба (нині – міністр закордонних справ України, віцепрем'єр-міністр України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції). Згодом, у вересні 2015 р., тобто за рік до нормативно-правового закріплення страткому в Україні, він очолив відділ стратегічних комунікацій у Секретаріаті Міністерства закордонних справ. Це можна вважати початком інституційного (власне практичного) впровадження на основі використання зарубіжного досвіду, хоча й без опори на вітчизняну законодавчу базу [13].

Про спроби застосовувати стратегічні комунікації в Україні ще до підписання Дорожньої карти свідчать слова на той час керівника Служби з питань інформаційної безпеки апарату РНБО В. Петрова [13]. Він зазначав, що згаданий документ допоміг зрушенню у сфері стратегічних комунікацій [10]. Це може говорити принаймні про ознайомленість відповідних структур органів влади із стандартами страткому та початком кроків щодо їх здійснення ще до прийняття нової Воєнної доктрини [13].

Отже, розкриття теми стратегічних комунікацій на сьогодні набирає обертів. З'являється дедалі більше дослідницьких робіт, статей у фахових виданнях. Однак погоджуємося з думкою С. Соловйова [12], що бачення стратегічних комунікацій політичними й науковими колами ще потребує узгодження, проте принципи суперечності щодо цього відсутні.

Список бібліографічних посилань

1. Баровська А. В. Стратегічні комунікації: досвід НАТО. *Стратег. пріоритети*. 2015. № 1 (34). С. 147–151.
2. Діордіца І. В. Інформаційна інтервенція як загроза кібернетичній безпеці. *GOAL*. URL: <http://goalint.org/informacijni-intervencii-yak-zagroza-kibernetichnij-bezpecsi> (дата звернення: 29.01.2021).
3. Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій між Радою національної безпеки і оборони України та Міжнародним секретаріатом НАТО. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/410.html> (дата звернення: 12.08.2017).
4. Інституціалізація суспільного розвитку : навч. посіб. / Михненко А. М., Макаренко Н. Г., Макаренко Е. М. Київ : НАДУ, 2011. 292 с.
5. Кіслов Д. В. Розвиток системи державних маркетингових комунікацій в Україні : дис. ... д-ра держ. упр. ; спец. 25.00.02 / НАДУ. Київ, 2017. 417 с.
6. Любовець Г. В., Король В. Д. Комунікаційно-контентна безпека: проблематика, підходи, становлення : монографія. Дніпро : Середняк Т. К., 2018. 462 с.
7. Магда Е. В. Гибридная война: выжить и победить. Харьков : Виват, 2015. 320 с.
8. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні. Київ : Альтерпрес, 2008. 216 с.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02 верес. 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24 верес. 2015 р. № 555/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> (дата звернення: 12.02.2021).
10. Сірук М. Про три головні проблеми комунікацій. *День : вебсайт*. 2015. 15 січ. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/pro-try-golovni-problemy-komunikaciju>.
11. Смола Л. Інформаційно-психологічний складник «гібридної» війни. *Нац. безпека і оборона*. 2016. № 9–10 (167–168). С. 68–72.

12. Соловійов С. Г. Основні характеристики стратегічних комунікацій. *Вісн. Нац. ун-ту цивільного захисту України*. 2016. Вип. 1 (4). С. 165–170.
13. Соловійов С. Стратегічні комунікації в публічному управлінні: впровадження в Україні. *Актуальні проблеми держ. управління*. 2016. № 3 (67). С. 93–96.
14. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» : Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.
15. Стратегічні комунікації : [словник] / Т. В. Попова, В. А. Ліпкан / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : ФОРМ О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.
16. Joint Chief of Staff, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, Joint Publication 1–02, April 12, 2001 (as amended through March 4, 2008).
17. NATO Strategic Communications Policy. URL: <http://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>.
18. Report of the Defense Science Board Task Force on Managed Information Dissemination. URL: <http://www.acq.osd.mil/dsb/reports/ADA396312.pdf>.
19. US Department of Defense: Report on Strategic Communication. URL: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/dod/dod_report_strategic_communication_11_feb10.pdf.

References

1. Barovska, A. V. (2015). Stratehichni komunikatsii: dosvid NATO [Strategic communications: NATO's experience]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 1 (34), 147–151 [in Ukrainian].
2. Diorditsa, I. V. Informatsiina interventsiiia yak zahroza kibernetichnij bezpetsi [Information intervention as a threat to cyber security]. *GOAL*. Retrieved from <http://goalint.org/informacijni-intervencii-yak-zagroza-kibernetichnij-bezpeci> [in Ukrainian].
3. Dorozhnia karta Partnerstva u sferi stratehichnykh komunikatsii mizh Radoiu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy ta Mizhnarodnym sekretariatom NATO [Strategic Communications Partnership Roadmap between the National Security and Defense Council of Ukraine and the NATO International Staff]. Retrieved from <http://www.rnbo.gov.ua/documents/410.html> [in Ukrainian].
4. Mykhnenko, A. M., Makarenko, N. H., Makarenko, E. M. (2011). Instytutstsializatsiia suspilnoho rozvytku: navchalnyi posibnyk [Institutionalization of social development: a textbook]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

5. Kislov, D. V. (2017). Rozvytok systemy derzhavnykh marketynhovykh komunikatsii v Ukraini [Development of the system of state marketing communications in Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

6. Liubovets, H. V., Korol, V. D. (2018). Komunikatsiino-kontentna bezpeka: problematyka, pidkhody, stanovlennia [Communication and content security: issues, approaches, formation: monograph]. Dnipro: Seredniak TK [in Ukrainian].

7. Mahda, E. V. (2015). Hibridnaia voina: vyzhit i pobedit [Hybrid war: survive and win]. Kharkov: Vivat [in Russian].

8. Pocheptsov, H. H. (2008). Stratehichni komunikatsii: stratehichni komunikatsii v politytsi, biznesi ta derzhavnomu upravlinni [Strategic communications: strategic communications in politics, business and public administration]. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].

9. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 02 veresnia 2015 r. «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 veresnia 2015 r. No. 555/2015 [Decree of the President of Ukraine of September 24, 2015 No. 555/2015 «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 2, 2015 “On the new version of the Military Doctrine of Ukraine”»]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> [in Ukrainian].

10. Siruk, M. (2015). Pro try holovni problemy komunikatsii [About three main problems of communications]. (2015. 15 January). *Den: vebсайт – Day: website*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pro-try-golovni-problemy-komunikatsii> [in Ukrainian].

11. Smola, L. (2016). Informatsiino-psykholohichni skladnyk «hibrydnoi» viiny [Information and psychological component of the «hybrid» war]. *Natsionalna bezpeka i oborona – National Security and Defense*, 9–10 (167–168), 68–72 [in Ukrainian].

12. Soloviov, S. H. (2016). Osnovni kharakterystyky stratehichnykh komunikatsii [The main characteristics of strategic communications]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy – Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine*, 1 (4), 165–170 [in Ukrainian].

13. Soloviov, S. (2016). Stratehichni komunikatsii v publichnomu upravlinni: vprovadzhennia v Ukraini [Strategic communications in public administration: implementation in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual Problems of Public Administration*, 3 (67), 93–96 [in Ukrainian].

14. Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina-2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12 sichnia 2015 r. No. 5/2015 [Decree of the President of Ukraine of January 12, 2015 No. 5/2015 «Sustainable Development Strategy of Ukraine 2020»].

Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: official webportal. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].

15. Popova, T. V., Lipkan, V. A. (2016). *Stratehichni komunikatsii: [slovnnyk] [Strategic Communications: [Dictionary]. V. A. Lipkan (Ed.). Kyiv: FOP O. S. Lipkan [in Ukrainian].*

16. Joint Chief of Staff, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms, Joint Publication 1–02, April 12, 2001 (as amended through March 4, 2008).

17. NATO Strategic Communications Policy. Retrieved from <http://info.publicintelligence.net/NATO-STRATCOM-Policy.pdf>.

18. Report of the Defense Science Board Task Force on Managed Information Dissemination. Retrieved from <http://www.acq.osd.mil/dsb/reports/ADA396312.pdf>.

19. US Department of Defense: Report on Strategic Communication. Retrieved from http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/dod/dod_report_strategic_communication_11_feb10.pdf.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2021.

Yuliia Shlapak,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: dewchonka.77@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1191-3847>

Strategic Communications as a Phenomenon: a Scientific Definition

In the developed countries of the world, for the purpose of informative influence on the target audience, such tools of system of public management of the strategic purposes, as strategic communications are used.

In the Ukrainian state, steps in this direction have been taken for many years (as an example, we can talk about the development of Ukraine – NATO relations in terms of signing an agreement on strategic communications). However, we can observe inconsistencies in this phenomenon definition. A clear interpretation of the characteristics of strategic communications would contribute to their more active entry into Ukrainian practice.

The term «strategic communications» appeared in general public in 2001, in a report by the chairman of the scientific council for independent consultations of the US Secretary of Defense W. Witto. However, no direct definition of the term was provided. *Dictionary of Military and Associated Terms* compiled by the US Department of Defense,

reders to the essence of strategic communications, but there is no definition of the term. The 2009 draft document, entitled *NATO Strategic Communications Policy*, states that «strategic communications is the coordinated and appropriate use of NATO's communication capabilities and activities».

Strategic communications as a phenomenon is mentioned in the 2009 the Department of Defense *Report on Strategic Communications*. In Ukraine, at the state level, strategic communications were mentioned for the first time in the *Ukraine 2020 Sustainable Development Strategy*. Strategic communications are also addressed in the *Strategic Communications Partnership Roadmap* prepared by the National Security and Defense Council of Ukraine and the NATO International Staff. The term was officially defined in the new version of the *Military Doctrine of Ukraine* (September 2015).

In 2016, T. Popova (then Deputy Minister of Information Policy), V. Lipkan (now the head of the Institute for Strategic Communications of the Global Organization of Allied Leadership) compiled a dictionary *Strategic Communications*. The dictionary provides a fairly broad definition of *strategic communications*. It should be noted that in practice the introduction of stratcom took place a little earlier – in 2012–2014.

Keywords: strategic communications (stratcoms), strategic goal, informational influence, strategic tools and means.

<https://doi.org/10.15407/np.61.040>
УДК 004.77:316.77+316.42]-043.5(477)

Наталія Іванова,

кандидат історичних наук, завідувачка відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: natalie20022002@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>

ПЕРСПЕКТИВИ СУСПІЛЬНОГО ДІАЛОГУ В ІНФОРМАЦІЙНУ ДОБУ

У праці охарактеризовано роль інформаційних технологій у розширенні можливостей суспільного діалогу з метою стабілізації і розвитку соціального буття. Зазначається, що інформаційні структури, як важливий елемент системи соціальної регуляції, у суспільному діалозі передусім громадянського суспільства і держави можуть впливати на інтеграційні процеси всередині суспільства, відповідально взявши на себе роль суспільних медіаторів та підтримуючи високий рівень ведення діалогу. Приділено увагу проблемам соціальної відповідальності медіа як суб'єкта суспільного розвитку. Медіа, використовуючи різні форми комунікативної взаємодії у співвідношенні до відповідних запитів суспільства, володіючи регулятивним потенціалом соціальної комунікації, можуть посилювати смислоутворювальні імпульси суспільної дискусії.

Ключові слова: соціальні комунікації, медіа, суспільний діалог, інформаційні технології, інформування, держава, суспільство.

Пошук шляхів консолідації суспільних та міжособистісних відносин з метою розв'язання конфліктних ситуацій, що існують у сучасному українському суспільстві через поглиблення останніми десятиріччями суперечностей різних соціальних систем і соціальних груп, є одним з найважливіших завдань Української держави. У процесі розв'язання зазначених проблем вітчизняні медіа мають потенціал розширення в суспільному вимірі можливостей пошуку взаєморозуміння та створення або ефективного відтворення спільних цінностей, об'єднання суспільства навколо ключових пріоритетів розвитку.

Актуальність теми зумовлена соціально-культурною та соціально-політичною вагою суспільного діалогу як системи публічних дискусій для мінімізації конфліктогенних процесів у соціумі.

© Н. Іванова, 2021

Мета статті – проаналізувати особливості суспільного діалогу за участі медіа, зокрема засобів масової інформації різних форм власності, як важливого елемента врегулювання соціальних конфліктів у сучасному суспільстві.

Проблема врегулювання суспільних конфліктів та ролі інформаційної сфери в цих процесах є предметом наукового пізнання багатьох дослідників, зокрема варта уваги робота Н. Малесової, де зауважується, що сучасне українське суспільство характеризується виникненням і поширенням принципово нових форм комунікації, які ґрунтуються на соціальному партнерстві, здоровій конкуренції, правовій та соціальній рівності всіх членів соціуму, раціональному врегулюванні конфліктів і суперечок. Водночас, розглядаючи соціальні медіа як специфічний феномен, здатний до трансформації суспільства та значних соціальних змін, В. Шабуніна наголошує на необхідності їх діагностування й контролю, що зумовлено різноплановими загрозами національній безпеці. Питання толерантності та пошуку шляхів розв'язання суспільних конфліктів знаходили своє відображення в роботах М. Препотенської, О. Гарматія, Т. Хоменко; соціальну відповідальність медіа досліджували О. Романюк, І. Коваленко, К. Трегуб та ін.

Невід'ємною ознакою сучасного етапу розвитку українського суспільства є лавиноподібне зростання осередків конфліктності. Нинішній день характеризується конфліктами між виконавчою та законодавчою владою, партіями і рухами, політичними лідерами, парламентськими фракціями, між владою в центрі й на місцях, владою та населенням. Конфлікт як форма вираження різноспрямованих інтересів стає сьогодні нормою життя [1].

Поняття суспільного діалогу в контексті зазначеної проблематики є ширшим за дискусію або перемовини сторін із протилежними поглядами. Важливим тут є система взаємодії інформаційних потоків, інформаційних структур і широкої аудиторії з метою активізації взаємної уваги до дискусійних суспільних явищ та толерантного підходу в процесі їх дослідження і як результат вибудовування цивілізованих відносин між різними суб'єктами соціального життя. Роль засобів масової комунікації полягає в певній медіації цього процесу, збереженні статусу нейтрального посередника та організатора громадського дискурсу, результатом якого стає вироблення нових підходів і громадських практик, що дасть змогу перейти від існуючих моделей до нових, а кульмінація цього діалогу – досягнення у врегулюванні суспільних конфліктів не компромісів, а консенсусу.

Діяльність медіа в цьому напрямі реалізує такі цілі:

- висвітлення соціальної реальності з урахуванням позицій і точок зору всіх соціальних груп для підвищення ціннісної толерантності громадян та поступової нейтралізації деструктивних факторів суспільної конфронтації;

- висвітлення державної політики з метою моніторингу й аналізу механізмів реалізації та прозорості виконання рішень;

- створення діалогового простору обговорення існуючих суспільних суперечностей, акумулюючи різні точки зору та, з одного боку, надаючи йому динаміку й загостреність, а з іншого, активізуючи конструктивний зворотний зв'язок між соціальними суб'єктами задля досягнення взаєморозуміння та довіри.

Найважливіше завдання ЗМІ – запобігати загостренню будь-якого конфлікту й уникати конфлікту інтересів (і не лише внутрішньомедійного, а й такого, який провокує недовіру до засобу масової інформації). Усе це відображається в площині конфліктних ситуацій, які потребують постійного, тобто перманентного толерантного діалогу сторін, що вступили у фазу суперечностей, які можна подолати лише через діалог. Адже суперечності зазвичай структурно складні, багатоступеневі, вирішення одних часто провокує смислове зіткнення інших, навіть суперечливих, протилежних поглядів, діалогічне примирення яких може привести до структурної цілості, але в плюралістичному зіткненні різних поглядів однаково не приводить до остаточної перемоги одного з них. Тобто, з одного боку, ЗМІ сприяють діалогізації процесу виходу з кризи, мінімізують суперечності, а з іншого, розставляючи всі крапки над «і», остаточний висновок залишають за аудиторією [2].

Суспільний діалог не може сформуватися за межами інформаційного простору. Сьогодні медіа з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій надають можливості для обміну думками та формують діалог, в ідеалі виражаючи суспільно значущий інтерес.

Ефективні й прозорі засоби масової комунікації стимулюють розвиток суспільного діалогу, залучаючи до нього представників різних соціальних груп, влади, бізнесу, громадських об'єднань, які не завжди усвідомлюють соціальну необхідність суспільного діалогу через несумісність світоглядних парадигм, економічні чи політичні суперечності. Проте настання ери інформаційного суспільства спричинило трансформації суспільної комунікації в більш гнучкі та ефективні форми і, так чи інакше, примушує всіх соціальних суб'єктів дотримуватися сучасних діалогових правил і процедур в інформаційному просторі задля досягнення суспільних

домовленостей. Для розвитку соціальної та громадянської культури засоби масової комунікації забезпечують суспільний діалог транспарентністю, створюючи, з одного боку, зв'язок між усіма сферами сучасного суспільства, які завдяки цьому стають більш інтегрованими між собою, а з іншого – задовольняючи соціальні потреби у взаємодії.

Розглядаючи медіа як інструмент врегулювання соціальних конфліктів та дерадикалізації суспільства, не можна оминати увагою й деструктивні моменти діяльності засобів масової комунікації, а саме той факт, що в суспільстві, де існують гострі суперечності, медіа також поляризуються, залишаючи культуру суспільного діалогу поза своєю діяльністю та провокуючи нетерпимість і нездатність сприймати інші точки зору. Цьому, наприклад, сприяє алгоритм роботи соціальних мереж, де утворюються групи з певними поглядами, переконання яких посилюються та підкріплюються через повторення повідомлення всередині, поступово відфільтровуючи альтернативні точки зору, а отже, користувач починає існувати в зоні «інформаційної бульбашки», яка створює ілюзію збільшення інформації та знань. Як бачимо, підсвічуються суперечності між соціальними групами, водночас той самий ресурс може використовуватися для акцентування уваги на загальних цінностях, що поділяє більшість членів суспільства. У такий спосіб створюються ризики, що медіа від інструмента врегулювання суспільних конфліктів часом перетворюються в ефективний інструмент маніпулювання через нав'язування стереотипів сприйняття та мислення.

На цьому тлі постає питання соціальної відповідальності медіа як демократичного інституту, особливо в кризовий момент соціокультурних трансформацій. Традиційно соціальна відповідальність медіа ґрунтується на таких підвалинах: доступність, надання об'єктивної та збалансованої інформації, плюралізм та різноманітність думок, підзвітність суспільству. Незважаючи на те що теорія соціальної відповідальності ЗМІ з'явилася понад 80 років тому, її основні принципи в сучасну інформаційну епоху не втрачають своєї актуальності.

Головне завдання мас-медіа – переводити соціальні конфлікти в площину суспільної дискусії та створювати особливий простір інтеракції. Основне положення теорії соціальної відповідальності – керуватися обов'язком перед суспільством. Мета концепції – служіння медіа не домінуючій еліті, а соціуму в цілому [3].

Спираючись на визначення соціальної відповідальності як «ступеня відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, спільнот, держави) взаємним вимогам, діючим правовим та іншим

соціальним нормам, загальним інтересам, що виступає засобом підтримання цілісності суспільства, суспільної злагоди, соціальної інтеграції» [4, с. 42], можна констатувати неповну відповідність йому вітчизняних медіа, які подекуди перетворюються на політичний суб'єкт з огляду на їхній вплив на процеси як врегулювання, так і загострення будь-яких суспільних протистоянь та іноді ігнорування такого базового принципу соціальної відповідальності, як моральність.

Особливість соціальної відповідальності медіа як суб'єкта суспільного розвитку полягає в поверненні толерантності як необхідної умови оптимальної взаємодії між усіма учасниками інформаційних обмінів у поле публічної комунікації.

Протилежний полюс соціальної відповідальності – соціальна безвідповідальність, одним з наслідків якої є конфронтація та провокування нових зон конфліктності в суспільстві. Форми соціально безвідповідальної поведінки, що найчастіше стають детонаторами суспільних вибухів, – це політичні маніпуляції, діяльність бізнесу, головним мотивом якого є економічна раціональність (прийняття рішень, що засновані на прагненні отримати найбільший економічний результат з мінімальними витратами необхідних ресурсів), необ'єктивне висвітлення подій, маніпулятивні інтерпретації тощо. Клітинний рівень феномену соціальної відповідальності – особистісний рівень, і коли на цьому первинному рівні відсутні культурні традиції, цінності, морально-духовні якості «людини відповідальної», то цілком проблематичне, навіть за наявності відповідних інститутів і законів, формування соціальної відповідальності на груповому рівні [5, с. 88].

Соціальна відповідальність мас-медіа існує не лише в колективній формі, а й на індивідуальному рівні як особиста відповідальність власників, редакторів та журналістів. Кожен із цих учасників у процесі виробництва та поширення інформації має свої інтереси, які можуть не збігатися із соціальними або навіть суперечити їм [6].

Реалізуючи певні інформаційні проекти з метою досягнення конкретних результатів на певному проміжку часу, безвідповідальність проявляється в непрорахуванні наслідків тих чи інших інформаційних вкидів у багатостроковій перспективі. Рівень відповідальності в момент прийняття рішення щодо якості та змісту контенту полягає в розумінні того, який вплив здійснюватиметься на суспільство, чи буде він спрямований на поглиблення його розколу, що загрожує перетворитися на постійний фактор конфліктності, або сприяти усвідомленню суспільством сутності суперечностей та ступеня їхньої потенційної загрози суспільним інтересам.

На тлі посилення ролі соціального інституту медіа «існує низка важливих проблем, які пов'язані з відсутністю грамотної інформаційної політики, з низьким рівнем соціальної відповідальності мас-медіа, з налагодженням механізму регулювання діяльності засобів масової комунікації. Соціальний інститут мас-медіа займає дистанційну позицію у розв'язанні суспільно-важливих проблем та лише нагнітає кризові процеси суспільства загалом. Не приділяючи належної уваги суспільно-корисній інформації, засоби масової комунікації свідомо відмовляються від підняття важливих соціальних проблем. Один з найважливіших соціальних інститутів являє собою неформальний інструмент формування масової свідомості, репрезентації соціокультурного простору. Мас-медіа мають здатність репрезентувати зміни, що відбуваються в суспільстві, впливати на ці зміни, сприяти виникненню цих змін» [7].

У цьому контексті важливо наголосити на проведенні незалежної інформаційної політики, де вагома роль залишається за науковими установами, що користуються стабільним рівнем довіри та пропонують вироблення системи об'єктивно-істинного знання про соціальну дійсність і задають систему координат соціально-гуманітарного спрямування, надаючи позитивний імпульс усім формам суспільної свідомості й практичної діяльності. Позитивну роль у цьому процесі відіграє інформаційно-аналітична діяльність бібліотек, які сьогодні, виходячи за межі винятково культурної або освітньої сфер та перетворюючись на сучасний інформаційний центр, стають учасником різноманітних соціально-комунікаційних процесів.

У науковому середовищі відбувається критичне осмислення кризових явищ сучасності та їхнього відбитку на формуванні соціального досвіду, розробка важелів впливу на стиль мислення й подолання сталих стереотипів. Наукове та експертне середовище має якомога ефективніше використовувати не лише свій наявний інформаційний ресурс, а й новітні технології інформаційного виробництва та комунікацій для охоплення максимально широкою аудиторії.

Таким чином, констатуємо вплив суспільних настроїв на форму і зміст ініційованого медіа діалогу, зазначимо необхідність обізнаності щодо інтересів різних соціальних груп для вибудовування комунікації між ними. Отже, посередництво в ефективному й позитивному суспільному діалозі потребує професійності та відповідальності, що серед іншого полягає в глибокому розумінні критеріїв, умов і факторів оптимального спілкування між різними соціальними суб'єктами.

Суспільний діалог на базі медіа має носити характер співробітництва, а відкритість процесів інформаційної взаємодії сприяти мінімізації

домінування однієї сторони над іншою, оскільки наріжним каменем досягнення консенсусу із суспільно значущих питань є визнання рівності всіх партнерів по діалогу та рівного права всіх на те, щоб їхні інтереси було враховано.

Список бібліографічних посилань

1. Гарматій О. Особливості медіавідображення конфліктності. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер.: Журналістика*. 2017. Вип. 883, № 1. с. 23–29. URL: <http://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-883-2017/osoblyvosti-mediavidobrazhennya-konfliktnosti>.
2. Хоменко Т. Толерантність ЗМІ в умовах кризових ситуацій. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер.: Журналістика*. 2019. Вип. 45. С. 343–350. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_45_42.
3. Трегуб К. С. Мас-медіа як суб'єкт соціальної відповідальності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. Вип. 4. С. 136–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2015_4_29.
4. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / уклад.: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. ; за заг. ред. В. М. Пічі. 2-ге вид., стереотип. Львів : Новий Світ-2000, 2002. 480 с.
5. Україна: шлях до консолідації суспільства : національна доповідь / [С. І. Пирожков, Ю. П. Богуцький, Е. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.]; *Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ : НАН України, 2017. 336 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/national_report_230.pdf/.
6. Романюк А., Коваленко І. Соціальна відповідальність засобів масової інформації: спроба концептуального обґрунтування. *Вісн. ХДАК*. Вип. 56. URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/191110/191107>.
7. Трегуб К. С. Особливості функціонування мас-медіа у період трансформації сучасного українського суспільства: проблема соціальної відповідальності. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер.: Соціологічна*. 2015. Вип. 9. С. 138–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2015_9_16.
8. Малєєва Н. С. Соціальний онлайн-діалог як комунікативна технологія врегулювання соціального конфлікту в сучасному суспільстві. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.27>.
9. Ченбай Н. А. Трансформації ідентичності в умовах інформаційно-технологічної революції (соціокультурний аспект). *Вісн. Нац. авіац.*

ун-ту. Сер.: *Філософія. Культурологія*. Київ : НАУ, 2019. № 2, (30). С. 95–100. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.30.14431>.

10. Шлемкевич Т. В. Інформаційно-комунікаційні чинники впливу на громадянське суспільство в сучасній Україні. *Політикус*. 2019. № 5. С. 38–43. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/7297>. <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-38-43>.

11. Іванова О. А. Управління громадською думкою в умовах інформаційного суспільства: стратегічний підхід. *Діалог: Медіастудії*. 2018. № 24. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/23829>.

12. Препотенська М. П. Толерантність як фактор конфліктогенності: соціально-філософський ракурс. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. Філософ. науки*. 2020. Вип. 2 (88). С. 113–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vzdufn_2020_2_13.

References

1. Harmatii, O. (2017). Osoblyvosti mediavidobrazhennia konfliktnosti [Features of media display of conflict]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Seriya: zhurnalistyka – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Journalism series*, 883 (1), 23–29 URL: <http://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-883-2017/osoblyvosti-mediavidobrazhennya-konfliktnosti> [in Ukrainian].

2. Khomenko, T. (2019). Tolerantnist ZMI v umovakh kryzovykh sytuatsii [Media tolerance in crisis situations]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Seriya: zhurnalistyka – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Journalism series*, 45, 343–350. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2019_45_42 [in Ukrainian].

3. Trehub, K. S. (2015). Mas-media yak subiekt sotsialnoi vidpovidalnosti [Mass media as a subject of social responsibility]. *Aktualni problemy filosofiyi ta sotsiologiyi – Current Issues of Philosophy and Sociology*, 4, 136–140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfe_2015_4_29 [in Ukrainian].

4. Sotsiologhiia: terminy, poniattia, personalii: navchalnyi slovnyk-dovidnyk [Sociology: terms, concepts, personalities: textbook dictionary-reference book]. (2002). V. M. Picha, Yu. V. Picha, N., Khoma. V. M. Pichi (Ed.). *Lviv: Novyi Svit-2000*. 480 p. [in Ukrainian].

5. Pyrozhekov, S. I., Bohutskyi, Yu. P., Libanova, E. M., Maiboroda, O. M. et al. (2017). Ukraina: shliakh do konsolidatsii suspilstva: natsionalna dopovid [Ukraine: the way to the consolidation of society: a national report]. *Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhens im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* –

Institute for Political and Ethnonational Studies I. F. Kuras NAS of Ukraine. Kyiv: NAS of Ukraine. 336 p. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/national_report_230.pdf/ [in Ukrainian].

6. Romaniuk, A., Kovalenko, I. Sotsialna vidpovidalnist zasobiv masovoї informatsii: sprobа kontseptualnoho obhruntuvannia [Social responsibility of mass media: attempt of conceptual substantiation]. *Visnyk KhDAK – Bulletin of the KhDAK*, 56. URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/191110/191107> [in Ukrainian].

7. Trehub, K. S. (2015). Osoblyvosti funktsionuvannia mas-media u period transformatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva: problema sotsialnoi vidpovidalnosti [Peculiarities of mass media functioning in the period of transformation of modern Ukrainian society: the problem of social responsibility]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politehnika. Seriya: sotsiologichna – Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Sociological series*, 9, 138–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2015_9_16 [in Ukrainian].

8. Malicieva, N. S. Sotsialnyi onlain-dialoh yak komunikatyvna tekhnolohiia vrehuliuvannia sotsialnoho konfliktu v suchasnomu suspilstvi [Social online dialogue as a communicative technology for resolving social conflict in modern society]. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/5_2019/part_1/5-1_2019.pdf#page=156. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.5-1.27> [in Ukrainian].

9. Chenbai, N. A. (2019). Transformatsii identychnosti v umovakh informatsiino-tekhnolohichnoi revoliutsii (sotsiokulturnyi aspekt) [Transformations of identity in the conditions of information-technological revolution (socio-cultural aspect)]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kulturolohiya – Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology*, 2 (30), 95–100. Kyiv: NAU <https://doi.org/10.18372/2412-2157.30.14431> [in Ukrainian].

10. Shlemkevych, T. V. (2019). Informatsiino-komunikatsiini chynnyky vplyvu na hromadianske suspilstvo v suchasniї Ukraini [Information and communication factors influencing civil society in modern Ukraine]. *Politykus – Politicus*, 5, 38–43. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/7297>. <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-38-43> [in Ukrainian].

11. Ivanova, O. A. (2018). Upravlinnia hromadskoiu dumkoiu v umovakh informatsiinoho suspilstva: stratehichni pidkhid [Management of public opinion in the information society: a strategic approach]. *Dialoh: Mediastudii – Dialogue: Media studios*, 24. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/23829> [in Ukrainian].

12. Prepotenska, M. P. (2020). Tolerantnist yak faktor konfliktohenosti: sotsialno-filosofskyi rakurs [Tolerance as a factor of conflict: a socio-philosophical perspective]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky – Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Philosophical sciences*, 2(88), 113–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vzduffn_2020_2_13 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.04.2021.

Natalia Ivanova,

PhD (History), Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: natalie20022002@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5219-8720>

Prospects for Public Dialogue in the Information Age

The article characterizes the role of information technology in expanding opportunities for social dialogue in order to stabilize and develop social life. It is noted that information structures, as an important element of the social regulation system in public dialogue, especially between civil society and state authorities, can influence the integration processes within society by responsibly taking on the role of public mediators and maintaining a high level dialogue. Attention is paid to the problems of social responsibility media as a subject of social development.

Public dialogue cannot be formed outside the information space. Today, modern information and communication technologies used by media, provide opportunities for exchange of views and form a dialogue, expressing socially significant interest ideally. Effective and transparent mass media stimulate the development of public dialogue via involving representatives of various social groups: government, business, public associations etc. Using various forms of communicative interaction in accordance with society demands, media with the regulatory potential of social communication can enhance the meaningful impetus to public debate.

The main task of the mass media is to translate social conflicts into the plane of public discussion. The peculiarity of media social responsibility as a subject of social development, today, is the need to restore tolerance as a necessary condition for optimal interaction between all participants in information exchanges in the field of public communication. Public dialogue on the media basis should be in the nature of cooperation, and the information interaction openness should help minimize the dominance of one party over the other, as the cornerstone of consensus on social issues is the recognition of equality of all dialogue partners and equal rights for all.

Keywords: social communications, media, public dialogue, information technologies, informing, state, society.

<https://doi.org/10.15407/np.61.050>
УДК 355.42+327.88]((470+571):438):32.019.51–048.66

Сергій Полтавець,

старший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: spoltavec@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8297-7584>

«ВІЙНИ ПАМ'ЯТЕЙ»: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

Досліджується інформаційна складова гібридної війни Російської Федерації проти країн Східної Європи на прикладі Польщі. Робиться спроба довести, що «війни пам'ятей» як складова інформаційної війни набуває не меншого значення, ніж безпосередні військові дії на фронті. Доведено важливість застосування медійних ресурсів для протистояння інформаційній агресії РФ. Проаналізовано досвід Польщі в боротьбі з Росією та її політикою створення викривленої інформаційної реальності. Дано оцінку спробам РФ впливати на формування в інформаційному просторі, а відтак і в польському суспільстві нових стереотипів мислення, які нав'язують вигідну Росії спрямованість дискусій з багатьох питань політичної історії.

Ключові слова: «війни пам'ятей», гібридна війна, інформаційна агресія, Російська Федерація, Польща, Друга світова війна, анексія Криму.

Анексія Російською Федерацією українського півострова Крим і військова окупація частини Донецької та Луганської областей супроводжувалися розгортанням гібридної війни, яку вітчизняні науковці характеризують так: «воєнні дії, що здійснюються шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів із метою досягнення стратегічних політичних цілей» [1, с. 19]. У передмові до колективної монографії «Світова гібридна війна: український фронт» академік НАН України В. Горбулін слушно зауважує: «Як початок цієї війни важко зафіксувати в часі, так і її завершення не буде ознаменоване тріумфальними діями» [1, с. 12]. Розпочавши відкрите мілітарне вторгнення на територію України, Російська Федерація не припиняла активних агресивних дій на інформаційному фронті проти України. Варто взяти до уваги, що російська гібридна агресія поширюється

не лише на Україну. Під своєрідними дипломатичними та медійними ударами опинилися як країни, що безпосередньо межують з Росією, так й інші країни ЄС, у дестабілізації яких РФ зацікавлена також.

Як показує досвід російсько-українського військового протистояння, його інформаційна складова почасти набуває не меншого значення, ніж безпосередні військові дії на фронті. Надзвичайно важливою частиною цієї війни є не тільки фізичне перекроювання кордонів на території Європи, критичного значення набуває також застосування медійних ресурсів для створення викривленої інформаційної реальності. Стосується це також безлічі спроб РФ впливати на формування в інформаційному просторі, а відтак і в суспільствах інших держав нових стереотипів мислення, які нав'язують вигідну Росії спрямованість дискусій з багатьох питань політичної історії, зокрема в цьому випадку йдеться про багаторазові спроби перегляду Росією трактування результатів Другої світової війни.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Російська Федерація розглядає Україну як своєрідний майданчик для апробації нових способів впливу на гуманітарну політику країни, стосовно якої вона веде гібридну війну. Водночас РФ намагається застосувати подібні підходи щодо інших країн – своїх потенційних жертв. У цій статті ми спробуємо виокремити досвід Республіки Польща в її протистоянні з Російською Федерацією. Звісно, ітиметься, перш за все, про інформаційну агресію РФ та способи й підходи, що застосовує Польща для захисту свого медіапростору від російського втручання.

Постановка проблеми. Однією із специфічних рис гібридних воєн, як показує українська практика, є значне збільшення обсягу наративів різної тематики з боку країни окупанта. Ці наративи «вмонтовуються» в інформаційний простір країни, проти якої здійснюється агресія. Вітчизняний дослідник Г. Яворська виокремлює такі особливості гібридної війни Російської Федерації проти України: «Інформаційна й смислова специфіка російсько-української гібридної війни 2014–2016 рр., порівняно з попередніми конфліктами, які відносили до воєн цього типу, полягає, на наш погляд, в (1) інтенсивності та широті охоплення аудиторії інформаційних впливів, яка набула глобального масштабу, (2) систематичному й комплексному застосуванні медійних та новомедійних засобів і (3) створенні нового дискурсу війни, спрямованого на руйнування наявних і формування нових інтерпретаційних і смислових механізмів сприйняття дійсності» [2, с. 44]. Якщо ж порівнювати умови, за яких підійшли Україна та Польща до інформаційного протистояння з Російською Федерацією, то мусимо визнати, що певна перевага буде

на боці Польщі. Тут ідеться, наприклад, про такий факт: час створення інституцій, які опікуються формуванням такої складової гуманітарної політики, як політика пам'яті. Якщо в нашій державі Український інститут національної пам'яті, як центральний орган виконавчої влади, був створений у травні 2006 р. [3], то аналогічна установа «Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu» в Польщі почала працювати 19 січня 1999 р., відповідно до прийнятого 18 грудня 1998 р. закону [4]. Як бачимо, різниця в часі створення істотно, а найважливіше те, що обидві інституції, будучи органами державної влади, значно різняться у своїх повноваженнях. Державна установа Польщі має їх більше, є впливовішою не тільки як установа гуманітарного профілю, а і як орган, якому надано можливість ініціювати та провадити слідчі дії. На сайті IPN, зокрема, вказано: «Завданнями Інституту є збір та управління документами органів державної безпеки, що складені з 22 липня 1944 року по 31 липня 1990 року, проведення розслідувань нацистських та комуністичних злочинів, у тому числі злочинів, скоєних проти осіб польської національності або польських громадян інших національностей, і здійснених у період з 8 листопада 1917 року по 31 липня 1990 року» [4]. Важливо, що в складі IPN функціонують 11 відділів у найбільших містах країни та сім представництв у менших містах. Фактично підрозділи IPN існують на всій території Польщі. В Українському інституті національної пам'яті є п'ять міжрегіональних відділів [5]. Якщо порівняти ці дві установи тільки за показниками розгалуженості підрозділів, то IPN за всіма показниками переважає аналогічну установу України.

У контексті нашого дослідження істотним є чіткість формулювань та коло повноважень, якими наділений IPN. Ми звертаємо увагу на цей бік його діяльності, бо польський законодавець, на наш погляд, гранично зрозуміло вказав, розслідування чиїх злочинів перебувають під пильною увагою співробітників IPN, а отже, і польської держави. Якщо звернутися до Положення про вітчизняний Інститут національної пам'яті, то побачимо, що завдання Інституту мають насамперед просвітницький характер: «організація дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів; популяризація історії України, її видатних особистостей; подолання історичних міфів; відновлення національної пам'яті Українського народу; недопущення використання символів тоталітарних режимів; надання оцінки тоталітарним режимам ХХ ст. в Україні...» [6]. Щодо практичної складової, то в Положенні вказано лише про «сприяння відновленню

прав осіб, які репресовані» [6]. У польському IPN структура вибудована з огляду на прикладну сторону його діяльності: «До складу Інституту входять: Головна комісія з переслідування злочинів проти польської нації; Відділ люстрації (перевірки); Архів Інституту національної пам'яті; Бюро вшанування пам'яті боротьби та мучеництва; Управління пошуку та ідентифікації; Національне управління освіти; Управління історичних досліджень» [4]. Такий розлогий аналіз завдань та шляхів їх реалізації у двох інститутах національної пам'яті зроблений навмисно. Головним аргументом на користь такого підходу було з'ясування причин гострого дискурсу між Російською Федерацією та Польщею. Чітко вказуючи на комуністів та нацистів як головних злочинців, співробітники польського IPN, звісно, викликали на свою адресу агресивні дії з боку Російської Федерації.

Протистояння в медіапросторі між Російською Федерацією та Польщею розпочалося не сьогодні. Ми не маємо на меті відтворювати в цій статті всю ретроспективу взаємовідносин двох держав. Спробуємо висвітлити інформаційне протистояння між ними від часу анексії Російською Федерацією українського півострова Крим та початку військової агресії РФ на українському Донбасі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких висвітлюється розв'язання цієї проблеми, показує, що інформаційна війна, яку Російська Федерація проводить паралельно з військовими діями проти України, не обмежується лише українським медіаполем. Не ведучи відкритої війни проти європейських країн, Росія свою інформаційну агресію проти них розпочала задовго до 2014 р. У вступі до монографії «Rosyjska wojna dezinformacyjna przeciwko Polsce» доктор К. Пісарська вказує: «...Починаючи з 1939 року, багато що змінилося як в Росії, так і в її безпосередніх сусідів. Не існує Радянського Союзу, російські війська більше не перебувають у Центральній Європі, а Російська Федерація в міжнародних відносинах розглядається, скоріше, як регіональна (а не глобальна) держава. Незважаючи на це, існує безпрецедентна тяглість і координація російських сил безпеки та вживаних нею гібридних інструментів пропаганди, спрямованих на ослаблення волі супротивника до боротьби» [7, с. 6]. Польська дослідниця вдало описала суть політики Російської Федерації: «Країни, що виступають проти імперської політики Кремля, майже протягом століття звинувачуються в русофобії, фашизмі чи маріонетковості» [7, с. 6]. Аналізуючи міжнародну політику Кремля, Й. Дарчевська пише, що росіяни «намагалися перешкодити сусідам Росії (країнам Балтії, Грузії, Україні, а раніше

Польщі, Чехії та Словаччині) вступити на прозахідний шлях. Запеклі інформаційні кампанії Кремля проти цих країн базувалися на позиції, що Центральна та Східна Європа є сферою впливу Російської Федерації, будь-які дії Заходу підірвуть впливи Росії як наддержави» [8, с. 61]. Пояснюючи специфіку російського трактування поняття «війни пам'яті», Й. Дарчевська вказує: «Поняття “війни пам'яті” є російським замінником західних понять “політика пам'яті” та “історична політика”». Його генезис треба шукати в останніх роках існування Радянського Союзу, коли зацікавлення “правдивою” історією не можна було адміністративно заборонити або ним керувати». [9, с. 13].

Як відомо, така «відлига» в російських архівах тривала недовго. У путінській Росії доступ до архівів обмежили. Натомість прийшов час відроджувати культ Й. Сталіна та змальовувати його як геніального політичного діяча. Т. Кузьо, аналізуючи специфіку світогляду «радянської людини», вказує: «Радянська ідентичність була заснована саме на пам'яті про Велику Вітчизняну війну. Інтенсивне відзначення її ювілеїв у 1965–1985 роках запам'яталося майбутнім російським і українським очільникам, серед яких були і Путін, і Янукович. Переможна війна, як ідеологема, набула видимих обрисів у медалях радянських ветеранів, радянських прапорах і емблемах, зображеннях Сталіна й Червоної армії, сакральних символах Російської православної церкви...» [10, с. 163–164]. Як бачимо, у сьогоденній Росії ця традиція продовжується: на її базі вибудовуються концепції, які в українському сегменті соціальних мереж отримали назву «победобесіє».

Постановка завдання. Така пропагандистська політика сприяла формуванню, хоч і в доволі «дивний» спосіб такого трактування світу сучасним росіянином, що для нього стає нормою ретрансляція химерних ідей, висловлених президентом Російської Федерації В. Путіним про те, що це Польща винна в нападі на неї нацистської Німеччини бо саме Польща раніше брала участь у розділенні Чехословаччини. Він також висловив переконання, що СРСР не брав участі у розділенні Польщі у 1939 р., а лише повернув втрачені ним раніше території. Так само, до слова, В. Путін трактує й анексію Криму. На подібні заяви відреагував польський Сейм: «Сейм Республіки Польща засуджує провокаційні та неправдиві заяви представників вищих органів влади Російської Федерації, які намагаються визнати Польщу відповідальною за початок Другої світової війни. Велич нації та відносини між державами не можна будувати на брехні та фальсифікації історії... Сейм Республіки Польща віддає шану жертвам нацистського та радянського тоталітаризму й висловлює бажання, щоб історія їх мучеництва ніколи не була сфальси-

фікована та інструментально трактована. Сейм Республіки Польща закликає до спільних роздумів над принципами побудови міжнародних відносин, які повинні бути основою взаємоповаги, партнерства та добросусідства» [11]. Не залишились осторонь і польські послы у Європарламенті. Так, наприклад, посол від «Громадянської платформи» А. Галицький заявив: «Ми не приймаємо спотворення історичних фактів. Ми повинні реагувати, тому що за цими словами можуть бути інша агресія, вторгнення та авторитаризм як політичні інструменти» [12]. Очевидно, що польські парламентарі пам'ятають, що анексії українського Криму передували подібні пропагандистські заяви з боку російських політиків на чолі з В. Путіним.

Натомість у Доктрині інформаційної безпеки Російської Федерації, що затверджена Указом Президента РФ у грудні 2016 р., зокрема зазначається, що одним з головних завдань держави є «нейтралізація інформаційно-психологічного впливу, в тому числі направленого на підрив історичних підвалин та патріотичних традицій, пов'язаних із захистом Вітчизни» [13]. Виділяючи таку складову в згаданій вище Доктрині, російські політики щодо інших держав застосовують саме такі гібридні методи в боротьбі за сфери впливу не лише на території пострадянських країн, а й усередині країн Центральної та Західної Європи, США. Польські дослідники М. Ковальська та А. Лелонек стверджують: «Польща, так як й інші європейські країни, є ціллю російської інформаційної війни, яка загрожує безпеці нації та суспільства. Ворожі дії проти неї (*Польщі*), а також війна психологічна, переважно у формі дезінформації, маніпулювання повідомленнями, які спрямовані передусім на емоційний компонент. Вони набувають особливих форм нарації, тобто суб'єктивних світоглядів, орієнтованих на певні групи. Такі нарації (оповіді) служать для побудови у свідомості конкретного реципієнта оповідей, які відповідають політичним цілям Росії...» [7]. Польські вчені виокремлюють такі способи, використовуючи які Російська Федерація намагається дестабілізувати ситуацію в державі й польському суспільстві:

- створення негативного іміджу Польщі та її суспільства у свідомості польських, російських й іноземних користувачів (включно з трактуванням Польщі як русофобської країни);

- формування почуття загрози для Росії та її суспільства з боку Польщі і її союзників;

- навіювання та підтримка антагонізмів між Польщею та її сусідами й союзниками, що в результаті призводить до конфліктів та ізоляції на міжнародній арені [14].

По суті, усі ці способи Росія вже випробувала і продовжує використовувати в інформаційній війні проти України, як до того чинила проти Молдови та Грузії.

Неурядова організація «Centrum Analiz Propagandy i dezinformacji» – перша така польська установа, яка займається структурним аналізом викликів, пов’язаних з інформаційно-психологічною війною й орієнтована на структурований та аналітичний підхід в інформаційно-психологічній війні [15]. Серед цілей цього Центру найважливішими, на наш погляд, є такі: «реалізація освітніх, дослідницьких та аналітичних ініціатив, пов’язаних з безпекою інформаційного простору, а також у сфері пропаганди, дезінформації та інших гібридних загроз; підвищення обізнаності та знання суспільства щодо отримання, перегляду та аналізу інформації та підтримання розвитку громадянського суспільства...» [15]. Вищезгадані цілі центру ми виокремили як головні з таких причин: по-перше, саме в межах освітніх та дослідницьких ініціатив доводиться діяти аналітикам й ученим-гуманітаріям, аби ефективно протидіяти інформаційним вкидам та відвертій дезінформації в рамках «воєн пам’ятей», які Російська Федерація веде не тільки проти Польщі, а й інших країн. По-друге, процес привчання громадян до так званої інформаційної гігієни не повинен припинятися ніколи. На наш погляд, масштаби збільшення інформаційних потоків наразі настільки великі, що кожна окремо взята людина, а тим більше аналітична структура змушені постійно «сепарувати» інформаційні потоки, оскільки обсяги дезінформації сьогодні в рази більші від інформації правдивої, підтвердженої фактами, результатами наукових досліджень тощо. Особливо легко створювати напівправду або й відверту брехню в тій частині інформаційного простору, яка стосується гуманітарного знання.

М. Ковальська та А. Лелонек в аналітичному матеріалі для «Centrum Analiz Propagandy i dezinformacji» за квітень 2017 р. обрали для аналізу окремих «Польсько-український» розділ. Вони звернули увагу на ескалацію напруженості між Києвом і Варшавою. При цьому за всіма подіями, які відбувалися в Україні, чітко простежувався російський слід. «Окрім пошкодження кладовищ та пам’ятників, спочатку в Польщі, а згодом і в Україні, та широкомасштабної діяльності в інформаційному просторі, адресованої переважно російськомовній аудиторії, а також українській аудиторії (посилення спостерігається з грудня 2016 року), ...використовувалися наймані “протестуючі” з України та передбачувана польська меншина (громадяни України чи Росії, які вдавали з себе “поляків”). Теракт на Консульство Республіки Польща в Луцьку свідчить про те,

що Кремль розпочав новий крок у своїй політиці, вдаючись до методів, відомих із військових та воєнізованих дій, випробовуючи нові шляхи створення хаосу, а також перевіряючи готовність свого народу до дій на заході України. Це також означає, що російська пропаганда збільшила інтерес до польських реципієнтів» [16]. Учені переконані, що стратегічна мета Російської Федерації «послабити, а в довгостроковій перспективі – також зруйнувати структуру, відому сьогодні як Європейський Союз» [16].

У центрі наших наукових пошуків є «війни пам'ятей», тобто йдеться про трактування історії, політики, де під медійним ударом опиняється культурний простір суспільства та гуманітарна політика держави (у цьому випадку йдеться про Польщу). Саме тому нагадаємо, що польські аналітики серед інших напрямів російської підривної інформаційної діяльності прогнозували такі: «ініціювання, організація та популяризація культурних і соціальних заходів, зокрема адресованих молоді, – кінофестивалі, концерти, літературні конкурси, російські конкурси знань, популяризація російської мови, молодіжний обмін, поїздки тощо. Ініціативи, що фінансуються безпосередньо організаціями, пов'язаними з російськими державними органами влади, такими як фонд “Русский мир” або “Российско-польский центр диалога и согласия»» [16].

Учені переконані, що «польське історичне середовище особливо вразливе до маніпуляцій з боку Росії» [16]. Окремо дослідники вказували, що 2017 р. є роком Ю. Пілсудського та Ю. Галлера, тож прогнозували маніпуляції щодо політичних діячів та подій 1919–1921 рр. – війни більшовицької Росії проти Польщі.

Досвід, який набула Україна за час неоголошеної війни з Російською Федерацією, доводить що концепція «русского міра» поширюється майже так швидко, як пандемія коронавірусу. Росія особливих зусиль докладає для включення у сферу не тільки своїх геополітичних впливів, а на першому етапі й інформаційних, усіх територій, що колись входили до складу Російської імперії. Ностальгія за тими часами в РФ на сьогодні стала «модною» серед політиків та й у суспільстві загалом. Маніпуляції щодо історичних подій поширюються Росією навіть на ті з них, про які у світовій науці існує однозначне та доведене незаперечними доказами трактування, йдеться про масові вбивства польських офіцерів у Катинському лісі.

Прикладом польського спротиву російській інформаційній агресії та пропаганді можна розглядати закон, прийнятий у червні 2017 р. польським Сеймом, у межах заборони пропаганди в Польщі тоталітарних

режимів, у тому числі й комуністичного. Відповідно до прийнятих норм будуть демонтовані всі пам'ятники радянським солдатам, які розміщені поза місцями поховань та не є пам'ятками старовини. Усі інші пам'ятники польські законодавці трактують як символи комуністичної системи в їхній державі. Реакція Російської Федерації на це рішення польської влади була прогнозованою, тобто негативною. Такою ж вона була при прийнятті подібних рішень законодавцями Чехії та України. Росіяни звинуватили поляків у тому, що вони нищать пам'ять про радянських воїнів-визволителів, що Польща була співучасником та союзником Німеччини в Другій світовій війні та ін.

Висновки. «Війни пам'ятей» – явище не нове. Вони існували до нас, існуватимуть і після нас. Допоки людина здатна запам'ятовувати і пам'ятати, вона по-своєму трактуватиме події свого життя, діяльність близьких, колег, співгромадян, громадян інших держав тощо. На нашу думку, сьогодні найголовніша проблема полягає в тому, що сприйняття та роль інформації як зброї зростає в геометричній прогресії. Як бачимо, у процесі російсько-українського військового протистояння його інформаційна складова часто набуває не меншого значення, ніж безпосередні військові дії на фронті. Надзвичайно важливою частиною цієї війни є не тільки фізичне перекривання кордонів на території Європи, критичного значення набуває також застосування медійних ресурсів для створення викривленої інформаційної реальності. Величезна загроза, перед якою постала Польща, як власне і вся Центральна Європа, – це імперські амбіції Росії. На цьому тлі визначальними є слова З. Бжезінського: «На відміну від традиційної епохи, коли війни починалися й закінчувалися формальним оголошенням, сьогодні вони розглядаються як ненормальна поведінка, великою мірою схожа на побутову злочинність. Сам по собі цей факт зумовлений прогресом. Однак в епоху глобалізації “війна” поступається місцем неформальній, всепроникній і часто анонімній боротьбі. Такі насильницькі дії можуть породжуватися геополітичною нестабільністю, на зразок тієї, що виникла в результаті розпаду Радянського Союзу» [17, с. 26].

Ми переконані, якщо Польща адекватно (жорстко) не реагуватиме на будь-які прояви поки що інформаційної агресії з боку Російської Федерації, то в майбутньому вона може стати об'єктом агресії мілітарної. Тільки граючи на випередження, можна перемогти у «війні пам'ятей». За нинішніх умов у Польщі є всі шанси, хоча ця війна не буде легкою та швидкоплинною.

Щодо **перспектив**: тільки поєднання багатьох видів зброї – мілітарної, інформаційної, економічної – та єдність Європи можуть зупинити геополітичну

літичні апетити Російської Федерації. Натомість політика «умиротворення» агресора не принесе результатів. Європа це вже бачила майже 100 років тому, але не пам'ятає, а пам'ятати треба.

Список бібліографічних посилань

1. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 259 с.
2. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 41–48. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/yavorska.pdf> (дата звернення: 25.04.2021).
3. Про утворення Українського інституту національної пам'яті : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. № 764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.04.2021).
4. Instytut Pamięci Narodowej : oficjalna strona internetowa. URL: <https://ipn.gov.pl/pl/o-ipn/24154,O-IPN.html> (дата złożenia wniosku: 25.04.2021).
5. Український інститут національної пам'яті : офіц. вебсайт. URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/komanda/aparat-instytutu> (дата звернення: 25.04.2021).
6. Український інститут національної пам'яті : офіц. вебсайт. URL: <https://uinp.gov.ua/pro-instytut/pravovi-zasady-diyalnosti> (дата звернення: 25.04.2021).
7. Dr. Kazimierz Wyucicki, Marta Kowalska, dr Adam Lelonek «Rosyjska wojna dezinformacyjna przeciwko Polsce»: Warszawa. *Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego*. 2017. URL: <https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/RAPORT-Rosyjska-wojna-dezinformacyjna-przeciwko-Polsce.pdf> (дата złożenia wniosku: 25.04.2021).
8. Jolanta Darczewska «Wojna informacyjna Rosji z Zachodem. Nowe wyzwanie?». URL: <http://www.abw.gov.pl/download/1/1922/darczewska.pdf> (дата złożenia wniosku: 25.04.2021).
9. Jolanta Darczewska «Wojny pamięci»: historia, polityka i służby specjalne Federacji Rosyjskiej». URL: <http://www.abw.gov.pl/download/1/2775/Darczewska-PL.pdf> (дата złożenia wniosku: 25.04.2021).
10. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / пер. з англ. А. Павлишина. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 560 с. URL: <https://uinp.gov.ua/public/storage/app/public/files/nodes/1695/file/2/4 TTQA1553519962 PDRRS.pdf> (дата звернення: 25.04.2021).
11. Sejm przeciw manipulacji i zakłamywaniu historii przez polityków

Federacji Rosyjskiej. *Uchwała Izby*. URL: <https://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=4E57AC62E94B6167C12584EA0055645C> (data złożenia wniosku: 25.04.2021).

12. Europosłowie: Słów Putina o przyczynach II wojny światowej nie można ignorować. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1448604,ue-europoslowie-putin-rosja-genez-a-wybuchy-ii-wojny-swiatowej-polska.html> (data złożenia wniosku: 25.04.2021).

13. Доктрина информационной безопасности Российской Федерации. URL: <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html> (data złożenia wniosku: 25.04.2021).

14. Kowalska M., Lelonek A. FORECAST: Primary goals of Russian propaganda in Poland for 2017. *Center for Propaganda and Disinformation Analysis Foundation*. URL: <https://capd.pl/en/forecasts/177-forecast-primary-goals-of-russian-propaganda-in-poland-for-2017> (data złożenia wniosku: 25.04.2021).

15. Centrum Analiz Propagandy i dezinformacji. URL: <https://capd.pl/en/mission-and-goals> (data złożenia wniosku: 25.04.2021).

16. Прогноз: основні цілі російської пропаганди в Польщі на 2017р. URL: <https://capd.pl/en/forecasts/177-forecast-primary-goals-of-russian-propaganda-in-poland-for-2017> (дата звернення: 25.04.2021).

17. Збігнев Бжезінський. Вибір: світове панування чи світове лідерство / пер. А. Іщенко. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006. 203 с.

References

1. Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna wiina: ukraïnskyi front* [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].

2. Yavorska, H. M. (2016). Hibrydna wiina yak dyskursyvnyi konstrukt [Hybrid warfare as a discursive construct]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 4(41), 41–48. Retrieved from <http://ippi.org.ua/sites/default/files/yavorskaya.pdf> [in Ukrainian].

3. Pro utvorennya Ukrayïnskoho instytutu natsionalnoyi pamyati: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 31 travnya 2006 r. No. 764 [On the establishment of the Ukrainian Institute of National Memory: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 31, 2006 No. 764]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-2006-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

4. Instytut Pamięci Narodowej: official website. Retrieved from <https://ipn.gov.pl/pl/o-ipn/24154,O-IPN.html> [in Polish].

5. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty [Ukrainian Institute of National

Memory]. Official website. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/pro-institut/komanda/aparat-institutu> [in Ukrainian].

6. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam'iaty [Ukrainian Institute of National Memory]. Official website. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/pro-institut/pravovi-zasady-diyalnosti> [in Ukrainian].

7. Dr. Kazimierz Wyycicki, Marta Kowalska, dr Adam Lelonek. (2017). «Rosyjska wojna dezinformacyjna przeciwko Polsce»: Warszawa. *Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego*. Retrieved from <https://pulaski.pl/wp-content/uploads/2015/02/RAPORT-Rosyjska-wojna-dezinformacyjna-przeciwko-Polsce.pdf> [in Polish].

8. Jolanta Darczewska «Wojna informacyjna Rosji z Zachodem. Nowe wyzwanie?» Retrieved from <http://www.abw.gov.pl/download/1/1922/darczewska.pdf> [in Polish].

9. Jolanta Darczewska «Wojny pamięci»: historia, polityka i służby specjalne Federacji Rosyjskiej». Retrieved from <http://www.abw.gov.pl/download/1/2775/Darczewska-PL.pdf> [in Polish].

10. Kuzo, T. (2018). Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet [Putins war against Ukraine. Revolution, nationalism and crime]. Kyiv: DUKh I LITERA. Retrieved from <https://uinp.gov.ua/public/storage/app/public/files/nodes/1695/file/2/4 TTQA1553519962 PDRRS.pdf> [in Ukrainian].

11. Sejm przeciw manipulacji i zakłamywaniu historii przez polityków Federacji Rosyjskiej. *Uchwała Izby*. Retrieved from <https://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=4 E57AC62E94B6167C12584EA0055645C> [in Polish].

12. Europosłowie: Słów Putina o przyczynach II wojny światowej nie można ignorować. Retrieved from <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1448604,ue-europoslowie-putin-rosja-geneza-wybuchy-ii-wojny-swiatowej-polska.html> [in Polish].

13. Doktrina informacjonnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii [Information security doctrine of the Russian Federation]. Retrieved from <https://rg.ru/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html> [in Russian].

14. Kowalska, M., Lelonek, A. FORECAST: Primary goals of Russian propaganda in Poland for 2017. *Center for Propaganda and Disinformation Analysis Foundation*. Retrieved from <https://capd.pl/en/forecasts/177-forecast-primary-goals-of-russian-propaganda-in-poland-for-2017> [in Polish].

15. Centrum Analiz Propagandy i dezinformacji: official website. Retrieved from <https://capd.pl/en/mission-and-goals> [in Polish].

16. Prohnoz: osnovni tsili rosiiskoi propahandy u Polshchi na 2017 r.

[Forecast: the main goals of Russian propaganda in Poland for 2017]. Retrieved from <https://capd.pl/en/forecasts/177-forecast-primary-goals-of-russian-propaganda-in-poland-for-2017> [in Ukrainian].

17. Zbihniev Bzhezynski. (2006). *Vybir: svitove panuvannia chy svitove liderstvo* [Choice: world domination or world leadership]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.05.2021.

Sergii Poltavets,

PhD (Political), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: spoltavec@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8297-7584>

Memory Wars: How Poland Counteract the Russian Federation

The paper presents the research of an information part of the hybrid war the Russian Federation wages against East European countries, namely, Poland, and prove that memory wars as a component of information war becomes of not lesser importance than direct war actions. The importance of media resources in counteracting information aggression of the Russian Federation is proved. The experience of Poland in the field of fighting against Russia policy aimed at making distorted reality, is analyzed.

It is proved that Polish analysts, researchers and scholars to confront fake news and outright misinformation which the Russian Federation run as a part of memory wars against Poland, have to act within education and research initiatives. The process of teaching people some information hygiene never stops and it gets urgent for East and Central Europe countries in terms of hybrid counteracting the Russian Federation. Significant increasing of information flows and information one gets became the reasons for every person and every analytical department to separate information space permanently, because today total amount of information is many times greater than reliable one, proved with facts, researches etc. It is in the part of information space that concerns humanities, where semi-truth, or even outright lie are the most easily produced. Information aggression of the Russian Federation is analyzed, and ways and approaches used by Poland to protect its own media space against Russian intrusion, are examined. The Russian Federation attempts to fill information space and Polish society with new stereotypes to provoke most favorable for Russia discussion trends on many issues of political history, are evaluated.

Keywords: memory wars, hybrid war, information aggression, the Russian Federation, Poland, World War II, annexation of Crimea.

Тетяна Полтавець,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: tpoltavetc@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3737-9168>

ДВОМОВНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗГОРТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Виокремлено ряд головних нерозв'язаних проблем та недоліків у мовній політиці України, які частково спричинили інформаційну агресію Російської Федерації проти України. Фактор двомовності українського суспільства, як привід розгортання агітаційної компанії з боку РФ про захист «руського міра», виокремлено як головний аргумент для виправдання військової агресії РФ проти України в очах власних громадян. Багаторічна цілеспрямована політика Російської Федерації, спрямована на створення у частини громадян України та інших пострадянських республік відчуття своєї причетності до російського культурного простору, стала додатковим аргументом виправдання військової агресії РФ проти Молдови, Грузії та України.

Ключові слова: інформаційна агресія, українська мова, двомовність, мовні конфлікти, «руський мір».

Сучасний вітчизняний інформаційний простір характеризується наявністю в ньому складних соціолінгвістичних процесів, що охоплюють механізми впливу соціально-політичних чинників на мову та культуру спілкування. Під впливом сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій мова стала найпотужнішим засобом маніпулювання. У двомовному суспільстві, де питання мови залишаються не вирішеними та немає єдиної теорії розв'язання цієї проблеми, зокрема виокремлюються «...дві точки зору: з одного боку, про необхідність наполегливої і незворотної українізації усіх сфер суспільного життя, а з другого – про недопущення “примусової українізації” і збереження мовної сфери України у тому вигляді, як вона склалася історично» [1, с. 206], є велика ймовірність маніпуляцій та національних загроз.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Існують гіпотези, які ставлять під сумнів роль мови в мовних конфліктах. Наприклад Г. Панасенко вважає, що якщо немає проблем в економічній, екологічній, політичній та інших сферах життя, то немає й мовних конфліктів, оскільки мова об'єднує. Наявність зазначених проблем автоматично призводить до падіння авторитету мови, яка охоплює всі соціальні верстви народу [2]. Т. Ковальова у свою чергу стверджує, що причини мовного конфлікту можуть бути в економічній, політичній, соціальній, релігійній сферах, однак конкретної форми він набуває у зв'язку з мовним питанням [3].

На нашу думку, головною причиною сучасних мовних конфліктів в Україні є відсутність чіткої мовної політики в новітній період становлення незалежної Української держави (з 1991 р. до сьогодні). Надання українській мові статусу державної 28.10.1989 р. Верховною Радою УРСР та закріплення цього статусу в ст. 10 Конституції України 28.06.1996 р. не розв'язало проблеми фактичної двомовності в країні. Натомість, відсутність контролю за виконанням цього закону з боку держави законсервувала традиційне для радянської дійсності ставлення до мови корінного (українського) етносу як упослідженої, вторинної, порівняно з російською мовою. Не вимагаючи жорстко виконувати чинний закон та конституційні норми, держава фактично дистанціювалася від вирішення мовного питання. Це, у свою чергу, закріпило існуючий глобальний поділ українських громадян на дві великі різномовні групи – україномовну і російськомовну.

Більше того, існування такої двомовності в новоствореній державі не розглядалося владою як проблема, натомість, у суспільному дискурсі продовжували підживлювати радянську теорію про російську мову як основну мову міжнаціонального спілкування, пропагувати підхід, відповідно до якого для людини, народженої в СРСР, абсолютно природним явищем є трактування російської мови як «рідної мови», незалежно від її етнічного чи національного походження. «Процеси асиміляції видавали за добровільне прагнення неросійських народів вивчати російську мову та вважати її “другою рідною мовою”» [4, с. 367]. Власне, будь-які дискусії, у процесі яких піддавалися сумнівам вищезазначені підходи, оголошувалися «націоналістичними», «русофобськими» і т. п. «Вищий статус» російської мови, особливо в пострадянських слов'янських республіках, пояснювався в тому числі підходом про «загальнослов'янську протонародність», яка характеризувалася спільністю мови [5], який теоретично обґрунтував В. Мавродін. Він, наприклад, стверджував: «Правомірно буде говорити про слов'янство з тої пори, коли можемо констатувати наявність спільних рис в побуті і перш за все – в мовах групи племен,

і ці спільні риси будуть об'єднувати дану групу з історичним слов'янством» [5].

Постановка проблеми. Сусідня держава, а нині країна-агресор Росія, вела багаторічну політику, спрямовану на створення, принаймні у частини громадян України (власне, не лише України, а й частини інших пострадянських республік), відчуття своєї причетності до російського культурного простору, а відтак формування емоційної прив'язаності до російських та вітчизняних російськомовних інформаційних потоків, з яких поступово плелася павутина «русского міра». Надзвичайна успішність такої політики на території України безпосередньо пов'язана з абсолютною аморфністю багатьох органів державної влади та місцевого самоврядування в сенсі відсутності з їхнього боку будь-якої адекватної реакції на виклики, які після 2014 р. в Україні стали називати складовими інформаційної війни: за допомогою маніпулятивних технологій, які найактивніше застосовувалися в інформаційному просторі, та мас-медіа розпалювала українофобію і сепаратизм усередині держави, ділила громадян на російськомовних і неросійськомовних, цькувала їх одне на одного, розпалювала ворожечу між етносами, регіонами та елітами держави.

Нині в Україні утворилася спільнота людей, що пропагує «руській мір», головними чинниками якого є російська мова і російська держава, безумовна лояльність до неї як хранительки єдиної історичної пам'яті. Не можна не погодитися з думкою Г. Любовця та В. Короля, що «мовна концептосфера сучасної України стоїть на передовій цивілізаційного двобою із неоварварством колективного путінізму. Агресор за допомогою цифрових засобів... у технологічно-креативних масштабах використовує мобілізацію власного населення та мешканців ближнього зарубіжжя в парадигмі “русского мира”» [6]. Однак не всі пострадянські країни дали можливість РФ «об'єднати всіх, кому дороге російське слово», у «російський світ». Після розпаду Радянського Союзу нові незалежні держави зіткнулися із завданням встановлення власної національної ідентичності, з головним акцентом на мову. Зміна мови та дерусифікація були б досить безпроблемними, якби населення пострадянських республік було однорідним та складалося з однієї титульної нації. Зважаючи на те що історичне минуле в країнах Радянського Союзу було різним, тобто час перебування у складі, за яких умов та країна чи інша ввійшла до складу, то, відповідно, і ступінь національної свідомості громадян, і ступінь мовної компетентності титульної нації був також відмінним.

Колишні республіки мали різні уявлення про роль мови у становленні державності і тому їхня мовна політика істотно відрізнялася. Однак

російська мова досі займає сильні позиції в деяких пострадянських країнах, а кількість населення, яке спілкується виключно російською, зросла, порівняно з радянськими часами.

Зважаючи на те що сучасний інформаційний простір нині не позбавлений багатьох радянських мовних стереотипів, можна стверджувати, що він до сьогодні багато в чому є заідеалізованим. Як наслідок, присутність у вітчизняному інформаційному просторі російської мови, зокрема, через переважання кількості російськомовних ЗМІ стала основою для вибудовування специфічного етнолінгвістичного середовища, яке позитивно сприймає ідеологеми та політичні кліше, пропоновані сусідньою країною [7].

Не дивно, що саме мовний фактор став головною причиною агресії Росії, яка маніпулювала потребою захистити російськомовне населення в Україні, застосовуючи антиукраїнську істерію в залякуванні російськомовних громадян України вигаданими утисками й загрозами з боку україномовних [8]. Росія застосувала типову модель гібридної війни, у якій інформаційний вплив на населення має на меті формування вигідної для Росії громадської думки. Напередодні анексії Криму та в перші роки окупації українського Донбасу головною «аудиторією» був внутрішній російський споживач, а також російськомовне населення українських земель. Власне, тут і згодився сформований ще в радянські часи стереотип світосприйняття, який полягав у трактуванні будь-якого російськомовного інформаційного продукту як «рідного». Пізніше пропагандистська ідея про те, що «російськомовне населення Криму та Донбасу зазнає утисків з боку української влади», стала широко поширюватися на «зовнішню аудиторію» – Європу та світ загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми. «Мовне питання» у порядку денному взаємовідносин Росії та України не зникало ніколи. Його штучна «актуалізація» залежала від проросійських українських партій, які на цьому заробляли собі необхідні бонуси для потрапляння до парламенту чи в процесі президентських перегонів. Не став винятком і 2014 р., коли питання мови (власне «язика») стало таким собі приводом для військової агресії проти України з боку Російської Федерації. Реакцією на агресивну інформаційну політику РФ (де-факто війну) в українському інформаційному просторі стали публікації на різних медійних майданчиках Л. Масенко [9, 10, 11, 12, 13, 14]. Знана українська мовознавиця, соціолінгвістка Л. Масенко та О. Шевчук-Клюжева у своїй публікації констатують, що суспільство «готове підтримати комплексні кроки щодо зростання

ролі державної мови та забезпечення її належного статусу. На жаль, сьогоднішня влада досі дотримується політики специфічного лінгвістичного плюралізму, заснованого на сприянні одночасному використанню української та російської мови в різних сферах життя суспільства». [9]. Як бачимо, навіть російська військова інвазія та інформаційна агресія не привели до жорсткої санкційної політики щодо мови держави-агресора. Л. Масенко детально проаналізувала українське мовне законодавство, особливо перипетії прийняття «мовного закону» Ківалова – Колесніченка [12], публічно вступила в дискусію стосовно спроб трактувати законопроекти про захист української мови як спосіб «насильницької українізації» [13]. Власне, тільки статей Л. Масенко, які напряму чи дотично пов'язані з мовним аспектом інформаційної агресії Російської Федерації проти України, підготовлених лише для видання «Радіо Свобода», ми нарахували 47 позицій. О. Пеленська у своїй статті з певною долею розпачу констатує: «Відтак може статись, що на початку 21-го століття набере сили ще один, найновіший, за сучасним визначенням – гібридний спосіб боротьби з українською мовою в Україні. Ні, її не заборонять, а лиш активно підтримуватимуть поширення іншої мови – окупаційної, під тиском цього фактору до ленінського «зближення і злиття націй» не так вже й далеко» [15]. «...Не можу уявити, щоб громадянин 10-мільйонної Чехії замість свого рідного стверджувального “ано”, піддавшись мовному впливу великого, понад 80-мільйонного сусіда, почав вживати німецьке “жа”». [16]. У своєму аналізі «русского міра» С. Здіорук та В. Яблонський торкаються також мовного чинника: «Значущою особливістю зовнішньої політики Росії у мовній сфері щодо України (а також країн Балтії) є наголошування на нібито «утисках і переслідуваннях», яких зазнає російська мова та її носії» [17, с. 263]; питання впливу «русского міра» на український соціум проаналізовано в аналітичній записці А. Іщенко [18].

Постановка завдання. Мета статті – окреслити коло гуманітарних проблем, які спровокувала двомовність українства, яку воно успадкувало від СРСР, а якщо подивитися глобальніше – то від часів існування українських земель у складі Російської імперії. Вважаємо, що саме на ґрунті цієї двомовності, з часу розпаду радянської імперії, Російська Федерація доволі успішно «змонтувала» на українській суверенній території серйозні групи впливу, у тому числі й серед вітчизняного політикуму, які послідовно просували, підтримували геополітичні інтереси Російської Федерації. Вони і до сьогодні це роблять, хоча не мають такої підтримки, як раніше. Хоча заради об'єктивності треба зауважити, що частина

їх «залізобетонного» електорату дотепер у будь-який спосіб просувають ідеї «руського міра». На жаль, цьому сприяють і етнічні українці, які на запитання про пріоритетність мови чи «язика» відповідають: «Какая разница?».

Парадоксальність цієї проблеми полягає в тому, що співвідношення україномовної та російськомовної частини населення не відповідає співвідношенню українців і росіян на її території, більше того, автори монографії «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом», на основі в тому числі й соціологічних даних, дійшли дещо несподіваних висновків: «Аналіз динаміки мовної ситуації за роки незалежності України показує, що не відбулося розширеного відтворення україномовних практик у жодній сфері, а в сфері внутрішньої мови (якою думають) та мови спілкування в громадській та професійній сферах процеси деукраїнізації йдуть фактично тими ж (чи навіть швидшими) темпами, що й у радянський період» [1, с. 84].

В умовах гібридної війни Україна до останнього часу самостійно створила найкомфортніші умови для впровадження найбільш популярних інструментів ведення інформаційної війни – заблокувала теле- та радіоефіри аналогового супутникового українського телебачення. Натомість, у вільному доступі залишалися українські телеканали, які ретранслявали проросійські смисли та пропаганду. Водночас на всій території України через супутникові канали зв'язку доступні федеральні російські телеканали.

Таким чином, українці, які з різних об'єктивних причин продовжують користуватися безоплатним телебаченням, наприклад використовують супутникові антени, крім українських інформаційних та суспільних каналів, мають можливість дивитися російські пропагандистські та розважальні, зокрема «Первый канал. Всемирная сеть», «РТР-Планета», «Россия 24», «НТВ-мир», СТС, ТНТ, RT та інші. Отже, вирішення нібито технічних питань, кодування супутникового сигналу інформаційних телеканалів, призвело до складної політичної комбінації, наслідком якої стала потужна хвиля пропаганди та дезінформації.

Натомість, 2 лютого 2021 р., на сьомому році неоголошеної російсько-української війни, РНБО ухвалила Рішення «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», за результатами засідання глава держави підписав указ [19]. Введені РНБО санкції безпосередньо стосувалися народного депутата України від політичної партії «ОПЗЖ» Т. Козака та восьми ЗМІ, а саме: телеканалів «112 Україна», NewsOne, Zik і декількох регіо-

нальних. Це рішення викликало відчутний резонанс у ЗМІ, звісно, насамперед російських. Проте спроба створити величезний інформаційний шум, відверто кажучи, провалилася. Та, власне, й аудиторія цих каналів виявилася не такою вже й широкою. Так, наприклад, журналіст О. Довженко, аналізуючи ефективність впроваджених санкцій, зауважував, що «...можна за допомогою арифметики точно визначити аудиторію прямих ефірів: у пікові моменти – до десяти тисяч людей» [20]. Власне, до подібного висновку дійшов і керівник напряму дослідження суспільства Національної суспільної телерадіокомпанії України О. Білоскурський, який, аналізуючи «міграцію» глядачів заборонених РНБО каналів, з'ясував: «Уявний вплив цих каналів на електоральні вподобання українців у масштабі всієї країни може бути сильно перебільшеним. Та й масових протестів глядачів, які вимагають повернення улюблених каналів Медведчука, ми чомусь не бачимо. Не вражають і показники в YouTube – прямі трансляції каналів Медведчука дивиться від сили кілька тисяч людей. Можливо, тому що відданих саме цим каналам глядачів, власне, й не було?» [21]. Власне, з нашої точки зору, не настільки важливим є кількісний показник глядачів, які були симпатиками цих каналів. Бо можемо висловити припущення, що в абсолютних цифрах аудиторія цих каналів навряд чи збільшувалася за останні роки (маємо тут на увазі період неоголошеної війни). Натомість можна стверджувати, що частина глядачів, які до заборони «каналів Медведчука» їх дивилися, після їх зникнення з ефіру абсолютно безболісно перейшли на канали на кшталт «Наш» та «Інтер», які в більш м'якій формі, але все ж ретранслюють ідеї спільного «радянського минулого», «світлої радянської дійсності» шляхом трансляції радянських фільмів, концертів «ко Дню Перемоги» тощо. Значно важливішим є усвідомлення того факту, що інтерпретація журналістами проросійських каналів будь-якої події на користь держави окупанта, або створення ними в українському медіапросторі інформаційного шуму відповідного «забарвлення» – ось було найголовніше завдання телеканалів кума В. Путіна.

З нашої точки зору, спроба держави захопити цю частину глядацької аудиторії переглядати вітчизняний телепродукт російською мовою через заснування державного розважально-інформаційного телеканалу «Дом» у режимі цілодобового мовлення не матиме відчутних результатів. Хоча цей телеканал і розпочав мовлення тільки в березні 2021 р., а його «...головна мета – повернення політичного, культурного та суспільного життя України до порядку денного громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях...» [22], ми переконані, що повернути людей

з окупованих територій Донбасу та Криму, використовуючи відверті «кальки» із закритих «каналів Медведчука» (тут маємо на увазі трансляцію радянських фільмів про війну 9 травня 2021 р. і подібні речі), українській владі не вдасться. За таких умов український телепродукт програє боротьбу потужній пропагандистській машині країни-агресора Російської Федерації. Російський журналіст А. Бабченко теж не вірить в ефективність такого кроку з боку Держави Україна. За його словами, «створення російськомовного каналу мало б сенс, якби половина країни не розуміла української. Але вона чудово розуміє. Не існує такої проблеми – донести до населення інформацію, тому що вона не розуміє мови» [23]. Іншою набагато ефективнішою альтернативою такому рішення могло б стати створення україномовного каналу з якісним телепродуктом, який би міг конкурувати за симпатії глядачів на рівні з відомими міжнародними медіапроектми. Такий підхід, звісно, не гарантував би обов'язкового переходу глядачів із проросійськими поглядами до аудиторії новоствореного каналу, проте він би зменшив кількість російськомовних медійних майданчиків у вітчизняному інформаційному просторі.

Інформаційна агресія Російської Федерації, спрямована проти України, реалізується не тільки через російськомовні канали на території нашої держави. Важливою її складовою є специфічна «робота» з продукування проросійських сенсів у дискусіях на важливі суспільно-політичні теми. Таким чином Російська Федерація «розмиває» україномовний інформаційний простір. Хоча в такий спосіб країна-агресор не розширює кола своїх прихильників, проте вона запускає механізм контрпропаганди, який є дуже ефективним в умовах гібридної війни. Прикладів такого втручання є безліч, один з них – продукування відверто антиукраїнських ініціатив, у тому числі й на рівні законодавства. На початку 2021 р. у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект про внесення змін до ст. 57 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [24]. Серед його співавторів народні депутати України від партії «Слуга народу» М. Бужанський, Є. Шевченко, О. Устенко та ін. Головна новела зазначеного законопроекту це внесення змін до статті 57 «Порядок накладення штрафів на суб'єктів господарювання за порушення закону щодо застосування державної мови у сфері обслуговування споживачів». Власне, законодавці хочуть позбавити державу можливості здійснювати контроль за використанням державної мови, застосовуючи штрафи в разі його невиконання.

Висновки. Як бачимо, інформаційна агресія Російської Федерації проти України безпосередньо пов'язана з постійним просуванням доктрини

«русского міра», яка є таким собі гуманітарним «обґрунтуванням» військових дій проти нашої держави. І попри те що головним об'єктом нав'язування ідей цієї «доктрини» є населення Російської Федерації, її «експорт» передбачає формування на території інших держав, у тому числі й України, стабільно існуючої частини громадян із проросійськими поглядами. При цьому РФ розглядає їх як «гібридну зброю», використати яку вона може у випадку відкритого збройного протистояння, як це ми вже бачили на територіях: Молдови 1990–1992 рр., Грузії у 2008 р., на території півострова Крим, у частинах Донецької та Луганської областей. У всіх означених випадках Росія використовувала фактор двомовності та поширювала однакові технології інформаційної війни. Російськомовний простір на територіях суверенних держав не розширюватиметься за умови формування та реалізації чіткої, у тому числі й мовної національної політики. Бо, як писала Л. Костенко, «нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову».

Стосовно перспектив розв'язання цієї проблеми, можемо припустити, що за умови створення «чітких правил гри» в мовній політиці, тобто дотримання норм вітчизняного законодавства, розробки механізмів, які утверджували б престижність української мови, та можливого запровадження законодавчих норм, які існують у країнах Балтії (Литві, Естонії та Латвії) російськомовний інформаційний простір в Україні зменшиться. У результаті пропорційно зменшиться і можливість впливу Російської Федерації на гуманітарну політику нашої держави.

Список бібліографічних посилань

1. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом : монографія / О. М. Майборода та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 397 с.
2. Панасенко Г. Розвиток мовних конфліктів у сучасній Україні. *Сучасне сус-во: політ. науки, соціолог. науки, культуролог. науки*. 2017. Т. 2. № 14. С. 157–173. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1295423>.
3. Ковальова Т. Мовні конфлікти як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика держ. управління*. 2010. Вип. 1. С. 302–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2010_1_45 (дата звернення: 29.04.2021).
4. Ярмоленко М. І. Мовна політика в УРСР у 40–80-х роках ХХ ст. *Наук. зап. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ. 2013. Вип. 3. С. 365–377. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_3_20 (дата звернення: 02.05.2021).

5. Мавродин В. В. Образование давнерусского государства. URL: <http://a-nevsky.ru/library/obrazovaniedrevnerusskogo-gosudarstva2.html> (дата обращения: 29.04.2021).
6. Любовець Г., Король В. Мовні потенціали як цивілізаційна основа комунікаційно-контентного спротиву агресору. *Мова і сусп-во*. 2018. № 9. URL: <https://www.armyua.com.ua/movni-potenciali-yak-civilizacijna-osnova-komunikacijno-kontentnogo-sprotivu-agresoru/> (дата звернення: 29.04.2021).
7. Полтавець Т. Етнолінгвістичні процеси у вітчизняному інформаційному просторі як фактор суспільної безпеки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 741–755. <https://doi.org/10.15407/np.48.741>.
8. Оснач С. Мовна складова гібридної війни. URL: <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-vijny/> (дата звернення: 29.04.2021).
9. Масенко Л., Шевчук-Клюжева О. Зараз або ніколи! Першочергові завдання мовного планування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27411694.html> (дата звернення: 29.04.2021).
10. Масенко Л. Мовна політика України. Антиукраїнський закон досі чинний. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28025654.html> (дата звернення: 29.04.2021).
11. Масенко Л. Україна і Росія. Князь Володимир і походження української мови. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28111096.html> (дата звернення: 26.04.2021).
12. Масенко Л. «Русский мир» і «мовний закон» Ківалова-Колесніченка. Як це сталося (хронологія). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28141-317.html> (дата звернення: 26.04.2021).
13. Масенко Л. Мовні законопроекти. Привид «насильницької українізації» у дискусіях. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28263923.html> (дата звернення: 02.05.2021).
14. Масенко Л. Україна і «русский мир». Якою має бути стратегія державної мовної політики? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/294-00164.html> (дата звернення: 26.04.2021).
15. Пеленська О. Українська мова. Протистояння з «русским миром» триває вже кілька століть. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30406155.html> (дата звернення: 06.05.2021).
16. Пеленська О. А Україна підДАкує... Нерівний бій: «ТАК» чи «ДА»? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrajinska-mova-tak-chy-da/29912753.html> (дата звернення: 06.05.2021).

17. Здіорук С., Яблонський В. Проект «Русского мира» як механізм імперської агресії Росії проти України. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zdiorak_proekt.pdf (дата звернення: 06.05.2021).

18. Іщенко А. Ю. Актуалізація ідеологічного проекту «русский мір» в РФ у контексті гібридної війни: потенційні наслідки для України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/0%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%20%20%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf> (дата звернення: 06.05.2021).

19. Указ Президента України № 43/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441> (дата звернення: 07.05.2021).

20. Довженко О. Ця цифра вас здивує. YouTube виміряв аудиторію каналів Медведчука. URL: https://glavcom.ua/columns/otar_dovgenko/sua-cifra-vas-zdivuje-youtube-vimiryav-auditoriyu-kanaliv-medvedchuka-7-39532.html (дата звернення: 07.05.2021).

21. Куди насправді перейшли глядачі каналів Медведчука і чи існували вони взагалі. URL: <https://detector.media/rinok/article/184685/2021-02-08-kudy-naspravdi-pereyshly-glyadachi-kanaliv-medvedchuka-i-chy-isnuvaly-vony-vzagali/> (дата звернення: 07.05.2021).

22. Дом : телеканал. URL: <https://kanal-dom.tv/uk/about/> (дата звернення: 07.05.2021).

23. Бабченко А. Русифікація України: команда Зеленського озвучила новий задум. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30083794.html> (дата звернення: 07.05.2021).

24. Проект Закону про внесення змін до статті 57 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70892 (дата звернення: 07.05.2021).

References

1. Maiboroda, O. M. et al. (2008). Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom [Language situation in Ukraine: between conflict and consensus]. IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv. 397 p. [in Ukrainian].
2. Panasenko, H. (2017). Rozvytok movnykh konfliktiv u suchasni Ukraini [Development of language conflicts in modern Ukraine]. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky – Modern Society: Political Sciences, Sociological Sciences, Culturological Sciences*, 2(14), 157–173. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1295423> [in Ukrainian].
3. Kovalova, T. (2010). Movni konflikty yak ob'ekt derzhavnogo rehulivuvannia. [Language conflicts as an object of state regulation]. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia – Theory and Practice of Public Administration*, 1, 302–309. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2010_1_45 (last accessed: 29.04.2021) [in Ukrainian].
4. Yarmolenko, M. I. (2013). Movna polityka v URSR u 40–80-kh rokakh KhKh stolittia [Language policy in the USSR in the 40–80 s of the twentieth century]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific Notes of Kurasa Institute of Political and Ethnic Studies NAS of Ukraine*, 3, 365–377. Kyiv. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_3_20 (last accessed: 2.05.2021) [in Ukrainian].
5. Mavrodin, V. V. Obrazovanie drevnerusskogo gosudarstva [Formation of the ancient Russian state]. Retrieved from <http://a-nevsky.ru/library/obrazovanie-drevnerusskogo-gosudarstva2.html> (last accessed: 29.04.2021) [in Russian].
6. Liubovets, H., Korol, V. (2018). Movni potentsialy yak tsyvilizatsiina osnova komunikatsiino-kontentnoho sprotyvu ahresoru [Linguistic potentials as a civilizational basis of communication and content resistance to the aggressor.] *Mova i suspilstvo – Language and Society*, 9. Retrieved from <https://www.armyua.com.ua/movni-potenciali-yak-civilizacijna-osnova-komunikacijno-kontentnogo-sprotivu-agresoru/> (last accessed: 29.04.2021) [in Ukrainian].
7. Poltavets T. (2017). Etnolinhvistychni protsesy u vitchyznianomu informatsiinomu prostori yak faktor suspilnoi bezpeky [Ethno-Linguistic Processes in the National Media Space as a Condition of Public Safety]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 48, 741–755. <https://doi.org/10.15407/np.48.741> [in Ukrainian].

8. Osnach, S. (2015). *Movna skladova hibrydnoi viiny* [The linguistic component of hybrid warfare]. Retrieved from <http://language-policy.info/2015/06/serhij-osnach-movna-skladova-hibrydnoji-viiny/> (last accessed: 29.04.2021) [in Ukrainian].

9. Masenko, L., Shevchuk-Kliuzheva, O. *Zaraz abo nikoly!* Pershocherhovi zavdannia movnoho planuvannia [Now or never! Priority tasks of language planning]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/27411694.html> (last accessed: 29.04.2021) [in Ukrainian].

10. Masenko, L. *Movna polityka Ukrainy. Antyukrainskyi zakon dosi chynnyi* [Language policy of Ukraine. The anti-Ukrainian law is still in force]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28025654.html> (last accessed: 29.04.2021) [in Ukrainian].

11. Masenko, L. *Ukraina i Rosiia. Kniaz Volodymyr i pokhodzhennia ukrainskoi movy* [Ukraine and Russia. Prince Volodymyr and the origin of the Ukrainian language]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28111096.html> (last accessed: 26.04.2021) [in Ukrainian].

12. Masenko, L. «Russkyi myr» i «movnyi zakon» Kivalova-Kolesnichenka. *Yak tse stalosia (khronolohiia)* [«Russian world» and «language law» Kivalov-Kolesnichenko. How it happened (chronology)]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28141317.html> (last accessed: 26.04.2021) [in Ukrainian].

13. Masenko, L. *Movni zakonoproekty. Pryvyd «nasylnytskoi ukrainizatsii» u diskusiiakh* [Language bills. The specter of «violent Ukrainization» in discussions]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28263923.html> (last accessed: 2.05.2021) [in Ukrainian].

14. Masenko, L. *Ukraina i «russkyi myr». Yakoiu maie buty stratehiia derzhavnoi movnoi polityky?* [Ukraine and the «Russian world». What should be the strategy of the state language policy?]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29400164.html> (last accessed: 26.04.2021) [in Ukrainian].

15. Pelenska, O. *Ukrainska mova. Protystoiannia z «russkym myrom» tryvaie vzhe kilka stolit* [Ukrainian language. The confrontation with the «Russian world» has been going on for several centuries]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/30406155.html> (last accessed: 6.05.2021) [in Ukrainian].

16. Pelenska, O. *A Ukraina pidDAkuie... Nerivnyi bii: «TAK» chy «DA»?* [And Ukraine encourages... Unequal battle: «YES» or «YES»?]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrajinska-mova-tak-chy-da/29912753.html> (last accessed: 6.05.2021) [in Ukrainian].

17. Zdioruk, S., Yablonskyi, V. *Proekt «Russkoho myra» yak mekhanizm imperskoi ahresii Rosii proty Ukrainy* [The Russian Peace Project as a Mechanism

of Russia's Imperial Aggression Against Ukraine]. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zdiorak_proekt.pdf (last accessed: 6.05.2021) [in Ukrainian].

18. Ishchenko, A. Yu. Aktualizatsiia ideolohichnoho proektu «ruskii mir» v RF u konteksti hibrydnoi viiny: potentsiini naslidky dlia Ukrainy. Analytychna zapyska [Actualization of the ideological project «Russian peace» in the Russian Federation in the context of a hybrid war: potential consequences for Ukraine. Analytical note]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%20%C2%AB%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BC%D1%96%D1%80%C2%BB%20%D0%B2%20%D0%A0%D0%A4%20%D1%83%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf> (last accessed: 6.05.2021) [in Ukrainian].

19. Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 43/2021 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 liutoho 2021 roku «Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)» [Decree of the President of Ukraine No. 43/2021 «On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of February 2, 2021» On the application of personal special economic and other restrictive measures (sanctions)»]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441> (last accessed: 7.05.2021) [in Ukrainian].

20. Dovzhenko Otar. Tsia tsyfra vas zdyvuie. YouTube vymiriav audytoriiu kanaliv Medvedchuka [This figure will surprise you. YouTube measured the audience of Medvedchuk's channels]. Retrieved from https://glavcom.ua/columns/otar_dovgenko/cya-cifra-vas-zdivuje-youtube-vimiryav-auditoriyu-kanaliv-medvedchuka-739532.html (last accessed: 7.05.2021) [in Ukrainian].

21. Kudy naspravdi pereishly hliadachi kanaliv Medvedchuka i chy isnuvaly vony vzahali [Where did Medvedchuk's viewers actually go and whether they existed at all]. Retrieved from <https://detector.media/rinok/article/184685/2021-02-08-kudy-naspravdi-pereyshly-glyadachi-kanaliv-medvedchuka-i-chy-isnuvaly-vony-vzagali/> (last accessed: 7.05.2021) [in Ukrainian].

22. Dom: telekanal. Retrieved from <https://kanal-dom.tv/uk/about/> (last accessed: 7.05.2021) [in Russian].

23. Babchenko, A. Rusyfikatsiia Ukrainy: komanda Zelenskoho ozvuchyla novyi zadum [Russification of Ukraine: Zelensky's team announced a new idea]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/30083794.html> (last accessed: 7.05.2021) [in Ukrainian].

24. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do statti 57 Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» [Draft Law on Amendments to Article 57 of the Law of Ukraine «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language»]. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70892 (last accessed: 7.05.2021) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.05.2021.

Tetiana Poltavets,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: tpoltavetc@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3737-9168>

Bilingualism as a Factor in Expanding the Russian Federation Information Aggression Against Ukraine

Some unresolved problems and shortcomings in Ukraine language policy which partly abetted the Russian information aggression against Ukraine, are highlighted. The factor of bilingualism as a characteristic of Ukrainian society was used by the Russian Federation as a cause to expand propaganda that promotes an idea of defending *Russian world*, and this factor is considered as the main argument for Russia to justify own military actions against Ukraine in the eyes of Russian people.

The very fact that Ukrainian language in Ukraine was granted the status of state language, has not solved the problem of actual bilingualism, and lack of state control over implementation of the relevant law prolonged the mode to treat Ukrainian language as one of the lesser value, secondary, if to compare with Russian language, which was common for Soviet reality. For its part, the Russian Federation, for many years, with a view on certain part of Ukrainian people, and not only Ukrainian but other post-Soviet states as well, led the policy aimed at raising the feeling of their involvement in the Russian culture space. Subsequently, it was turned into the ground for developing their emotional depending on Russian and Russian-speaking information flows, and it has contributed to making the web of *Russian world*. The particular success of that policy in Ukraine concerns directly with local authorities policy which was uncertain

and vague, in the sense that there wasn't any adequate response to the challenges which after 2014 could be considered as an information war elements. While using manipulation techniques mostly in information space and media, the Russian Federation disseminates on occupied territories of Ukraine ukrainophobia and separatism, encourages division of people into Ukrainian-speaking and Russian-speaking ones, harassment of those who speak Ukrainian. As a result of such a policy, the hostility between the Russian Federation and non-Russian world increases.

Keywords: information aggression, Ukrainian language, bilingualism, language conflicts, Russian world.

<https://doi.org/10.15407/np.61.079>
УДК 323.234:342.571

Марат Закіров,

доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: marat65@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>

Світлана Закірова,

кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: zakirovasvtl@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>

**МОДЕРАЦІЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ
ЯК ПОЛІТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТА
КОМУНІКАЦІЇ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСТВА**

У статті розглянуто функціональні особливості електронних петицій з точки зору взаємодії органів влади та громадянського суспільства. Авторами проведено аналіз впливу модерації електронних звернень на участь громадян у функціонуванні електронних петицій як політичного інструмента комунікації влади й суспільства. У дослідженні систематизовано представлено практику роботи системи електронних петицій до вищих органів влади в Україні та світі. Визначено, що рівень модерації електронних петицій може виступати причиною та індикатором збільшення чи зменшення активності використання громадянами електронних петицій.

Ключові слова: електронна петиція, політичний інструмент, комунікація, влада, суспільство.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій створив додаткові можливості в різних сферах життя людства. Важливим явищем сучасного світу стала поява електронних засобів комунікації за різними кластерами та рівнями соціально-політичного життя: влада – влада, неурядові установи – влада, громадяни – влада, неурядові установи – громадяни тощо. Новітні форми й можливості в способах взаємодії виступають логічним продовженням уже відомих інструментів політики, соціальних

зв'язків, державного керування. Деякі з цих інструментів політичного життя можуть виступати певним індикатором державної політики, ознакою її успішності чи віддзеркаленням невдоволення громадськості політичним курсом розвитку країни. Актуальним засобом сучасної взаємодії, співпраці та комунікації влади й суспільства виступають електронні петиції.

На сьогодні електронні петиції як офіційний інструмент політичного життя визнають понад 70 держав світу. Чим більше громадян і держав долучаються до створення та підписання електронних петицій, тим більш активно відбувається осмислення безпосередньо механізму дії електронних звернень. Функціонування сервісу електронних петицій спрямовано на створення для громадськості додаткових можливостей політичної участі в житті держави: підтримувати чи висловлювати точку зору на події в країні та світі, порушувати найбільш гострі питання для суспільного обговорення, давати оцінку діяльності владних інституцій.

Проблематику функціонування сервісів електронних петицій активно досліджують як зарубіжні, так і українські вчені. Сутність безпосередньо дефініції та загальні принципи електронних петицій у своїх роботах розглядають Я. Берг, Д. Карлстром, Т. Пейшото, Д. Шмідт. Інституційні проблеми та демократичні можливості міжнародних та національних систем електронних петицій у порівняльній перспективі аналізують Р. Лінднер, У. Рим, К. Бьоль, І. Мангуле, Р. Хаф. Особливості роботи порталів електронних петицій на державному та регіональному рівнях перебувають у науковому фокусі українських дослідників А. Константинівської, А. Ємельянової, С. Дерев'янка, С. Лобойка, Д. Хуткого, Л. Дончак, В. Мазура та ін. Проте різноманітність практики застосування та необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення й системних вимог до електронних петицій потребують подальшого наукового осмислення цього важливого інструмента політичного життя демократичних країн сучасного світу.

Метою статті є аналіз впливу модерації електронних звернень на участь громадян у функціонуванні електронних петицій як політичного інструмента комунікації влади й суспільства.

Термін «петиція» (*petitio*) з латинської перекладається як пошук, вимога, прохання. В українській юридичній енциклопедії петиція визначається як колективне письмове звернення громадян з того або іншого питання, яке подається здебільшого главі держави чи іншим органам державної влади та місцевого самоврядування [1, с. 639].

За визначенням Кембриджського словника, петицією вважається документ, який підписано значною кількістю людей, що вимагають певних дій від уряду чи іншого органу влади. Це джерело тлумачить петицію також і як офіційний лист до суду з проханням про порушення конкретного судового позову, натомість і таке визначення петиції не виходить за межі загального поняття петиції як інструмента звернення до офіційних органів влади [2].

Сутність петиційного звернення фактично не змінилася через різні можливі способи його подання, тож електронні петиції з правової точки зору не відрізняються від паперових. Ключовою особливістю електронних петицій є їх подання через офіційний вебпортал установи чи організації, до якої має намір звернутися автор.

Разом з тим К. Бьоль та У. Рим наголошують, що електронні петиції – це не просто технічна інновація, яка робить систему петицій більш зручною для користувачів. Важливим моментом є те, що процес подання петицій стає загальнодоступним і відкритим для більш активного залучення громадян [3].

В Україні функціонування електронних петицій регламентується рядом законодавчих актів, серед яких найважливішими є Закон України “Про звернення громадян” і Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» [4].

В останньому зазначається, що електронна петиція є особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, яка подається та розглядається в особливому порядку, а саме: через офіційний вебсайт органу, якому вона адресована, або вебсайт громадського об’єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. В українському законодавстві основними функціями електронних петицій виступає сприяння участі громадян у державних справах і покращення взаємодії й комунікації між органами державної влади та громадянським суспільством [5, с. 93].

Аналізуючи існуючу світову практику застосування електронних петицій, фахівці виокремлюють різні функціональні особливості цього важливого інструмента політичної комунікації влади й суспільства. Зокрема, шотландський дослідник Р. Хаф пропонує виділяти такі функції електронних петицій: забезпечення зв’язку між парламентом і громадянином; інформування про розроблення політики та контроль виконавчої влади; інструмент впливу на зміну політики [6]. Проте автор зазначає,

що ступінь, у якій петиції виконують кожну з означених функцій, істотно варіюється залежно від конкретних причин та обставин.

Відповідно до рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи (2009), основними функціями петицій вважається залучення громадян до процесу прийняття державних рішень, встановлення комунікації між владою та суспільством і здійснення контролю держави з боку громадянського суспільства [7].

Отже, головною метою функціонування системи електронних петицій у різних країнах світу є створення умов для широкого залучення громадян до керування державою через інструменти прямої чи представницької демократії.

Загалом у більшості держав світу законодавчі вимоги до функціонування цього інструмента соціально-політичної комунікації влади й суспільства приблизно однакові (див. таблицю [8]).

Як бачимо з наведених у таблиці даних, за основними показниками діяльності ресурсів електронних петицій українська практика в середньому відповідає світовим показникам і стандартам. Електронні петиції в нашій державі виступають яскравим інструментом віддзеркалення суспільних настроїв і громадської думки, тому тематика петицій, особливо тих, що набрали необхідну для відповіді кількість голосів, є показником актуальних та важливих проблем країни. Проведене дослідження показало, що петиції, які долають встановлений законодавством для подальшої роботи органу влади зі зверненням кількісний бар'єр голосів, завжди мають широку інформаційну кампанію. Організаторами такого інформаційного «супроводу» електронної петиції можуть виступати як її автори, так і підписанти, але головною метою такої кампанії є поширення в суспільстві відомостей про сутність створеної петиції, її мету, авторів чи кількість уже отриманих голосів.

Українські та зарубіжні дослідники висловлюють різні думки щодо можливостей збільшення результативності електронних петицій. Одним із суперечливих моментів функціонування електронних петицій є ступінь відкритості відповідного порталу та рівень модерації звернень. Метою модерації виступає попередня перевірка новоствореної петиції уповноваженою особою органу, до якого подається петиція, на відповідність її чинному законодавству.

Практика роботи системи електронних петицій до вищих органів влади в Україні і світі

Портал	США	Латвія	Велика Британія	Німеччина	Фінляндія	Європейський Союз	Україна
	petitions.whitehouse.gov	manabalss.lv	petition.parliament.uk	petitionen.bundestag.de	avoiministerio.fi	ec.europa.eu/citizens-initiative/public/welcome	https://petition.president.gov.ua
Хто може підписати	Будь-яка фізична особа віком від 13 років	Громадяни Латвії віком від 16 років	Піддані Великої Британії та резиденти	Будь-яка фізична особа, яка досягла повноліття	Будь-яка фізична особа, яка досягла повноліття	Комітет, до складу якого входять сім громадян із семи держав ЄС, що мають право голосу на виборах до Європарламенту, крім Європарламентарів	Громадяни України, які досягли повноліття

Продовження табл.

Хто розглядає	Адміністрація Президента США	Парламент	Органи державної влади за належністю	Бундестаг	Міністерство державної служби	Єврокомісія	Адміністрація Президента України
Термін збору підписів	Три місяці	Необмежено	До 12 місяців	Чотири тижні	Встановлює автор, але не більше 6 місяців	12 місяців	Три місяці
Кількість підписів	100 тис. 100 тис. (поступово збільшується з 2011 р., починаючи з 25 тис.)	10 тис.	100 тис.	50 тис.	50 тис.	1 млн підписів із семи держав ЄС	25 тис.
% від загальної чисельності населення	0,03%	0,5%	0,16%	0,06%	1%	0,2%	0,06%

Продовження табл.

Процес збору підписів	Через сайт Білого дому	Через сайти рядових громадських організацій	Через урядовий сайт	Через сайт бундестагу	Через державний сайт	Через сайт при Єврокомісії	Через сайт Президента
Ідентифікація	e-mail	e-mail та інтернет-банкінг	e-mail	e-mail	e-mail, банківський рахунок, мобільний телефон, фейсбук	Перевірка підписів національними урядами держав, громадяни яких підписалися під зверненням	e-mail, електронний підпис чи BankID

Продовження табл.

	<p>Пропозиція має набрати 150 підписів, перш ніж бути розміщеною на сайті. Існують заборони: образи, жарти, комерційні пропозиції</p>	<p>Премодерація пов'язана з ідентифікацією ініціаторів петицій та підписантів з реєстром громадян Латвії</p>	<p>Існує попередня перевірка (сім днів) до оприлюднення. Існують заборони: образи, жарти, комерційні пропозиції, предмет петиції не входить до компетенції уряду</p>	<p>Існує попередня перевірка до оприлюднення. Петиція, що не оприлюднена за недотримання вимог, розглядається як приватне звернення. Існують заборони: образи, жарти, комерційні пропозиції</p>	<p>Відсутня модерація та елементи захисту авторського права ініціаторів петиції</p>	<p>Існує попередня перевірка (два місяці) до оприлюднення на відповідність вимогам подання петиції та компетенції закладів Євросоюзу</p>	<p>Попередня перевірка пов'язана з ідентифікацією авторів і підписантів. Петиція, що не набрала необхідної кількості голосів, розглядається як звернення громадян. Існують заборони: образи, комерційні пропозиції</p>
<p>Модерація</p>							

Зокрема, А. Ємельянова зазначає, що в Україні не здійснюється додаткової перевірки повторюваних електронних петицій чи їх переадресації органу, у компетенції якого перебуває питання, що порушується в електронній петиції, хоча такою є практика багатьох країн світу, наприклад США і Великої Британії [9, с. 91].

Частина науковців підтримує думку, що активізація ширшої участі громадян і суспільних організацій у створенні петицій можлива через зменшення рівня модерації. Одним із шляхів досягнення цього завдання є збільшення анонімності учасників процесу – як авторів, так і підписантів електронних петицій. Натомість варто зазначити, що українське законодавство не дозволяє анонімності в процесі створення петиції. В Україні анонімні електронні петиції не розглядаються навіть під час проведення зовнішнього незалежного тестування учнями, а тим більше неможлива анонімність у зверненнях до вищих установ державної влади чи органів місцевого самоврядування.

Утім висновки щодо ролі анонімності в електронних петиціях спираються на практику країни, яка вважається однією з найбільш успішних у використанні цього інструмента комунікації влади та громадян. Зокрема, Я. Берг, який провів ґрунтовний аналіз понад 200 електронних петицій у Фінляндії, вважає, що анонімність виступає певною детермінантою участі громадян у створенні й підписанні електронних петицій [10]. На його думку, анонімність підвищує рівень підтримки електронних петицій, зменшуючи перестороги підписантів щодо можливих переслідувань через власні оприлюднені політичні переконання або якщо громадяни не впевнені в мотивації ініціатора петиції, що породжує сумніви підписанта щодо серйозності електронних петицій.

Разом з тим Я. Берг вважає, що анонімність підписів може бути й результатом недостатньо якісної підготовки конкретної петиції, тому якої підписанти вважають актуальною та такою, що заслуговує на увагу влади, для чого й підписують звернення. Автор констатує, що чим більш чітко й аргументовано викладено вимогу електронної петиції, тим менша частка анонімних підписантів. Отже, анонімні петиції створюють необхідну підготовчу роботу в демократичному суспільстві, актуалізуючи та висвітлюючи проблемні питання. Натомість у разі появи краще підготовленої петиції з аналогічним питанням особа готова підтримати її неанонімно [10].

Водночас знижувати ефективність електронних петицій як інструмента політичної взаємодії влади та суспільства може й недостатній рівень попередньої модерації звернень. В українських реаліях зазначена

проблема проявляється в тому, що частина петицій, які можна подавати на портали вищих органів державної влади, створюється одними й тими ж авторами з одного й того ж питання. Інколи взагалі використовується практика прямого копіювання тексту звернення. Таким чином створюється певне уявлення про високу актуальність поставленої у зверненні проблеми, оскільки за кількісними показниками на порталі їй присвячено ряд петицій. З іншого боку, відбувається розмивання суспільної уваги та неможливість акумулювання підписів усіх прихильників вирішення поставленого питання, оскільки частина «недосвідчених» підписантів, не вдаючись у подробиці (як-от: автор, дата складання, кількість уже отриманих голосів), віддають свій голос за одну з декількох петицій. Таким чином, особа вважає, що її голос враховано в суспільному запиті до влади щодо розв'язання визначеної проблеми (чим, по суті, є електронна петиція), але на практиці питання, яке зазначено в електронному зверненні, втрачає шанс отримати максимальну кількість голосів.

Зауважений нами аспект недостатнього рівня модерації електронного звернення може мати різні причини. До появи однакових за змістом електронних петицій може призвести свідома діяльність певного кола осіб, які фактично створюють додаткові петиції з метою не допустити, аби конкретне звернення набрало необхідну кількість голосів. Для розв'язання зазначеної проблеми на місцевому рівні передбачено спеціальні запобіжники. Зокрема, на порталах окремих міст України (Київ, Вінниця, Ужгород, Кропивницький, Слов'янськ, Кременчук, Дружківка, Торецьк та ін.) нормативно передбачено неможливість оприлюднення однакових за змістом петицій, на підтримку яких триває збір підписів.

Аналогічний досвід існує і в міжнародній практиці. Наприклад, положення про петиції в англійському Бристолі містить норму про те, що петиція може бути недопущена до збору підписів, якщо вона дублює вже існуючу петицію, яка підтримує однаковий результат з того ж питання. Також петицію не буде оприлюднено, якщо вона повторно створюється протягом шести місяців після того, як інша петиція стосувалася того ж питання. За прийняття рішення щодо допуску звернення до збору підписів відповідає спеціальний публічний службовець офісу порталу електронних петицій [11, с. 3].

Крім того, на «технологічний» крок появи петицій-копій можуть вдаватися під час політичних чи інформаційних кампаній, оскільки аналогічну практику реєстрації, наприклад кандидатів з однаковими прізвищем і навіть ініціалами, доволі широко розповсюджено під час підготовки та проведення виборів різного рівня. Зокрема, автор петиції про місце

технікумів і коледжів у системі освіти України, адресовані Президентові України, Д. Довгань констатує, що після реєстрації її звернення стали з'являтися «двійники» – звернення зі схожим змістом. На думку авторки петиції, це могло бути наслідком широкого розголосу проблеми і в такий спосіб люди хотіли її підтримати. Або ж це цілеспрямована кампанія, щоб відтягнути та розпорошити голоси від основної петиції. Проте після подання петиції, зазначає Д. Довгань, з освітянами почали провадити конструктивніший діалог [12].

Іншою причиною розпорошення голосів громадян може бути системний недолік умов роботи серверів електронних петицій, які не можуть блокувати звернення з повністю однаковим змістом або від одних і тих же авторів. На сьогодні система може заблокувати лише таку петицію, текст якої виходить за межі правового поля. За українським законодавством у змісті електронної петиції забороняються: заклики до повалення конституційного ладу України; заклики до порушення територіальної цілісності України; заклики до вчинення терористичних актів; пропаганда війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової та релігійної ворожнечі; посягання на права і свободи людини; інформація, що принижує честь та гідність, права й законні інтереси осіб; матеріали і висловлювання, що представляють загрозу національним інтересам та національній безпеці України; матеріали порнографічного й сексуального характеру; передвиборні матеріали, комерційні та рекламні матеріали [4]. Тобто якщо зміст електронної петиції не підпадає під зазначений перелік забороненого контенту, то блокування її розміщення на порталі відповідного державного органу є протиправною дією.

Незалежно від причин походження проблеми наслідки від розміщення петицій-копій однакові – звернення не набирає необхідної кількості голосів для розгляду органом влади, до якого воно подавалося, і не потрапляє до порядку денного владної установи. Натомість зазначена в петиції проблема може продовжувати залишатися в колі громадського й суспільного обговорення, що спричиняє подання нових петицій аналогічного змісту.

Важливим завданням функціонування системи електронних петицій є залучення до обговорення політичного порядку денного в державі або регіоні (залежно від рівня подання звернення) якомога більшої кількості учасників – як суспільних і громадських організацій, так і окремих громадян, що забезпечуватиме демократичність політичного розвитку країни. Утім досягнення цього завдання може бути тривалим процесом.

Так, за даними експертного опитування представників громадянського суспільства, бізнесу та органів державної влади, проведеного лабораторією Центру розвитку інновацій НаУКМА на початку функціонування системи у грудні 2015 р., 74% представників активної громадськості були схильні користуватися сервісом е-петицій як інструментом е-демократії. Натомість лише 26,3% від загального населення України знали про запровадження сервісу е-петицій і висловили готовність користуватися ним у майбутньому [13].

Також широкі верстви української громадськості не так часто долучаються до створення й підписання петицій через непростий і доволі вимогливий процес подання електронного звернення (електронний підпис, BankID). Фактично за період існування системи електронних звернень з'явилася категорія «професійних» ініціаторів-авторів і підписантів, що мають «свої» теми, які відслідковують нові петиції на відповідних вебпорталах, підписують їх і просувають ідеї поширення в ЗМІ, соціальних мережах тощо.

Наприклад, з моменту створення порталу електронних петицій на сайті Президента України у 2015 р. на ньому зареєстровано 36 петицій з вимогою ратифікації Україною Римського статуту. Найбільшу кількість підписів – 19 тис. 703 з необхідних 25 тис. – зібрала перша петиція, зареєстрована 29 серпня 2015 р., більшість інших не отримали і 100 підписів. Але варто зазначити, що серед 36 оприлюднених петицій 24 звернення ініціював один і той же автор. Із цих 24 петицій 22 мають абсолютно однаковий зміст, ідентичні назви та обґрунтування звернення. Тільки в березні 2021 р. на відповідному порталі оприлюднено п'ять таких електронних петицій автора [14].

Серед підписантів зазначених петицій також зустрічається багато одних і тих же осіб. Це, безумовно, свідчить про те, що частина громадян є досвідченими користувачами вебпорталу електронних петицій і здатні знайти необхідну їм петицію серед багатьох інших. Вони дійсно вболівають за розв'язання порушеної в петиції проблеми та намагаються долучитися до донесення до влади її важливості з точки зору громадськості. Проте, як ми вже зазначали раніше, велика кількість однакових петицій розпорошує увагу «недосвідчених» підписантів, голоси яких практично втрачаються через те, що вони розподілені між численними ідентичними зверненнями.

Ми жодним чином не виступаємо проти безпосередньо ідеї зазначеної вище петиції – підписання Україною статуту Міжнародного кримінального суду в Гаазі (Римський статут) і також вважаємо, що наша

держава має приєднатися до 123 країн, що ратифікували Римський статут та стали повноправними членами МКС. Натомість такий спосіб реєстрації численних ідентичних електронних петицій створює уявлення певного «петиційного спаму», що не додає вагомості ані дійсно важливій темі звернення, ані суспільному авторитету безпосередньо механізму функціонування електронних петицій.

Саме на цей аспект звертали увагу й парламентарі під час роботи над законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо перетворення електронних петицій в ефективний механізм комунікації влади й суспільства)». У пояснювальній записці до нормативно-правового документа вони зазначали, що через можливості дублювання змісту петицій та неможливості сумування голосів за аналогічними петиціями багато реальних суспільних проблем не можуть бути почуті. В обґрунтуванні необхідності прийняття відповідного проекту закону наголошується, що через поступову дискредитацію цього механізму та відповідну зневіру людей дедалі менше громадян звертається до ресурсу електронних петицій [15].

Не поділяючи думку авторів законопроекту про те, що в Україні зменшується кількість громадян – учасників петиційного процесу, ми погоджуємося з їхньою оцінкою можливої дискредитації такими діями безпосередньо інструмента петиції. Законодавцям і розробникам системи електронних петицій, на нашу думку, потрібно вдосконалити створений алгоритм подання та реєстрації петицій, аби прихильники звернень були впевнені, що їхній підпис не стане марним.

Отже, підсумовуючи проведене дослідження, треба зазначити, що рівень модерації електронних петицій може виступати як причиною, так і індикатором збільшення чи зменшення активності використання громадянами цього важливого інструмента політичної взаємодії влади й суспільства. Сучасний світ потребує прозорості будь-яких політичних дій, тож тенденцію до знеособлення авторів петицій можна вважати певним чином відповіддю на такий тренд. Більшість країн вимагає авторизації та підтвердження особи через систему банкінгу чи іншим офіційно підтвердженим чином, особливо коли звернення подається до вищих органів державної влади. Натомість пошук консенсусу щодо анонімності чи відкритості підписантів та ініціаторів петицій має стимулювати і громадян, і владу до подальшого розвитку сервісу електронних петицій. Навіть у тих випадках, коли питання, що міститься в оприлюдненій петиції, не викликало широкої підтримки громадян і не набрало необхідної для подальшого розгляду кількості голосів, його наявність

в інформаційному просторі спричиняє додаткову увагу до поставленої проблеми. Частина актуальних за проблематикою петицій знову й знову з'являється на відповідних порталах, а політичні гравці мають можливість враховувати зацікавленість суспільства у розв'язанні конкретних проблем під час формування політичних платформ, програм, інформаційних кампаній. Таким чином, одне з головних завдань електронних петицій досягнуто – питання, якого стосувалася петиція, потрапило до порядку денного роботи державних чи місцевих органів влади або політичних груп, партій, об'єднань.

П'ятирічний досвід реалізації системи електронних петицій в Україні свідчить, що критичне ставлення до електронних петицій частини суспільства викликано загальними завищеними очікуваннями щодо можливостей електронних петицій. Натомість варто розуміти, що електронна петиція – це не нормативний документ на стадії законотворчого процесу чи судове рішення, яке набрало юридичної сили. Це інструмент політичної демократії, механізм якої дає владі та суспільству змогу налагодити комунікацію і взаємодію. І як будь-яка система сервіс електронних петицій має постійно розвиватися і вдосконалюватися для досягнення найкращого результату.

Світова та українська практика функціонування сервісу електронних петицій доводить, що важливе значення для оцінювання ефективності електронних петицій має просторовий аспект і рівень владної інституції, до якої спрямовано звернення. Електронні петиції до місцевих органів влади демонструють більшу результативність через наближення громадян до представників влади, з одного боку, а з іншого – знання місцевих проблем і створення варіантів для їх розв'язання. Тож перспективним напрямом наукових досліджень сфери застосування електронних петицій виступають аналіз можливостей та ефективності роботи місцевих порталів електронних петицій, особливості звернень до відповідних органів влади за якісними й кількісними показниками, наявність зворотного зв'язку з авторами петицій.

Список бібліографічних посилань

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юрид. думка, 2012. 1020 с.
2. Petition. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/LawReview/article/view/2264/1534>.
3. Böhle K., Riehm U. E-Petition Systems and Political Participation: About

Institutional Challenges and Democratic Opportunities. *First Monday*. 2013. Vol. 18. № 7. <https://doi.org/10.5210/fm.v18 i7.4220>.

4. Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції : Закон України. 2015. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19/paran2#Text>.

5. Константинівська А. Електронна петиція як ефективний інструмент політичної участі громадян. *Епістемологічні дослідження в філософії, соц. і політ. науках*. 2018. № 1 (1–2). С. 89–95. <https://doi.org/10.15421/341809>.

6. Richard Hough. Do Legislative Petitions Systems Enhance the Relationship between Parliament and Citizen? *The Journal of Legislative Studies*. 2012. Vol. 18, issue 3–4. pp. 479–495. <https://doi.org/10.1080/135-72334.2012.706057>.

7. Константинівська А. А як у них? Електронна петиція. *Громад. мережа «ОПОРА»*. 2018. 2 серп. URL: <https://rada.oporaua.org/analityka/a-iaak-u-nykh/23276-a-iaak-u-nykh-elektronna-petytsiia>.

8. Закірова С. Електронні петиції в Україні: становлення системи та механізм дії. *Громад. думка про правотворення*. 2015. № 16. С. 18–24. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-iji&catid=8&Itemid=350.

9. Смелянова А. Аналіз правової регламентації права на петиції у конституціях європейських країн. *Зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Право*. 2016. Вип. 25. С. 85–93. <http://doi.org/10.5281/zenodo.400389>.

10. Berg J. The dark side of e-petitions? Exploring anonymous signatures. *First Monday*. 2017. Vol. 22. № 2. <https://doi.org/10.5210/fm.v22 i2.6001>.

11. Е-петиції: стандарти та практики е-петицій у деяких державах – членах Ради Європи. Аналітична довідка. *Офіс Ради Європи в Україні*. 2019. 20 серп. URL: <https://rm.coe.int/coe-research-on-e-petitions-in-europe-research-parts-1-2/16809 b7672>.

12. Гордієнко Т. Сайт електронних петицій: «Пульт керування країною з дивану» чи конкурс гумору? *MediaSapiens*. 2016. 19 верес. URL: <https://ms.detector.media/zakonodavstvo/post/17452/2016-09-16-sayt-elektronnykh-petytsiy-pult-keruvannya-krainoyu-z-dyvanu-chy-konkurs-gumoru>.

13. Смелянова А. Е-петиція: бюрократія чи демократія? *ЛІГА. Блоги*. 2016. 25 листоп. URL: https://blog.liga.net/user/aemelyanova/article/25016#_ftn2.

14. Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента

України. URL: https://petition.president.gov.ua/search?sort=date&order=desc&search_form=basic&text=%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82&page=2.

15. Проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо перетворення електронних петицій у ефективний механізм комунікації влади і суспільства)». 2017. *Верховна Рада України. Законодавство України : вебпортал*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62150.

References

1. Shemshuchenko, Yu. S. (Ed.). (2012). *Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk* [Large encyclopedic legal dictionary]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Petition. *Cambridge Dictionary*. Retrieved from <https://ejournals.vdu.lt/index.php/LawReview/article/view/2264/1534> [in English].

3. Böhle, K., Riehm, U. (2013). E-Petition Systems and Political Participation: About Institutional Challenges and Democratic Opportunities. *First Monday*, 18 (7). <https://doi.org/10.5210/fm.v18i7.4220> [in English].

4. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro zvernennia hromadian” (shchodo elektronnoho zvernennia ta elektronnoi petytsii)» [About modification of the Law of Ukraine «About the address of citizens» (concerning the electronic address and the electronic petition)]. (2015). *Verkhovna Rada Ukrainy: vebsait – Verkhovna Rada of Ukraine: website*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-19/paran2#Text> [in Ukrainian].

5. Konstantynivska, A. (2018). Elektronna petytsiia yak efektyvnyi instrument politychnoi uchasti hromadian [Electronic petition as an effective tool for political participation of citizens]. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh – Epistemological Studies in Philosophy, Social and Political Science*, 1(1–2), 89–95. <https://doi.org/10.15421/341809> [in Ukrainian].

6. Hough, R. (2012). Do Legislative Petitions Systems Enhance the Relationship between Parliament and Citizen? *The Journal of Legislative Studies*, 18(3–4), 479–495. <https://doi.org/10.1080/13572334.2012.706057> [in English].

7. Konstantynivska, A. (2018). A yak u nykh? Elektronna petytsiia [And how are they? Electronic petition]. *Hromadianska merezha OPORA – Civic Network OPORA*. Retrieved from <https://rada.oporaua.org/analitika/a-ia-k-u-nykh/23276-a-ia-k-u-nykh-elektronna-petytsiia> [in Ukrainian].

8. Zakirova, S. (2015). Elektronni petytsii v Ukraini: stanovlennia systemy ta mekhanizm dii [Electronic petitions in Ukraine: formation of the system and mechanism of action]. *Hromadska dumka pro pravotvorennia – Public Opinion on Lawmaking*, 16, 18–24. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-iji&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian].

9. Yemelianova, A. (2016). Analiz pravovoi rehlementatsii prava na petytsii u konstytutsiakh yevropeiskykh krain [Analysis of the legal regulation of the right to petition in the constitutions of European countries]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody. Pravo – Collection of Scientific Works of Kharkiv National Pedagogical University named after GS Skovoroda. Law*, 25, 85–93. <http://doi.org/10.5281/zenodo.400389> [in Ukrainian].

10. Berg, J. (2017). The dark side of e-petitions? Exploring anonymous signatures. *First Monday*, 22 (2). <https://doi.org/10.5210/fm.v22.i2.6001> [in English].

11. E-petytsii: standarty ta praktyky e-petytsii u deiakykh derzhavakh-chlenakh Rady Yevropy. Analychna dovidka [E-petitions: standards and practices for e-petitions in some Council of Europe member states. Analytical reference]. (2019). *Ofis Rady Yevropy v Ukraini – Council of Europe*. Retrieved from <https://rm.coe.int/coe-research-on-e-petitions-in-europe-research-parts-1-2/16809b7672> [in Ukrainian].

12. Gordienko, T. (2016). Sait elektronnykh petytsii: «Pult keruvannia krainoiu z dyvanu» chy konkurs humoru? [Site of electronic petitions: «Remote control of the country from the couch» or a humor contest?]. *MediaSapiens*. Retrieved from <https://ms.detector.media/zakonodavstvo/post/17452/2016-09-16-sayt-elektronnykh-petytsiy-pult-keruvannya-krainoyu-z-dyvanu-chy-konkurs-gumoru> [in Ukrainian].

13. Yemelianova, A. (2016). E-petytsiia: biurokратиia chy demokratiia? [E-petition: bureaucracy or democracy?]. *LIHA. Blohy – LEAGUE. Blogs*. Retrieved from https://blog.liga.net/user/aemelyanova/article/25016#_ftn2 [in Ukrainian].

14. Electronic petitions. Official Internet Representation of the President of Ukraine. Retrieved from https://petition.president.gov.ua/search?sort=date&order=desc&search_form=basic&text=%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82&page=2 [in Ukrainian].

15. Proiekt Zakonu «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh

aktiv Ukrainy (shchodo peretvorennia elektronnykh petytsii u efektyvnyi mekhanizm komunikatsii vlady i suspilstva)» [Draft Law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine (Concerning the Transformation of Electronic Petitions into an Effective Mechanism of Communication between the Government and Society)»]. (2017). *Verkhovna Rada Ukrainy: vebсайт – Verkhovna Rada of Ukraine: website*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62150 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021.

Marat Zakirov,

Dr. Sci. (Political Science), Associate Professor, Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: marat65@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>

Svitlana Zakirova,

PhD (History), Associate Professor, Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>

The Moderation of Electronic Petitions as a Political Tool for the Communication between Government and Society

The article considers the functional features of electronic petitions in terms of interaction between government and civil society. The authors analyze the impact of moderation of electronic appeals on the participation of citizens in the functioning of electronic petitions as a political tool for communication between government and society. The article presents the practice of the system of electronic petitions to higher authorities in Ukraine and the world in systematic way. It is noted, that in most countries of the world there are approximately the same legal requirements for the functioning of this instrument of socio-political communication between government and society.

An important task of the e-petitions system is to involve as many participants as possible in discussion of the political agenda in the country or region (depending on the level of submission), both public and non-governmental organizations and individuals, and it will ensure democratic political development. It is determined, that the level of moderation of electronic petitions can be a reason and an indicator of increasing or decreasing the activity of citizens using electronic petitions. Decreased effectiveness of e-petitions as a tool for political interaction between government and society may lead to an insufficient level of prior moderation of appeals. In Ukrainian reality,

it is manifested in the creation of numerous petitions with the same content, resulting in a blurring of public attention and the inability to accumulate signatures of all supporters of the issue, which generally harms the public authority of the mechanism of electronic petitions. In Ukraine, at the regional level, in some cities, the norm is provided for the impossibility of publishing the same content of petitions, in support of which the collection of signatures continues. At the same time, the excessive level of moderation of electronic petitions creates additional obstacles for more active citizens' participation.

Keywords: electronic petition, political instrument, communication, power, society.

<https://doi.org/10.15407/np.61.098>
УДК 027.021:025.5]:355.451:33

Сергій Кулицький,

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kulitskysp@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>

ЗМІСТОВО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В АНАЛІТИЧНІЙ РОБОТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті розглянуто результати дослідження підходів до змістово-функціональної структуризації публічного інформаційного простору для інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій національної економіки. Емпіричною базою статті є ресурси і досвід роботи інформаційно-аналітичних підрозділів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Інформаційний простір є макроджерелом інформації для формування стратегічних комунікацій національної економіки. Змістово-функціональна структуризація публічного інформаційного простору потрібна для ефективного інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій національної економіки. Ця структуризація передбачає встановлення залежності між якісними характеристиками різних видів джерел інформації та їх функціями при формуванні стратегічних комунікацій економіки. Якісні характеристики джерел інформації залежать від їх суспільної функції, інтересів їхніх власників і менеджерів, специфіки функціонування цих джерел. Для змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки доцільно структурувати інформаційний простір за такими функціями різних видів джерел інформації: теоретико-методична, емпірична, стимулююча і контрольна. Теоретико-методичну функцію змістового наповнення стратегічних комунікацій виконують наукові та аналітичні джерела інформації. Емпіричну функцію виконують публічні інформаційні матеріали органів державної влади і управління, підприємств, маркетингових і соціологічних організацій, засоби масової інформації. Стимулюючу функцію можуть виконувати різні джерела інформації, включаючи соціальні мережі залежно від ситуації. Виконання контрольної функції є результатом використання аналітиком різних джерел за потребою.

Ключові слова: джерела інформації, економіка, інформаційний простір, інформаційно-аналітична діяльність (робота), наукова бібліотека, стратегічні комунікації.

© С. Кулицький, 2021

Формування та вдосконалення стратегічних комунікацій національної економіки – невід’ємна умова її ефективності. Водночас серед фахівців поширене уявлення про стратегічні комунікації як про «скоординоване та узгоджене всіма учасниками використання засобів комунікативного впливу держави на тривалий період, які втілюються у формі публічної дипломатії, зв’язків з громадськістю, військових зв’язків, інформаційних та психологічних операцій» [1, с. 354]. Тобто до категорії стратегічних віднесені ті комунікації суб’єкта, де він є відправником інформації, зміст якої сам і формулює.

Утім для формування змісту повідомлень стратегічних комунікацій, їх ініціатор/виконавець має зібрати й обробити певний обсяг інформації. У цей період він є отримувачем різноманітних повідомлень і сам стає об’єктом інформаційно-психологічного впливу. Також йому при цьому треба долати негативний вплив інформаційного шуму, виконувати відповідну аналітичну та прогностичну роботу тощо. За певних умов ініціатор стратегічних комунікацій частину роботи з їх підготовки може передати іншим суб’єктам інформаційної діяльності, включаючи великі наукові (універсальні) бібліотеки.

Тому стратегічні комунікації у сфері економіки доцільно розглядати як інформаційно-аналітичні механізми й результати розробки та реалізації найважливіших планів, програм і заходів для розвитку економічних об’єктів різного рівня (від окремого суб’єкта підприємництва до національної економіки в цілому). До стратегічних слід відносити зовнішні та внутрішні комунікації таких об’єктів, значущі для розвитку їх і суспільства загалом у довготривалому періоді. На національному рівні це – функції органів державного управління.

Своєрідним макроджерелом інформації для формування і вдосконалення стратегічних комунікацій суб’єктів економіки є відповідний сегмент національного інформаційного простору. При цьому інформаційний простір національної економіки структурований за різними ознаками його учасників і за характером джерел інформації, що в ньому функціонують. Тому формування і подальший супровід стратегічних комунікацій національної економіки набуває форми інформаційно-аналітичної діяльності, в процесі якої фахівці згідно з певними критеріями відбирають з інформаційного простору потрібні їм повідомлення й дані та відповідним чином їх опрацьовують.

У цих процесах беруть участь різні суб’єкти інформаційної діяльності суспільства, включаючи наукові (великі універсальні) бібліотеки. Причому потреба в удосконаленні бібліотечно-аналітичного супроводу

стратегічних комунікацій економіки стрімко зростає у складні, особливо кризові, періоди для суспільства. Саме такий період переживає нині український соціум. Усім зазначеним вище й визначається актуальність теми цієї статті.

Проблема, про яку йдеться у цій статті, перебуває, так би мовити, «на перехресті» кількох тематичних напрямів досліджень, представлених певними науковими публікаціями. Мова про дослідження інформаційного простору, стратегічних комунікацій та інформаційно-аналітичної роботи бібліотеки.

Попри вельми широке використання поняття «інформаційний простір», робіт, у яких би цей феномен цілеспрямовано досліджувався, не так вже й багато. Насамперед тут треба згадати роботи професора Г. Почепцова, де постійно відстежуються зміни, що відбуваються в інформаційному просторі. Але предметом його досліджень є переважно масова інформація та механізми її впливу на населення. А для інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій потрібна передусім спеціальна інформація. Так, питання бібліотечної роботи в інформаційному просторі з використанням інтернет-комунікацій зі сфери політики розглядаються, наприклад, у роботі М. Закірова [2, с. 225–234].

Попри те, що у професійній спільноті виняткова роль інформаційної діяльності у функціонуванні економіки є аксіомою, в роботах економістів дослідженню інформаційного простору національної економіки приділяється не надто багато уваги. Так, В. Плескач і Т. Затонацька акцентують увагу на структурі інформаційного простору, який, на їхню думку, складається з таких головних компонентів як інформаційні ресурси, що містять дані, відомості та знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації, засоби інформаційної взаємодії та організаційні структури, що забезпечують таку взаємодію [3, с. 55]. Але змістове наповнення інформаційного простору вони не досліджують.

Теоретико-методичні питання функціонування інформаційного простору у контексті стратегічного управлінського обліку розглядає у своїй монографії Н. Єршова. При цьому акцент зроблено на ролі обліково-аналітичної інформації в процесі стратегічного управлінського обліку підприємств. Вона, наприклад, виділяє «інформаційне поле як елемент інформаційного простору управлінського стратегічного обліку», яке «містить велику кількість різномірної економічної інформації» [4, с. 137]. Утім, попри певний акцент на змістовому аспекті інформаційного простору економіки, в цій роботі теоретичні положення не ілюструються відповідними практичними прикладами [4]. По суті,

питання змістово-функціональної структуризації інформаційного простору економіки у зазначених роботах не розглядаються, як і роль бібліотек у цьому процесі.

Певні питання змістово-функціональної структуризації джерел інформації, але не інформаційного простору економіки загалом, досліджуються деякими фахівцями з конкурентної (підприємницької) розвідки. Хоча роль бібліотек у цьому процесі згадується побіжно [5, с. 51].

Загалом, у працях економістів стратегічні комунікації у сфері економіки, як правило, розглядаються побіжно у рамках дослідження стратегії розвитку різних економічних об'єктів. Причому механізмам формування змісту повідомлень у цих комунікаціях як інформаційно-психологічної основи їхнього впливу приділяється небагато уваги [6]. А відомий дослідник інформаційно-комунікативної проблематики професор Г. Почепцов, розглядаючи досвід стратегічного аналізу для політики та бізнесу, лише побіжно зупиняється на деяких аспектах функціонування стратегічних комунікацій як таких [7].

Якщо ж говорити про бібліотечні дослідження стратегічних комунікацій, то вони значно більше зосереджені на питаннях внутрішньої та зовнішньої політики, права, культури та освіти, ніж економіки. Цю специфіку сучасного етапу інформаційно-аналітичної роботи наукової бібліотеки відображено, наприклад, у роботі О. Ворошилова [8]. А практику і потенціал роботи бібліотек у глобальному і національному інформаційних просторах з урахуванням ролі стратегічних комунікацій у цих процесах розглянуто в роботі В. Горового. Хоча питання економіки розвитку в ній згадуються побіжно [9].

Отже, згадані вище тематичні напрями досліджень представлені сукупностями відповідних робіт. Але автор не знайшов наукових робіт, де б синтезували дослідження зі згаданих вище тем у цілісну працю з опорою на емпіричну базу, досвід практичної інформаційно-аналітичної роботи у сфері економіки. Тому метою цієї статті є дослідження теоретичних і практичних питань змістово-функціональної структуризації публічного інформаційного простору для інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій національної економіки на базі ресурсів наукової бібліотеки. Емпіричною базою дослідження є багаторічний досвід і практичні результати роботи Центру дослідження соціальних комунікацій і, зокрема, Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ), а також фонди НБУВ разом з матеріалами, отримуваними з Інтернет.

З інформаційного простору суб'єкти економіки отримують інформацію для роботи над своїми стратегічними комунікаціями. При цьому до реально функціонуючого інформаційного простору конкретної національної економіки треба відносити не лише ті джерела інформації, які формуються на території цієї держави, а й ті, що сформовані за її межами. Адже за сучасного рівня розвитку технологій зв'язку державам часто вкрай важко контролювати зміст транскордонних інформаційних потоків. Де-факто до національного інформаційного простору потрапляють також іноземні джерела. Особливо це стосується економічної діяльності, яка за своєю природою дуже часто потребує інформації не лише з національних, а й з іноземних джерел.

Водночас інформаційний простір доцільно сегментувати за критерієм права доступу споживачів до інформації, оскільки в ньому одночасно циркулює не лише відкрита (публічна) інформація, а й інформація з обмеженим доступом – конфіденційна і секретна. Іноді частина такої інформації по різних каналах комунікації потрапляє до публічного сегмента інформаційного простору. Як зазначав адмірал Захарія, шеф розвідувальної служби флоту США часів Другої світової війни, «більша частина корисної інформації – 95% – не є секретом» [5, с. 53]. Деякі вітчизняні фахівці з розвідки вважають, що «розвіддані з відкритих джерел іноді можуть перевершувати таємну інформацію своєю цінністю з погляду їх аналізу. Під загальною цінністю розвідданих розуміють такі їх аспекти, як швидкість доступу, обсяги, якість, достовірність, зрозумілість і легкість подальшого використання, вартість отримання» [10, с. 78].

Публічний інформаційний простір – сегмент загального інформаційного простору, де функціонує інформація, право доступу користувачів до якої не обмежене відповідними правовими нормами [11, с. 76–77]. Саме у публічному інформаційному просторі інформаційно-аналітична діяльність наукових (універсальних) бібліотек може бути дуже ефективною, що й підтверджується досвідом роботи НБУВ.

Для ефективного супроводу стратегічних комунікацій у публічному інформаційному просторі національної економіки, на думку автора, доцільно виділити наступні категорії суб'єктів з притаманними їм суспільними функціями, інтересами та відповідною специфікою інформаційної діяльності.

Насамперед це комерційні організації (юридичні особи), суспільна функція яких полягає у виробництві та продажу товарів і послуг. Аналогічну суспільну функцію виконують і фізичні особи-підприємці (ФОП). Але можливості та масштаби інформаційної діяльності комерційних

організацій значно більші. Помітне місце в інформаційному просторі української економіки посідають також некомерційні/громадські організації, включаючи міжнародні, суспільна функція яких полягає у презентації та захисті інтересів певних груп юридичних і фізичних осіб. Свою нішу в цьому ж просторі має населення, яке в економічному контексті виступає продавцем робочої сили та споживачем товарів і послуг. І дуже важливу роль в інформаційному просторі економіки виконують органи державної та місцевої влади й управління.

Виконання зазначеними вище суб'єктами своїх суспільних функцій тісно пов'язане із захистом їхніх інтересів і продукуванням інформації, певна частина якої може бути використана для формування та супроводу стратегічних комунікацій національної економіки. Усвідомлення характеру діяльності цих суб'єктів необхідне для правильної змістово-функціональної структуризації публічного інформаційного простору національної економіки. Різні види джерел інформації виконують в процесі такої структуризації різні функції.

Як свідчить досвід роботи інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ, конкурентними перевагами великої наукової бібліотеки у змістовому наповненні стратегічних комунікацій національної економіки, порівняно з іншими інформаційними посередниками, є величезний масив джерел інформації, з урахуванням доступу до джерел з Інтернет, що перебуває у їхньому розпорядженні, та досвід колективної інформаційно-аналітичної роботи. Причому організація колективної такої роботи створює додаткові можливості змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки не лише щодо термінів підготовки відповідних матеріалів, а й щодо поліпшення якості цих матеріалів, порівняно з роботою фахівця-одинака.

Змістово-функціональна структуризація публічного інформаційного простору передбачає встановлення залежності між якісними характеристиками різних типів джерел інформації та їх функціями під час супроводу стратегічних комунікацій національної економіки. Фахівець з інформаційного менеджменту Д. Ніколас виділяє наступні функції використання інформації (інформаційні функції) відповідно до її призначення в інформаційній роботі: функція пошуку даних – отримання заздалегідь наміченої інформації довідкового характеру; функція оперативної поінформованості – отримання регулярних повідомлень про поточну ситуацію; дослідницька функція – одержання інформації для проведення глибокого дослідження у новій для суб'єкта сфері знань, діяльності тощо; ознайомча функція – одержання суб'єктом базової інформації, необхідної

для розуміння ним проблеми дослідження; стимулююча функція – одержання інформації для генерації нових ідей, нових стимулів для подальшої інтелектуальної діяльності [12, с. 25–29].

Утім, на думку автора, перелічені функції джерел інформації для більш ефективного змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки доцільно переформатувати і подекуди доповнити наступним чином: теоретико-методична, емпірична, стимулююча і контрольна функції. Коротко охарактеризуємо їх.

Працюючи над оглядовими й аналітичними матеріалами для змістового наповнення стратегічних комунікацій у сфері економіки, за потреби, виконавці можуть звертатись до джерел інформації, які доповнюють їхні теоретичні знання і методичні навички, необхідні для підготовки цих матеріалів. У цьому полягає теоретико-методична функція відповідних джерел інформації. Їх використання забезпечує належну якість підготовки матеріалів для змістового наповнення стратегічних комунікацій, але не їх конкретний зміст як такий. У Д. Ніколаса це – дослідницька та ознайомча інформаційні функції, які є різними проявами теоретико-методичної функції та залежать від рівня компетентності виконавця з проблеми, яка ним розробляється. За нижчого рівня компетентності проявляється дослідницька функція інформації, оскільки виконавцю треба відповідним чином поглибити свої знання. А за вищого – ознайомча.

Безпосередньо ж зі змістовим наповненням стратегічних комунікацій у сфері економіки пов'язана емпірична функція джерел інформації. У Д. Ніколаса до неї належать функції пошуку даних та оперативної поінформованості. Але вони не вичерпують повністю зміст емпіричної функції джерел інформації. Ця функція проявляється у роботі з фактами та їх оцінками, представленими у відповідних джерелах інформації, а також у розширенні тезаурусу виконавців завдяки їхній роботі над конкретними фактами й оцінками.

Суть представленої Д. Ніколасом стимулюючої функції інформації у цьому дослідженні змінювати не доцільно. Але треба вказати на контрольну функцію джерел інформації в процесі змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки. Суть її полягає в тому, що для перевірки достовірності та інших якісних характеристик інформації з одних джерел, крім різних форм їх аналізу, доцільно використовувати й інші джерела інформації.

Мета й інтереси власників і менеджерів різних джерел інформації можуть не відповідати цілям інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій національної економіки. Тому при вирішенні

завдань такого супроводу доцільно враховувати такі чинники потенційного впливу на інформаційно-аналітичний процес: цільова функція джерела інформації; інтереси та інформаційна політика їхніх власників і менеджменту; переваги й недоліки, притаманні певному виду джерел інформації; імовірні механізми викривлення інформації та оцінки її достовірності. Врахування зазначених чинників дає змогу ґрунтовніше підійти до змістово-функціональної структуризації інформаційного простору національної економіки.

Зокрема, теоретико-методичну функцію інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій національної економіки виконує сегмент публічного інформаційного простору, представлений джерелами наукової і почасти аналітичної інформації. Викладки, представлені у таких джерелах, особливо наукових, нерідко є результатом критичного узагальнення певного емпіричного дослідження. Тому використання цих джерел забезпечує належну якість оглядових і аналітичних робіт, але їх зміст, як правило, безпосередньо не потрапляє до матеріалів для супроводу стратегічних комунікацій.

Можливість виконання теоретико-методичної функції інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій джерелами наукової і почасти аналітичної інформації визначається наступним. Цільова функція таких джерел – об'єктивна подача інформації про стан і (чи) ймовірні зміни певного об'єкта. На це спрямовані й інтереси відправника інформації, його інформаційна політика. Ймовірні механізми та ступінь викривлення інформації в цих джерелах пов'язані з впливом наукових шкіл, до яких тяжіє відправник інформації, панівними для даного суспільства чи якоїсь його соціальної групи настановами і стереотипами, індивідуальними характеристиками автора, випадковими похибками тощо. Ступінь такого викривлення загалом значно менший, ніж в інших типах джерел інформації.

Наприклад, фундаментальна праця М. Портера «Міжнародна конкуренція» («Международная конкуренция»), що насичена фактичними матеріалами та статистичними даними [13], – надзвичайно корисне джерело теоретико-методичної інформації для підготовки аналітичних робіт з питань міжнародної торгівлі та функціонування світової економіки. Усвідомлення представлених у ній прикладів дає змогу аналітику ефективніше опрацьовувати наявну у нього емпіричну інформацію. Так само розуміння закономірностей дії адаптивних механізмів поведінки робочої сили в процесі економічних змін дозволяє правильно інтерпретувати відповідну емпіричну інформацію щодо ситуації на ринку праці.

Зазначені властивості наукової інформації використані в практичній роботі СІАЗ НБУВ при підготовці аналітичних матеріалів з питань української зовнішньої торгівлі та розвитку ситуації на ринку праці.

Емпіричну функцію, пов'язану зі змістовим наповненням стратегічних комунікацій у сфері економіки, виконує широкий спектр джерел інформації: публічні інформаційні матеріали органів державної влади та управління, великих компаній, професійних об'єднань, соціологічних, аналітичних і консалтингових організацій, значна частина засобів масової інформації (ЗМІ) та деяка частина інформації з соціальних мереж. Інформація, що міститься у цих джерелах може бути представлена у текстовій, статистичній та графічній формах. Зміст зазначених джерел інформації формується різними суб'єктами зі своїми інтересами й різним рівнем професіоналізму у сферах економічної та інформаційної діяльності. Відповідно, різні й можливості використання інформації з цих джерел для змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки.

Так, інформаційні матеріали органів державної влади й управління, за рівнем достовірності представленої в них інформації, близькі до наукових видань, хіба що з деякою поправкою на певні відомчі інтереси. Для практичної підготовки аналітичних матеріалів з багатьох проблем економіки інформаційні матеріали органів державної влади та управління є незамінними. Це стосується аналітичних і статистичних матеріалів Державної служби статистики України, Національного банку України (НБУ), Міністерства фінансів України тощо. Причому надзвичайно важливим для поліпшення якості аналітичної продукції з економічної проблематики є доступ саме до статистичної інформації, оскільки кількісна характеристика соціально-економічних об'єктів дозволяє більш точно й обґрунтовано досліджувати економічні явища та процеси.

Також кількісна характеристика соціально-економічних об'єктів дає змогу істотно зменшувати неоднозначне тлумачення різноманітних відношень у цих явищах і процесах порівняно з тим, коли такі соціально-економічні об'єкти описуються лише вербально, без чіткого зазначення їхніх кількісних параметрів. Саме аналіз даних статистики НБУ дав змогу спростувати хибні твердження деяких ЗМІ про значну роль нинішніх китайських інвестицій в економіку України. А вже станом на 30 вересня 2020 р. китайські інвестиції в інструменти участі у капіталі становили лише 0,3% від сукупної вартості таких інвестицій в Україну, а китайські інвестиції у боргові інструменти – 0,8% відповідно.

Високий рівень достовірності та коректності притаманний інформації, яку оприлюднюють соціологічні, консалтингові та аналітичні організації.

Точність їхніх повідомлень значною мірою задається використанням статистичної інформації щодо певних об'єктів аналізу. Звичайно, йдеться про такі організації відповідно до характеру їхньої діяльності, а не лише за їхніми власними оцінками.

На публічну інформацію великих компаній та професійних об'єднань прямо чи опосередковано впливають їхні комерційні інтереси. Це може проявлятися, наприклад, у замовчуванні якихось фактів, їх незбалансованій подачі та тенденційних оцінках ситуації. Утім публічна інформація цих суб'єктів може бути корисною для розуміння та інтерпретації статистичної інформації, яка відображає функціонування конкретних ринків.

Дуже потужним джерелом різноманітної емпіричної інформації для змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки є ЗМІ. Особливо аналітичного й ділового спрямування, які зорієнтовані на більш освічену і найбільш кваліфіковану в професійному плані аудиторію. Це відповідним чином впливає на якісні характеристики інформації у зазначених ЗМІ. Для підготовки оглядових і аналітичних матеріалів інформацію зі ЗМІ треба ділити, як це роблять фахівці з розвідки, на фактичну й оціночну.

Варто пам'ятати, що комерційні й інші інтереси засновників, власників і менеджменту можуть впливати на форму подачі та зміст інформації у ЗМІ, успішна підприємницька діяльність яких залежить, насамперед, від привернення та утримування уваги певної аудиторії. Тому ЗМІ можуть виконувати PR-функції, особливо замасковані, лобіювати чиїсь інтереси. У ділових ЗМІ цілеспрямоване викривлення інформації, коли воно є, здійснюється з урахуванням високого освітнього рівня та критичного способу мислення їхньої читацької аудиторії. Наприклад, за рахунок замовчування якихось суттєвих характеристик процесів і явищ. Водночас акцент у повідомленнях ЗМІ може робитися на другорядних економічних проблемах. Поширені й різні форми блефу тощо. Також кваліфіковані журналісти та редактори ділових видань враховують притаманні їхній читацькій аудиторії настанови та стереотипи, що впливає на якісні характеристики інформації та її сприйняття. Наведене є методичною основою для оцінки функціональної ролі ЗМІ як джерела змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки.

Загалом функціональна роль ЗМІ у змістовому наповненні стратегічних комунікацій національної економіки визначається характером та режимом поданої ними інформації, що може бути використана у підготовці відповідних матеріалів. Спробуємо оцінити в цьому контексті емпіричну інформацію.

ЗМІ посідають особливе місце в реалізації емпіричної функції інформації, порівняно з іншими згаданими вище джерелами. У ЗМІ, так чи так, подається фактична інформація про реально існуючі економічні явища та процеси, які належним чином не відображаються у формах звітності органів державної та місцевої влади, галузевого управління і підприємств, в інших джерелах. Ідеться, наприклад, про тіньову економіку, трудову міграцію тощо.

У відображенні економічних явищ і процесів ЗМІ, поміж інших джерел, також вирізняються оперативністю. І хоча інформація зі ЗМІ за своєю точністю може поступатись відповідній офіційній звітності, але її перевагою, звичайно, за умов належної достовірності, є своєчасне інформування замовника про розвиток певних соціально-економічних процесів. Особливо важлива така інформація у переломні моменти розвитку економіки України, як, наприклад, у 2016 р., і за умов невизначеності. Яскравим прикладом невизначеності є вплив епідемії COVID-19 на розвиток української економіки.

Оскільки ЗМІ є і засобами комунікації, це робить їх «майданчиком» для інтеграції інформації з інших джерел, комунікації між різними суб'єктами і соціальними групами, перетворює на канал поширення конфіденційної та компрометуючої інформації. Використання такої інформації ЗМІ дає змогу аналітикам об'єктивніше оцінювати економічні явища та процеси в Україні.

Особливо важливі ЗМІ у подачі оціночної інформації, яка може бути використана для формуванні змісту стратегічних комунікацій національної економіки. Порівнюючи зміст коментарів і оцінок з фактичною інформацією з різних джерел, можна більш точно ідентифікувати інтереси певних індивідів і соціальних груп, а також джерела їхньої інформаційної підтримки.

Прикладом такого підходу може бути аналіз висвітлення подій навколо ПАТ «Мотор Січ» і активізації китайського лобі в інформаційному просторі України. Наприклад, член правління Українсько-китайського інвестиційного клубу А. Пилипенко заявив, що «тиск на китайських інвесторів “Мотор Січ” може коштувати українській економіці катастрофічних втрат», які «перевищать суму \$ 10 млрд і можуть підкосити українську економіку...». Оцінки інших лобістів китайських інтересів були обережнішими. Утім проведений аналіз засвідчив, що об'єктивність цих оцінок є вельми сумнівною. Зокрема, сума втрат України А. Пилипенком необґрунтовано завищена без будь-яких пояснень методики їх оцінки. Загалом, аналіз фактів засвідчив, що не можна виключати вірогід-

ність певних фінансово-економічних втрат для України через конфлікт з Китаєм щодо акцій ПАТ «Мотор Січ». Але їх не можна порівняти із загрозою оборонному потенціалу України, що виникне у разі втрати нашою державою ПАТ «Мотор Січ» [14].

Завдяки аналізу різних наративів та оціночних суджень можна краще зрозуміти соціально-психологічні механізми функціонування національної економіки у конкретні періоди. Зокрема це стосується впливу епідемії COVID-19 на розвиток української економіки. Відповідні інформаційно-аналітичні матеріали з цієї проблематики були підготовлені у СІАЗ НБУВ. Важливість аналізу повідомлень ЗМІ для кращого розуміння соціально-психологічних механізмів функціонування національної економіки переважає потенціал інших джерел інформації, крім результатів соціологічних опитувань.

Також використання ЗМІ, завдяки наведеним у них посиланням на інші джерела інформації, дає виконавцям оглядових і аналітичних матеріалів своєрідну «підказку» для їхньої подальшої пошукової роботи.

Щодо інформації з соціальних мереж треба наголосити, що можливості її використання у формуванні змісту стратегічних комунікацій національної економіки вельми обмежені з наступних причин. Зміст повідомлень у соціальних мережах відображає індивідуальні настрої, уподобання та прагнення. Коректне узагальнення цього змісту надто трудомістке, що знижує репрезентативність інформації з соціальних мереж. Ці мережі часто є полем інформаційно-психологічних операцій, що негативно впливає на виконання ними емпіричної функції. Тому при виконанні цієї функції інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій дієвим конкурентом соціальних мереж є соціологічні опитування.

Проте соціальні мережі цілком придатні для виконання стимулюючої функції при змістовому наповненні стратегічних комунікацій. Загалом, стимулюючу функцію можуть виконувати різні джерела інформації залежно від кваліфікації та індивідуальних психологічних властивостей виконавців. Тому прояви стимулюючої функції мають переважно випадковий характер. Хоча досвід науково-аналітичної роботи наводить на думку, що особливо продуктивні для генерації нових ідей оціночні судження, представлені у текстовій формі. Більш багаті на такі судження наукові й аналітичні видання, включаючи ЗМІ відповідного спрямування.

Що стосується контрольної функції джерел інформації в процесі змістового наповнення стратегічних комунікацій національної економіки, то процедури її реалізації залежать від змісту і форми повідомлення, яке

перевіряється. Зміст повідомлення, насамперед, піддається логічному аналізу на достовірність. У цьому разі визначальна роль належить професійній кваліфікації виконавця. У пригоді можуть стати довідково-енциклопедичні, наукові джерела.

Поширеним прийомом перевірки достовірності певної інформації є пошук аналогічних повідомлень в інших джерелах. При цьому обов'язково треба перевіряти незалежність згаданих джерел, чи не є вони похідними від якогось першоджерела, чи не належать одному власнику тощо. Можливості здійснення такої перевірки надає використання ЗМІ та довідкових сайтів. Так, у серпні 2018 р. ряд сайтів опублікували новину про те, що «трудова міграція негативно впливає на розвиток української економіки». Цю новину підхопили соціальні мережі. При цьому ЗМІ як на джерело інформації посилались на «Інфляційний звіт» Національного банку України за липень 2018 р. Але сайт ГО «Детектор медіа» повідомив, що зазначене твердження, яке поширили ЗМІ, вирване з контексту звіту НБУ і не має такого однозначного тлумачення [15]. А, за наявності у повідомленні, що перевіряється, даних соціально-економічної статистики, можна для їх перевірки спробувати застосувати математичні методи та статистичні дані з тих чи тих джерел.

Наостанок зазначимо, що прив'язка конкретних видів джерел інформації до зазначених вище функцій у інформаційно-аналітичному процесі не надто жорстка, хіба що за винятком зв'язку між джерелами наукової і почасти аналітичної інформації та виконуваною ними теоретико-методичною функцією.

Усе наведене вище засвідчує ефективність запропонованих підходів до змістово-функціональної структуризації публічного інформаційного простору для інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій національної економіки на базі ресурсів наукової бібліотеки.

Список бібліографічних посилань

1. Попова Т. В., Ліпкан В. А. Стратегічні комунікації : [словник]. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.
2. Закіров М. Інтернет-ресурси як інструмент стратегічних комунікацій : міжнародний досвід. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 58. С. 225–234. <https://doi.org/10.15407/np.58.224>.
3. Плєскач В. Л., Затонацька Т. Г. Інформаційні системи і технології на підприємствах. Київ : Знання, 2011. 718 с.
4. Єршова Н. Ю. Стратегічний управлінський облік в умовах іннова-

ційно-орієнтованої моделі економіки. Х. : ФОП Лібуркіна Л. М., 2019. 392 с.

5. Хант Ч., Заргарьян В. Разведка на службе вашего предприятия. Киев : Укрзакордонвизасервис, 1992. 160 с.

6. Кулицький С. Аналітична діяльність бібліотеки як засіб ідентифікації, верифікації та позиціонування стратегічних комунікацій національної економіки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 199–214. <https://doi.org/10.15407/np.52.199>

7. Почепцов Г. Г. Стратегический анализ : стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела. Киев : Дзвін, 2004. 336 с.

8. Ворошилов О. Стратегічні комунікації у контексті еволюції наукових бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 57. С. 204–213. <https://doi.org/10.15407/np.57.204>.

9. Горовий В. Бібліотечні орієнтири в глобальних інформаційних обмінах. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 58. С. 11–24. <https://doi.org/10.15407/np.58.011>.

10. Гвоздь В. І. Історичні, правові і політичні аспекти розвідувальної діяльності держави. Київ : Борисфен Інтел, 2018. 576 с.

11. Кулицький С. Підходи до аналізу змістового наповнення публічного інформаційного простору як складової формування стратегічних комунікацій у сфері економіки. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 75–89. <https://doi.org/10.15407/np.53.075>.

12. Ніколас Д. Оцінка інформаційних потреб : Методи і технології. London : Aslib, 1996. 76 с.

13. Портер М. Международная конкуренция. М. : Международные отношения, 1993. 896 с.

14. Кулицький С. Глобальна експансія Китаю та проблеми розвитку української економіки. *Україна: події, факти, коментарі*. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2021. № 3. С. 42–58. URL: <http://nbuv.gov.ua/images/ukraine/2021/3.pdf>.

15. Романюк А., Гадзинська І. Як топ-медіа маніпулювали темою трудової міграції і що насправді було у звіті НБУ. *Детектор медіа*. URL: https://ms.detector.media/ethics/manipulation/yak_topmedia_manipulyovali_temoju_trudovoi_migratsii_i_scho_naspravdi_bulo_u_zviti_nbu.

References

1. Popova, T. V., Lipkan, V. A. (2016). *Stratehichni komunikatsii: [slovyuk] [Strategic Communications]*. Kyiv: FOP O. S. Lipkan [in Ukrainian].
2. Zakirov, M. (2020). *Internet-resursy yak instrument stratehichnykh komunikatsii : mizhnarodnyi dosvid [Internet resources as a tool of strategic communications: international experience]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactios of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 58, 225–234. Kyiv. <https://doi.org/10.15407/np.58.224> [in Ukrainian].
3. Pleskach, V. L., Zatonatska, T. H. (2011). *Informatsiini systemy i tekhnologii na pidpriemstvakh [Information systems and technologies at enterprises]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Yershova, N. Yu. (2019) *Stratehichniy upravlinskyi oblik v umovakh innovitsiino-orientovanoi modeli ekonomiky [Strategic Management Accounting in the Conditions of Innovation-Oriented Model of Economy]*. Kharkiv: FOP Liburkina L. M. [in Ukrainian].
5. Hant, Ch., Zartarian, V. (1992). *Razvedka na sluzhbe vashego predpriatiia [Intelligence in the service of your company]*. Kyiv: Ukrzakordonviza-servis [in Russian].
6. Kulytskyi, S. (2019). *Analitychna diialnist' biblioteki iak zasib identyfikatsii, veryfikatsii ta pozytsionuvannia stratehichnykh komunikatsii natsionalnoi ekonomiky [Analytical activity of the library as a means of identification, verification and positioning of strategic communications of the national economy]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactios of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 52, 199–214. Kyiv. <https://doi.org/10.15407/np.52.199> [in Ukrainian].
7. Pocheptcov, G. G. (2004). *Strategicheskii analiz: strategicheskii analiz dlia politiki, biznesa i voennogo dela [Strategic analysis: strategic analysis for politics, business and military affairs]*. Kyiv: Dzvyn [in Russian].
8. Voroshylov, O. (2020). *Stratehichni komunikatsii u konteksti evoliutsii naukovykh bibliotek [Strategic communications in the context of the evolution of scientific libraries]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactios of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 57, 204–213. Kyiv. <https://doi.org/10.15407/np.57.204> [in Ukrainian].
9. Horovyi, V. *Bibliotechni oriientyry v hlobalnykh informatsiinykh obminakh [Library landmarks in global information exchanges]*. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactios*

of *V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 58, 11–24. Kyiv. <https://doi.org/10.15407/np.58.011> [in Ukrainian].

10. Hvozdz, V. I. (2018). *Istorychni, pravovi i politychni aspekty rozvidualnoi diialnosti derzhavy* [Historical, legal and political aspects of intelligence activities of the state]. Kyiv: Borysfen Intel [in Ukrainian].

11. Kulytskyi, S. (2019). *Pidkhody do analizu zmistovoho napovnennia publichnogo informatsiinoho prostoru yak skladovoi formuvannia stratehichnykh komunikatsii u sferi ekonomiky*. [Approaches to the analysis of the content of the public information space as a component of the formation of strategic communications in the field of economics]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactios of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 75–89. Kyiv. <https://doi.org/10.15407/np.53.075> [in Ukrainian].

12. Nicholas, D. (1996). *Otsinka informatsiinykh potreb: Metody i tekhnolohii* [Information needs assessment: Methods and technologies]. London: Aslib [in Ukrainian].

13. Porter, M. E. (1993). *Mezhdunarodnaia konkurentsia* [The Competitive Advantage of Nations]. Moscow: *Mezhdunarodnyie otnosheniia* [in Russian].

14. Kulytskyi, S. (2021). *Hlobalna ekspansiiia Kytaiu ta problemy rozvytku ukrainskoi ekonomiky* [China's global expansion and problems of Ukrainian economic development]. *Ukraina: podii, fakty, komentari – Ukraine: Events, Facts, Comments*, 3, 42–58. Kyiv [in Ukrainian].

15. Romaniuk, A., Hadzynska, I. *Yak top-media manipuliuvaly temoiu trudovoi mihratsii i scho naspravdi bulo u zviti NBU* [How top media manipulated the topic of labor migration and what was actually in the NBU report]. *Detektor media – Detektor Media*. URL: https://ms.detektor.media/ethics/manipulation/yak_topmedia_manipulyovali_temoyu_trudovoi_migratsii_i_scho_naspravdi_bulo_u_zviti_nbu [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021.

Sergii Kulytskyi,

PhD (Economics), Senior Researcher, Assistant Professor,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: kulitskysp@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>

Content-Functional Structuring of Information Space in the Analytical Work of the Scientific Library

The article presents the research of approaches to the content-functional structuring of the public information space for information and analytical support of strategic communications of the national economy. The resources and experience of the information and analytical departments of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are the empirical basis for the article. The information space is a macro-source of information for the formation of strategic communications of the national economy. Content-functional structuring of the public information space is necessary for effective information and analytical support of strategic communications of the national economy. This structuring involves establishing dependency between the qualitative characteristics of different types of information sources and their functions in the formation of the economy strategic communications. Qualitative characteristics of information sources depend on its social function, its owners' and managers' interests, specifics of the functioning of these sources. To fill strategic communications of the national economy with meaningful content, it makes sense to structure the information space by the following functions of different types of information sources: theoretical and methodological, empirical, stimulating and controlling. The theoretical and methodological functions of the meaningful content of strategic communications are performed by scientific and analytical sources of information. The empirical function is performed by public information materials of public authorities and administration, enterprises, marketing and sociological organizations, media. The stimulating function could be performed by various sources of information, including social networks, depending on the situation. The performance of the control function is the result of the analyst's use of various sources as needed.

Keywords: sources of information, economics, information space, information-analytical activity (work), scientific library, strategic communications.

<https://doi.org/10.15407/np.61.115>
УДК 004:021.61]-044.247:347.78](477)

Вікторія Копанєва,

кандидат історичних наук, директор Наукової бібліотеки,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
вул. Лаврська, 9, Київ, 02000, Україна
e-mail: vkopaneva@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9838-4855>

Леонід Костенко,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kosten209@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7629-1228>

СИСТЕМА РЕПОЗИТАРІЇВ УКРАЇНИ

Розглянуто структуру системи репозитаріїв України, що включає Національний репозитарій академічних текстів і понад сто територіально розподілених інституційних репозитаріїв. Розвинено уявлення про сутність інституційного репозитарію як інтегрованого дослідницького, науково-видавничого та бібліотечно-інформаційного середовища інституції, у якому питання авторського права визначаються внутрішніми нормативними актами цієї інституції. Акцентовано увагу на необхідності дотримання при створенні репозитаріїв принципу інтероперабельності. Розкрито сутність технології *OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting)*. Обґрунтовано перспективність активізації робіт зі створення в Україні репозитаріїв первинних дослідницьких даних.

Ключові слова: репозитарії, бібліорізноманіття, авторське право, інтеграція, інтероперабельність.

Постановка проблеми. Останні десятиліття характеризуються переходом від «Галактики Гутенберга» до інформаційного простору наукових знань. Стрімко зростають обсяги електронних ресурсів і урізноманітнюються форми їх представлення. В Україні формується весь спектр цифрових науково-інформаційних ресурсів: повнотекстових, енциклопедичних, словникових, бібліографічних тощо. Спочатку збирання повнотекстових ресурсів іменувалися електронними (віртуаль-

ними, мережевими, онлайновими, цифровими) бібліотеками. З часом частота вживання цих словосполучень почала зменшуватися, а натомість з'явився термін *«репозитарій»*. Це не уточнення назви, а кардинальна зміна парадигми соціальних комунікацій і нормативно-правової бази науково-інформаційної діяльності.

В існуючій системі комунікацій автор, відправляючи матеріали про свої інтелектуальні напрацювання до видавництва, передає йому й право розпоряджатися подальшим їх використанням. Саме видавництво заради прибутку створює бар'єри для доступу до інформації, використовуючи закон про авторське право. Автор, як правило, гонорар за наукові публікації не одержує: його дослідження проводились на кошти платників податків, тому обов'язок ученого – відзвітувати перед суспільством публікацією отриманих результатів. Слід наголосити, що це не тільки обов'язок, але й бажання самого вченого. Інтенсифікація глобалізаційних процесів зумовила необхідність пошуку нового балансу інтересів усіх учасників системи документних комунікацій, інших підходів до поширення інформації з дотриманням компромісу інтересів виробників, посередників і користувачів інформації та знань. Таким новим підходом стала концепція, що одержала назву «Ініціатива відкритих архівів». Відзначимо, що термін «архіви» у цій назві вживається в іншому, ніж прийняте в архівній справі, значенні. Під «архівом» тут треба розуміти те, що зберігає джерела інформації у відкритому доступі. Єдиним суттєвим обмеженням на відтворення та поширення публікацій є обов'язкове посилання на автора.

Зібрання цифрових ресурсів, створені у межах Ініціативи відкритих архівів, одержали назву інституційних або тематичних репозитаріїв. Їх принципова відмінність від електронних бібліотек полягає в тому, що репозитарії являють собою інтегроване дослідницьке, науково-видавниче та бібліотечно-інформаційне середовище. Завдяки цьому питання авторського права не виникають за замовчанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція створення репозитаріїв базується на передумові, що автори наукових публікацій зацікавлені в максимальному поширенні результатів своїх досліджень. Протягом століть ціна за друковану працю була бар'єром між автором і потенційними споживачами його інтелектуальних напрацювань, зумовленим витратами на створення друкованих копій. Представлення публікацій у репозитаріях безпосередньо авторами (самоархівування) уможливує кардинальне підвищення ефективності використання результатів наукових досліджень завдяки відкритому доступу до наукових матеріалів і оперативності надання їх суспільству.

Архівовані публікації розташовуються в тематичних або інституційних репозитаріях (архівах). Перші є централізованими службами, що формують зібрання публікацій у межах певної предметної галузі (*ArXiv.org* – фізика, математика й комп'ютерні науки; *BioMed Central* – біологія й медицина; *E-LIS* – бібліотечна справа й інформаційні технології). Кожен репозитарій надає можливість простого введення через вебінтерфейс основних метаданих (ім'я автора, назва дослідження тощо) і завантаження цифрових версій публікацій. Створення репозитаріїв здійснюється в усіх країнах. Про це свідчить наступне: у *ROAR (Registry of Open Access Repositories)* зафіксовано понад 4,7 тис. репозитаріїв (дані станом на початок 2021 р.) [1]. *ROAR* було створено в 2003 р. у Великій Британії як Реєстр інституційних архівів. У 2006 р. його функціонал було розширено і перейменовано у Реєстр репозитаріїв відкритого доступу.

Серед перших ініціатив вільного поширення наукової інформації слід відзначити проєкт американських науковців, які на початку 90-х років ХХ ст. виступили з ідеєю створення безкоштовного цифрового архіву препринтів для фізиків-ядерників. Результатом став сервер публікацій *ArXiv.org*, створений у Національній лабораторії Лос-Аламоса (США). Сьогодні *ArXiv.org* – найбільший цифровий репозитарій наукових статей і препринтів із низки дисциплін (фізика, математика, інформатика тощо). У ньому представлено понад 1,8 млн наукових статей [2]. Наразі *ArXiv.org* фінансується за рахунок Корнельської університетської бібліотеки (США), Фонду Саймонса та міжнародного об'єднання університетів. Його популярність зумовлена оперативністю інформування наукової спільноти про отриманий дослідником результат, який має статус первинних дослідницьких даних, що можуть уточнюватись. Позитивний досвід проєкту *ArXiv.org* свідчить, що таку практику доцільно переглянути й забезпечити формування архівів «сірої» наукової літератури. Цей архів став важливим джерелом наукової інформації для вчених у всьому світі, він співпрацює не лише з авторами, а й з видавцями, завдяки чому праці з таких напрямів як фізика високих енергій депонуються у *ArXiv.org* з вичерпністю майже 100% [3].

ArXiv.org став прикладом для вчених з інших галузей науки: зокрема, в листопаді 2013 р. був запущений аналог архіву для публікацій препринтів з біології *bioRxiv*, у якому на цей час містяться статті з 27 наукових категорій: від імунології, генетики до зоології тощо [4]. Сервіс володіє системою обміну коментарями і рекомендує використовувати ідентифікатори *DOI* для цитування розміщених у репозитаріїв

статей. Інший приклад – *SocArXiv* – відкритий репозитарій препринтів і досліджень у галузі соціальних наук [5].

Заслугує на увагу міжнародне цифрове сховище з бібліотечної справи та суміжних інформаційних дисциплін *E-LIS* [5]. Це перший міжнародний проект у цій галузі. *E-LIS* розміщено в бібліотечній системі Неапольського університету Федеріко II (Італія)) [6]. Сховище побудоване на концепціях відкритого доступу і самоархівування. *E-LIS* використовує відкрите програмне забезпечення *Eprints Software*. Це означає, що пошук і перегляд матеріалів з архіву і їх наступна публікація вільні та безоплатні. Автор може самостійно відправити в *E-LIS* будь-яку завершену роботу (в тому числі й неопубліковану) у разі заповнення простої вебформи та завантаження файлу з повним текстом свого напрацювання. Єдиною вимогою для архівування матеріалів є попередня реєстрація автора в архіві.

Ініціатива відкритого доступу підтримана на рівні державного законодавства. У США позиція держави з питань відкритого доступу регулюється актами основних урядових агенцій, які фінансують дослідження (Національний інститут охорони здоров'я, Національний центр атмосферних досліджень, Інститут освітніх досліджень тощо). Наприклад, у США при затвердженні бюджету однією з ключових рекомендацій Комітету з державних асигнувань відзначалася необхідність забезпечення відкритого доступу до статей, опублікованих у межах грантів. Ці статті мають бути обов'язково депоновані відразу ж після того, як вони прийняті до публікації. Якщо Національний інститут здоров'я США сплачує хоча б частково за публікацію статті, *PubMed Central* надає відкритий доступ до такої статті відразу, в іншому випадку – через шість місяців після її публікації в журналі.

У Європі впровадження принципів відкритого доступу на національному рівні почалось з 2003 р. (після прийняття *Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities*). У межах розбудови національної інфраструктури *e*-науки Німецьке науково-дослідне товариство підтримало проект «Публікація та цитування первинних наукових даних», ідея якого полягала у створенні національної системи розподілених баз первинних дослідницьких даних з інтегрованим довідково-пошуковим апаратом [3]. Зареєстровані в системі об'єкти вважаються повноцінними науковими документами. Показники цитування їх підраховують з використанням ідентифікатора цифрового об'єкта *DOI*. Згодом цей проект перетворився на міжнародний.

Аналогічні проекти з'являються і в інших країнах. Так, наприклад, з 2004 р. обов'язкове самоархівування рекомендоване Науковою радою

Канади із суспільних та гуманітарних наук і Канадською асоціацією наукових бібліотек; робоча група з розробки Шотландської стратегії з наукової інформації опублікувала, відповідно, свою стратегію з відкритого доступу (набрала чинності 14 березня 2005 р.). 5 листопада 2004 р. 32 ректори італійських університетів на зустрічі в Мессіні підписали Берлінську декларацію та опублікували так названу «*Messina Declaration*». У грудні 2004 р. відповідну постанову з відкритого доступу підписує австралійський Комітет з інфраструктури дослідницької інформації (*Australian Research Information Infrastructure Committee*). У квітні 2005 р. Рада з науки Швеції приєднується до ініціативи з тією ж вимогою: результати, отримані під час досліджень, що фінансуються державою, мають бути доступні для суспільства в стислі терміни через університетські архіви та/чи інші бази даних. У березні 2005 р. Німецьке науководослідне товариство оголосило свою політику з електронних публікацій, підтримавши ідею відкритого доступу та Берлінську декларацію [3].

Поява величезної кількості різних майданчиків, що публікують наукові матеріали, вимагає агрегації метаданих в одному місці для орієнтування в інформаційному потоці. Для пошуку інформації про статті, зокрема ті, що знаходяться у відкритому доступі, існують різні бази даних. Одним із прикладів є *OpenDOAR* – ресурс, що дає змогу шукати як самі відкриті архіви, так і розміщені в них матеріали, а також генерує власну статистику і, відповідно, різні рейтинги.

Мета роботи – аналіз структури та контенту системи репозитаріїв України і обґрунтування доцільності спрямування подальшого розвитку їх на сприяння трансформації вітчизняної інфосфери з інфраструктурного елемента дослідницького процесу в його безпосереднього учасника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проекти створення та інтеграції інформаційних ресурсів репозитаріїв інтенсивно розвиваються і в Україні. Станом на кінець 2020 р. за їх кількістю (103) наша держава входить у першу двадцятку країн. Про це свідчить наведена на рис. 1 діаграма, згенерована вже згаданою системою *OpenDOAR*, яка являє собою глобальний каталог репозитаріїв відкритого доступу. Згідно з цим каталогом кількість репозитаріїв в Україні перевищує аналогічні показники таких країн як Індія, Канада та Китай, де вони становлять відповідно 98, 96 і 60 репозитаріїв.

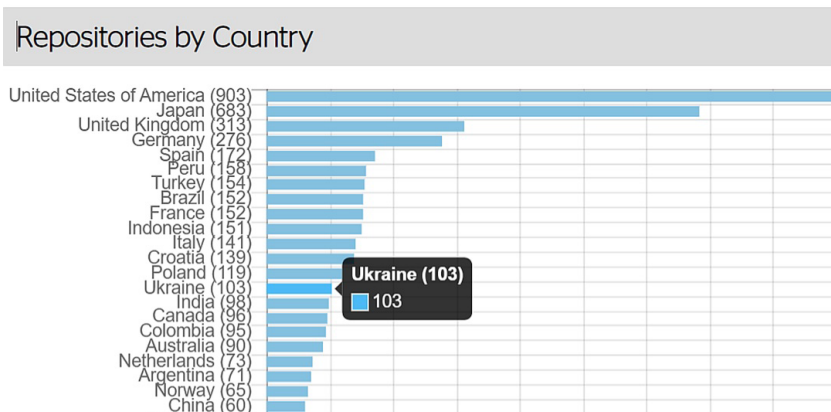

Рис. 1. Розподіл репозитаріїв за країнами.

Джерело: https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html

Найбільший за обсягом цифровий науковий ресурс України – Національний репозитарій академічних текстів. Хоча нормативний документ про започаткування цього репозитарію датовано 2017 р. [7], формування його ресурсів розпочалося на початку 90-х років ХХ ст. після прийняття Закону України «Про науково-технічну інформацію» (1993 р. [8]). У Положенні про згаданий репозитарій під академічним текстом розуміється «авторський твір наукового, науково-технічного та навчального характеру у формі дисертації, кваліфікаційної випускної роботи, наукового видання, наукової статті, звіту у сфері наукової й науково-технічної діяльності, депонованої наукової роботи, підручника, навчального посібника, інших науково- та навчально-методичних праць». Фрагмент головної сторінки згаданого репозитарію наведено на рис. 2.

База даних науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, доступних у Національному репозитарії академічних текстів на початку 2021 р., становила 150,5 тис. звітів (у тому числі 96,6 тис. з повними текстами). Кількість дисертацій і авторефератів дисертацій досягла 128 тис. (у тому числі 98,7 тис. з повними текстами). Контент Національного репозитарію, крім поточних надходжень, регулярно поповнюється архівними матеріалами, наявними у розпорядженні Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації.

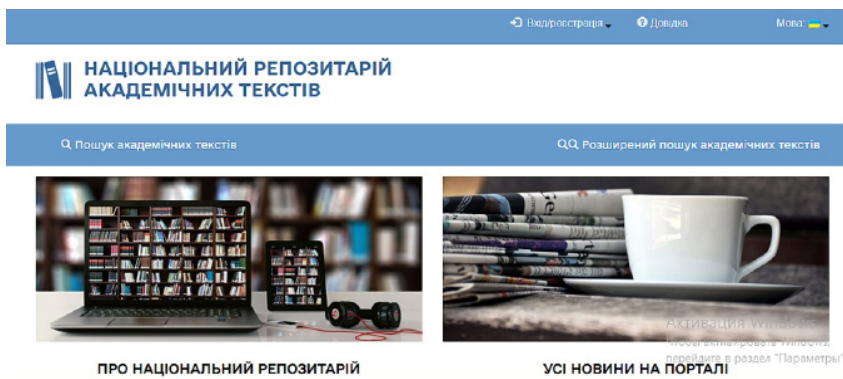

Рис. 2. Фрагмент головної сторінки
Національного репозитарію академічних текстів

З Національним репозитарієм можуть працювати різні категорії зацікавлених осіб, зокрема відвідувачі та користувачі. Відвідувачі – фізичні особи, які за допомогою сервісів офіційного вебпорталу Національного репозитарію отримують відкритий доступ до реєстру академічних текстів і можливість користування інформацією без проходження процедури реєстрації (авторизації). Користувачі – юридичні та фізичні особи, що пройшли процедуру реєстрації (авторизації). Вони мають можливість не лише ознайомитись з реєстром академічних текстів, а й отримати доступ до повних текстів. Статистика використання контенту Національного репозитарію в лютому 2021 р. становила 1,3 тис. звернень на добу. Це незначна цифра порівняно із завантаженістю порталів бібліотек. Кількість звернень до них на два – три порядки більша.

Ефективність використання інституційних репозитаріїв значно вища завдяки їх системній інтеграції й організації єдиної точки доступу до сукупного ресурсу територіально розподілених репозитаріїв. Точкою доступу до ресурсів репозитаріїв українських інституцій і його інтегративним елементом є система «*Simple Search Metadata in Open Ukraine Archives*» (рис. 3). Вона створена Інститутом програмних систем НАН України, Житомирським державним університетом імені Івана Франка та Інститутом інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. У системі станом на кінець 2020 р. представлено 75 репозитаріїв університетів і наукових установ.

Рис. 3. Точка доступу до репозитаріїв українських інституцій.

Джерело: <https://oai.org.ua/index.php/>

Варто наголосити, що повні тексти публікацій зберігаються в інституційних репозитаріях, а в точці доступу знаходяться лише їхні метадані. У першому наближенні цю систему треба розглядати як зведений електронний каталог контенту репозитаріїв. Актуалізація такого каталогу здійснюється щодобово з використанням технології *OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting)*. Ця технологія дає змогу збирати метадані цифрових матеріалів (елементи бібліографічних описів книг, статей тощо) для їх упорядкування та виявлення потрібної користувачам інформації в сімействі репозитаріїв [9].

У рамках цифрової науки набув поширення такий феномен як раніше вже згадані «первинні дослідницькі дані», що мають зберігатися в репозитаріях. Сервіси первинних дослідницьких даних і технології їх підтримки в репозитаріях, де вони мають зберігатися, в Україні поки що не набули поширення. Тому може скластися уявлення, що технології формування первинних дослідницьких даних у репозитаріях надходять до нас із Заходу. Однак у цьому випадку доцільно згадати вислів: «нове – це добре забуте старе». Вже в другій половині ХХ ст. на теренах колишнього СРСР аналогічні технології успішно розвивалися у рамках створення систем автоматизації наукових досліджень. Про глибину проробки їхніх організаційно-методичних засад свідчить поява в 1980 р. такого нормативного документа як «Загальногалузеві керівні методичні матеріали зі створення автоматизованих систем наукових досліджень і комплексних випробувань зразків нової техніки» («Общепромышленные руководящие методические материалы по созданию автоматизированных систем научных исследований и комплексных испытаний образцов новой

техники»). У ньому зазначалось, що ці системи являють собою програмно-апаратні комплекси на базі засобів обчислювальної техніки, призначені для проведення наукових досліджень або комплексних випробувань зразків нової техніки на основі отримання і використання моделей досліджуваних об'єктів, явищ і процесів. Фактично в системах автоматизації наукових досліджень вже була закладена й апробована впродовж кількох десятиліть функція збирання та обробки первинних дослідницьких даних. Однак тогочасні інформаційно-технологічні можливості, насамперед у аспекті довгострокового зберігання значних обсягів отриманих даних, не дозволили досягти бажаних результатів. Сьогодні, з появою носіїв інформації великого обсягу, системи автоматизації наукових досліджень відроджуються на новому рівні та під іншими назвами.

Хоча сервіси первинних дослідницьких даних і вважаються в Україні новацією, певні здобутки в цій царині вітчизняні дослідники мають. Прикладами їх можуть слугувати інформаційні системи, представлені в довідковому онлайн-виданні «Перспективні науково-технічні розробки НАН України (2017, 2019)» [10]. Однак за наявності понад ста академічних розробок, які є потенційними сервісами первинних дослідницьких даних, більша частина їх залишається незатребуваними через кризові явища в економіці. Серед винятків з цього правила слід назвати лексикографічні проекти Українського мовно-інформаційного фонду. Вбачається за потрібне першочергове залучення технологій формування в репозитаріях результатів первинної обробки даних у академічних центрах колективного користування унікальним науковим обладнанням. Доцільно також розгорнути діяльність з архівування плинних мережевих ресурсів українського сегмента Інтернет, які мають наукову і суспільну значущість [11, 12].

Первинні дослідницькі дані принципово важливі для науково-інформаційних установ. Залучення цих установ до процесів збирання, збереження та поширення результатів досліджень саме на первинних фазах наукового циклу відкриває перед ними широкі можливості щодо глобального перегляду їхньої ролі та значущості як інформаційних менеджерів і хранителів інтелектуальних надбань. Це створює передумови для трансформації інформаційних інституцій з інфраструктурних елементів науки й освіти в безпосередніх учасників дослідницької та науково-педагогічної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Репозитарії України утворюють систему, що включає Національний репозитарій академічних текстів і понад 100 територіально розподілених інститу-

ційних репозитаріїв. За їх кількістю наша держава входить до першої двадцятки країн світу. Цифровий контент системи вітчизняних репозитаріїв є універсальним у видовому та тематичному аспектах. Він містить монографії, дисертації та автореферати дисертацій, звіти про науково-дослідні роботи, підручники, енциклопедичні та довідкові матеріали, статті з наукових періодичних видань тощо. Інформаційні ресурси 75 інституційних репозитаріїв інтегровано з використанням технології *OAI-PMH*, що дало змогу формувати їхній єдиний довідково-пошуковий апарат (аналог зведеного каталогу традиційних бібліотек). Технологія *OAI-PMH* базується на відкритості та інтероперабельності репозитаріїв.

Вбачається доцільною активізація досліджень і розробок зі створення репозитаріїв первинних дослідницьких даних, насамперед у центрах колективного користування унікальним науковим обладнанням. Це сприятиме трансформації вітчизняної інфосфери з інфраструктурного елемента дослідницького процесу в його безпосереднього учасника.

Список бібліографічних посилань

1. Registry of Open Access Repositories. URL: <https://historynewsnetwork.org/article/161804> (дата звернення: 14.01.2021).
2. ArXiv.org. URL: <https://arxiv.org/> (дата звернення: 30.03.2021)
3. Соловяненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина четверта. Сучасний рівень дискурсу академічного бібліотекознавства та поступ е-науки. *Бібл. вісн.* 2011. № 1. С. 8–24.
4. bioRxiv.org. URL: <https://www.biorxiv.org/> (дата звернення: 25.03.2021).
5. SocArXiv. URL: <https://socopen.org/> (дата звернення: 20.03.2021).
6. E-LIS repository. URL: <http://eprints.rclis.org/> (дата звернення: 14.02.2021).
7. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF#Text>.
8. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 № 3323-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text>.
9. Резніченко В. А., Проскуріна Г. Ю., Новицький О. В. Інтеграція наукових електронних бібліотек на основі протоколу OAI-PMH. *Проблеми програмування.* 2007. № 2. С. 97–112.
10. Перспективні науково-технічні розробки НАН України (2017,

2019) : довідкове видання. URL: <http://www.nas.gov.ua/RDOutput/UA/book/2017>.

11. Копанєва В. О. Бібліотека в середовищі цифрової науки: системно-інтеграційна взаємодія. Київ : Ліра-К, 2020. 322 с.

12. Костенко Л. Й., Жабін О. І., Копанєва Є. О., Симоненко Т. В. Наукова періодика України та бібліометричні дослідження / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 173 с.

References

1. Registry of Open Access Repositories. Retrieved from <https://historynewsnetwork.org/article/161804> (last accessed: 14.01.2021) [in English].

2. ArXiv.org. Retrieved from <https://arxiv.org/> (last accessed: 30.03.2021) [in English].

3. Solovianenko, D. (2011). Akademichni biblioteki u novomu sotsiotekhnichnomu vymiri: Chastyna chetverta. Suchasnyi riven dyskursu akademichnoho bibliotekoznavstva ta postup e-nauky [Academic Libraries in a New Sociotechnical Dimension: Part Four. The current level of discourse of academic library science and the progress of e-science.] *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, 1, 8–24 [in Ukrainian].

4. bioRxiv.org. Retrieved from <https://www.biorxiv.org/> (last accessed: 25.03.2021) [in English].

5. SocArXiv. Retrieved from <https://socopen.org/> (last accessed: 20.03.2021) [in English].

6. E-LIS repository. Retrieved from <http://eprints.rclis.org/> (last accessed: 14.02.2021) [in English].

7. Polozhennia pro Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 lypnia 2017 r. No. 541 (2017) [Regulations on the National Repository of Academic Texts: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 19, 2017 No. 541]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

8. Pro nauково-tekhnichnu informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 25.06.1993 No. 3323-XII. (1993) [About scientific and technical information: Law of Ukraine of 25.06.1993 No. 3323-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text> [in Ukrainian].

9. Reznichenko, V. A., Proskurina, G. Yu., Novytskyi, A. V. (2007). Intehratsiia naukovykh elektronnykh bibliotek na osnovi protokolu OAI-PMH [Integration of scientific electronic libraries based on the OAI-PMH protocol]. *Problemy prohramuannia – Programming Problems*, 2, 97–112 [in Ukrainian].

10. Perspektyvni naukovo-tekhnichni rozrobky NAN Ukrainy. (2019). [Prospective scientific and technical developments of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Retrieved from <http://www.nas.gov.ua/RDOutput/UA/book2017> [in Ukrainian].

11. Kopanieva, V. A. (2020). Biblioteka v seredovysshchi tsyfrovoy nauky: systemno-intehratsiina vzaiemodiia [Library in the environment of digital science: system-integration interaction]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Kostenko, L. I., Zhabin, A. I., Kopanieva, Ye. A., Symonenko, T. V. (2014) Naukova periodyka Ukrainy ta bibliometrychni doslidzhennia [Scientific periodicals of Ukraine and bibliometric research]. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2021.

Victoria Kopaneva,

PhD (History), Director of the Science Library,
National Academy of Government Managerial Staff of Culture and Arts
9 Lavrska St., Kyiv 02000, Ukraine
e-mail: vkopaneva@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9838-4855>

Leonid Kostenko,

PhD (Engineering), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: kosten209@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7629-1228>

System of Repositories of Ukraine

The structure of the system of repositories of Ukraine, which includes the National Repository of Academic Texts and more than one hundred territorially distributed institutional repositories, is considered. It is stated that in terms of their number, Ukraine is among the top twenty countries in the world. The statistical data on the volume of information resources of the National Repository of Academic Texts and the intensity of their use are given. The conceptual idea of the essence of institutional repository as an integrated research, publishing and library information environment of the institution, in which copyright issues are determined by internal regulations of this institution, is developed. Monitoring study of repositories content was carried out and their bibliodiversity and universality in species and thematic aspects were noted. It contains monographs, articles from scientific periodicals, dissertations and dissertations abstracts, research reports, etc. Emphasis is placed on the need to comply with the principle of interoperability when creating repositories, which allows them to form a single reference and search engine (analog of the consolidated catalog of traditional libraries).

The essence of OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting) technology, by which the metadata of 75 institutional repositories of Ukraine was integrated and a single access point to their territorially distributed resources was organized, is revealed. The prospects of intensification of works on creation of repositories of primary research data in Ukraine, first of all in the centers of collective use of unique scientific equipment, are substantiated. Such activities will contribute to the functional transformation of the scientific and information department of the institution from the infrastructural element of the research process to its direct participant. The growing role of repositories in the digital space of scientific knowledge is noted. The necessity of directing the development of the system of repositories of Ukraine on the formation of a united research, publishing and library information environment is substantiated.

Keywords: repositories, bibliodiversity, copyright, integration, interoperability.

<https://doi.org/10.15407/np.61.128>
УДК 316.774:355.45(477):32.019.51–021.411

Алла Гребенюк,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри східноєвропейських мов
навчально-наукового центру мовної підготовки,
Національна академія СБ України
вул. Максимовича, 22, Київ, 03066, Україна
e-mail: alla7997@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8703-3432>
Scopus Author ID: 57222149559

АНТИУКРАЇНСЬКА ПРОПАГАНДА: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ПОНЯТТЯ

На основі вивчення положень Стратегії національної безпеки України, лексикографічних джерел, наукових та практичних матеріалів розглянуто такі характерні особливості проникнення в систему соціальних інформаційних комунікацій пропаганди, ворожої національним інтересам України: розповсюдження (поширення, роз'яснення, доведення до адресатів) політичних, філософських, наукових, художніх, інших мистецьких ідей, поглядів, знань, закликів зі змістом, що фальсифікує реальності розвитку нашого суспільства, подає їх у викривленому, негативному світлі; їх реалізація через ідейно-політичний, соціальний, релігійний вплив на широкі маси або певні групи людей; спекуляція на наявних суспільних протиріччях, розпалювання внутрішньо-суспільної ворожнечі, провокування конфліктів, підрив суспільної єдності; локалізуванню серед методів спеціальних інформаційних операцій та у спектрі невоєнних загроз; деструктивність; переорієнтація об'єктів впливу на цінності та ідеали, невластиві або ж шкідливі для нашого суспільства, підштовхування до вчинення протиправних дій, послаблення державного та суспільно-політичного устрою України. Сформульовано дефініцію на позначення антиукраїнської пропаганди.

Ключові слова: антиукраїнська пропаганда, риси антиукраїнської пропаганди, поняття антиукраїнської пропаганди, теоретико-методологічні засади антиукраїнської пропаганди, протидія антиукраїнській пропаганді, стратегічні інформаційні комунікації.

Постановка проблеми. Антиукраїнська пропаганда стала одним з основних інструментів російської агресії проти України. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України
© А. Гребенюк, 2021

№ 392/202014 вересня 2020 р. (далі – Стратегія), визначає особливості створюваних при цьому загроз для українського суспільства й окреслює шляхи їх нейтралізації. Вона прямо передбачає пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їхньої компетенції активну та ефективну протидію розвідувально-підривній діяльності, спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді.

Стратегія визначає російську пропаганду як підривну та відносить її до невоєнних загроз, що посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси України. Цей нормативно-правовий акт констатує розгортання *деструктивної пропаганди* як ззовні, так і всередині України, використання суспільних суперечностей, розпалювання ворожнечі, провокування конфліктів, підрив суспільної єдності.

Для нейтралізації цієї пропаганди визнано за необхідне: 1) організацію цілісної інформаційної політики держави; 2) вдосконалення ефективності системи стратегічних інформаційних комунікацій [1]. У процесі розвитку сучасних електронних інформаційних технологій видається за необхідне вивчення шляхів змістового вдосконалення інформаційних обмінів у цих комунікаціях, уточнення термінологічного апарату, що сприятиме підвищенню ефективності використання вітчизняних інформаційних ресурсів у нейтралізації ворожої пропаганди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотичними до предмета нашого дослідження є наукові здобутки В. Петрика, А. Кузьменка, В. Остроухова, О. Штоквиша, В. Полевого, М. Дзюби, М. Галамби, І. Слюсарчука, які дослідили соціально-правові основи інформаційної безпеки. Вивчивши методи спеціальних інформаційних операцій та актів зовнішньої інформаційної агресії, локалізували серед них пропаганду [2].

Д. Тимчук, Ю. Карін, К. Машовець, В. Гусаров констатували, що агресія РФ проти України постійно супроводжується інформаційною кампанією, яка має ті самі характерні особливості, що і війна. Вони наголосили на ролі у сучасному міждержавному протиборстві інформації, якою можна атакувати, здійснити обманний маневр чи повністю підмінити інформаційний потік [3].

Спеціальним інформаційним операціям та пропагандистським кампаніям присвятив свої праці О. Литвиненко [4]. На увагу заслуговують наукові доробки Б. Кормича, предметом дослідження якого були організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України [5].

Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій вивчені В. Петриком та В. Остроуховим [6].

Проблеми розвитку соціокультурних механізмів формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України, технології розвитку і захисту національного інформаційного простору, активізація використання національних інформаційних ресурсів як інтегративного чинника вітчизняного соціокультурного середовища та інші супутні проблеми розглядалися колективом дослідників НБУВ під керівництвом академіка О. Онищенка.

Однак, на жаль, у контексті необхідності підвищення ефективності роботи з нейтралізації ворожого впливу на інтернет-ресурси досі не сформовано дефініції антиукраїнської пропаганди, не визначено її види, методи, місце та роль.

З огляду на викладене **метою цієї публікації** є з'ясування характерних рис та поняття антиукраїнської пропаганди.

Виклад основного матеріалу. У «Словнику української мови» за редакцією І. Білодіда вміщені такі визначення пропаганди:

- поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань;
- ідейний вплив на широкі маси або певні групи людей, що носить політичний або релігійний характер [7].

Тобто, згідно з наведеними дефініціями виконавчий механізм пропаганди, що є її першою характерною рисою, забезпечується через вплив шляхом роз'яснення, доведення до адресатів певної інформації. У той же час зауважимо, що вказані визначення обмежені процесуальними особливостями та не розкривають інших елементів явища, що нами вивчається.

У тому ж контексті сформульована дефініція пропаганди В. Петрика, А. Кузьменка, В. Остроухова, О. Штоквиша, В. Полевого, М. Дзюби, М. Галамби, І. Слюсарчука. Вони стверджують, що це – поширення різних політичних, філософських, наукових, художніх, інших мистецьких ідей з метою їх упровадження у громадську думку та активізації, тим самим використання цих ідей у масовій практичній діяльності населення [2].

Як бачимо, ідеться про той самий процес поширення ідей. При цьому конкретизуються їх види. Утім мета пропаганди не корелює з положеннями Стратегії національної безпеки, які найменувають її деструктивною та підривною. Наведене вище визначення має загальний характер.

Певну деталізацію в контексті нашого предмета дослідження здійснює В. Остроухов. Він розглядає пропаганду як метод спеціальних інфор-

маційних операцій (далі – СІО) та актів зовнішньої інформаційної агресії (далі – АЗІА). Припустимо, що саме змістове наповнення СІО та АЗІА, у межах яких реалізується пропаганда, і зумовлює її антиукраїнське спрямування.

Так, СІО реалізується в межах інформаційної війни – виду протиборства між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними або іншими структурами), що здійснюється з метою досягнення односторонніх воєнних, соціально-політичних чи економічних переваг над противником. СІО – це проведення спецслужбами іноземних держав таємних операцій та акцій негативного чи навіть деструктивного ідеологічного, ідейно-політичного та соціального впливу на особу, групу осіб або суспільство в цілому з метою їх переорієнтації на інші цінності та ідеали, підштовхування до вчинення протиправних дій підриву й послаблення державного та суспільно-політичного устрою [2, с. 17].

Що слід розуміти у цьому разі під підривом? З'ясуємо, що підри́в – це дія і стан за значенням «підривати», «підірвати». У свою чергу, ці терміни означають – діями, вчинками тощо шкодити чому-небудь, *послаблювати* щось; позбавляти чого-небудь, руйнувати щось [8]. Тобто застосування термінологічних одиниць «підри́в» та «послаблення» є явищем мовленнєвої надмірності, повторенням близьких за значенням слів, неприпустимим при формулюванні дефініції пропаганди.

Проте саме у цьому визначенні йдеться про деструктивний характер родового (по відношенню до пропаганди) явища, який притаманний і його методам (пропаганді у т. ч.). Також у ньому доповнюються види впливу: ідейно-політичний та соціальний. Привертає увагу мета СІО, яка, на нашу думку, якнайкраще розкриває мету пропаганди. Виділені нами аспекти доповнюють спектр характерних рис пропаганди.

Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські акції на Донбасі розпочались протягом березня – квітня 2014 р., коли сили та засоби ФСБ РФ і проросійські рухи у південних та східних областях України стали постійно і активно дестабілізувати ситуацію.

Зауважимо, що СІО проти України проводились РФ ще раніше. Так, у 1992 р. посадові особи РФ поширювали пропагандистські ідеї, зокрема офіційно виголошували: «Крым – это часть России» (віцепрезидент РФ А. Руцкой); «Крым никогда не принадлежал Украине» (мер Санкт-Петербурга А. Собчак); «Черноморский флот бывшего СССР будет принадлежать России» (голова Верховної ради РФ Р. Хасбулатов).

У результаті розгорнутої пропаганди в червні 1993 р. на військових базах Криму 203 військові кораблі (80%) підійняли російський прапор.

Все відбувалося під виглядом стихійної ініціативи судових команд. Ця акція стала основою для створення Чорноморського флоту РФ. Паралельно з цим Росія чинила інформаційний тиск на керівництво Української держави щодо вилучення ядерної зброї та підписання Будапештського меморандуму.

Представники групи «Інформаційний спротив» Д. Тимчук, Ю. Карін, К. Машовець та В. Гусаров окремо згадують часті візити до Криму представників російської Держдуми В. Жириновського, Г. Зюганова, мера м. Москва Ю. Лужкова та ін. За словами зазначених експертів, зустрічі російських державних діячів з моряками Чорноморського флоту РФ, членами проросійських організацій та ветеранами мали виключно пропагандистський характер. Вони підтримували ЧФ РФ будівництвом житла, клубів для російських військових, поширювали літературу й організували концерти під проросійські гасла на кшталт «Крим – це Росія».

У подальшому підрозділи Чорноморського флоту РФ стали однією з основних сил російської агресії, крім диверсійно-розвідувальних груп спецслужб РФ, військовослужбовців Збройних сил РФ та членів проросійських організацій та рухів, що були ядром так званого місцевого ополчення [3].

Таким чином, пропаганда у складі спеціальних інформаційних операцій відіграла вагомую роль у підготовці й реалізації акту агресії РФ. Вона стала явним та дієвим інструментом досягнення керівництвом РФ його військово-політичних цілей.

Аналіз подій фактологічно підтверджує положення, розроблені В. Остроуховим. У них конкретизується мета пропаганди, підкреслюється її маніпулятивний характер – здійснення вигідного впливу на громадську думку, провокування запрограмованих емоцій та зміни ставлення або поведіння певної групи людей у напрямі, безпосередньо чи опосередковано вигідному організатору. Зауважимо, що в сучасних умовах широкий технологічний арсенал засобів дає змогу використовувати як приховану (маніпулятивну), так і відкриту пропаганду.

Приклад відкритої форми пропаганди відображають матеріали судового провадження Луцького міськрайонного суду за справою № 161/19656/17. Дії винного суд кваліфікував: за ст. 109 ч.ч. 2, 3 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів з публічними закликами до насильницької зміни і повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади, у тому числі вчиненими повторно; за ст. 110 ч.ч. 1, 2 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів

з публічними закликами до зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, у тому числі вчиненими повторно; за ст. 295 ч. 1 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів з публічними закликами до знищення майна, захоплення будівель, що загрожують громадському порядку; за ст. 436 ч. 1 КК України за ознаками розповсюдження матеріалів з публічними закликами до розв'язування воєнного конфлікту. Особу було засуджено до шести років позбавлення волі без конфіскації майна.

Засуджений умисно, усвідомлюючи протиправність своїх дій, 01.02.2012, з метою обміну інформацією з необмеженою кількістю осіб, за допомогою персонального комп'ютера – ноутбука, а також власного мобільного телефону зареєстрував у загальнодоступній та соціально-орієнтованій інтернет-мережі «ВКонтакте» електронну сторінку (акаунт) під мережевим псевдонімом. Використовуючи вказану сторінку, з метою доведення до відома усіх користувачів розмістив текстові записи, що закликали до повномасштабного виступу проти української влади.

Наведені та інші згадані у вирокі тексти були доступні для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували його сторінку, та автоматично надійшли як сповіщення всім користувачам соціально-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «ВКонтакте», які були додані до розділу «Друзі» вказаного акаунта [9].

Зауважимо, що експерт-лінгвіст зазначений текст визначив як мовленнєвий акт пропаганди. У той самий час, звернімо увагу, що злочинець застосував засоби соціальних комунікацій для вчинення протиправного діяння. Воно було пов'язане з розповсюдженням матеріалів із публічними закликами, які є частиною пропаганди так само, як і ідеї, погляди, знання, визначені І. Білодідом. При цьому заклик – це звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло [10]. Така особливість має, на нашу думку, бути врахована при аналізі особливостей пропагандистських акцій та оцінці їхнього впливу.

З'ясувавши зв'язок пропаганди та спеціальної інформаційної операції, визначимо, який стосунок вона має до актів зовнішньої інформаційної агресії.

Слід зазначити, що при здійсненні правових оцінок ворожих пропагандистських дій правоохоронці відчують певне відставання чинних норм від пропагандистської практики сьогодення. У свою чергу, визначення акту зовнішньої інформаційної агресії (легальні та/або протиправні акції, реалізація яких може мати негативний вплив на безпеку інформаційного

простору держави [2]) видається занадто загальним та не дає відповіді на це запитання.

Певну ясність вносять положення Статуту ООН, які незалежно від оголошення війни кваліфікують як *акт агресії*:

- вторгнення чи напад збройних сил держави на території іншої держави, або будь-яка, навіть тимчасова, окупація, або будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави чи її частини;
- бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування зброї на території іншої держави;
- блокаду портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;
- напад збройними силами держави на сухопутні, морські та повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави;
- застосування збройних сил однієї держави, що розташовуються на території іншої держави згідно з угодою держави, що приймає, з порушенням умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;
- дії держави, що дозволяє, аби її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, ця держава використовувала для здійснення акту агресії проти третьої держави;
- засилання державою або від імені держави озброєних банд, груп, нерегулярних сил чи найманців, які застосовують силу проти іншої держави, здійснюючи акти, рівнозначні вищезазначеним, або її значна участь у них [11].

Як бачимо, інформаційна складова у спектрі елементів акту агресії не передбачена. Спираючись на положення міжнародного права, можемо констатувати, що у правовому полі АЗІА як вид акту агресії не передбачені, а віднесення до них пропаганди як їх методу є дискусійним. Отже, зазначене має бути враховане при формуванні поняття відповідно до мети нашої публікації.

Більше того, звертаючись до лексикографічних джерел, дізнаємось, що СІО та АЗІА недоцільно ставити в один смисловий ряд, адже вони є різнопорядковими за своєю суттю. Так, операція – це сукупність бойових дій, підпорядкованих єдиній меті, єдиному завданню; ряд дій, об'єднаних спільною метою [12]. У свою чергу, акт – це окремий прояв якої-небудь діяльності; дія, подія, вчинок. [13].

Отже, акт відноситься до операції як частина до цілого та не може виводитись у розряд самостійних явищ, будучи другорядним, видовим.

У зв'язку з цим до характерних рис антиукраїнської пропаганди віднесемо:

- розповсюдження (поширення, роз'яснення, доведення до адресатів) фальшованих політичних, філософських, наукових, художніх, інших мистецьких ідей, поглядів, знань, закликів і їх штучне ув'язування з проблемами реального суспільного життя;

- використання механізмів ідейно-політичних, соціальних, релігійних впливів на широкі маси або певні групи людей при штучному поглибленні суспільних суперечностей, розпалюванні ворожнечі, провокуванні конфліктів, підриві суспільної єдності;

- локалізування пропаганди серед методів спеціальної інформаційної операції та у спектрі невоєнних загроз інформаційній безпеці України;

- деструктивний характер антиукраїнської пропаганди;

- переорієнтація об'єктів впливу на інші цінності та ідеали, їх підштовхування до вчинення протиправних дій, послаблення державного та суспільно-політичного устрою;

- проведення пропагандистських акцій як у прихованій (маніпулятивній), так і відкритій формах з використанням засобів соціальних комунікацій;

- розгортання антиукраїнської пропаганди як ззовні, так і всередині України.

Висовки. Таким чином, під антиукраїнською пропагандою маємо розуміти метод спеціальних інформаційних операцій, що полягає у деструктивному маніпулятивному та відкритому ідейно-політичному, соціальному, релігійному та іншому впливові (шляхом використання комунікативних технологій, поширення і постійного, глибокого та детального роз'яснення ідей, поглядів, знань, закликів) на особу, групу осіб або суспільство з метою їх переорієнтації на інші цінності та ідеали й провокування запрограмованих емоцій, підштовхування до вчинення дій з дестабілізації ситуації й послаблення державного та суспільно-політичного устрою, посягання на державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси України.

До **перспектив** подальших наукових досліджень відносимо вивчення: видів пропаганди; місця та ролі пропаганди серед методів СІО; методів проведення пропаганди; структурно-виконавчого механізму антиукраїнської пропаганди; хронології розвитку російської пропаганди в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
2. Петрик В. М., Кузьменко А. М., Остроухов В. В. та ін. Соціально-правові основи інформаційної безпеки : навч. посіб. / за ред. В. В. Остроухова. Київ : Росава, 2007. 496 с.
3. Вторжение в Украину: Хроника российской агрессии. Киев : Брайт Стар Паблшинг, 2016. 240 с.
4. Литвиненко О. В. Спеціальні інформаційні операції та пропагандистські кампанії : монографія. Київ : Сатсанга, 2000. 222 с.
5. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : монографія. Одеса : Юрид. література, 2003. 472 с.
6. Петрик В. М., Остроухов В. В., Штоквиш О. А. та ін. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій : навч. посіб. Київ : Росава, 2006. 208 с.
7. Пропаганда. *Словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/propaganda>.
8. Підрив. *Там само*. URL: <http://sum.in.ua/s/pidryv>.
9. Справа № 161/19656/17, провадження №11-кп/802/129/18 Луцького міськрайонного суду. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78463088>.
10. Заклик. *Словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/zaklyk>.
11. Денисов В. Н. Агресія (міжнародне право). *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Агресія \(міжнародне право\)](https://vue.gov.ua/Агресія_(міжнародне_право)) (дата звернення: 25.03.2021).
12. Операція. *Словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/operacija>.
13. Акт. *Там само*. URL: <http://sum.in.ua/s/akt>.

References

1. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 392/2020 vid 14 veresnia 2020 r. [National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 392/2020 of September 14, 2020]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].

2. Petryk, V. M., Kuzmenko, A. M., Ostroukhov, V. V. et al. (2007). *Sotsialno-pravovi osnovy informatsiinoi bezpeky* [Socio-legal bases of information security: tutorial]. V. V. Ostroukhov (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].

3. *Vtorzhenie v Ukrainu: Hronika rossijskoj agressii* [Invasion into Ukraine: a chronicle of Russian aggression]. (2016). Kiev [in Russian].

4. Lytvynenko, O. V. (2000). *Spetsialni informatsiini operatsii ta propahandystski kampanii* [Special information operations and propaganda campaigns]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Kormych, B. A. (2003). *Orhanizatsiino-pravovi zasady polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy* [Organizational and legal principles of information security policy of Ukraine]. Odesa [in Ukrainian].

6. Petryk, V. M., Ostroukhov, V. V. Shtokvys, O. A. et al. (2006). *Suchasni tekhnologii ta zasoby manipuliuvannia svidomistiu, vedennia informatsiinykh viin i spetsialnykh informatsiinykh operatsii* [Modern technologies and means of manipulating consciousness, waging information wars and special information operations: a textbook]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Propahanda [Propaganda]. (1977). *Slovnyk ukrainskoi movy – Dictionary of the Ukrainian Language*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/propahanda> [in Ukrainian].

8. Pidryv [Undermining]. (1975). *Slovnyk ukrainskoi movy – Dictionary of the Ukrainian Language*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/pidryv> [in Ukrainian].

9. Sprava No. 161/19656/17, provadzhennia No.11-kp/802/129/18 Lutskohoho miskraionnoho sudu. Retrieved from <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78463088> [in Ukrainian].

10. Zaklyk [Call]. (1972). *Slovnyk ukrainskoi movy – Dictionary of the Ukrainian Language*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/zaklyk> [in Ukrainian].

11. Denysov, V. N. Ahresiia (mizhnarodne pravo) [Aggression (international law)]. *Velyka ukrainska entsyklopediia – Great Ukrainian Encyclopedia*. Retrieved from [https://vue.gov.ua/Агресія_\(міжнародне_право\)](https://vue.gov.ua/Агресія_(міжнародне_право)) (Last accessed: 25.03.2021) [in Ukrainian].

12. Operatsiia [Operation]. (1974). *Slovnyk ukrainskoi movy – Dictionary of the Ukrainian Language*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/operacija> [in Ukrainian].

13. Akt [Act]. (1970). *Slovnyk ukrainskoi movy – Dictionary of the Ukrainian Language*. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/akt> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2021.

Alla Hrebeniuk,

PhD (Philology),

Lecturer at the Department of Eastern European National Languages,

Educational and Scientific Center of Language Training,

National Academy of Security Service of Ukraine

22 Maksimovich St., Kyiv 03022, Ukraine

e-mail: alla7997@meta.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8703-3432>

Scopus Author ID: 57222149559

Anti-Ukrainian Propaganda: Typical Features and Concept

The article focuses on defining the characteristics and concepts of anti-Ukrainian destructive propaganda. The provisions of the National Security Strategy of Ukraine and scientific works related to the subject of the research are analyzed. The absence of results, the formation of which article is about, is stressed. Based on the study of lexicographic sources, scientific and practical materials, the following signs of propaganda to the detriment of the national interests of Ukraine have been identified: exercising the influence by disseminating, explaining, bringing of political, philosophical, scientific, artistic ideas, views, knowledge, appeals to the recipients; implementation of these ideas through ideological and political, social, religious influence on audience, certain groups of people or separate persons; usage of social contradictions, provocation of hostility and conflicts, undermining of social unity; usage of the methods of special information operation, which is the part of the information war and subversive activities, and belong to the spectrum of non-military threats; destructiveness; serving the purpose of reorientation of objects of influence to other values and ideals, their incitement to commit illegal actions to weaken the state and socio-political system; conducting both in covert (manipulative) and open forms using the means of social communication; deployment both outside and inside Ukraine. A definition for anti-Ukrainian propaganda is formulated.

It is proved that anti-Ukrainian propaganda is a method of special information operations, and it provides destructive manipulative and open, ideological and political, social, religious and other influence (through the use of communication technologies, dissemination and constant, deep and detailed explanation of ideas, views, knowledge, appeals) to a person, group of persons or society in order to reorient them to other values and ideals and provoke programmed emotions, encourage action to destabilize the situation and weaken the state and socio-political system, encroachment on state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional system and other vital national interests of Ukraine.

The prospects for further research include the study of types of propaganda, places and roles of propaganda among SIO methods, methods of propaganda, structural and

executive mechanism of anti-Ukrainian propaganda, chronology of the development of Russian propaganda in Ukraine.

Keywords: anti-Ukrainian propaganda, features of anti-Ukrainian propaganda, the concept of anti-Ukrainian propaganda, theoretical and methodological principles of anti-Ukrainian propaganda, counteraction to anti-Ukrainian propaganda.

<https://doi.org/10.15407/np.61.140>
УДК 07:004.738.5:004.65:[342.511:17.022.1–047.44]

Світлана Польовик,

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувачка відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: spolevik1968@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5960-527X>

Олена Макарова,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: elenita.makarova@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>

СВІТОВІ МЕДІА ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТІВ

У статті на прикладі контент-аналізу матеріалів інформаційно-реферативного бюлетеня «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», який продукує Фонд Президентів України, як структурний підрозділ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, визначено тематичні та оціночно-модальні характеристики інституту президентської влади через призму сприйняття зарубіжними інтернет-ЗМІ. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні методів абстрагування й синтезу, а також контент-аналізу текстової інформації та текстових масивів. Розкрито та проаналізовано особливості проблемно-тематичних характеристик іміджу президентів світовими медіа; виявлено оціночні особливості діяльності президентів на внутрішній і зовнішній політичній арені в проєкції на формування їхнього іміджу; охарактеризовано лідерів рейтингових показників щодо згадуваності міжнародними оглядачами; доповнено наявні теоретичні уявлення про особливості сучасних ЗМІ щодо формування іміджу президентів країн світу.

Ключові слова: інститут президентства, інформаційно-реферативний бюлетень, Фонд Президентів України, інтернет-ЗМІ, контент-аналіз, інформування громадськості.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне суспільство часто називають медіократичним суспільством, де реальна влада нале-
© С. Польовик, О. Макарова, 2021

жить мас-медіа, що є одним з головних механізмів впливу на масову свідомість та формування суспільної думки. Насамперед це стосується інтернет-ЗМІ, які оперують у своїй роботі двома взаємодоповнювальними і взаємосуперечливими факторами: швидкістю та якістю. Зважаючи на кардинальні зміни, що відбуваються в останні роки на світовому ринку мас-медіа, поступово Інтернет стає тією медіаплатформою, що в найближчому майбутньому змінить наші уявлення про роль ЗМІ в сучасному суспільстві. Ці обставини набувають особливої актуальності й значення на тлі зростаючого проникнення ЗМІ в політичну сферу, їх перетворення в один з найважливіших інструментів реалізації політичного процесу, формування іміджу держави та окремих впливових особистостей.

Актуальність дослідження. У сучасному інформаційному суспільстві позитивний імідж президента країни сприяє проведенню успішної зовнішньої політики, формуванню взаємовигідних відносин з іншими країнами, тоді як негативний здатний закріпити негативні установки масової свідомості на тривалий період. Основними акторами його конструювання залишаються ЗМІ, причому в кожній з країн цей процес має особливості, обумовлені комплексом інституційних і соціокультурних факторів. Актуальність дослідження матеріалів ЗМІ щодо інституту президентства у світі зумовлена необхідністю з'ясування проблеми формування іміджу президентів для подальшого визначення основних напрямів корекції іміджевої політики.

Методи дослідження. У праці застосовано комплекс загально-наукових і спеціальних методів дослідження, зокрема використано метод контент-аналізу як кількісно-якісний підхід для виявлення проблемно-тематичного наповнення та тональності матеріалів зарубіжних ЗМІ щодо функціонування інституту президентства у світі.

Мета статті – аналіз зарубіжних інтернет-ЗМІ та світових впливових інформаційних порталів щодо якісно-кількісних та оціночних характеристик інституту президентства в структурі органів державної влади країн світу.

Ступінь наукового розроблення проблеми. Найбільш важливі теоретичні дослідження у сфері моніторингу інтернет-ЗМІ та контент-аналізу повідомлень суспільно-політичного спрямування відображено в працях таких учених, як Ю. Ганжуров, О. Каращук, В. Пальчук, Т. Ісакова, Н. Дяченко, О. Калінін, Р. Локрев, Н. Ньюмен та ін. Досить багато уваги формуванню інформаційних продуктів на основі моніторингу інтернет-джерел та контент-аналітичним дослідженням приділяє Фонд Президентів України як структурний підрозділ Національної бібліотеки України

ім. В. І. Вернадського. На думку О. Карашук, «зростаюче значення саме бібліотечних установ в інформаційному супроводі державних владних інститутів суспільства в цілому обумовлено тим, що в бібліотеках протягом останнього десятиріччя спостерігалось найбільш помітне вдосконалення методів управління інформацією і введення її в активний обіг» [2, с. 357].

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою реалізації поставленої мети щодо ґрунтовного дослідження інституту президентської влади у світовому вимірі в січні 2019 р. Фонд Президентів України розпочав підготовку інформаційно-реферативного бюлетеня «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», який інформує громадськість «про вітчизняний та зарубіжний досвід функціонування інституту президентства та президентських структур, відображення їхньої діяльності в системі сучасних електронних інформаційних комунікацій» [1].

Інформаційно-реферативний бюлетень висвітлює найактуальніші аспекти функціонування інституту президентства в країнах світу через призму сприйняття оглядачами впливових світових медіа, серед яких популярні інформаційні портали США (Associated Press і Bloomberg), сайти новин Великої Британії (Reuters і BBC), німецьке інформаційне агентство Deutsche Welle, китайський портал новин Xinhua, бельгійське новинне агентство Politico, європейський інформаційний сайт «Euronews», польська газета «Rzeczpospolita» та іспанське видання «El Mundo».

Вивчаючи «досвід функціонування інституту президентства за кордоном і діяльність президентів іноземних держав», згідно з Положенням про Фонд Президентів України [3], інформаційно-реферативний бюлетень «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» є тематично згрупованою добіркою найактуальніших та резонансних подій щодо окремих аспектів функціонування інституту президентства, які відібрано на основі систематичного моніторингу впливових світових інтернет-джерел, і включає:

- аналіз актуальних проблем функціонування інституту президентства країн світу очима міжнародних експертів;
- коментарі відомих діячів щодо законодавчих засад інституту президентської влади;
- огляд закордонними аналітиками діяльності президентів світу з питань внутрішньодержавної та міжнародної політики;
- аналітичні оцінки ефективності діяльності президентів у різних сферах;
- характеристику зарубіжними ЗМІ іміджу президентів тощо [1].

Об'єктом дослідження стала джерельна база для формування 12 випусків інформаційно-реферативного бюлетеня «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» за 2020 р., аналіз якої дав змогу простежити тематику та тональність інформаційних пріоритетів ЗМІ щодо висвітлення суспільно-політичної діяльності президентів світових держав.

Основним методом цього дослідження є контент-аналіз, який дав змогу проаналізувати матеріали зарубіжних інтернет-ЗМІ та інформаційних порталів і встановити тенденції щодо інформування громадськості про інститут президентської влади в різних країнах. Контент-аналіз медіатекстів дав змогу з'ясувати якісно-кількісний зміст і тональність обраних матеріалів з метою подальшої змістовної інтерпретації виявлених закономірностей.

Для проведення дослідження було визначено вибірку, яку становили 2 тис. 980 матеріалів, та виокремлено повідомлення щодо актуальних і резонансних подій, пов'язаних з діяльністю президентів, які висвітлювалися в ЗМІ протягом досліджуваного періоду. Для виявлення основної тенденції застосовувався компаративний метод, який дав змогу з усієї кількості публікацій виокремити 840 матеріалів, що безпосередньо стосувалися означеної тематики та підпадали під категорії аналізу.

Оперуючи новинним текстом як одиницею аналізу, ми підраховали, скільки інформаційних повідомлень щодо заданої тематики в середньому припадає на той чи інший інформаційний ресурс, маючи на увазі, що чим більше згадок з досліджуваної теми зустрінеється на тому чи іншому сайті, тим більше уваги приділяється цій темі на цьому новинному інтернет-ресурсі. Хронологічні межі нашого дослідження – січень – грудень 2020 р.

Усі проаналізовані повідомлення було розбито на кілька тематичних блоків, що описують події, які викликали найбільший світовий резонанс і неоднозначні оцінки з боку інтернет-ЗМІ різних країн: внутрішньополітична діяльність президентів, міжнародна політика президентів, оцінка іміджу президентів.

Активність зарубіжних інтернет-ЗМІ у висвітленні окремих аспектів функціонування інституту президентства за 2020 р. представлено на рис. 1.

Як свідчать результати контент-аналізу, найбільший інтерес до окремих аспектів інституту президентської влади, незважаючи на загальні тенденції, пов'язані з періодичним підвищенням і зниженням інтересу до висвітлення тих чи інших подій, виявляли зарубіжні ЗМІ Німеччини (22%), Великої Британії (20%) та Китаю (14%). Серед інформаційних інтернет-джерел треба особливо виділити німецький інформаційно-політичний

сайт Deutsche Welle (20%), міжнародне британське агентство новин Reuters (18%) та китайське інформаційне агентство Xinhua (12%).

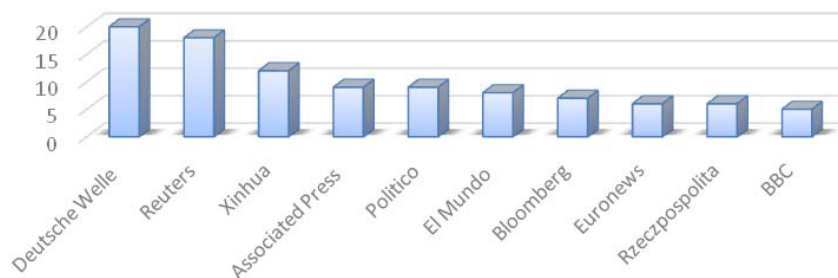

Рис. 1. Активність зарубіжних інтернет-ЗМІ у висвітленні окремих аспектів функціонування інституту президентства за 2020 р.

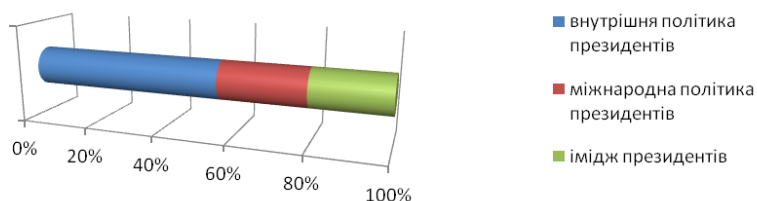

Рис. 2. Тематичні рубрики щодо висвітлення діяльності президентів світовими інтернет-ЗМІ за 2020 р.

У цілому можна вважати, що рейтинг досліджуваної нами проблематики є достатньо високим, адже їй приділялося 28% (840 повідомлень) від загальної кількості переглянутих нами матеріалів (2 тис. 980 новин). Тобто понад чверть усіх новинних повідомлень, які потрапили в поле зору міжнародних оглядачів, стосувалися безпосередньо діяльності президентів або органів державної влади, що сприяють виконанню президентами їхніх посадових повноважень.

Аналізуючи тематику повідомлень зарубіжних ЗМІ, треба сказати, що з наявного загалу матеріалів найчастіше висвітлюється діяльність президентів світу з питань внутрішньої політики – 45%; другу позицію займає діяльність президентів у міжнародній сфері – 24%; на третьому місці – матеріали, що безпосередньо оцінюють імідж президентів – 21%

новинних текстів (рис. 2). У кількісному представленні оцінки подій у внутрішньополітичній діяльності президентів спостерігається пік протягом листопада 2020 р., коли відбулися найбільш гучні та знакові події, серед яких треба виокремити президентські вибори в США. Інформаційні матеріали щодо висвітлення означеної події становили 16% від усіх матеріалів за досліджуваний період. Журналісти активно висвітлювали перебіг президентських виборів у США, коментуючи попередні результати, підрахунок яких затягнувся через пандемію COVID-19 та намагання республіканців оскаржити результати виборчих перегонів, на яких упевнено лідував Д. Байден. Треба згадати прогноз Н. Ньюмена про те, що «вибори по всьому світу стануть ще одним шансом для поширювачів інформації та дезінформації для подолання захисту платформи ЗМІ, яка буде дедалі більше політизуватися за рахунок прямих нападок і звинувачень в упередженості щодо відомих політиків» [4].

Інтернет-ЗМІ особливу увагу приділяли відноси́нам президентів з парламентом їхніх країни (15%), урядом (10%), судовою владою (8%) та взаємовідноси́нам з їхньою адміністрацією (6%). У контексті внутрішньополітичної діяльності президентів на порядок денний у зарубіжних медіа виходить проблема COVID-19 та методи боротьби президентів країн світу з поширенням захворювання серед населення. Найбільше уваги світових інформаційних джерел привертав ультраправий лідер Бразилії Ж. Болсонару, який відверто ігнорував правила гігієни, носіння захисної маски для обличчя та дотримання мінімальної дистанції. Він неодноразово називав коронавірус «незначним грипом» і критикував запровадження обмежень. Матеріали, які стосувалися оцінювання діяльності президента Бразилії у сфері охорони здоров'я, становили – 8% від усіх новин стосовно внутрішньополітичної діяльності президентів країн світу.

Серед питань участі президентів у міжнародній політиці за досліджуваний період інтернет-ЗМІ здебільшого зосереджувалися на взаємовідноси́нах у країнах Європейського Союзу (15%), Південної Америки (12%) та Азії (11%). Значна увага ЗМІ до проблем інституту президентства в країнах Європейського Союзу була зумовлена позицією президента Франції Е. Макрона щодо боротьби з «ісламістським тероризмом», яку глава держави назвав зовнішньополітичним пріоритетом країни. Означені матеріали становили 7% від загальної кількості новин щодо діяльності президентів країн світу на міжнародній арені.

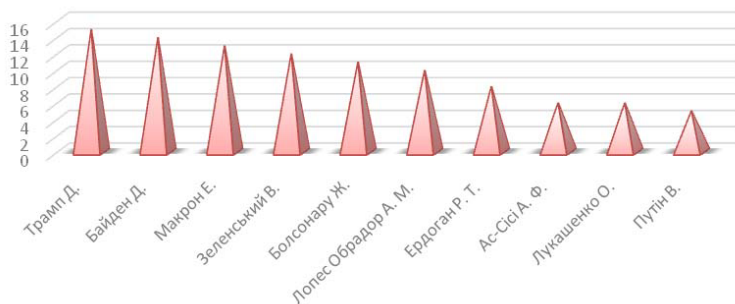

Рис. 3. Активність зарубіжних інтернет-ЗМІ у висвітленні окремих аспектів функціонування інституту президентства за 2020 р.

Лідером серед країн, імідж яких розглядався в інтернет-ЗМІ через призму особистих рис президентів, є США. Зокрема, найбільше міжнародні оглядачі коментували діяльність Д. Трампа (15%) у контексті тривалого протистояння Д. Байдену в процесі виборчої кампанії та ставлення до громадського здоров'я на фоні поширення COVID-19 (рис. 3).

Приблизно такі ж результати щодо рейтингу в представленні в ЗМІ має Д. Байден (14%). Світові ЗМІ акцентували увагу не лише на передбачуваній перемозі майбутнього обранця американської нації, а й на особистих якостях, наголошуючи, що його політика буде мати «людське обличчя».

Третю позицію в рейтингу президентів, яких найчастіше згадували світові медіа протягом 2020 р., займає Е. Макрон (13%), який привернув увагу інтернет-ЗМІ активною діяльністю в боротьбі із внутрішніми та зовнішніми викликами, що стоять перед країною, намагаючись підвищити свій рейтинг перед президентськими виборами 2022 р.

У контексті висвітлення іміджевих характеристик президентів країн світу найвищий інформаційний пік спостерігається в жовтні – листопаді 2020 р., адже на цей період припадає проведення президентських виборів у США, під час яких світові ЗМІ обговорювали майбутнє не лише США, а й інших країн у разі перемоги одного з претендентів на посаду президента. Не обійшли увагою міжнародні оглядачі й Україну, зокрема оцінюючи майбутні відносини України та США у випадку перемоги одного з лідерів передвиборної гонки.

Протягом досліджуваного періоду більшість публікацій електронних закордонних ЗМІ, висвітлюючи окремі аспекти інституту президентства,

мали нейтральний характер (68%). Значну частку становили повідомлення з позитивним контекстом (17%) і 15% матеріалів мали негативну модальність (рис. 4).

Рис. 4. Тональність повідомлень про інститут президентства у світових інтернет-ЗМІ за 2020 р.

Щодо характеру повідомлень про інститут президентства в загальному ракурсі, то треба сказати, що найчастіше (48 %) зарубіжні інтернет-ЗМІ використовували нейтральну тональність, оцінюючи міжнародну політику президентів. 12 % матеріалів, у яких оцінюється імідж президентів, має негативний контекст. Наразі відгуки в позитивному ключі в більшості стосувалися внутрішньої політики президентів країн світу (11%). Позитивне забарвлення інформаційних повідомлень належить німецьким медіа, а саме: Deutsche Welle, тоді як негативні повідомлення щодо функціонування інституту президентства здебільшого превалюють у ЗМІ країн, що не мають такої інституції, зокрема Великої Британії та Бельгії (Reuters, BBC і Politico). Значна частка негативних коментарів належить іспанській газеті «El Mundo», оглядачі якої, роблячи акцент на негативних рисах того чи іншого президента, зменшують їхню привабливість у сприйнятті міжнародною спільнотою.

Висновки, практичне значення та перспективи дослідження.

На основі аналізу виділених у нашому дослідженні категорій можна зробити висновок, що протягом 2020 р. зарубіжні інтернет-ЗМІ та впливові зарубіжні інформаційні портали приділяли значну увагу проблемам функціонування інституту президентства. Тематика матеріалів, які піддавали контент-аналізу, переважно стосувалася внутрішньополітичної та міжнародної діяльності президентів, тоді як найменше уваги медійники приділяли оцінюванню іміджу президентів. На нашу думку, такий кількісний розподіл тематики інформаційних матеріалів свідчить про значну увагу, яку приділяють світові інтернет-джерела виборам президентів у їхніх країнах, відносинам президентів із законодавчою та виконавчою владою, органами судової влади, а також з їхньою

адміністрацією, обходячи увагою оцінювання діяльності президентів через призму їхніх особистісних рис. Безумовним лідером у контексті висвітлення внутрішньо-, зовнішньополітичної діяльності та іміджевих характеристик президентів протягом усього досліджуваного періоду став президент США Д. Трамп. Інформаційних приводів для аналізу та оцінювання позиції Д. Трампа було більше ніж достатньо, однак модальність повідомлень про президента США на період дослідження більшою мірою є негативною. Треба підкреслити, що діяльність Президента України В. Зеленського зарубіжні ЗМІ не обходять своєю увагою, оцінюючи її при цьому досить позитивно з динамікою зростання інтересу до нашої держави і її глави.

Отримані результати контент-аналізу зарубіжних ЗМІ дають змогу обґрунтувати необхідність проведення досліджень, за результатами яких ЗМІ зможуть оптимізувати свою діяльність, зробивши її більш ефективною.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні трансформаційних змін у технологіях аналітико-синтетичного перероблення інформації для формування інформаційно-аналітичних продуктів і послуг у бібліотечній сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Інститут президентства у зарубіжних ЗМІ : інформаційно-реферативний бюлетень. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4084&Itemid=516 (дата звернення: 30.12.2020).

2. Карашук О. Бібліотечні інформаційно-аналітичні центри в забезпеченні ухвалення управлінських рішень (на прикладі СІАЗ НБУВ). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 351–361. <https://doi.org/10.15407/np.48.351>.

3. Положення про Фонд Президентів України : Указ Президента України від 11 жовтня 1996 р. № 936/96. *Верховна Рада України : вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/96#Text> (дата звернення: 25.12.2020).

4. Newman N. Journalism, Media, and Technology Trends and Predictions. *Digital News Report*. URL: <https://www.digitalnewsreport.org/publications/2020/journalism-media-and-technology-trends-and-predictions-2020>.

References

1. Instytut prezydentstva u zarubizhnykh ZMI: informatsiino-referatyvnyi biuleten [The institute of presidency in foreign media]. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4084&Itemid=516 [in Ukrainian].
2. Karashchuk, O. (2017). Bibliotechni informatsiino-analitychni tsenry v zabezpechenni ukhvalennia upravlinskykh rishen (na prykladi SIAZ NBUV) [Library Information Analysis Centres in ensuring management decision-making (by the example of SIAS NBUV)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 48, 351–361. <https://doi.org/10.15407/np.48.351> [in Ukrainian].
3. Polozhennia pro Fond Prezydentiv Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 936/96 vid 11 zhovtnya 1996 r. [Decree of the President of Ukraine of October 11, 1996 No. 936/96 «Regulations on the Fund of Presidents of Ukraine»]. *Verkhovna Rada Ukrainy: vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine: official webportal*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/96#Text> [in Ukrainian].
4. Newman, N. Journalism, Media, and Technology Trends and Predictions. *Digital News Report*. Retrieved from <https://www.digitalnewsreport.org/publications/2020/journalism-media-and-technology-trends-and-predictions-2020> [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2021.

Svitlana Polovyk,

PhD (Social Communications), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: spolevik1968@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5960-527X>

Olena Makarova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: elenita.makarova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1003-025X>

World's Media as an Instrument of Formation of State President's Image

Using the example of content analysis of data from the informational-abstract bulletin «Institute of Presidency in Foreign Mass Media», produced by the Fund of the

Presidents of Ukraine, a structural subdivision of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, the thematic and evaluative-modal characteristics of the institution of presidential power through the prism of perception in foreign Internet media is determined. The research methodology is based on the application of abstraction and synthesis methods, as well as content analysis of text information and text arrays. The features of problem-thematic characteristics of the image of state presidents in the world mass media are revealed and analyzed; the main evaluative characteristics of the activities of presidents in their native and foreign political arena in terms of the formation of their image, are identified and characterized; the rating of state leaders with indicators according to their mention by international observers is identified and characterized; actual theoretical ideas of the process of formation and transformation of a state president's image in the world media is supplemented.

It has been established that the role of the personality in politics is currently increasing, and the personalization of power is taking place. All these processes require reflection and impartial assessments, in particular from the media in the context of coverage of certain aspects of the institute of presidency functioning, which necessitates a thorough study, and according to the study results media will be able to optimize their activities, making them more effective.

Keywords: the institute of presidency, informational-abstract bulletin, the Fund of the Presidents of Ukraine, Internet-media, content analysis, public informing.

<https://doi.org/10.15407/np.61.151>
УДК 021.1:355.451:502/504](477)

Яна Маленко,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: malenko_yana_v@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-0014-3418>

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ У ВІДОБРАЖЕННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Стаття присвячена дослідженню відображення екологічних проблем у стратегічних комунікаціях. Розглянуто поняття та сутність стратегічних комунікацій. Визначено першопричини екологічних проблем України та мету стратегічних комунікацій у сфері екології. Проаналізовано, яким чином бібліотечними установами – сучасними інформаційними центрами – відображаються екологічні проблеми в стратегічних комунікаціях. Підкреслено, що головна та ключова засада стратегічних комунікацій: гарантування реалізації національних інтересів, зокрема в екологічній сфері.

Ключові слова: комунікація, стратегічні комунікації, суб'єкти стратегічної комунікації, бібліотечні установи, інформаційне суспільство, екологія, екологічні проблеми.

В останні десятиріччя у зв'язку із зростаючою загрозою екологічних проблем у різних регіонах нашої країни актуалізувалася дослідницька і публікаційна активність екологічної тематики таких науковців як Ю. Білоконь, В. Куйбіда, І. Смоляр, М. Дежан-Понс, В. Кравченко та ін.

Українські науковці приділяють увагу проблемам функціонування стратегічних комунікацій і впровадження в країні цілісної системи страткомів. Так, колектив авторів на чолі з В. Горбуліним визначає стратегічні комунікації як рамковий підхід до впровадження окремих заходів із протидії дезінформації та інформаційній агресії [1]. Поняття й сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні розглянуто в публікації О. Кушнір [2]. В. Ліпкан проаналізував роль стратегічних комунікацій у протидії гібридній війні проти України [3]. Окремим аспектам функціонування страткомів присвячено також публікації Г. Почепцова [4], Є. Тихомирової [5] та ряду інших

© Я. Маленко, 2021

дослідників. Водночас лише нещодавно в науковій літературі почала досліджуватися роль наукових бібліотек, зокрема їхніх аналітичних підрозділів, у розвитку стратегічних комунікацій. Сьогодні сучасна бібліотека – це не лише сховище для книг, а й своєрідний електронний архів, місце, де можна отримати доступ до інформації як на традиційних носіях, так і в електронному вигляді. Це соціальний інститут, діяльність якого спрямована на забезпечення рівного доступу до інформації, в умовах розвитку процесів гуманізації освіти, її інформатизації, відкритості й формування освітніх інформаційних потреб, який здатен якісно забезпечити і технологічний, і соціальний, і освітній доступ до інформації. Це інформаційний центр, який є незамінним соціальним інститутом у соціокультурній інфраструктурі.

Паралельно з тим багато аспектів проблем міжнародних стратегічних комунікацій, науково-дослідної та науково-інформаційної діяльності українських бібліотек розкрито в працях таких науковців, як В. Горвий [6], Н. Аксьонова [7], В. Пальчук [8], С. Кулицький [9], М. Закіров [10], С. Полтавець [11] та ін.

Метою статті є дослідження процесу застосування стратегічних комунікацій до методик донесення до суспільної думки проблем, пов'язаних із зростанням екологічних небезпек на території України, шляхів їх нейтралізації, координації загальнодержавних зусиль та можливостей регіонів у вирішенні цих суспільних проблем, а також можливостей бібліотечних установ – щодо відображення екологічної тематики в інформаційних обмінах, що здійснюються в стратегічних комунікаціях.

Виклад основного матеріалу. Ще в минулому столітті поняття «стратегічних комунікацій» ув'язувалося із системою понять, що стосувалися військової тематики, воєнної стратегії, від якої у міждержавних суперечностях нерідко залежала доля держав.

Зростаюча ефективність сучасних інформаційних комунікацій зумовлена актуальними здобутками технічного прогресу. У період значного посилення небезпечних кліматичних, екологічних, мікробіологічних та інших викликів, що постають перед суспільством, дуже своєчасним для адекватної відповіді на ці загрози став розвиток електронних інформаційних технологій, які дають можливість досягти відповідних темпів інфотворення в розвитку пізнавальної сфери людської діяльності.

В умовах розвитку глобальної інформатизації, організації національного інформаційного простору на основі широкого використання електронних інформаційних технологій розвивається мережа інформаційних комунікацій, що координують всі напрями суспільної

діяльності, кожен з яких на новому технологічному рівні може бути доленосним та за неналежної уваги створити серйозні проблеми для держави, нації. При цьому визначаються основні комунікації, що координують людську діяльність на загальносуспільному рівні. Вони стають в національному інформаційному просторі скелетною системою інформаційної діяльності і є у зв'язку з цим комунікаціями стратегічними. Стратегічні комунікації, підпорядковані основним інтересам суспільного розвитку, перетворюються в ефективний механізм керування інформаційною сферою. Відповідно, ефективне відображення екологічної проблематики в цих комунікаціях сприяє ефективному привнесенню розуміння екологічних проблем у суспільну свідомість, проблем, що набувають все більшої гостроти при економічних негараздах у нашій країні. Відображення екологічних проблем у стратегічних комунікаціях, розвиток та вдосконалення керування цими комунікаціями якраз і є тими шляхами, які «найкраще відповідають подоланню перешкод, що найбільше заважають інноваційному процесу в Україні; потребують найменше бюджетних видатків і фіскальних ресурсів, але при цьому здатні приносити відчутні результати за мінімальних вкладень; є найменш вразливими до корупції та інших зловживань» [12].

Оскільки протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку, то на сьогодні зміст наукових, науково-аналітичних, інформаційних продуктів у соціальних комунікаціях, і насамперед стратегічних, має сприяти розв'язанню проблем, пов'язаних з необхідністю коригування:

- наявної підпорядкованості екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування негативних наслідків такої діяльності для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади;

- переважання ресурсо- та енергомістких галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;

- існуючих реалій стосовно фізичного та морального зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;

- роз'яснювальної роботи в суспільстві щодо розуміння пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку,

недосконалість системи екологічної освіти та просвіти; незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян.

При цьому звертає на себе увагу неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення.

Водночас продовжує негативно позначатися на якості екологічної діяльності неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів ².

У сучасних стратегічних комунікаціях екологічна тематика знаходить своє відображення насамперед у висвітленні проблем забезпечення екологічної безпеки. Ці проблеми перебувають серед пріоритетних напрямів державно-правового регулювання. Стратегічні комунікації доносять в усі регіони України зміст основних напрямів національної екологічної політики, спрямованої на досягнення стратегічних цілей: збереження природних об'єктів і комплексів, екосистем, підтримання їх цілісності й життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища й життя, покращення здоров'я населення й демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки держави. Екологічна політика в сучасних умовах розглядається як інтегрований чинник соціально-економічного розвитку України, який сприяє забезпеченню переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування. Слід зазначити, що є дуже важливим, щоб стратегічні комунікації в регіонах спиралися на мережу комунікацій регіональних та місцевих. Таким чином, екологічна інформація в стратегічних комунікаціях відіграє і загальноорганізуюче значення в роботі з реалізації національної екологічної політики в цілому, і в той же час є загальносуспільним критерієм вирішення специфічних, характерних для певної місцевості особливостей природоохоронної діяльності на місцях. Адже, як стверджують сучасні

² Див. про це: Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T192697>.

дослідники, «...дуже важливою складовою забезпечення екологічної безпеки країни є регіональний комплекс природокористування та запобігання негативних проблем антропогенного походження... Можна стверджувати – проблема має стільки ознак, що потребує подальшої конкретизації в умовах трансформації як небезпек, так і проблем їх подолання» [13].

Стратегічні комунікації мають здійснювати правове забезпечення екологічної безпеки населення та територій, акумулюючи у своїх ресурсах необхідний для практики документний корпус правового регламентування екологічної діяльності, а також необхідну базу коментування процесу застосування правових актів у конкретній ситуації. Екологи, правники, представники відповідних силових структур і просто громадяни через стратегічні комунікації в рамках сучасної інформатизації мають одержати вичерпний доступ, крім відповідних правових основ, передбачених Конституцією України, також до законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу», до Земельного, Водного, Лісового кодексів України та інших правових актів, що в сукупності формують належний державно-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки на всіх рівнях.

Слід зазначити, що стратегічні інформаційні комунікації мають відігравати стабілізуюче значення в умовах виникнення надзвичайних екологічних ситуацій. Як свідчать прогнози фахівців, імовірність виникнення таких ситуацій в умовах можливих техногенних аварій, воєнних протистоянь, погодних катаклізмів та інших джерел небезпек у сучасних реаліях швидко зростає.

Крім того, аналіз не лише інноваційних процесів розвитку, а навіть сучасних процесів малопомітної еволюції в суспільстві підтверджує висновок, що «швидкий прогрес науки, техніки, технологій, який визначався необхідністю задоволення зростання потреб сучасного суспільства в другій половині ХХ ст., сприяв різкому підвищенню антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище – загострив екологічну ситуацію» [14].

Змістове наповнення стратегічних комунікацій має сприяти виправленню існуючої ситуації, відображати документну базу, що регламентує правову основу суспільної діяльності, пов'язаної з національною безпекою, надзвичайним станом, надзвичайною ситуацією, у яких екологічні проблеми мають суттєве значення. Така діяльність регламентується спеціальними нормативними актами: законами України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про основи національної безпеки Украї-

ни», «Про об'єкти підвищеної небезпеки», Кодексом цивільного захисту України, іншими нормативними актами, підзаконними положеннями, що мають бути присутніми в стратегічних комунікаціях. Регіональні комунікації при цьому мають повністю забезпечувати управлінські структури, населення також регіональними правовими актами, що відображають місцеву специфіку з огляду на екологічну проблематику. Екологічні організації мають потурбуватися також про висвітлення передового досвіду в екологічній діяльності.

Таким чином, система сучасних комунікацій на базі впровадження електронних інформаційних технологій при застосуванні можливостей стратегічних комунікацій забезпечує реалізацію основного завдання інформатизації – доступу всіх категорій громадян до суспільно значущих інформаційних ресурсів. Зважаючи на щораз більші загрози зростання екологічних проблем, доступ до правової, науково-технічної і всієї іншої інформації з цієї проблематики набуває зростаючого значення.

У зв'язку з політичними орієнтирами України на євроінтеграцію та децентралізацію владних повноважень, зростанням дефіциту багатьох природних ресурсів, ускладненням узгодження суспільних інтересів у межах окремих територій, ратифікацією Верховною Радою України у 2005 р. Європейської ландшафтної конвенції, метою ухвалення якої є досягнення більшої єдності між її членами для цілей охорони та реалізації екологічних ідеалів і принципів, які є їхньою спільною спадщиною, зокрема, шляхом угод в екологічній, економічній і соціальній сферах, та дбаючи про забезпечення сталого розвитку, що базується на збалансованому і гармонійному співвідношенні між соціальними потребами, економічною діяльністю та довкіллям і має відображення в стратегічних комунікаціях, Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. Головною метою Стратегії є утвердження в українському суспільстві свідомої підтримки членства України у Європейському Союзі, інтеграції у європейський економічний, культурний та політичний простір та здійснення процесу внутрішніх реформ і перетворень у бік більш вільного, справедливого, демократичного, успішного й прозорого суспільства. Стратегія визначає комунікаційні цілі та цільову аудиторію.

Реалізація Стратегії здійснюється спільними зусиллями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та бізнесу за рахунок і в межах бюджетних

призначень, передбачених центральним органам виконавчої влади, іншим державним органам на відповідний рік, та інших джерел, не заборонених законодавством. Для реалізації Стратегії також можуть залучатися фінансові можливості вітчизняних і міжнародних бізнесових організацій, фондів, неурядових організацій тощо ³.

На міжнародному рівні для забезпечення державного регулювання екологічної політики, зокрема щодо збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів та у сфері охорони та управління природною і культурною спадщиною, регіонального та просторового планування, місцевого самоврядування та транскордонного співробітництва важливу роль відіграють такі правові інструменти, зокрема: Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, 19 вересня 1979 р.), Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи (Гранада, 3 жовтня 1985 р.), Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (Валлетта, 16 січня 1992 р.), Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.) та додаткові протоколи до неї, Європейська Хартія місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 р.), Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 р.), Конвенція про охорону світової культурної та природної спадщини (Париж, 16 листопада 1972 р.) та Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхус, 25 червня 1998 р.).

На особливому значенні територіального планування для розв'язання проблем збереження довкілля було наголошено в Декларації Стокгольмської конференції з навколишнього середовища 1972 р., Декларації Всесвітнього саміту з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), а також в основному документі, що визначає політику держав Ради Європи у цій сфері – Керівних принципах сталого просторового розвитку європейського континенту, схвалених Європейською конференцією міністрів, відповідальних за регіональне (просторове) планування (СЕМАТ, 2000).

Важливою складовою цієї бази документів мають стати видання про досвід держав-членів Європейського Союзу, США та інших промислово розвинутих країн в останні два десятиліття. Особливу увагу при цьому

³ Див. про це: Стратегія комунікацій у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250383204>.

потрібно звернути на зміст роботи з удосконалення організаційно-правового механізму охорони навколишнього середовища, зокрема й шляхом децентралізації управління екологічною сферою [15].

Введені до цієї тематичної бази даних матеріали мають підкреслювати важливість проведення запланованих реформ, відповідно до Європейської системи екологічного управління базуватися на принципах: комплексного міжсередовищного підходу; басейнового принципу управління щодо водних ресурсів; прозорості й універсальності критеріїв відбору й оцінки інструментів екологічної політики на всіх ієрархічних рівнях управління; передачі важливих повноважень з охорони навколишнього природного середовища на регіональний і місцевий рівні та ін.

Слід мати на увазі, що загальна екологічна політика країн ЄС базується на подібності багатьох екологічних проблем, обов'язковості спільно прийнятих рішень, єдиних заходах щодо боротьби із забрудненням і узгодженій позиції на міжнародних переговорах. Від політики ліквідації наслідків забруднення Європа перейшла до їх попередження⁴.

Увесь цей корпус документів має бути орієнтиром у розвитку екологічної діяльності в Україні. Він має увійти в змістове наповнення стратегічних комунікацій.

Слід зауважити ще про таке: до змістового наповнення стратегічних комунікацій мають бути залучені і органи державної влади, і вітчизняні наукові установи, і громадські організації. Важливого значення, як показує практика, у становленні ефективної діяльності цих комунікацій набувають також і комп'ютеризовані, введені в обміни інтернет-інформацією бібліотечні установи. Вдосконалення якості інформаційного ресурсу в системі стратегічних комунікацій у рамках національного інформаційного простору стає важливим завданням національних, галузевих, наукових бібліотек. З впровадженням електронних технологій у вітчизняну інфосферу, в інформаційні обміни для бібліотек відкриваються нові можливості у вдосконаленні інформаційних обмінів у суспільстві. Підвищення якості цих обмінів означає підвищення ефективності використання інформації – дуже важливого показника ефективності сучасного суспільства. Оскільки ми маємо загострення екологічних проблем, дуже важливим для донесення всієї необхідної для покращення екологічної ситуації інформації має і бібліотечна робота в страткомах.

По-перше, у цій діяльності бібліотеки мають можливості спиратися на свої традиційно багаті фонди, розкривати їх екологічну проблематику

⁴ Див. про це: URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04\(31\)/16.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_04(31)/16.pdf).

в комунікаціях. Досить значні обсяги організаційно-правової та технологічної інформації на цю тему, насамперед електронної, дають змогу в процесі комплектування визначати найважливіші напрями розв'язання екологічних проблем, формувати відповідну тематику інформаційних матеріалів, наукових видань навколо таких напрямів та спеціалізовані інформаційно-аналітичні бази з цієї тематики.

По-друге, провідні бібліотеки мають кваліфікованих спеціалістів для комплектування своїх фондів новою екологічною літературою, правовими актами тощо, структурування нових надходжень з екології, вітчизняних і зарубіжних, та організації ефективного забезпечення ними користувачів.

По-третє, аналітичні підрозділи бібліотек мають можливості моніторингу та аналізу актуальних екологічних проблем суспільства щодо природокористування, збереження довкілля та раціонального використання природних ресурсів, введення цього матеріалу в обіг через систему стратегічних комунікацій.

Висновки. Таким чином, щораз більша суспільна увага до стратегічних комунікацій як інструмента використання найважливіших, суспільно значущих ресурсів обумовлена і зростаючим темпом інформаційних обмінів у сучасному суспільстві, і необхідністю вдосконалення керування цими потоками, і створенням за допомогою страткомів можливостей для швидкого реагування на нові виклики, що постають перед Україною, нові проблеми, у тому числі й ті, що пов'язані із загостренням екологічної ситуації.

Список бібліографічних посилань

1. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
2. Кушнір О. Поняття та сутність стратегічних комунікацій у сучасному українському державотворенні. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 27–31.
3. Ліпкан В. Поняття та структура стратегічних комунікацій на сучасному етапі державотворення. *LIPKAN.COM*. URL: <http://lipkan.com/ponyattyata-struktura-strategichnih-komunikatsij-nasuchasnomu-etapi-derzhavotvorennya/>.
4. Почепцов Г. Стратегические коммуникации в политике, бизнесе и государственном управлении. Киев : Альтерпрес, 2008. 216 с.
5. Тихомирова Є. Стратегічні комунікації як один з пріоритетів гло-

бальної стратегії зовнішньої політики і безпеки ЄС. Міжнар. відносини. Серія: Політичні науки : електрон. вид. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. Київ, 2017. № 14.

6. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 360 с.

7. Аксьонова Н. Інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек як суб'єкта стратегічних комунікацій у задоволенні суспільно-державних запитів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 172–184. <https://doi.org/10.15407/np.53.172>.

8. Пальчук В. Інформаційно-аналітичні технології бібліотек у розвитку стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 53–65. <https://doi.org/10.15407/np.53.053>.

9. Кулицький С. Підходи до аналізу змістового наповнення публічного інформаційного простору як складової формування стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 53. С. 75–89. <https://doi.org/10.15407/np.53.075>.

10. Закіров М. Стратегічні комунікації у сучасному світі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.53.075>.

11. Полтавець С. Ініціативи президентів щодо адміністративно-територіального устрою в стратегічних комунікаціях незалежної України. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 113–137. <https://doi.org/10.15407/np.52.113>.

12. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>

13. Ветрова Н. М. Особливості формування екологічної небезпеки в регіоні. *Екологічна безпека та раціональне природокористування*. № 2 (14). 2006. 157 с.

14. Перелет Р. А. Международная экологическая безопасность и экономика. *Моделирование процессов экологического развития*. М. : ВНИИСИ, 1991. № 3. 4 с.

15. Faure, Michael G., Johnston, Jason Scott. The Law and Economics of Environmental Federalism: Europe and the United States Compared (February 28, 2008). *Univ. of Pennsylvania Institute for Law and Economics, Research Paper Series*, No. 08-07. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1098493> [in English].

References

1. Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front* [World Hybrid War: Ukrainian Front]. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
2. Kushnir, O. (2015). Poniattia ta sutnist stratehichnykh komunikatsii u suchasnomu ukrainskomu derzhavotvorenni [The concept and essence of strategic communications in the modern Ukrainian state creation]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 6, 27–31 [in Ukrainian].
3. Lipkan, V. (2016). Poniattia ta struktura stratehichnykh komunikatsii na suchasnomu etapi derzhavotvorennia [The concept and structure of strategic communications at the present stage of state formation]. *LIPKAN.COM*. Retrieved from <http://lipkan.com/ponyattya-ta-struktura-strategichnih-komunikatsijnasuchasnomu-etapi-derzhavotvorennia/> [in Ukrainian].
4. Pocheptcov, G. (2008). *Strategicheskie kommunikatsii v politike, biznese i gosudarstvennom upravlenii* [Strategic communications in politics, business and public administration]. Kyiv: Alterpres [in Russian].
5. Tykhomyrova, Ye. (2017). *Stratehichni komunikatsii yak odyn z prioritytiv hlobalnoi stratehii zovnishnoi polityky i bezpeky YeS* [Strategic communications as one of the priorities of the global strategy of EU foreign policy and security]. *Mizhnarodni vidnosyny. Serii: Politychni nauky – International Relations. Series: Political Sciences*, 14 [in Ukrainian].
6. Horovyi, V. (2010). *Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs* [Social information communications, their content and resources]. 360 p., Kyiv [in Ukrainian].
7. Aksonova, N. (2019). *Informatsiino-komunikatyvna diialnist bibliotek yak subiekta stratehichnykh komunikatsii u zadovolenni suspilno-derzhavnykh zapytyv* [Libraries information and communication activities as a subject of strategic communications in meeting public and state requests]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 172–184. <https://doi.org/10.15407/np.53.172> [in Ukrainian].
8. Palchuk, V. (2019). *Informatsiino-analitychni tekhnolohii bibliotek u rozvytku stratehichnykh komunikatsii* [Information and analytical technologies of libraries in the development of strategic communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 53–65. <https://doi.org/10.15407/np.53.053> [in Ukrainian].
9. Kulytskyi, S. (2019). *Pidkhody do analizu zmistovoho napovnennia publicлноho informatsiinoho prostoru yak skladovoi formuvannia strate-*

hichnykh komunikatsii u sferi ekonomiky [Approaches to content analysis of the public information space as a component of strategic communications in the sphere of economy]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 75–89. <https://doi.org/10.15407/np.53.075> [in Ukrainian].

10. Zakirov, M. (2019). Stratehichni komunikatsii u suchasnomu sviti [Strategic communications in the modern world]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 52, 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.53.075> [in Ukrainian].

11. Poltavets, S. (2019). Initsiatyvy prezydentiv shchodo administratyvnoterytorialnoho ustroiu v stratehichnykh komunikatsiiakh nezalezhnoi Ukrainy [Presidential Initiatives on Administrative-Territorial Structure in Strategic Communications of Independent Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 52, 113–137. <https://doi.org/10.15407/np.52.113> [in Ukrainian].

12. Pro skhvalennya Stratehiyi rozvytku sfery innovatsiynoyi diyalnosti na period do 2030 roku [On approval of the Strategy for the development of innovation for the period up to 2030]. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 10.07.2019 r. no 526-r. *Verkhovna Rada Ukrayiny*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526–2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

13. Vetrova, N. M. (2006). Osoblyvosti formuvannya ekolohichnoyi nebezpeky v rehioni [Features of formation of ecological danger in the region]. *Ekolohichna bezpeka ta ratsionalne pryrodokorystuvannya – Ecological Safety and Rational Nature Use*, 2(14). 157 p. [in Ukrainian].

14. Perelet, R. A. (1991). Mezhdunarodnaya ekologicheskaya bezopasnost i ekonomika [International ecological safety and economics]. *Modelirovanie processov ekologicheskogo razvitiya – Modeling of Ecological Development Processes*, 3. 4 p. Moscow: VNIISI [in Russian].

15. Faure, Michael G., Johnston, Jason Scott. The Law and Economics of Environmental Federalism: Europe and the United States Compared (February 28, 2008). *Univ. of Pennsylvania Institute for Law and Economics, Research Paper Series*, No. 08-07. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1098493> [in English].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2021.

Yana Malenko,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0014-3418>**Strategic Communications in Display Environmental Problems**

The article presents the study of the way in which environmental problems reflect in strategic communications. Solution of environmental problems in Ukraine is complicated by the need to promptly inform society of destructive processes which can turn into serious problems, bring its manifestations to catastrophic levels, threatening the environment.

The purpose and tasks of strategic communications in the field of ecology are clarified, and these are: definition of state interests at the national and international level, and achievement of these interests; effective interaction and fruitful cooperation between politicians and activists to achieve common goal of preserving the environment; the ability to interpret actions as information and feedback on environmental issues; establishment of activities between institutional organizations; purposeful use of the organization in order to fulfill its mission; coordination of communications between the subjects of different organizations to strengthen the strategic effect in the environmental sphere; improving the positions of the main actors; producing of information on environment issues, etc.

Ukraine has developed a national system of sustainable development goals, which should provide a basis for further planning of Ukraine development, overcoming the imbalances that exist in the economic, social and environmental spheres. The conception of environmental policy in Ukraine is constantly evolving, revealing new solutions to environmental problems, using the main trends which are actual in the European Union, while strategic communications are effectively manifested in the provision of Ukrainian and international scientific information exchanges, communications in the regions of Ukraine and international academic centers in accordance with the process of evolution of the information society.

Keywords: communication, strategic communications, subjects of strategic communication, library institutions, information society, ecology, ecological problems.

Розділ II

**ЗНАЧЕННЯ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК
ДЛЯ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**

<https://doi.org/10.15407/np.61.167>
УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.5:[504.4:616.9]"2020"

Тетяна Коваль,

кандидат історичних наук,
заступник генерального директора з наукової роботи,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: gon4arova11@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>

Вікторія Горєва,

кандидат історичних наук, вчений секретар,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: horeva@nbuv.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1383-7013>

Тетяна Кулаковська,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kulakovska_2019@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>

Лариса Матвійчук,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: l.matvijchuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>

**НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: НАУКОВА
ТА БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ
В УМОВАХ КАРАНТИНУ (2020 р.)**

Висвітлюються особливості багатоаспектної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ, Бібліотека) як національної бібліотеки та провідного науково-дослідного інституту НАН України у 2020 р.
© Т. Коваль, В. Горєва, Т. Кулаковська, Л. Матвійчук, 2021

в умовах карантину, спричиненого пандемією COVID-19. Увага зосереджена на засадах з переформатування та методичного забезпечення всіх форм і видів діяльності Бібліотеки, прискорення формування електронних ресурсів та дистанційного обслуговування користувачів, доступу до ресурсів Інтернет, що дало змогу вдвічі збільшити кількість користувачів інформації. У статті також підбито підсумки виконання науково-дослідної та науково-інформаційної роботи, опублікування результатів.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, електронні ресурси академічної науки, науково-інформаційна діяльність бібліотек, рукописна та книжкова спадщина.

Постановка проблеми. Головною проблемою 2020 р. для НБУВ, як і для всієї світової бібліотечної системи, стала організація роботи в умовах обмежень, пов'язаних з пандемією COVID-19. Інформація, розміщена на сайтах бібліотечних асоціацій та бібліотек світу щодо роботи бібліотек, сприяла обговоренню актуальних засад їхньої діяльності в карантинний період, розробці рекомендацій, обміну кращими практиками та методами роботи ⁵. Бібліотеки світу виробили і втілили різні заходи щодо обмеження діяльності та збереження всіх видів бібліотечно-інформаційних послуг; пропонувалися різні способи і методи роботи з користувачами, розвивалися електронні сервіси, розширювався репертуар інформаційних ресурсів та продуктів, упроваджувався дистанційний режим роботи для бібліотечних працівників, що потребувало перерозподілу функцій і започаткування нових видів роботи. Особливе значення надавалося підвищенню кваліфікації фахівців, які отримували нові навички і компетенції для роботи в дистанційному режимі.

⁵ Серед таких ресурсів були, зокрема: COVID-19 и глобальная библиотечная сфера. URL: <https://www.ifla.org/node/93042>; COVID-19 и международное библиотечное сообщество: заявление президента и генерального секретаря ИФЛА. URL: <https://www.ifla.org/node/92994>; Акдемир А., Ашешова А., Гишар Б., Гуськов А. Е., Лахаева А., Ракитянская А., Редькина Н. С., Ройленс А., Сербина Г. Н., Эйнасто О., Юрик И. Библиотеки мира в период пандемии: новый опыт и первые выводы. *Библиосфера*. 2020. № 3. С. 65–83. <https://doi.org/10.20913/1815-3186-2020-3-65-83>; Бібліотеки в умовах епідемії COVID-19 (24.03.2020). URL: <https://ula.org.ua/news/4537-biblioteky-v-umovakh-epidemii-covid-19>.

Тут і далі використано матеріали Звіту про діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2020 р., затвердженого вченою радою НБУВ 15.01.2021 р. (<http://nbuv.gov.ua/node/5411>), до підготовки якого долучилися провідні науковці НБУВ, у тому числі й автори цієї статті.

Виклад основного матеріалу. З уведенням карантину 16 березня 2020 р. НБУВ долучилася до оперативного переформатування своєї діяльності і впродовж року успішно працювала в дистанційному режимі, підтримуючи і поповнюючи електронні ресурси свого вебпорталу, кількість користувачів якого збільшилася на 75% порівняно з 2019 р.

Бібліотека досягла помітних результатів в інтеграції наукової інформації на всіх видах носіїв; інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління; розбудові електронних ресурсів: електронних бібліотек, архівів, БД, репозиторію електронних версій наукової періодики; ресурсів бібліометричної та наукометричної інформації; організації доступу наукових установ до зарубіжних баз даних наукової інформації; розвитку системи цільового інформаційного забезпечення дослідницької та управлінської сфер.

Зокрема, онлайнвий інформаційний комплекс БД НБУВ, який формується Інститутом інформаційних технологій НБУВ (керівник – д-р наук із соц. комунікацій К. Лобузін) і був доступний користувачам упродовж 2020 р., становить 65 БД, понад 1,2 млн повних текстів; зафіксовано 7,2 млн записів⁶. За даними програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLogExpert протягом 2020 р. до порталу НБУВ було 33 млн сеансів; 951 млн звернень до вебматеріалів; 23,8 млн переглядів вебсторінок; 394 млн файлів завантажень повнотекстових ресурсів. Кількість віддалених користувачів з унікальними ір-адресами становила 4,5 млн. Загальна середньодобова кількість сеансів звернення до ресурсів вебпорталу НБУВ (разом із завантаженням повних текстів) – 90 тис. Кількість щоденних сеансів роботи зросла на 20%, за кількістю звернень до інформаційних ресурсів порталу НБУВ їх популярність зросла на 50%, кількість завантажених файлів – на 80% порівняно з 2019 р.⁷

Віддалені користувачі Бібліотеки мали змогу отримувати довідки за всім спектром галузей знань у межах роботи онлайнсервісів: «Віртуальна довідка», «Зворотний зв'язок», «Запитай бібліографа», «Електронна доставка документів (ЕДД)»; а також використовувати електронну пошту, Skype, звертатися на офіційну сторінку вебсайту НБУВ; використовувати

⁶ Звіт про діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2020 р. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; керівники НДР Л. А. Дубровіна, К. В. Лобузін, О. С. Онищенко, Л. М. Яременко, О. П. Степченко, Г. І. Ковальчук, В. М. Горovий, Ю. М. Половинчак, С. В. Полтавець. Затв. вченою радою НБУВ 15.01.2021. Київ, 2021. 130 с.

⁷ Там само.

сторінки структурних підрозділів НБУВ у соціальній мережі «Фейсбук» тощо.

Здійснювалося всебічне консультування користувачів через онлайнві сервіси НБУВ «Віртуальна довідка» та «Зворотний зв'язок».

Під час карантину НБУВ пропонувала користувачам послуговуватися широким доступом до інформаційних ресурсів, онлайнсервісів і БД через веб-портал НБУВ, у структурі якого:

- сайт-візитівка НБУВ (<http://nbuv.gov.ua>);
- сайт електронних ресурсів НБУВ (<http://irbis-nbuv.gov.ua>);
- сайт «Центру досліджень соціальних комунікацій» (<http://nbuviar.gov.ua/>) з його підрозділами: Службою інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ), Національною юридичною бібліотекою (НЮБ), Фондом Президентів України (ФПУ);
- сайт ІБД «Український національний біографічний архів» (<http://biography.nbuv.gov.ua>).

Значно посилилася робота відділу абонементу, який в умовах карантину й обмеження роботи читальних залів розширив свої функції і почав надавати книги усім науковим співробітникам Києва, а не лише кандидатам і докторам наук, здійснювати електронну доставку копій документів з фондів НБУВ через сервіс ЕДД (mба_nbuv@ukr.net). Працівники відділу абонементу надали 704 консультації, надіслали понад 28 тис. сторінок сканованих копій документів та 2200 оригіналів документів.

Серед послуг НБУВ у віддаленому режимі актуальним було визначення індексів універсальної десяткової класифікації (УДК); розсилка документів та інформативних матеріалів е-поштою (service@nbuv.gov.ua). Відбулося значне розширення неформальних каналів наукових комунікацій через соціальну мережу «Фейсбук». На вебпорталі НБУВ в інтенсивному режимі діяли віртуальні сервіси: «Новини», «Анонси», «Оголошення».

Щоденно працювала Бібліотечна інформаційна служба. Чергові адміністратори у телефонному режимі надали понад 500 довідок.

З метою інформування віддалених користувачів стосовно нових надходжень до бібліотечних фондів співробітники НБУВ організували 14 електронних виставок, на яких експоновано понад 12 тис. примірників книг, періодичних видань. Також відбулися тематичні електронні виставки з питань історії, політології, соціології, педагогіки, культурології, психології, енергетики, радіоелектроніки, медичних, економічних, філософських, природничих, фізико-математичних наук тощо. Значний

резонанс викликала виставка кіноплакатів з фондів НБУВ, проведена спільно з Національним центром Олександра Довженка.

На період карантину адміністрація Бібліотеки розробила низку нормативно-методичних документів щодо забезпечення протиепідемічних заходів та посилення контролю за дотриманням санітарно-гігієнічних вимог:

- Протиепідемічні, санітарні та організаційні заходи у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського на період дії карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19;
- Тимчасові правила відвідування НБУВ у період обмежень, спричинених загрозою поширення коронавірусної інфекції COVID-19;
- Правила поведінки з бібліотечними та архівними документами з метою попередження розповсюдження нової коронавірусної інфекції COVID-19 у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського;
- Інструкція «Адаптивні заходи безпечного виходу НБУВ з карантину, спричиненого епідемією COVID-19»;
- Інструкція про порядок обслуговування користувачів відділу міжбібліотечного абонементу в умовах поширення гострої респіраторної хвороби, спричиненої коронавірусом SARS-COV-2.

Працівники Бібліотеки брали активну віртуальну участь у бібліотечному житті країни, долучилися до всеукраїнської онлайнконференції «Бібліотеки в умовах пандемії COVID-19», що відбулася 19 травня 2020 р., громадського обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (нова редакція), ініційованого Міністерством культури та інформаційної політики України, тощо.

Бібліотека організувала безперебійне інформаційно-аналітичне обслуговування віддалених користувачів електронними ресурсами в системі державного управління; структур, відповідальних за безпеку країни, регіональних інформаційних центрів, громадських організацій. З інформаційно-аналітичними матеріалами щодо суспільно-політичної, економічної та зовнішньополітичної діяльності України користувачі мали змогу ознайомитися на сайті Центру досліджень соціальних комунікацій НБУВ за посиланням: <http://nbuviar.gov.ua/>.

У межах ВПІ і ДОК (вибіркове поширення інформації і диференційоване обслуговування користувачів) відбувалася розсилка інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ на e-mail центральних органів державної влади, відомств, громадських організацій (Академія СБУ, РНБО, Конституційний Суд України, Президія НАН України,

УСПП, УБА, Міжвідомчий НДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю, Донецький інститут інформації, НДІ Держприкордонслужби, Посольства України у Польщі, Грузії тощо), а також на e-mail вебпредставництв органів місцевої державної влади та місцевого самоврядування (у всіх областях України державні адміністрації і ради всіх рівнів; електронні адреси Об'єднаних територіальних громад (ОТГ)), загалом – на 2800 електронних адрес по всій Україні. Упродовж 2020 р. здійснено понад 130 тис. розсилок електронних копій випусків інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ на всі електронні адреси користувачів⁸. У такому режимі Бібліотека працювала цілодобово.

Працівники НБУВ організували ювілейні та просвітницькі заходи, присвячені Дню науки, Дню слов'янської писемності та культури; у режимі онлайн з використанням інтернет-платформи Zoom проведено Шістнадцяті біографічні читання «Історична біографіка в сучасному українському суспільстві: проблематика, інформаційний простір, бібліотеки, читачі». Проведено міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація: Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації», у рамках якої відбулися засідання секцій і науково-методичні семінари (в режимі онлайн); Шості бібліотекознавчі студії «Бібліотекознавство України: історія, методологія, наукові проекти» тощо. У цілому впродовж 2020 р. співробітники НБУВ взяли участь (переважно в режимі онлайн) у 129 міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, наукових семінарах та інших науково-організаційних заходах (з них 110 відбулися в Україні). Результати фундаментальних та прикладних досліджень, здобутки бібліотечно-інформаційної діяльності оприлюднено науковцями і фахівцями НБУВ у 356 доповідях, 20 з яких виголошено на зарубіжних конференціях.

Разом з бібліотечно-інформаційною складовою важливе місце посіла науково-дослідна робота – фундаментальні розробки відповідно до профілю установи та потужний науково-прикладний напрям, пов'язаний з основними функціями Бібліотеки як науково-дослідної установи: збирання, наукове опрацювання та організація доступу до різноманітних джерел інформації, створення методичних засад діяльності наукових бібліотек. Важливим напрямом роботи залишався розвиток книгознавства, архівознавства, бібліографознавства та бібліотекознавства.

⁸ Звіт про роботу Національної бібліотеки України у 2020 р. та матеріали порталу НБУВ: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

Успішна адаптація наукового колективу до роботи в складних умовах дала змогу успішно виконати тематичні плани наукових досліджень, хоча це позначилося на обсягах, характері та видах виконуваних робіт, зміщенні акцентів на види досліджень, які можна виконувати в дистанційному режимі. Були зменшені, але не зупинялися роботи з унікальними фондами (стародруки, рідкісні та цінні видання, ноти, грамплатівки, портрети, плакати, газети), повільно здійснювалися види робіт, пов'язані з укладанням каталогів, що потребують фізичної роботи безпосередньо з фондом.

У вересні 2020 р. статус НБУВ як потужної наукової установи підтвердили результати державної атестації, що проходила відповідно до «Порядку проведення державної атестації наукових установ», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540. Експертна комісія з державної атестації наукових установ Міністерства освіти і науки України оцінила ефективність діяльності НБУВ та атестувала її строком на п'ять років. За протокольним рішенням Експертної комісії від 19 листопада 2020 р. НБУВ віднесено до найвищої (першої) класифікаційної групи за напрямом соціогуманітарних наук як установу-лідера, що має високий рівень діяльності, визнання в Україні і світі, демонструє потужний науковий потенціал та ефективно використовує його для подальшого розвитку й успішно інтегрована у світовий та європейський науковий простір з урахуванням національних інтересів.

Висновки Експертної комісії підтвердили результати перевірки роботи НБУВ, проведеної атестацією НАН України у 2019 р. Постійною комісією НАН України з оцінювання ефективності діяльності наукових установ з визначенням НБУВ як установи, що є лідером за багатьма науковими напрямками, має вагомі наукові й практичні результати діяльності, визнані на національному і міжнародному рівнях; має високий науковий потенціал та ефективно його використовує; справляє винятковий вплив на науково-технічний та соціальний розвиток. 91% наукових підрозділів Бібліотеки віднесено до найвищої категорії «А»⁹.

Одним з позитивних результатів оцінювання ефективності наукової діяльності Бібліотеки та віднесення її до категорії «А» стало отримання НБУВ додаткового фінансування у 2019–2020 рр. за бюджетною

⁹ Протокол Постійної комісії НАН України з оцінювання ефективності діяльності від 28.05.2019 р.; постанова Президії НАН України «Про підсумки оцінювання діяльності наукових установ НАН України» від 12.06.2019 р. № 169.

програмою «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230) на фундаментальні наукові дослідження.

Пріоритетом у діяльності НБУВ стало збереження та розвиток унікального кадрового потенціалу, спроможного вирішувати найскладніші завдання наукового, науково-інформаційного та бібліотечно-інформаційного забезпечення сучасних потреб суспільства. 2020 р. цю роботу здійснювали 283 наукових працівники (із 782 працюючих у Бібліотеці), з яких 17 осіб мають науковий ступінь доктора наук, 110 осіб – кандидата наук, 156 осіб – без наукового ступеня. У НБУВ працюють академік НАН України О. Онищенко, члени-кореспонденти НАН України Л. Дубровіна, В. Попик.

З метою об'єктивної оцінки внеску кожного науковця і результатів наукової діяльності НБУВ у цілому, виявлення резервів для подальшого вдосконалення роботи Бібліотеки та на виконання розпорядження Президії НАН України від 16.10.2019 р. № 551 «Про проведення чергової атестації наукових працівників установ НАН України», у період з 19 жовтня по 20 листопада 2020 р. відбулася чергова атестація наукових працівників Бібліотеки. За її результатами наукові співробітники визнані такими, що відповідають займаній посаді та отримали рекомендації атестаційних комісій щодо удосконалення наукової та науково-організаційної діяльності.

НБУВ успішно реалізує концептуальну модель унікальної установи, розроблену при її заснуванні колективом видатних вчених у 1918 р. під керівництвом академіка В. І. Вернадського, що поєднує класичні функції національної бібліотеки та науково-дослідної інституції [1–4].

Найважливішими напрямками наукової діяльності НБУВ сьогодні є:

- теоретичні, методичні та інформаційно-технологічні проблеми управління знаннями у бібліотеках і формування фондів та бібліотечних баз знань; інтеграція та використання інформаційних ресурсів;
- розвиток національного науково-інформаційного простору;
- вивчення, збереження й видання рукописної, книжкової та документальної спадщини України;
- створення національної бібліографії та біобібліографії, розвиток української біографістики;
- проблеми розвитку інформаційного суспільства, глобальної інформатизації та соціальних комунікацій, інформаційної безпеки України¹⁰.

¹⁰ Статут Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/STATUT_NBUV_2017.pdf.

Упродовж 2020 р. НБУВ здійснювала дослідження за 11 науково-дослідними темами (9 – за відомчою тематикою, 2 – за програмно-цільовою та конкурсною тематикою НАН України, 5 фундаментальних, 6 прикладних; 3 наукових проекти завершено).

Розробку теоретичних, методичних та прикладних засад розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства здійснював Інститут бібліотекознавства НБУВ (науковий керівник – канд. іст. наук О. Василенко, директор Інституту) у межах виконання відомчої прикладної НДР «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій». Досліджено концептуальні засади розвитку наукової бібліотеки в сучасній системі наукових комунікацій; шляхи підвищення ефективності діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу; ефективність науково-методичного забезпечення і взаємодії наукових бібліотек в умовах розвитку електронних комунікацій; підготовку та підвищення кваліфікації наукових кадрів. Запропоновано нову концептуальну модель бібліотеки в умовах цифровізації суспільства як відкритої гнучкої системи, складовими якої є такі елементи як «бібліотечний простір», «бібліотечний сервіс», «кадровий потенціал» і «клієнтське середовище», що розглядаються з урахуванням ключових характеристик інформаційного суспільства – мережовості, софтизації, персоналізації, кооперації, «віртуалізації» (д-р наук із соц. комунікацій Т. Гранчак) [5].

З метою вивчення ефективності *e*-послуг як засобу бібліотечної наукової комунікації у віртуальному середовищі (зокрема соціальних інтернет-мережах) розроблено Анкету і проведено інтерактивне опитування віддалених користувачів НБУВ за допомогою програмно-технологічних можливостей Google-Forms (жовтень 2020 р. – січень 2021 р. (<https://forms.gle/hiqQXUEgXWp4t6GE9>)). Розроблено та впроваджено новий мультимедійний бібліотечно-бібліографічний продукт «Електронна вітрина нових надходжень до фонду НБУВ» як нову послугу в системі електронного інформування, адаптованого до потреб сучасних наукових комунікацій, що розширює можливості оперативного доступу до наукової інформації (режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/new-books>). Проаналізовано зміни в сучасній зарубіжній каталогізації, вивчалася «Бібліотечна еталонна модель» (Library Reference Model, LRM), яка визначає принципи, що регулюють логічну структуру бібліографічної інформації; визначено зміни у RDA, які увійшли до бетаверсії стандарту, що дасть змогу у подальшому пов'язувати дані бібліотек, архівів та музеїв (набула офіційного статусу 15.12.2020) (д-р іст. наук Н. Стрішенець) [6].

На основі аналізу стану роботи бібліотек наукових установ НАН України як складової бібліотечно-інформаційного комплексу виявлено позитивні й негативні чинники впливу на їх подальший розвиток, визначено низку завдань щодо підвищення ефективності діяльності наукових бібліотек у новому цифровому середовищі (керівник напряму – канд. іст. наук Г. Солоіденко).

За результатами дослідження опубліковані наукові видання: «Робота бібліотек наукових установ Національної академії наук України в 2019 році: інформаційно-аналітичний огляд» (вип. 25; Г. Солоіденко, О. Сокур); монографію «Імплементация міжнародних стандартів у діяльність наукових бібліотек (з досвіду НБУВ)» (Т. Коваль, О. Лопата, Л. Туровська, І. Шевченко); інформаційно-аналітичні дайджести: «Актуальні проблеми інтелектуальної власності в інформаційній сфері» (10 випусків; Л. Литвинова); «Кібербезпека в інформаційному суспільстві» (10 вип. підготовлено у співпраці з Науково-дослідним інститутом інформатики і права НАПрН України).

Теоретичні та практичні результати НДР апробовані та оприлюднені на 28 міжнародних наукових конференціях та інших фахових форумах, організовано міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація: Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації», Шості бібліотекознавчі студії «Бібліотекознавство України: історія, методологія, наукові проєкти». Результати досліджень поширювалися і в процесі викладання курсів навчальних дисциплін у закладах вищої освіти: «Вступ до фаху (інформаційна, бібліотечна та архівна справа)», «Академічне письмо і засоби інтелектуального доступу до інформації», «Інформаційно-комунікативні технології науково-педагогічної діяльності» (Київського національного університету культури і мистецтв).

2020 р. у межах проєкту «Бібліотечні портали знань» (науковий керівник – д-р наук із соц. комунікацій К. Лобузін) Інститут інформаційних технологій як провідний науковий підрозділ НБУВ з розробки теоретичних, методичних та інформаційно-технологічних проблем управління знаннями в бібліотеках і формування фондів та бібліотечних баз знань, інтеграції та використання інформаційних ресурсів здійснював упровадження в наукову та бібліотечно-інформаційну діяльність НБУВ нових форм цифрової наукової комунікації. Виконувалися роботи з формування авторитетного файлу назв наукових установ, на сьогодні створено 3610 авторитетних записів, та авторитетного файлу науковців України, з паралельним створенням пошукових профілів видатних

учених та організаторів науки НАН України (поточний загальний обсяг становить 2360 записів), а також пошукових профілів науковців на порталі «Наука України: доступ до знань» (загальний обсяг – 390 записів). Підтримувалися формування та актуалізація інформації національних наукових електронних ресурсів: Електронний каталог НБУВ; електронна бібліотека «Наукова періодика України» (поточний стан – 1 млн 156 тис. повних текстів, в тому числі у поточному році додано 105 тис. статей); реферативна БД «Україніка наукова» (поточний стан – 720 тис. записів, у поточному році додано 20 тис. записів). У межах проєкту створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» розроблено технологічні рішення та користувацький інтерфейс для розміщення матеріалів «Електронних колекцій» е-бібліотеки «Україніка», забезпечено розширений формат перегляду «Додаткової інформації про колекцію», який пов'язує матеріали е-бібліотеки «Україніка» з іншими ресурсами НБУВ (авторитетними файлами, ЕК тощо). Створено спеціалізований блок «Електронних колекцій» е-бібліотеки «Україніка» – «Видатні особи України». Розпочато формування персональних колекцій: «Г. Сковорода», «Л. Українка», «А. Кримський», «Видатні жінки України».

У 2020 р. підтримку Програми розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень (за КПКВК 6541230) надано науковому проєкту «Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору» (науковий керівник – генеральний директор НБУВ, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук, проф. Л. Дубровіна, термін виконання: 2020–2021 рр.). Метою першого етапу роботи стало дослідження сучасних джерел наукової інформації; розробка та впровадження у бібліотечну діяльність нових форм і моделей цифрової наукової комунікації. Узагальнено нагромаджений досвід; визначено нові завдання, пов'язані зі зростанням і диверсифікацією інформаційних потреб сфер науки, освіти і культури; виявлено потенційні можливості бібліотечних сервісів, зумовлених стрімким прогресом інформаційних технологій. Виконавці проєкту дослідили та проаналізували фахові наукові інформаційні ресурси щодо світового та вітчизняного досвіду у сфері організації сервісів підтримки наукових досліджень; охарактеризували нові форми цифрової наукової комунікації та роль наукових бібліотек у наданні відповідних бібліотечно-інформаційних сервісів. Результати дослідження науковців та фахівців НБУВ опубліковані в аналітичній записці «Цифрові бібліотечні ресурси та сервіси підтримки наукових досліджень: сучасні підходи та роль у науковій комунікації» [7].

Створювалася база знань та цифрова платформа з підтримки наукових досліджень ResearchUA з метою забезпечення науковців України довідковою, бібліографічною, реферативною, повнотекстовою та наукометричною інформацією для ефективного проведення наукових досліджень відповідно до сучасних міжнародних стандартів цифрової наукової комунікації.

2020 р. проведено інтеграцію з відкритими метаданими агентства CrossRef – агрегатора і реєстратора DOI. Розроблено інтерфейс інтегрованого пошуку наукових інформаційних ресурсів НБУВ (історичних і сучасних) у режимі єдиного вікна та проведено роботи для його подальшого впровадження. Розгорнуто формування авторитетних файлів наукових установ та науковців України для удосконалення пошуку джерел наукової інформації. Розпочато підготовку системи довідників з ресурсів, стандартів та ідентифікаторів цифрової наукової комунікації для науковців України (керівник цього напряму наукового проекту – К. Лобузін). Таким чином, сформовано теоретичні та технологічні основи для реалізації завдань наступного етапу, під час якого буде впроваджено інноваційну наукову інформаційно-бібліотечну цифрову платформу «ResearchUA», спрямовану на розвиток електронної дослідницької інфраструктури України в цілому та формування всеукраїнського цифрового наукового простору.

Також у межах проекту досліджувалися тенденції формування системи комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування НБУВ, становлення багаторівневої системи підвищення кваліфікації бібліотечних спеціалістів, підвищення ефективності науково-організаційної роботи і комунікаційних зв'язків бібліотекознавчих структур у бібліотечно-професійному середовищі, основні напрями взаємодії НБУВ із закладами освіти, науковими установами, бібліотеками, професійними організаціями в контексті розвитку бібліотекознавства і бібліотечної справи. Результати роботи висвітлено у колективній монографії «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020 рр.)» [8].

Метою фундаментальної відомчої НДР «Бібліотеки у формуванні інформаційного ресурсу стратегічних комунікацій українського суспільства» (науковий керівник – д-р іст. наук, проф. В. Горовий, термін виконання: 2019–2021 рр.) стало вивчення зростаючого значення інформаційно-аналітичного сегмента бібліотечної діяльності в процесі інформаційно-комунікаційного розвитку українського суспільства, забезпечення доступу всіх категорій користувачів до національних та глобальних

інформаційних ресурсів. Виконавці – співробітники СІАЗ, НЮБ та ФПУ НБУВ – досліджували особливу роль в організації сучасного інформаційного процесу національних та провідних бібліотек, специфіки наукової інформації як вищої форми інформаційних ресурсів, орієнтованих на розвиток суспільства, участі бібліотек в управлінні інформаційними ресурсами, орієнтованими на виконання науково обґрунтованих планів суспільного розвитку в масштабах держави, нації, в організації інформаційних обмінів на міждержавному рівні. Досвід НБУВ свідчить про високу затребуваність інформаційно-аналітичної та бібліотечно-інформаційної діяльності, постійну необхідність розвитку інформаційно-аналітичних функцій бібліотеки в інтерактивному медіасередовищі в умовах обмежень через епідемію коронавірусу, активізації підготовки та зростання обсягів сучасних інформаційних ресурсів у цифровому середовищі на всіх рівнях функціонування соціальної системи суспільства. За результатами виконання теми підготовлено, зокрема, монографії: Струнгар В. В. «Бібліотека в інтерактивному медіасередовищі: стан та перспективи» та Желай О. П. «Електронний сервіс сучасної бібліотеки», курс лекцій В. М. Горового «Соціальна інформатизація і розвиток національного інформаційного комплексу». У межах проекту видавалося 14 найменувань інформаційно-аналітичних журналів та бюлетенів (307 випусків). На замовлення користувачів підготовлено понад 160 інформаційно-аналітичних матеріалів з актуальних суспільно-політичних та соціально-економічних питань.

Упродовж останнього десятиріччя науковці НБУВ активно долучалися до загальноакадемічних досліджень. Зокрема, 2020 р. науковий проєкт Бібліотеки «Інформаційний чинник та соціокультурні механізми трансформацій суспільного ідеалу» (науковий керівник – чл.-кор. НАН України Л. Дубровіна) як переможець конкурсу дослідницьких проєктів установ НАН України у галузі соціогуманітарних наук отримав фінансування на виконання у межах Цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Суспільний ідеал і політичні інтереси в Україні». За результатами підготовлено дві аналітичні записки. У першій – «Динаміка трансформацій уявлень про суспільний ідеал в українському суспільстві» [9] – проаналізовано деструкції суспільної моделі розвитку та основні чинники, що визначають такі деформації. З'ясовано перспективи репрезентації в суспільному ідеалі можливостей постконфліктного примирення.

В аналітичній записці «Формування суспільного ідеалу в умовах глобалізованого світу та інформаційного суспільства» [10] колективом

науковців досліджено суспільний ідеал як соціокультурне явище і наукову категорію в історичній динаміці, розкрито специфіку формування суспільного ідеалу в умовах глобалізованого світу та інформаційного суспільства, що продукують нові способи глобальних впливів. Проаналізовано специфіку функціонування суспільних інститутів як суб'єктів формування й трансляції суспільного ідеалу та роль медіа в суспільному осмисленні національної візії спільного минулого та майбутнього.

У напрямі вивчення, збереження й видання рукописної, книжкової та документальної спадщини України працюють потужні наукові підрозділи НБУВ – Інститут рукопису (чл.-кор. НАН України Л. Дубровіна, канд. іст. наук О. Степченко) та Інститут книгознавства (д-р іст. наук, проф. Г. Ковальчук). У межах наукового проєкту «Пам'ятки рукописної спадщини в науковому та культурному просторі України» (науковий керівник – чл.-кор. НАН України Л. Дубровіна) досліджувалися рукописні джерела національної духовної спадщини України, що зберігаються в бібліотечних фондах; накопичувалася інтегрована інформація в системі спеціальних БД та зведених ресурсах рукописних і книжкових фондів; розроблялися теоретичні та науково-практичні засади наукового опису різних видів рукописних пам'яток, архівних документів та документів особового походження. Рукописний фонд є комплексом меморіальних рукописних колекцій та особових архівів, що зберігає рукописні документи як історико-культурну спадщину людства та організовує користування документами для проведення широких гуманітарних наукових досліджень.

Пам'ятки рукописної культури залучалися до наукового та соціокультурного обігу, їх включено в контекст формування сучасного контенту духовного менталітету українського суспільства. Вирішувалися завдання наукового джерельного забезпечення розвитку науково-інформаційної діяльності та інформаційної бази для наукових досліджень у соціогуманітарній сфері, залучення нового історико-культурного знання до системи історичних знань, включення української культурної спадщини у світове інформаційне середовище, передусім бібліографічними та цифровими проєктами «україніки». Підготовлено вісім наукових видань: монографію Шип Н. П. «Слов'янофільство – духовний феномен ХІХ ст.: погляд з Києва», наукові каталоги: Сохань С. В. «Колекція Київської казенної палати з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», Іванової О. А. «Архів В. С. Косенка (1896–1938) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: біографічне дослідження», Щецолдіної Н. О.

«Альбоми навчальних малюнків іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври («Кужбушки») з фондів НБУВ: наук. кат.: у двох част. Частина II: Навчальні малюнки учнів іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври. XVIII ст.»; збірник документів «Родинне листування Петра Лебединцева» (Г. Ю. Калініч); наукове видання «Життя в науці. Студії на пошану Любові Дубровіної»; два випуски збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів»¹¹.

Інститутом книгознавства НБУВ проводилися дослідження проблем книжкового пам'яткознавства та історії книжкової культури – здійснювалися дослідження в межах наукового проєкту «Атрибуція та експертиза як складова дослідження книжкових та інших бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики» (науковий керівник – д-р іст. наук Г. Ковальчук). Розглянуто важливі питання проведення державної експертизи цінності книг XIX – першої половини XX ст.: розроблено пріоритетні для України критерії цінності книжкових пам'яток цього періоду, у тому числі в аспектах дозволу вивезення книжок за кордон, уніфіковані підходи щодо проведення державної експертизи видань другої половини XIX – початку XX ст. і укладання відповідного експертного висновку. Історіографічний аналіз напрямів сучасних досліджень західноєвропейських стародруків, проведений книгознавцями, дав змогу визначити перспективні напрями подальших історико-книгознавчих студій. Проводилися складні бібліографічні дослідження книжкових пам'яток і колекцій, зокрема за результатами досліджень підготовлено науково-довідкові видання та монографії: Дзира О. І. «Українці в Канаді: суспільно-політичне становище в контексті імміграційної політики 1918–1939 рр.»; Ціборовська-Римарович І. О. «Видання друкарні Луцького домініканського монастиря (1787–1836) у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Книгознавче дослідження. Попримірниковий опис»; «Релігійні газети України 1989–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, каталог» (уклад.: О. С. Залізничук, І. М. Швець); «Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського:

¹¹ Звіт про діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2020 р. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; керівники НДР Л. А. Дубровіна, К. В. Лобузін, О. С. Онищенко, Л. М. Яременко, О. П. Степченко, Г. І. Ковальчук, В. М. Горвий, Ю. М. Половичак, С. В. Полтавець. Затв. вченою радою НБУВ 15.01.2021. Київ, 2021. С. 62–86.

довідник. Вип. 1. Історичні бібліотеки державних навчальних установ Києва» (уклад.: Т. Є. Мяскова, О. В. Заєць)¹².

Дослідження теоретичних і методичних аспектів формування та використання Архівного фонду НАН України шляхом застосування методів системно-функціонального, джерелознавчого та біобібліографічного аналізу, атрибуції, археографічного описування, евристики архівних документів, що створюються в системі НАН України, виконували науковці Інституту архівознавства у межах завершеного у 2020 р. прикладного відомчого наукового проєкту «Документно-інформаційні ресурси архівної спадщини української науки: історія і сучасність» (акад. НАН України О. Онищенко, канд. іст. наук Л. Яременко). Історико-джерелознавчі дослідження з наукової реконструкції документної бази з історії НАН України здійснено шляхом виявлення і введення до наукового обігу маловідомих і раніше не досліджуваних документів, їх описання, взяття на облік; опрацьовано документи особового походження провідних учених НАН України як складової АФ НАН України та підготовлено на їх основі наукові видання, довідкові інформаційні ресурси; забезпечено науковий та нормативно-методичний супровід процесів функціонування архівної системи НАН України на сучасному етапі. За результатами досліджень виконавцями проєкту підготовлено збірник документів і матеріалів «Історія Національної академії наук України. 1961–1965: Частина 1. Документи і матеріали» (упоряд.: Л. М. Яременко, Г. В. Індиченко, О. І. Вербіцька; монографії Січової О. В. «Архівні фонди наукових установ НАН України: традиції та сучасність» та Шаповала А. І. «Володимир Миколайович Перетц як вчений-українознавець, дослідник рукописної та книжкової спадщини у світлі епістолярних джерел»).

НБУВ – єдина в Україні наукова установа, яка упродовж десятирічків років планомірно досліджує питання впровадження превентивних методів забезпечення збереження фондів наукових бібліотек України в умовах посилення екологічного та техногенного навантаження, розробляє теоретичні аспекти та науково-практичні заходи для розв'язання проблеми захисту й збереження цінних документів НБУВ та бібліотек наукових установ НАН України. За результатами виконання у 2020 р. прикладної НДР «Збереження документів наукових бібліотек як стратегія ефективності екологічної та техногенної безпеки фондів» (науковий керівник проєкту – канд. іст. наук Л. Муха) підготовлено колективну моно-

¹² Там само.

графію «Превентивні методи збереження документів наукових бібліотек у несприятливих екологічних умовах».

НБУВ посідає провідне місце серед наукових установ бібліотечної галузі в розробці теоретичних питань бібліографознавства, методики та організації створення національної ретроспективної бібліографії України, дослідження проблем репертуару української книги, біобібліографії. У межах наукового проекту за напрямом фундаментальних досліджень (науковий керівник – д-р філол. наук, проф. С. Кіраль) розроблено теоретичні, методичні та прикладні питання формування національної бібліографії в контексті вивчення спадщини діячів української культури та науки, зокрема, літературно-громадської діяльності видатної української письменниці Лесі Українки, 150-річчя від дня народження якої відзначалося на державному рівні у 2021 р. (постанова ВР України. Відомості Верховної Ради. 2018, № 11, ст. 64). Підготовлено унікальні науково-довідкові видання та бібліографічний електронний ресурс, тривали підготовка чергового тому Шевченкіани, формування джерелознавчої бази бібліографічної україніки, бібліографічного покажчика видань, присвячених Українській революції. Підготовлено унікальні науково-довідкові видання та фундаментальний бібліографічний електронний ресурс бібліографій українських учених НАН України (керівник – д-р наук із соц. комунікацій Т. Добко).

2020 р. науковці Інституту біографічних досліджень НБУВ (чл.-кор. НАН України В. Попик) досліджували проблеми вітчизняної біографіки та біобібліографії, зокрема біографіки української академічної науки. Здобуто результати у вивченні новітніх тенденцій розвитку біографічних досліджень та видавничої й бібліотечно-інформаційної роботи, світової біографіки, вивченні шляхів активізації творчих комунікацій дослідників-біографістів, видавців з читачьким загалом. Л. І. Буряк, В. В. Патик підготували монографію «Гнат Павлович Житецький: біографічний ескіз в інтер'єрі архівних документів і наукової спадщини», видано монографію Стамбола І. І. «Листування Івана Липи (1892–1922)», науково-популярне видання В. В. Томазова «Родовід: як знайти своє коріння», чергові випуски збірника наукових праць «Українська біографістика» (вип. 19, 20)¹³. Проведено третій щорічний Всеукраїнський бібліотечний «Біографічний рейтинг», метою якого є виявлення та популяризація наукової біографічної продукції, яка з різних причин нині доступна лише обмеженому колу читачів.

¹³ Там само.

Видавнича діяльність НБУВ є складовою наукової роботи і здійснюється на власній поліграфічній базі з 1993 р. Впродовж 2020 р. видано 43 наукових видання загальним обсягом 681,2 обл.-вид. арк. (11 колективних та індивідуальних монографій, 4 збірники документів, 15 бібліографічних, довідкових, науково-інформаційних видань, 11 збірників наукових праць, 2 науково-методичних видання), електронні версії яких доступні користувачам у Репозитарії НБУВ. Здійснено **802** наукові публікації загальним обсягом 414,78 обл.-вид. арк. (**527** статей у вітчизняних виданнях, **23** статті у зарубіжних виданнях, **252** тези до конференцій), у тому числі 201 статтю надруковано в наукових фахових періодичних виданнях, що входять до міжнародних баз даних.

НБУВ є засновником і видавцем кількох фахових періодичних видань, серед них – збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів», який наказом МОН України від 24. 09. 2020 р. № 1188 включено до реєстру наукових фахових видань України як видання категорії А в галузі історичних наук та соціальних комунікацій зі спеціальностей 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа і 032 – Історія та археологія. Видання індексується науковими базами даних, зокрема: Web of Science, Google Scholar, Index Copernicus, Scientific Indexing Services, ResearchBib, International Institute of Organized Research (I2 OR), CiteFactor, BASE, Open Access Infrastructure for Research in Europe, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Word Cat, EBSCO.

А збірники «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» та «Українська біографістика = Biographistica Ukrainica» цим самим наказом включено до Реєстру наукових фахових видань України як видання категорії «Б» в галузі історичних наук та соціальних комунікацій зі спеціальностей 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа і 032 – Історія та археологія. Ці видання індексуються в міжнародних БД, зокрема: Index Copernicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Scientific Indexing Services (SIS), Academic Resource Index (ResearchBib), WorldCat, CrossRef, Google Scholar, Open Access Infrastructure for Research in Europe (OpenAIRE), BASE, EBSCO та ін.

НБУВ долучилася до реалізації загальноакадемічних заходів щодо стимулювання видавничої діяльності та підвищення публікаційної активності вчених Академії, збільшення кількості їхніх статей у рейтингових міжнародних журналах, створення загальноакадемічного репозитарію публікацій учених НАН України. Активізувалися роботи з розробки сегментів інтегрованої системи наукової інформації НАН України

на основі аналізу та впровадження кращих міжнародних стандартів і досвіду створення таких систем. На виконання постанови Президії НАН України № 116 від 24.06.2020 р. «Щодо удосконалення організації обліку і моніторингу публікаційної та видавничої активності НАН України» науковці НБУВ розробили документи про створення електронної бібліотеки НАН України – Положення та регламент про LibNASUA, структуру подання інформації про НАН України, де б відображалися профілі наукових установ, персоналій науковців, наукові публікації. У тестовому режимі апробовано автоматичне отримання відкритих даних (зокрема наукометричної інформації: кількість публікацій, кількість цитувань, h-індекс) із таких інформаційних систем як CrossRef (реєстратор DOI), Scopus, ORCID, Open Citations тощо (керівник напряму – К. Лобузін).

Упродовж 2020 р. Бібліотека активізувала роботу із упорядкування взаємопов'язаної інформації про всі наукові установи НАН України: назва, бібліографічні варіанти написання назви, місцезнаходження, міжнародні ідентифікатори (ORCID, ISNI, VIAF, WorldCat, WikiData), профілі в наукометричних системах (Google Scholar, Scopus, Web of Science), керівники, контактна інформація; науковців НАН України: ім'я, бібліографічні варіанти написання імені в різних системах, спеціальність, наукові ступені та вчені звання, місця роботи, статус в НАН України, профілі в наукометричних системах (Google Scholar, Scopus, Web of Science), міжнародні ідентифікатори (GRID, ROR, ISNI, VIAF, WorldCat, WikiData). Розроблено положення та пропозиції до регламенту роботи репозитарію наукових текстів НАН України, метою створення якого є приведення метаданих наукових публікацій НАН України відповідно до сучасних міжнародних стандартів цифрової комунікації та подальша інтеграція до європейської та світової дослідницької інфраструктури; забезпечення відкритого доступу до результатів наукової діяльності; оптимізація підготовки звітної та агестаційної документації, пов'язаної з обліком публікаційної активності та наукометричних показників установ і науковців НАН України. Усі сегменти створеної системи наукової інформації НАН України апробовані в тестовому режимі. На кінець 2020 р. як перший етап актуалізовано інформацію щодо профілів та наукометричних показників установ НАН України і провідних учених (академіків та членів-кореспондентів).

Важливим напрямом роботи стало впровадження міжнародних стандартів при формуванні сайтів наукових періодичних видань та репозитаріїв. На основі вивченого досвіду створено сайти п'яти наукових періодичних видань НБУВ, організовано підтримку та оперативне формування

матеріалів Репозитарію НБУВ «eVerLib», інтегрованого з системою подання інформації про структуру наукових підрозділів та персональних сторінок науковців НБУВ.

Протягом 2020 р. в НБУВ тривала підготовка кадрів вищої кваліфікації – у спеціалізованій вченій раді відбувся захист чотирьох докторських та шести кандидатських дисертацій за напрямом «соціальні комунікації». Функціонували аспірантура і докторантура.

Активно розвивалася міжнародна діяльність НБУВ. Зокрема реалізовувалися спільні проекти створення цифрових ресурсів історико-культурної спадщини. Найважливішими стали цифрові видавничі проекти: «Polonica Philosophica Orientalia (2018–2023)», мета якого – створення цифрового ресурсу книжкових пам'яток спільної спадщини XVII–XVIII ст. (філософські курси, політичні та богословські трактати тощо), що зберігаються в колекціях Інституту рукопису НБУВ, спільно з Ягеллонським університетом та Інститутом філософії НАН України; «Рукописні карти Польщі та України 18 ст. видатного картографа Кароля де Пертеса (Германа Шарля де Пертес)» – з Інститутом історії ПАН та Люблінським католицьким університетом Іоанна-Павла II, «Сврейська документальна спадщина в фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» – з Національною бібліотекою Ізраїлю.

2020 р. став для НБУВ роком активної участі в роботі міжнародних фахових організацій, зокрема у Генеральній асамблеї IFLA з попередньою участю у розробці нової стратегії діяльності. Бібліотека стала також учасником міжнародного проекту CENL «Danube Project» на платформі Європейської цифрової бібліотеки «Europeana» разом з національними бібліотеками країн Європи: Австрії, Болгарії, Німеччини, Угорщини, Сербії, Словенії, Молдови, Румунії, Хорватії. Наукова доцільність цього проекту та його роль у розвитку міжнародної співпраці підтверджені рішенням щорічної сесії Конференції національних бібліотек Європи (CENL) 19 жовтня 2020 р. Метою дослідження та реалізації проекту є використання надбань фондів національних бібліотек країн, по території яких протікає ріка Дунай; характеристика економічної, технологічної, історичної та культурної складової цих держав, відображена у рукописах, пам'ятках друку, образотворчого мистецтва, музики, літератури; вивчення і надання інформації про Дунай; забезпечення вільного доступу користувачів до унікальних видань з фондів бібліотек дунайського регіону на платформі Європейської цифрової бібліотеки «Europeana». НБУВ підготовлено цифрову експозицію «Дунай

та Україна», де представлені у вільному доступі історичні карти та інші візуальні документи.

Висновок. Упродовж 2020 р. НБУВ в умовах карантинних обмежень та переформатування внутрішньої діяльності, використання резервних можливостей дистанційної роботи наукових співробітників у повній мірі реалізовано плани науково-дослідної, науково-методичної, науково-організаційної, науково-інформаційної діяльності.

Значно підвищено ефективність роботи у галузі інтеграції наукової інформації на всіх видах носіїв; інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури та державного управління, бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів. Тривало активне формування електронних ресурсів академічної науки та доступу до знань, БД наукової інформації, вдосконалено організаційні засади репозитарію електронних версій публікацій наукової періодики та НБУВ, ресурсів бібліометричної та наукометричної інформації, надання доступу наукових установ до зарубіжних БД наукової інформації. Активізувалася участь НБУВ у режимі онлайн у міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, наукових семінарах та інших науково-організаційних заходах. Державна атестація наукових установ Міністерства освіти і науки України віднесла НБУВ до категорії «А», підтвердила високий статус як безперечного лідера у галузі інноваційних міждисциплінарних досліджень, пов'язаних із формуванням національного і світового цифрового науково-інформаційного простору та універсальних ресурсів науки; забезпечення зберігання та включення до наукового й культурного обігу національного рукописного та книжкового культурного надбання.

Список бібліографічних посилань

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горовий та ін. ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ. 2019. 436 с.

2. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) / В. Горовий, Ю. Половинчак, К. Лобузін та ін. ; Національна академія наук України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ. 2019. 398 с.

3. Муха Л., Затока Л., Куява Л. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: збереження, консервація та реставрація бібліотечних

фондів в Україні (1992–2018) / Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Центр консервації і реставрації. Київ. 2019. 240 с.

4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2000–2019) / В. І. Попик, Т. В. Добко, С. С. Кіраль та ін. ; відп. ред. В. І. Попик ; Національна академія наук України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Київ. 2019. 252 с.

5. Гранчак Т. Ю. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. № 6. С. 10–23. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218605>.

6. Стрішенець Н. В. Нове в зарубіжній каталогізації. *Медичні бібліотеки України: досвід, традиції, інновації* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ – Харків. 2020. С. 63–66.

7. Цифрові бібліотечні ресурси та сервіси підтримки наукових досліджень: сучасні підходи та роль у науковій комунікації : аналітична записка / К. В. Лобузін, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін. ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2020. 60 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003844>.

8. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020) / О. М. Василенко, Т. Ю. Гранчак, Н. Б. Захарова та ін. ; Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2020. 338 с.

9. Динаміка трансформацій уявлень про суспільний ідеал в українському суспільстві : аналітична записка / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, Ю. М. Половинчак та ін. ; відп. ред. Л. А. Дубровіна; Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ. 2020. 97 с.

10. Формування суспільного ідеалу в умовах глобалізованого світу та інформаційного суспільства : аналітична записка / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. І. Попик та ін. ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; Національна академія наук України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ. 2020. 93 с.

References

1. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho u pershe desiaty-littia nezalezhnosti Ukrainy (1991–2002) [V. I. Vernadsky National Library

of Ukraine in the first decade of Ukraine's independence (1991–2002)]. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

2. Horovyi, V., Polovynchak, Yu., Lobuzina, K. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovoinformatsiinomu prostori (2000–2018) [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the scientific and information space (2000–2018)]. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

3. Mukha, L., Zatoka, L., Kuiava, L. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: zberezhennia, konservatsiia ta restavratsiia biblioteknykh fondiv v Ukraini (1992–2018) [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: preservation, conservation and restoration of library collections in Ukraine (1992–2018)]. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Tsentr konservatsii i restavratsii. Kyiv [in Ukrainian].

4. Popyk, V. I., Dobko, T. V., Kiral, S. S. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: rozvytok natsionalnoi bibliohrafi, biohrafichnykh doslidzhen ta naukovobibliohrafichnoi diialnosti (2000–2019) (2019) [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: Development of National Bibliography, Biographical Research and Scientific Bibliographic Activity (2000–2019)]. V. I. Popyk (Ed.); Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

5. Hrachak, T. Iu. (2020) Kontseptualna model hnuchkoi biblioteky. [Conceptual model of a flexible library]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk – Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 6, 10–23. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218605> [in Ukrainian].

6. Strishnets, N. V. (2020) *Nove v zarubizhnii katalogizatsii*. [New in foreign cataloging]. Proceedings from The Medical libraries of Ukraine: experience, traditions, innovations: *Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia (20–21 travnia 2020 r.) – International Scientific and Practical Conference* (pp. 63–66). Kyiv-Kharkiv [in Ukrainian].

7. Lobuzina, K. V., Dubrovina, L. A., Horovyi, V. M. et al. (2020). Tsyfrovi bibliotekni resursy ta servisy pidtrymky naukovykh doslidzhen: suchasni pidkhody ta rol u naukovii komunikatsii: analitychna zapyska [Digital library resources and research support services: modern approaches and role in scientific communication: an analytical note]. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003844> [in Ukrainian].

8. Vasilenko, O. M., Hbranchak, T. Yu., Zakharova, N. B. et al. (2020). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: bibliotekoznavstvo ta bibliotekna diialnist v innovatsiinomu protsesi rozvytku (2002–2020) [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: Library Science and Library Activity in the Innovative Process of Development (2002–2020)]. O. M. Vasilenko (Ed.); Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

9. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S., Polovynchak, Yu. M. et al. (2020). Dynamika transformatsii uivlen pro suspilnyi ideal v ukraïnskomu suspilstvi : analitychna zapyska [Dynamics of transformations of ideas about the social ideal in Ukrainian society: an analytical note] L. A. Dubrovina (Ed.); Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

10. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S., Popyk, V. I. et al. (2020). Formuvannia suspilnoho idealu v umovakh hlobalizovanoho svitu ta informat-siinoho suspilstva : analitychna zapyska [Formation of a social ideal in the conditions of the globalized world and information society: an analytical note]. L. A. Dubrovina (Ed.); Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.05.2021.

Tatiana Koval,

PhD (History), Deputy General Director,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: gon4arova11@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>

Viktorii Horieva,

PhD (History), Academic Secretary,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: goreva@nbuv.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0003-1383-7013>

Tetiana Kulakovska,

PhD (History), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: kulakovska_2019@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>

Larysa Matviychuk,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: l.matviychuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine:

Scientific and Library Informational Work during the quarantine of 2020

The article summarizes and highlights the features of the multifaceted activities of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine as a leading research library institution of the NAS of Ukraine in 2020, under restrictions caused by the COVID-19 pandemic. Such aspects as basis for reformation and methodological support of all forms and types of library work, the enhancement of digital resources development, services for remote users, and access to Internet, which has allowed to double the number of information users, are highlighted. The article summarises results of research and scientific informational work. Throughout 2020 V. I. Vernadsky National Library of Ukraine has worked during quarantine restrictions and during internal structural changes, researchers had to do their work remotely, and the plans for scientific research, scientific methodological, scientific organizational, scientific informational work have been fully realized.

The work efficiency has been increased in such spheres as integration of scientific information on all medium types, in information, scientific and analytical support of researchers, education and culture workers, needs of public administration; library and informational services for remote readers. The active organization of digital resources of academic science and access to knowledge, databases of scientific information, basis for the scientific periodicals digital repository were improved; the access to foreign databases of scientific information and resources of bibliometric and scientometric information was significantly facilitated, and all of these changes took place in 2020. The participation of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (mainly online) in international, all-Ukrainian scientific and scientific-practical conferences, seminars and other scientific and organizational events has increased. The state attestation of scientific institutions of Ministry of Education and Science of Ukraine has categorized V. I. Vernadsky National Library of Ukraine into the *A* category, having confirmed its high status as an undisputable leader in the sphere of interdisciplinary researches on development of the national and worldwide digital scientific informational space and universal resources for science; providing storage of the national manuscript and book cultural heritage and its inclusion into the scientific and cultural circulation.

Keywords: V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, electronic resources of academic science, scientific and information activity of libraries, manuscript and book heritage.

<https://doi.org/10.15407/np.61.192>
УДК 025.5:004.77]-027.565:658.512.2

Вікторія Бондаренко,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: vikanbuv@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>

Валерія Струнгар,

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувачка відділу,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: strungarv@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6706-8427>

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ МОБІЛЬНОГО
ЗАСТОСУНКУ БІБЛІОТЕКИ
В ОНЛАЙН-КОНСТРУКТОРІ:
КРИТЕРІЇ, АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ**

У праці охарактеризовано, що важливими в контексті розробки мобільних застосунків виступають критерії вибору конструктора. Дослідивши рейтинги безкоштовних конструкторів мобільних застосунків та проаналізувавши висновки експертів у сфері ІТ-технологій, було визначено конструктори, які можуть бути використаними бібліотеками для розробки мобільного застосунку задля покращання обслуговування та підвищення комунікації з користувачами. Розроблено та застосовано безкоштовний мобільний застосунок та висвітлено процес його створення.

Ключові слова: бібліотека, мобільні технології, мобільний застосунок, критерії вибору конструктора, конструктори мобільних застосунків, комунікація.

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, збільшення ресурсів, конвергенції комунікаційних каналів, підвищений запит на онлайн-інформаційний сервіс привів до необхідності використання в бібліотечній практиці сучасних засобів формування, збереження, оброблення, поширення різноманітної інформації, зокрема й створення нових інформаційних продуктів і послуг за допомогою мобільних технологій.

Пандемія коронавірусу суттєво вплинула на всі сфери життя. Як влучно зауважив головний виконавчий директор Microsoft С. Наделла, «за два місяці ми побачили результати цифрової трансформації, для досягнення яких раніше було потрібно два роки. Інтерес наших клієнтів до діджиталізації та цифрових продуктів самообслуговування зріс удвічі. Ті, хто продовжував користуватися локальними центрами обробки даних, прискорили впровадження хмарних сервісів» [11].

На думку експертів, карантин пришвидшив динаміку та темп цифровізації соціальних процесів та послуг, продемонстрував безальтернативність цього шляху. З огляду на це, актуалізується роль та місце мобільних технологій у процесі надання послуг бібліотекою.

Мобільні пристрої стрімко поширюються в суспільстві й кардинально змінюють звичний шлях організації, отримання і поширення інформації, що, зі свого боку, актуалізує дослідження, які пов'язані з їх використанням у бібліотечному обслуговуванні. Зокрема, спостерігається науковий інтерес до питань створення, використання та перспективності мобільних бібліотечних застосунків.

Відповідні напрацювання вже мають місце у сфері соціальних комунікацій. Використання мобільних технологій у різних сферах діяльності суспільства в різноманітних вимірах досліджувалися як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Узагальнюючи практичний досвід використання мобільних технологій у різних суспільних сферах, дослідники активно напрацьовують емпіричний матеріал. Так, В. Бондаренко розглядає питання використання мобільних застосунків у різних сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі бібліотечної [3, 4]. Н. Хенніг досліджує використання різноманітних мобільних застосунків та приходить до висновку, що бібліотекарям потрібно активно брати участь в обговоренні застосунків, фахово висвітлюючи їхні сильні і слабкі сторони, даючи поради щодо доцільності їх придбання та використання [15]. Використання мобільних технологій та інформаційних сервісів у бібліотеці, досвід обслуговування за допомогою мобільних застосунків, їх актуальність та затребуваність, зручність використання для доступу до бібліотечних каталогів, колекцій, комунікації з користувачами досліджують Г. Ландгрейв [16], Л. Каперон [14], С. Шривастав [20], О. Лесюк та А. Дворецькою проаналізовано застосування в бібліотеках вищих навчальних закладів України інноваційних мобільних технологій при впровадженні сучасних інформаційних послуг [8]. Вплив основних тенденцій розвитку мобільних технологій на бібліотечний сервіс розглядає І. Терещенко. [12]. О. Волохін аналізує практичний досвід та перспек-

тиви мобільних технологій сучасної бібліотеки [5]. Мобільні застосунки як складову ефективності та дієвості бібліотек досліджує О. Білик [1]. Р. Кануель, Ч. Крайтон розглядають мобільні технології в наукових бібліотеках як інноваційні сервіси для дослідження та навчання [13].

Проводяться й дослідження, спрямовані на теоретичні узагальнення. Так науковий колектив НБУВ працює над розробкою теоретичних питань, а саме в серії одноосібних та колективних монографій [2, 7, 9, 10].

З огляду на напрацьовану емпіричну базу, що стосується розвитку та впровадження мобільних технологій у практику бібліотечного обслуговування, на окрему увагу заслуговує дослідження онлайн-конструкторів для створення мобільних застосунків без додаткових знань мов програмування, аналіз яких може бути врахованим під час створення бібліотечного мобільного застосунку.

Мета дослідження – з урахуванням дослідження онлайн-конструкторів для створення мобільних застосунків розробити безкоштовний мобільний застосунок та висвітлити процес його створення.

Виклад основного матеріалу. Популярність мобільних застосунків серед користувачів підтверджується статистичними даними кількості завантажень, які представлені у звіті бази даних статистики Statista. У ньому зазначено, що станом на кінець 2020 р. кількість завантажень мобільних застосунків на світовому рівні становила 218 млрд [19]. Згідно з прогнозами департаменту досліджень бази даних статистики Statista, до 2025 р. сукупні витрати користувачів магазинів застосунків App Store і Google Play сягнуть майже 270 млрд дол. [17].

Підтверджує тенденцію щодо зростання популярності мобільних застосунків і щорічний звіт про ринок мобільних застосунків та дотичну інфраструктуру аналітичної компанії App Annie, зокрема в ньому зазначено, що у 2020 р. користувачі встановлювали на 7% більше мобільних програм, а витрати користувачів на їх покупку зросли на 20%. Дослідження компанії показують збільшення й добової тривалості використання застосунків до 4,2 год, що на 20% більше проти 2019 р. В Україні часові витрати користувачів на застосунки становлять 29 млрд год (на пристроях Android), а фінансові – 220 млн дол. (ідеться про всі платформи) [21].

Згідно з дослідженням, навіть якщо не враховувати впливів пандемії Covid-19, з кожним роком комунікаційні застосунки відіграють усе важливішу роль у житті людей, адже користування ними еспонентно збільшується. Аналітики зазначають, що найпопулярнішими застосунками 2020 р. стали TikTok, Facebook, WhatsApp Messenger, Zoom, Google Meet,

Instagram [18]. Отже, можна констатувати, що сьогодні мобільні застосунки стають вже скоріше необхідністю, ніж додатковою опцією ресурсу, бібліотеки чи іншої установи.

У світі існує безліч студій-розробників мобільних застосунків, і Україна не виняток, адже це ринок з мільярдним обігом, що стрімко зростає. Вартість створення мобільного застосунку формується індивідуально. Для приблизної оцінки майбутнього проекту достатньо загальної інформації про мобільний застосунок: завдання; операційна система iOS чи Android; розробка «під ключ» або окремі етапи робіт; функціонал, для формування ж остаточної ціни студії-розробнику необхідне технічне завдання, у якому детально будуть описані інструменти, технології, функції та очікуваний результат. У цьому контексті актуальними є рейтинги таких студій, які формуються задля полегшення їх вибору замовниками.

У разі, якщо організація чи установа не має фінансових можливостей звернутися до студій-розробників, існує альтернативний спосіб створення мобільних застосунків – використання *конструкторів мобільних застосунків*, які дозволяють користувачам розробити повноцінний функціональний застосунок усього за кілька днів і без додаткових знань та навичок програмування.

Розробка мобільного застосунку за допомогою конструктора складається з декількох етапів: створення вкладок, завантаження контенту (текстових публікацій, світлин, відеороликів), підключення додаткових функцій, визначення кінцевого вигляду, попередній перегляд, публікація в магазинах застосунків¹⁴ (App Store, Google Play, Windows Phone Store, BlackBerry App World та ін.).

Важливими в контексті розробки мобільних застосунків виступають *критерії вибору конструктора*, до яких можна віднести: вибір конструктора відповідно до *мобільної платформи* (наприклад, iOS або Android) на якій застосунок працюватиме; *зручність інтерфейсу конструктора* (наявність простого у використанні функціоналу конструктора); *набір інструментів* (наявність вибору шаблонів для різних типів мобільних застосунків – фото- та відеоредакторів, рідерів, інтернет-магазинів, вебпорталів ЗМІ, блогів та ін.); *функціональні можливості* (можливість встановлення додаткових функцій не передба-

¹⁴Магазин застосунків – це платформа розповсюдження мобільних застосунків, яка дозволяє користувачам мобільних пристроїв здійснювати завантаження, покупку різноманітних застосунків, книг, фільмів, музики та ін.

чених у готовому шаблоні); *фінансове питання* (попри те, що переважна більшість досліджених конструкторів позиціонуються як безкоштовні, зазвичай за використання розширених функціональних можливостей сервісу доведеться платити, сума залежить від обраного тарифного плану та замовленого набору інструментів, також може додатково стягуватися плата за інтенсивність використання продукту й кількість його завантажень на смартфон).

Дослідивши рейтинги безкоштовних конструкторів мобільних застосунків та проаналізувавши висновки експертів в сфері ІТ-технологій, ми визначили п'ять конструкторів, які, на нашу думку, можуть бути використаними для розробки мобільного застосунку бібліотеками задля покращання обслуговування та підвищення комунікації з користувачами. До таких конструкторів було віднесено: *AppsGeysер* (<https://appsgeyser.com/>), *APPSFERA* (<https://appsfera.com/>), *Mo-Apps* (<https://mo-apps.com/>), *AppYet* (<https://www.appyet.com/>), *Mobincube* (<https://mobincube.com/ru/>).

AppsGeysер (<https://appsgeyser.com/>) – безкоштовний конструктор мобільних застосунків для платформи Android, який не вимагає знань програмних кодів, містить готові шаблони. Перевагами конструктора є: безкоштовний сервіс; зрозумілий інтерфейс з підказками на кожному етапі розробки застосунку; наявність понад 70 шаблонів; зручний редактор з відображенням змін у режимі реального часу; безкоштовне розміщення ПО в магазинах застосунків [6].

APPSFERA (<https://appsfera.com/>) – конструктор з безкоштовним тестовим періодом – один рік використання сервісу з обмеженим набором інструментів, дозволяє створювати iOS- і Android-застосунки. До переваг конструктора варто віднести: безкоштовний тестовий період – один рік; кілька безкоштовних макетів на вибір; мультиплатформеність – iOS і Android; відсутність реклами в застосунку; інтерфейс російською мовою [6].

Mo-Apps (<https://mo-apps.com/>) – умовно безкоштовний мультиплатформний конструктор мобільних застосунків, який дозволяє створювати продукт безкоштовно, публікувати його в магазині застосунків Play Market та App Store з подальшою платною підтримкою кожного місяця (50 дол.) та не вимагає знань програмних кодів. До переваг конструктора варто віднести: можливість створення застосунків для iOS і Android; багатомовний інтерфейс; зручний редактор з попереднім переглядом у режимі реального часу; набір базових модулів і можливість вибору дизайнів; push-повідомлення в застосунку; наявність розгорнутої аналітики [6].

AppYet (<https://www.appyet.com/>) – безкоштовна платформа для створення застосунків, яка надає можливість розробити мобільний застосунок для вебпорталу чи блогу. Необхідно вибрати лінки RSS/Atom на канал або додати лінк на вебпортал – усе буде автоматично перетворено в сумісні застосунки для ОС Android [6].

Mobincube (<https://mobincube.com/ru/>) – конструктор застосунків без знань програмування з наданням широкого безкоштовного функціоналу. Водночас за додаткову плату можна отримати такі додаткові можливості, як хмару, збереження своїх застосунків у сервісі для майбутніх правок, видалення логотипу Mobincube, розширені можливості монетизації та ін. [6].

Розглянуті нами вище конструктори розраховані здебільшого на користувачів із мінімальним досвідом знань програмування і тому можуть бути задіяні навіть без спеціальної підготовки, вони універсальні й дозволяють створювати застосунки, оптимізовані для найрізноманітніших сфер діяльності.

Аналіз конструкторів мобільних застосунків показав, що переважна більшість їх позиціонуються як безкоштовні, водночас безкоштовна версія зазвичай обмежена у функціональності, містить рекламу, або ж є тільки демонстраційною. У такому випадку застосунок працюватиме тільки визначений проміжок часу.

Результатом досліджень критеріїв вибору та оцінки конструкторів мобільних застосунків стала розробка застосунку в одному з безкоштовних конструкторів – Appsgeyser (<https://appsgeyser.com/>) для платформи Android. Цей конструктор було обрано через ряд переваг, серед яких головними є: безкоштовність; зручність інтерфейсу; наявність шаблону, що задовольняє визначену мету створення застосунку; достатній набір безкоштовних функцій.

Початковий етап створення мобільного застосунку передбачає визначення мети, завдань та очікуваних результатів.

Метою розробки застосунку було визначено: надання додаткового способу доступу до інформаційно-аналітичного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» (http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=31&Itemid=272), підготовленого Центром досліджень соціальних комунікацій НБУВ (<http://nbuviar.gov.ua>); ознайомлення користувачів із 12 випусками бюлетеня за 2020 р. у зручному для них форматі (див. рис. 1).

У процесі розробки застосунку було поставлено *завдання*: підвищення інформованості про бібліотеку, популяризація бібліотечних ресурсів, залучення нових користувачів.

Очікуваний результат: розробка зручного для використання застосунку без фінансових витрат та досвіду програмування; отримання практичного досвіду створення мобільного застосунку та його наукове осмислення.

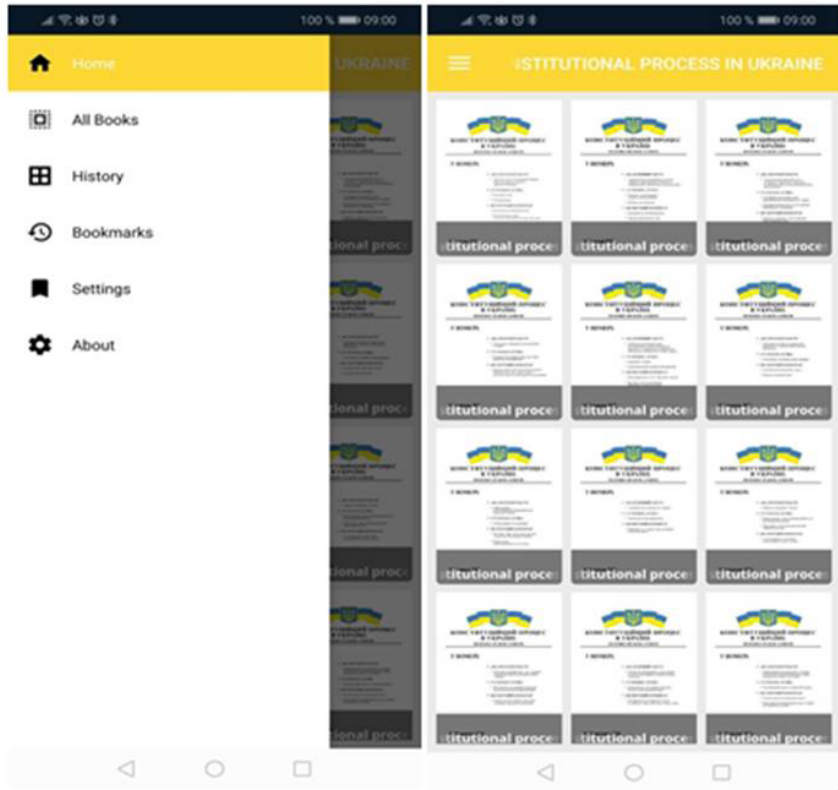

Рис. 1. Застосунок для інформаційно-аналітичного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти»

Процес розробки мобільного застосунку для інформаційно-аналітичного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» відбувався за таким алгоритмом: реєстрація, вибір типу застосунку, вибір шаблону, завантаження контенту, налаштування зовнішнього вигляду, визначення назви застосунку, вибір графічного елементу (логотипу), попередній перегляд, завантаження на смартфон за допомогою QR-коду.

Детально розглянемо кожен етап розробки.

Щоб розпочати роботу в конструкторі (як і в будь-якому з досліджених) потрібно зареєструватися, після чого на електронну адресу надійде лист із підтвердженням та гіперпосиланням, перейшовши за яким можна розпочинати роботу з розробки мобільного застосунку.

У конструкторі, який ми обрали для роботи, є шаблони для створення застосунків двох типів: для розвитку бізнесу (або іншої сфери діяльності) та для індивідуальних (особистих) потреб. Наприклад, для розвитку бізнесу в конструкторі пропонується набір шаблонів для створення застосунку для вебпорталу, YouTube-каналу, представництва у Facebook, RSS-стрічки, PDF-файлів; «індивідуальні (особисті)» шаблони можна використовувати для розробки застосунків для вебпорталу, відеодзвінків та чатів, месенджерів, фоторедакторів, гідів, мобільного телебачення, музики, електронних бібліотек (Book Reader) та ін.

Застосунок для інформаційно-аналітичного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» було розроблено в шаблоні Book Reader, виходячи з міркувань забезпечення максимальної зручності використання для користувача. Оскільки бюлетень представлений на вебпорталі у форматі PDF, то згаданий шаблон найкраще підходить для зручного перегляду та споживання інформації в такому форматі.

Отже, пройшовши реєстрацію на вебпорталі конструктора та обравши шаблон Book Reader, у меню інструментів необхідно обрати функцію App settings. У рубриці «Book library» – заповнити поле «Book title», кожен з 12 номерів бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» пропонуємо називати «Constitutional process in Ukraine 1, 2, 3 ...» (рис. 2). Враховуючи, що випусків бюлетеня за 2020 р. – 12, то і полів «Book title» додали до 12.

Важливим є наступний епата розробки – обрання формату файлу, який завантажується у шаблон. Необхідно пам'ятати, що від формату файлу залежить й режим роботи застосунку – онлайн/офлайн. Загалом пропонується три варіанти форматів для завантаження: файл EPUB, файл PDF або URL-адреса PDF-файлу. Якщо завантажити файли у форматі EPUB або PDF, то застосунок зможе працювати офлайн, якщо ж завантажити URL-адресу PDF-файлу, то відповідно, тільки онлайн. Враховуючи, що обраний нами конструктор дає змогу розробити мобільний застосунок на безоплатній основі – маємо певні функціональні обмеження, зокрема одне з таких обмежень стосується розміру завантажуваного файлу, який не має перевищувати 20 Мб. Оскільки PDF-файл переважної більшості

випусків бюлетеня перевищував дозволений розмір, найдоцільнішим видалося завантаження URL-адреси PDF-файлу.

Наступний етап розробки застосунку – налаштування схеми кольору (рубрика «Color theme») застосунку. Ця функція дозволяє змінювати кольори меню, вкладень та елементів управління застосунком (у нашому випадку було обрано жовтий колір).

Обов'язковим етапом розробки є визначення назви застосунку. Для цього, в меню інструментів потрібно перейти в рубрику «APP NAME» та вказати назву застосунку. Наприклад, у розробленого застосунку для доступу до бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти» назва – «Constitutional process in Ukraine».

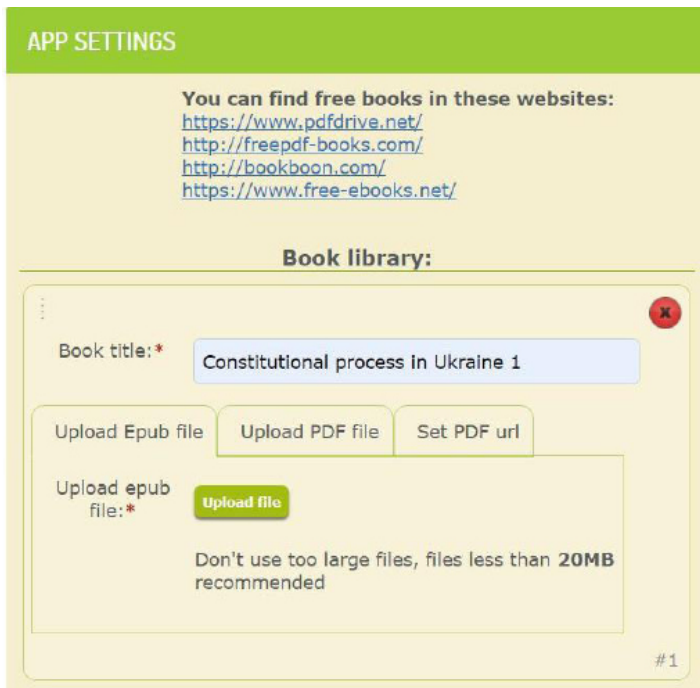

Рис. 2. Початковий етап розробки застосунку «Constitutional process in Ukraine» в шаблоні Book Reader
Джерело: <https://appsgeyser.com/create-bookReader-app/>

Наступним етапом у розробці мобільного застосунку є вибір логотипу. В обраному нами шаблоні наявні два варіанти вибору логотипу: за замовчуванням або ж надається можливість завантажити власний (рис. 3). При розробці застосунку як елемента графічного інтерфейсу було обрано титульну сторінку бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти».

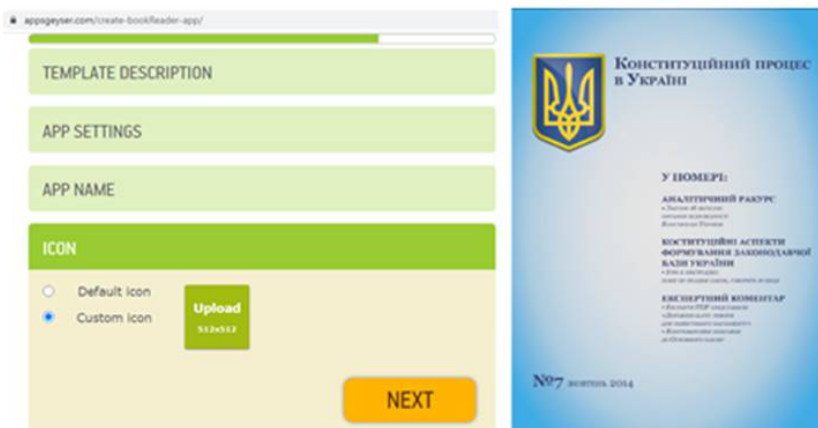

Рис. 3. Вибір графічного елемента інтерфейсу при розробці застосунку «Constitutional process in Ukraine»

Джерело: <https://appsgeyser.com/create-bookReader-app/>

Останній етап розробки – завантаження застосунку на смартфон. У конструкторі передбачено два варіанти завантажень: за допомогою QR-коду або ж пропонується розмістити застосунок у магазині застосунків Google Play, проте така послуга є платною. Ми прийняли рішення скористатися варіантом завантаження за допомогою QR-коду, бо, відповідно до поставлених мети та завдань, передбачалося створення повністю безкоштовного застосунку (див. рис. 4.) У нашому випадку QR-код може бути використано ще й для додаткового рекламування зазначеного продукту та спрощення маршруту доступу користувача до нього завдяки розміщенню його в друкованому варіанті бюлетеня, або в інших інформаційних продуктах Центру досліджень соціальних комунікацій (<http://nbuviap.gov.ua>).

Отримавши на електронну пошту QR-код та зісканувавши його смартфоном, відбулося завантаження застосунку «Constitutional pro-

cess in Ukraine». Тестування підтвердило коректність його роботи та зручність використання. Надалі цей QR-код можна поширювати в зручний для бібліотеки спосіб (наприклад, публікувати його на сайті, або розміщувати в друкованому вигляді в приміщенні бібліотеки) задля популяризації як самого ресурсу (бюлетеня), так і нового способу обслуговування (мобільного застосунку).

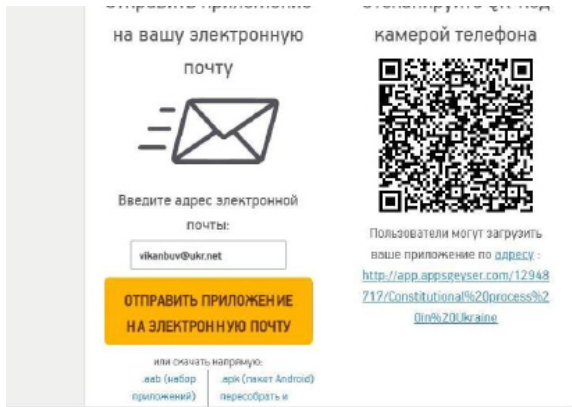

Рис. 4. Завантаження розробленого застосунку «Constitutional process in Ukraine» за допомогою QR-коду

Отже, у результаті проведеного дослідження конструкторів мобільних застосунків було виділено п'ять конструкторів, які, на нашу думку, якнайкраще підходять для використання бібліотечними структурами, їх детальний аналіз дозволив визначити критерії, за якими було обрано конструктор для розробки мобільного застосунку «Constitutional process in Ukraine».

Відповідно до поставлених мети та завдань, шляхом експерименту було доведено, що бібліотечний фахівець без досвіду програмування може розробити мобільний застосунок, використовуючи наявні конструктори в мережі Інтернет. Наявність великої кількості безкоштовних конструкторів дає змогу розробити застосунок без фінансових витрат, проте варто звернути увагу, що безкоштовні конструктори мають обмежені функціональні можливості.

Аналіз популярності мобільних застосунків серед користувачів, яка підтверджується статистичними даними, дає підстави говорити про

перспективи використання мобільних застосунків у бібліотечній діяльності в реалізації комунікаційної політики просування та популяризації як бібліотек загалом, так і окремих їхніх ресурсів та послуг. Сьогодні мобільні застосунки можна розглядати як складову мобільного бібліотечного сервісу, що дає змогу підвищити рівень бібліотечного обслуговування, як ефективний спосіб надання додаткової інформації для читача, сприяння популяризації бібліотеки. До того ж реалії сьогодення надають можливість мобільним застосункам виступати ефективним комунікаційним каналом у векторі «бібліотека – користувач».

Список бібліографічних посилань

1. Білик О. Мобільні застосунки – складова ефективності та дієвості бібліотек. *Бібл. планета*. 2020. № 3. С. 16–19.
2. Бондаренко В. Бібліотечне інтернет-обслуговування: стан та перспективи : монографія. Київ, 2016. 278 с.
3. Бондаренко В. Мобільні додатки в бібліотечній практиці: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 43. С. 382–407. <https://doi.org/10.15407/nr.43.382>.
4. Бондаренко В. Мобільні застосунки як інструмент у соціокультурних комунікаціях: можливості адаптації в діяльності наукових бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 426–444. <https://doi.org/10.15407/nr.46.426>.
5. Волохін О. М. Мобільні технології сучасної бібліотеки: новий сервіс, практичний досвід, перспективи. URL: <http://www.informatio.org.ua/DOCUMENTS/i2005/reports/Volokhin.pdf>.
6. Грицак В. Конструктор мобільних додатків. URL: <https://xn--90aamhd6asrqq0s.xn--j1amh/teoriya/konstruktor-mobilnykh-dodatktiv/>.
7. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : монографія / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін. Київ, 2011. 248 с.
8. Лесюк О. В., Дворецька А.-О. Мобільні технології і сучасні інформаційні послуги у бібліотеках ВНЗ України. *Вісн. Книжк. палати*. 2017. № 12. С. 43–48.
9. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : монографія / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузін та ін. Київ, 2019. 344 с.
10. Половинчак Ю. Сучасне інформаційно-комунікаційне середовище

як простір трансформації української національної ідентичності : монографія. Київ, 2017. 372 с.

11. Спатаро Д. Два года цифровой трансформации за два месяца. URL: <https://news.microsoft.com/ru-ru/two-years-digital-transformation-two-months/>.

12. Терещенко І. Бібліотека і мобільні технології: тенденції та можливості. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 560–572. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_43.

13. Canuel R., Crichton C. *Mobile Technology and Academic Libraries: Innovative Services for Research and Learning*. Chicago : Association of College and Libraries. 2017. 248 p. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15367967.2018.1441717>.

14. Caperon L. Developing adaptable, efficient mobile library services: librarians as enablers. *Ariadne*. 2015. 73. 15 p. <https://doi.org/10.29085/9781783300730.024>.

15. Hennig N. Writing app reviews. *American Libraries*. 2015. Vol. 46. no. 1/2. p. 26.

16. Landgraf G. Libraries explore a variety of mobile options. *American Libraries*. 2015. 46, (1/2), 14–15.

17. Mobile app consumer spending worldwide from 2020 to 2025, by store. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/747489/annual-consumer-spend-mobile-app-by-store/>.

18. Mobile App Evolution. *App Annie*. URL: https://s3.amazonaws.com/files.appannie.com/reports/App-Annie_Mobile-App-Evolution-Report_2020-07.pdf.

19. Number of mobile app downloads worldwide from 2016 to 2020. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/271644/worldwide-free-and-paid-mobile-app-store-downloads/>.

20. Shrivastav S. Use of mobile technology in library and information services. *American research thoughts*. 2015. 1, (7). URL: <https://www.slide-share.net/EmilConstantin/147-48837815>.

21. The State of Mobile 2021: report. *App Annie*. URL: <https://www.appannie.com/ru/go/state-of-mobile-2021/>.

References

1. Bilyk, O. (2020). Mobilni zastosunki – skladova efektyvnosti ta diievosti bibliotek [Mobile applications – component of library efficiency and effectiveness]. *Bibliotechna planeta – Library Planet*, 3, 16–19 [in Ukrainian].

2. Bondarenko, V. (2016). *Bibliotechnne internet-obsluhovuvannia: stan ta perspektyvy* [Library Internet services: state and prospects]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Bondarenko, V. (2016). *Mobilni dodatky v bibliotechnnii praktytsi: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani realii* [Mobile applications in library practice: international experience and domestic realities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 43, 382–407. <https://doi.org/10.15407/np.43.382> [in Ukrainian].

4. Bondarenko, V. (2017). *Mobilni zastosunki yak instrument u sotsio-kulturnykh komunikatsiiakh: mozhlyvosti adaptatsii v diialnosti naukovykh bibliotek* [Mobile applications as a tool in sociocultural communication: possibilities of adaptation in the activities of scientific Libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 46, 426–444. <https://doi.org/10.15407/np.46.426> [in Ukrainian].

5. Volokhin, O. M. *Mobilni tekhnolohii suchasnoi biblioteki: novyi servis, praktychnyi dosvid, perspektyvy* [Mobile technologies of the modern library: new service, practical experience, perspectives]. Retrieved from <http://www.informatio.org.ua/DOCUMENTS/i2005/reports/Volokhin.pdf> [in Ukrainian].

6. Hrytsak, V. *Konstruktor mobilnykh dodatktiv* [Mobile application designer]. Retrieved from <https://xn--90aamhd6acpq0s.xn--j1amh/teoriya/konstruktor-mobilnykh-dodatktiv/> [in Ukrainian].

7. *Elektronni informatsiini resursy bibliotek u pidnesenni intelektualnoho i dukhovnoho potentsialu ukrainskoho suspilstva* [Electronic information resources of libraries in increasing the intellectual and spiritual potential of Ukrainian society]. Kyiv [in Ukrainian].

8. Lesiuk, O. V., Dvoretzka, A.-O. (2017). *Mobilni tekhnolohii i suchasni informatsiini posluhy u bibliotekakh VNZ Ukrainy* [Mobile technologies and modern information services in the libraries of universities of Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty – Bulletin of the Book Chamber*, 12, 43–48 [in Ukrainian].

9. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovoinformatsiinomu prostori (2000–2018)* [Vernadsky National Library of Ukraine in the scientific and information space (2000–2018)]. Kyiv [in Ukrainian].

10. Polovynchak, Yu. (2017). *Suchasne informatsiino-komunikatsiine seredovysheche yak prostir transformatsii ukrainskoi natsionalnoi identychnosti* [Modern information and communication environment as a space of transformation of Ukrainian national identity]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Spataro, D. Dva goda cifrovoj transformacii za dva mesyaca [Two years of digital transformation in two months]. Retrieved from <https://news.microsoft.com/ru-ru/two-years-digital-transformation-two-months/> [in Russian].
12. Tereshchenko, I. (2015). Biblioteka i mobilni tehnologii: tendentsii ta mozhlyvosti [Library and Mobile Technologies: Trends and Capabilities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 41, 560–572 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2015_41_43 [in Ukrainian].
13. Canuel, R., Crichton, C. (2017). Mobile Technology and Academic Libraries: Innovative Services for Research and Learning. *Chicago: Association of College and Libraries*. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15367967.2018.1441717> [in English].
14. Caperon, L. (2015). Developing adaptable, efficient mobile library services: librarians as enablers. *Ariadne*, 73. <https://doi.org/10.29085/9781783300730.024> [in English].
15. Hennig, N. (2015). Writing app reviews. *American Libraries*, 46, 1/2 [in English].
16. Landgraf, G. (2015). Libraries explore a variety of mobile options. *American Libraries*, 46, (1/2) [in English].
17. Mobile app consumer spending worldwide from 2020 to 2025, by store. *Statista*. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/747489/annual-consumer-spend-mobile-app-by-store/> [in English].
18. Mobile App Evolution. *App Annie*. Retrieved from https://s3.amazonaws.com/files.appannie.com/reports/App-Annie_Mobile-App-Evolution-Report_2020-07.pdf [in English].
19. Number of mobile app downloads worldwide from 2016 to 2020. *Statista*. Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/271644/worldwide-free-and-paid-mobile-app-store-downloads/> [in English].
20. Shrivastav, S. (2015). Use of mobile technology in library and information services. *American research thoughts*, 1, (7). Retrieved from <https://www.slideshare.net/EmilConstantin/147-48837815> [in English].
21. The State of Mobile 2021. *App Annie*. Retrieved from <https://www.appannie.com/ru/go/state-of-mobile-2021/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 25.03.2021.

Victoria Bondarenko,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: vikanbuv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>

Valeriia Strungar,

PhD (Social Communications), Head of Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: strungarv@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-6706-8427>

Development of Mobile Library Application in the Online Constructor: Criteria, Creation Algorithm, Perspectives

The article deals with the alternative way to create mobile applications – if an institution does not have sufficient financial resources to contract the development studios – the use of mobile application designers that allow users to develop a full-fledged functional application in just a few days and without additional knowledge and programming skills.

The importance of the criteria for selecting a constructor in the context of the development of mobile applications, is stressed. The criteria are described: choice of the constructor in accordance with the mobile platform on which the application will work; design interface convenience; set of tools; functionality; financial matter.

The ratings of free mobile application constructors are examined and the opinions of experts in the field of IT technologies are analyzed. It is determined that constructors can be used to develop a mobile application by libraries to improve service and communication with users. It is determined that the constructors considered in the article, are designed mainly for users with minimal experience in programming knowledge and therefore can be involved even without special training, they are universal and allow one to create applications optimized for a variety of activity areas.

The mobile application in one of the free constructors for the Android platform is developed. Each stage of developing of the mobile application for the information and analytical bulletin «Constitutional process in Ukraine: political and legal aspects» is reviewed in detail. It is determined that today mobile applications can be regarded as a component of a mobile library service, which allows to increase the level of library service, as an effective way to provide additional information to reader, and to contribute to library popularization.

Keywords: library, mobile technologies, mobile application, constructor selection criteria, mobile application designers, communication.

Оксана Желай,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: ksenia0101@ukr.ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>

БІБЛІОТЕКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СУБ'ЄКТ СИСТЕМИ СУЧАСНИХ ВНУТРІШНЬОСУСПІЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБМІНІВ: ПОЛІТИЧНИЙ, СОЦІОКОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТИ

У статті проаналізовано місце та роль бібліотеки в розбудові соціальних і стратегічних комунікацій громадянського суспільства. Досліджено особливості процесу інформатизації суспільного розвитку в Україні, рівень модернізаційних процесів у вітчизняній бібліотечній сфері та державних структурах у контексті бібліотечної діяльності з інформаційно-аналітичного супроводу владних структур й органів місцевого самоврядування. Закцентовано увагу на здобутках аналітичних підрозділів в інформаційно-аналітичному забезпеченні цільових категорій користувачів і широкого загалу споживачів бібліотечних послуг. Висвітлено фахово-творчі напрацювання фахівців аналітичних структур НБУВ, зокрема в застосуванні технологій професійної аналітики та механізмів вебінструментарію.

Досліджено еволюцію інформаційної функції бібліотек, активізацію соціокультурних, науково-просвітницьких і менеджмент-творчих напрямів діяльності бібліотеки, функціонування бібліотечних установ як інформаційно-комунікаційних центрів, що наповнюють внутрішньосупільні інформаційні обміни якісною науковою суспільно корисною інформацією.

Ключові слова: бібліотеки, інформаційно-аналітичний супровід, дистанційне обслуговування, внутрішньосупільні інформаційні обміни, інформатизація, цільові користувачі.

Сьогодні, в умовах глобальної інформатизації суспільного розвитку, посилення загальноосвітніх інформаційних впливів та інтенсифікації інформаційних обмінів, актуалізується значення бібліотек – сучасних інформаційних центрів, що виступають інтеграційним чинником націо-

нальних інформаційних ресурсів, залишаються доступним і безкоштовним джерелом отримання необхідних знань та достовірної інформації. «З розвитком соціальної структури суспільства, посиленням соціокультурних запитів більш широких верств населення у зв'язку із зростаючими можливостями інформаційного забезпечення активізується робота з введення в суспільний обіг матеріалів національних інформаційних фондів. Бібліотечні, архівні, музейні та інші центри зберігання інформації вдосконалюють роботу, пов'язану з введенням в обіг більш широких пластів своїх інформаційних фондів у середовищі потенційних користувачів», – зазначають О. Онищенко, В. Горвий і В. Попик [4, с. 286].

У процесі реалізації завдань інформатизації вітчизняні бібліотеки активно впроваджують новітні інформаційно-комунікативні технології (далі – ІКТ), здійснюють цифрову модернізацію всіх виробничих процесів бібліотечної діяльності для урізноманітнення бібліотечного сервісу, який має відповідати вимогам сучасної користувацької аудиторії і є важливою складовою якісного наповнення внутрішньосуспільних інформаційних обмінів.

Метою статті є проаналізувати наявний досвід експертного бібліотечного обслуговування цільових категорій та широкого загалу інформаційних споживачів; визначити роль і потенціал бібліотек щодо якісного інформаційного наповнення внутрішньосуспільних комунікацій; зацентувати увагу на значущості затвердження бібліотечних установ як інформаційно-комунікаційних сучасних центрів із забезпечення зростаючих наукових, інформаційно-аналітичних, соціокультурних та інших суспільних запитів.

Наразі особливе значення надається вдосконаленню та підвищенню ефективності інформаційного взаємозв'язку й діалогу між владою та громадянським суспільством, наповненню системи стратегічних комунікацій оперативною й суспільно важливою інформацією. Адже успішність реалізації державної політики і вирішення стратегічних завдань залежить як від рівня усвідомлення й підтримки соціумом владних рішень та дій, так і від розуміння органами державної влади настроїв та очікувань громадян. Тож очевидно, що вироблення і впровадження важливих рішень та реформ потребують якісного й професійного інформаційного супроводу. Це посилює роль як постачальників інформації провідних суб'єктів інформаційного ринку – наукових бібліотек, які осучаснюють і вдосконалюють свою діяльність, зокрема інформаційно-аналітичний напрям для ефективного забезпечення зростаючих інформаційних запитів, особливо у сфері державного управління.

У своїх працях науковці О. Онищенко, В. Горовий, Н. Сляднева, Т. Гранчак, Л. Чуприна, В. Пальчук та ін. підкреслюють важливість затвердження наукової бібліотеки як ефективного суб'єкта системи соціальних і стратегічних комунікацій, що з'єднують усі соціальні структури суспільства; відзначають вагомі здобутки бібліотечних аналітичних структур з таких напрямів діяльності, як інформаційно-аналітичний супровід владних інституцій, інтелектуалізація інформаційного простору, протистояння деструктивним інформаційним впливам тощо. Провідні фахівці бібліотекознавства та соціальних комунікацій акцентують увагу на зростаючій ролі бібліотечних фахівців-аналітиків у забезпеченні значущою, актуальною, науковою інформацією як широкого загалу бібліотечних користувачів, так і цільових груп, зокрема представників владних, бізнесових, громадських структур. «Продуктування нової інформації на базі розвитку національної інформаційної традиції та розвиток вітчизняних соціальних комунікацій мають стати дієвими інструментами для здійснення науково-інформаційного супроводу реалізації державних програм національного розвитку і вдосконалення безпосередньо механізмів управлінської діяльності відповідно до умов життя суспільства...» [4, с. 15].

Трансформація й осучаснення традиційних для минулих років функцій бібліотек зумовлені прискоренням темпів розвитку сучасного суспільства та проявляються в інтенсифікації виробництва нової суспільно значущої інформації через зростання її затребуваності в усіх сферах діяльності членів спільноти. Інформаційна функція бібліотеки змінюється від традиційного інформування про свої фонди та сприяння орієнтації читачів в інформаційних ресурсах до організації забезпечення бібліотечними інформаційними продуктами власного виробництва користувачів за межами бібліотеки, що сприяє поліпшенню бібліотечного обслуговування, більш активному введенню в обіг суспільно значущих матеріалів.

У сучасному інформаційному просторі бібліотека трансформується в новий документно-комунікаційний центр, оснащений електронними інформаційними технологіями та орієнтований на ефективне використання цифрових, інших інформаційних ресурсів. Бібліотека може вчасно через власний вебсайт, електронну пошту, чат-сервіси, соціальні медіа, відеозв'язок, мобільні додатки інформувати аудиторію про свої послуги включно з описом фондів і колекцій, нові надходження; анонсувати та проводити онлайн-конференції, семінари, віртуальні виставки.

Перехід від традиційних технологій до комп'ютерних і комунікаційних розширив географічні межі діяльності бібліотек, надав їм можливість

спільно використовувати свої ресурси та забезпечувати доступ до інформації, розташованої в джерелах усього світу.

Розвиток Інтернету особливо впливає на сфери, пов'язані з обробленням і передаванням інформаційних даних. Завдяки високій популярності всесвітньої павутини серед користувачів інформація тут може бути поширена відносно малими зусиллями на велику кількість споживачів. Експерти, фахівці економічної, політичної та інших сфер усвідомлюють і зазначають, що розвиток інформаційних технологій створює засади сучасної економіки й добробуту людини.

Інформаційне суспільство формує нові суспільно-політичні відносини, надаючи принципово нові можливості для комунікації, бізнесу, керування, добробуту на особистому, регіональному та національному рівнях. Перехід на цифрові технології та носії інформації набуває пріоритетного значення в суспільному поступі та особистісному розвитку, у загальносвітовому інформаційному обміні. Цифрові технології, роботизація стають важливими чинниками соціально-економічного зростання, яке забезпечує національній економіці гідне місце в рейтингу успішних ІТ-країн.

З огляду на світові тенденції саме електронний спосіб фіксації інформації стає визначальним в історії формування фондів бібліотек. Процес інформатизації в Україні засвідчив на практиці важливість цього напрямку діяльності, що надає доступ до інформаційних ресурсів дедалі ширшій аудиторії користувачів бібліотек, сприяє якісному зростанню бібліотечних фондів, введенню в обіг суспільно важливої, наукової інформації, нового знання та, таким чином, забезпечує інтелектуалізацію національного інформаційного простору.

Наразі розбудова такого комплексу електронного науково-інформаційного простору відбувається за участі багатьох бібліотек – академічних, відомчих, наукових, університетських та інших суб'єктів інформаційного ринку. Усі бібліотеки створюють різноманітні електронні ресурси – бази даних, сайти, портали, електронні каталоги, цифрові бібліотеки, відкриті архіви та, таким чином, урізноманітнюють бібліотечний електронний сервіс. Найбільші досягнення в цьому напрямі належать бібліотекам національного й державного рівнів, зокрема НБУВ, а також бібліотекам ЗВО, які створюють масштабні локальні та корпоративні цифрові проекти.

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського відіграє роль системоутворювального центру вітчизняного науково-інформаційного ресурсу, що формує та забезпечує функціонування 4-мільйонного елект-

ронного каталогу, електронних фондів рукописів, стародруків, архівних документів, БД рефератів наукових публікацій й авторефератів дисертацій, БД вітчизняної фахової періодики, колекцій сучасної науково-технічної літератури, наукових праць учених НБУВ, науково-аналітичних видань, які загалом нараховують сотні тисяч документів і служать забезпеченню інформаційних запитів управлінської, наукової, освітньої, економічної, культурної сфер.

На вебпорталі НБУВ також представлено інформаційно-аналітичні продукти й послуги аналітичних підрозділів: НЮБ, СІАЗ і ФПУ. Вони розміщені в розділі «Центр досліджень соціальних комунікацій» (далі – ЦДСК), структура якого передбачає послідовну та ієрархічну навігацію, зручне системне меню.

На вебсайті ЦДСК НБУВ можна ознайомитися з монографіями науковців НБУВ, інформаційно-аналітичними матеріалами СІАЗ, НЮБ і ФПУ та повним переліком проєктів, що реалізуються ними; електронний сервіс надає дистанційним користувачам великий обсяг представлених у БД ресурсів і забезпечує відкритий доступ до них. Зокрема, представлено архів інформаційно-аналітичних матеріалів НЮБ, СІАЗ і ФПУ НБУВ. Архів надає доступ до повнотекстових версій випусків інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс», інформаційно-аналітичного журналу «Україна: події, факти, коментарі», інформаційно-аналітичного бюлетеня «Громадська думка про правотворення», інформаційно-аналітичного бюлетеня «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» та багато інших. Інформаційні ресурси, розміщені на вебсайті, постійно оновлюються, зокрема «Новини» на головній сторінці та анонси актуальних публікацій на сторінках інформаційно-аналітичних видань; загальний пошук сайтами та ключовими словами (вікно у правій частині сторінки) добре функціонує, дає змогу задавати деякі додаткові параметри пошуку для відображених результатів.

Виробництво бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктів відбувається в умовах зростаючих обсягів електронних ресурсів, наповнення електронної системи соціальних комунікацій різною інформацією, переважно низької якості, підготовленої непрофесійно, що актуалізує проблеми пошуку інформації, оптимальної для прийняття управлінських рішень і генерування нових знань, посилює роль та значення бібліотечних фахівців-аналітиків, які найбільш підготовлені, порівняно з іншими категоріями громадян, до роботи з інформацією, можуть аналізувати масиви інформаційних ресурсів (електронних, друкованих), виходячи

із суспільно значущих проблем, комплектувати найбільш корисною і якісною інформацією бібліотечні фонди.

Сьогодні для успішного розвитку сучасної країни необхідно приймати оперативні управлінські рішення в усіх сферах суспільства на основі ґрунтовного аналізу існуючого досвіду та кращих практик, з урахуванням наукових, експертних висновків. Тому зростає затребуваність інформаційно-аналітичних бібліотечних продуктів у сфері державного керування, політики, бізнесу, освіти, культури.

У процесі науково-дослідної роботи з інформаційно-аналітичного супроводу органів державної влади, корпоративних структур та інших замовників, співробітниками СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ відпрацьовуються технології та механізми найбільш ефективного інформаційного обслуговування і створення бібліотечного інформаційно-інтелектуального продукту.

Удосконалення процесу електронного оброблення матеріалів дає змогу надавати управлінським структурам необхідну для них інформацію, таким чином, успішно задовольняючи тематичні запити користувачів. У цьому напрямі діяльності розроблено відповідну технологічну базу. На основі аналітико-синтетичного оброблення первинної інформації створюються реферативні, оглядові, інформаційні видання, які висвітлюють широкий спектр суспільно значущих питань.

У професійному доробку співробітників аналітичних служб НБУВ закріплено досвід застосування новітніх електронних ІКТ у процесі виготовлення інформаційно-аналітичних бібліотечних продуктів та оперативного забезпечення матеріалами споживачів (адресна розсилка на електронну пошту); науково-інформаційного забезпечення власного вебпредставництва – сайту ЦДСК НБУВ (<http://nbuviar.gov.ua>); інформаційного супроводу бібліотечного блогу СІАЗ; участі в пресконференціях, що організуються провідними мас-медіа; організації виступів у ЗМІ експертів ЦДСК тощо.

У процесі досліджень з вирішення завдань наукових тем і поточних проєктів застосовуються як напрацьовані методики професійної аналітики та вебінструментарію, так і апробація інноваційних ІКТ. Завдяки такому багату знань, професійним навикам і творчому підходу співробітникам аналітичних підрозділів вдалося організувати роботу в дистанційному режимі та продовжити виконувати всі напрями діяльності НЮБ, СІАЗ і ФПУ протягом 2020–2021 рр. у карантинний період, а також в умовах жорстких локдаунів через всесвітню пандемію захворюваності на COVID-19.

Протягом вказаного періоду не припинялося виробництво широкого спектра бібліотечних науково-інтелектуальних продуктів, зокрема випусків «Події. Персона: регіональний зріз», «Суспільно-політичні події у відображенні електронних ЗМІ», «Домінуючі теми суспільно-політичного характеру у відображенні електронних ЗМІ», «Україна: події, факти, коментарі. Інформаційно-аналітичний журнал», «Адаптація переселенців в Україні», «Проблеми інформатизації», «Інформаційні технології в державному управлінні: ініціативи Президента України», «Стратегія сталого розвитку України-2030», «Україна у відгуках зарубіжної преси», «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес», «Україна у фокусі іноземних ЗМІ». Більшість інформаційно-аналітичних продуктів представлено на вебсайті ЦДСК НБУВ, ряд бюлетенів виготовляються й розсилаються в рамках реалізації вибіркового поширення інформації та диференційованого обслуговування користувачів.

У процесі здійснення аналітичними структурами НБУВ дистанційного обслуговування відбувається розсилання інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ, НЮБ і ФПУ на е-адреси центральних органів державної влади, відомств, громадських організацій, зокрема ВР України, КМ України, Академії СБУ, РНБО, КСУ, Президії НАНУ, ГЦУС Держприкордонслужби, УСПП, УБА, Донецького інституту інформації, посольств України в Польщі, Грузії та ін.

Також здійснюється розсилання в регіони на е-адреси вебпредставництв органів місцевої державної влади й місцевого самоврядування (ОДА, РДА, облради та райради, ОТГ).

У рамках реалізації завдань диференційованого обслуговування користувачів у всі області України розсилаються такі інформаційно-аналітичні бюлетені: «Україна: події, факти, коментарі», «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес», «Стратегія сталого розвитку України-2030» на 2 тис. 926 електронних адрес регіональних органів влади та самоврядування:

- ОДА й РДА – 1 тис. 107 е-адрес;
- облради, райради, міськради – 707 е-адрес;
- ОТГ – 1 тис. 112 е-адрес.

На динаміку зростання кількості вебсайтів та електронних адрес владних і самоврядних інституцій впливають процеси інформатизації, одним із завдань якої є технічне оснащення, забезпечення сучасними засобами зв'язку та телекомунікації всіх структурних підрозділів державних органів влади й самоврядних органів.

Розвиток засобів поширення Інтернету, зростання його швидкості та зниження вартості передавання одиниці інформації, рівень комп'ютеризації впливали й змінювали систему електронної телекомунікації державних установ, збільшували кількість вебсайтів та електронних адрес владних структур й органів самоврядування.

З метою поліпшення системи дистанційного обслуговування користувачів електронними каналами зв'язку, зокрема оперативного забезпечення в регіонах державних владних і самоврядних органів, проводиться систематична робота з оновлення бази електронних адрес управлінських структур [2]. Результати цього напряму роботи показують зростання кількості електронних адрес місцевих органів державної влади та органів самоврядування (див. таблицю).

Таблиця

Показники кількості електронних адрес регіональних органів державної влади й місцевого самоврядування, які отримують інформаційно-аналітичні продукти СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ

рік	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
кількість е-адрес	981	1383	1443	1443	1496	1925	1967	1444	1551	2926

Представники регіональних органів державної влади й місцевого самоврядування регулярно отримують аналітичні матеріали СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ для використання у своїй роботі, а також оприлюднюють випуски бюлетенів на своїх сайтах для забезпечення суспільно важливою оперативною інформацією місцевої громаду.

В Україні в рамках реформи місцевого самоврядування завершено формування нового територіального устрою України і створення нових територіальних громад. Наразі реалізується не менш важливий етап адміністративної реформи – чітке розмежування повноважень між рівнями місцевого самоврядування й органами державної влади. Керівникам і депутатам новостворених районів та громад треба приймати багато важливих рішень, пов'язаних з функціонуванням ОТГ, роботою реорганізованих РДА, повноваженнями, бюджетами, комунальним майном, кадровим забезпеченням тощо. Це не прості питання. Тому надзвичайно важливим є діалог й узгодження подальших кроків реформи

та правил взаємодії місцевого самоврядування й органів державної влади, а також якісне експертне інформаційно-аналітичне забезпечення державних владних і самоврядних органів, у тому числі зі сторони бібліотечних установ.

Випуски СІАЗ, НЮБ і ФПУ НБУВ, що надходять в усі регіональні представництва місцевих владних та самоврядних структур, регулярно й оперативно висвітлюють урядові заходи та рішення, ефективність впроваджуваних змін і реформ, суспільно значущі події в країні та закордоном, результати громадських обговорень, вітчизняний і зарубіжний досвід вирішення певних питань державного керування, самоврядування тощо. Розміщені у випусках аналітичні статті наукових співробітників НБУВ містять широкий спектр оцінок фахівців й експертні висновки стосовно ситуації в країні та перспектив розвитку.

Використання інтернет-простору сприяє більш активному поширенню наукової та іншої інформації, необхідної для підвищення ефективності діяльності органів державної влади. Використання новітніх інформаційних технологій забезпечує оперативне доставляння замовникам інформаційно-аналітичної продукції, зміцнює зворотний зв'язок, а також сприяє збільшенню кількості користувачів цієї продукції.

Активна участь у соціокомунікативних процесах – важлива складова діяльності бібліотек, показник їхньої затребуваності в суспільстві. Соціальне призначення бібліотек розглядається в сучасному бібліотекознавстві як одна із сутнісних функцій, завданням якої є надання якомога ширшого доступу до соціально значущих документів, забезпечення всіх спільнот і громад необхідною інформацією щодо важливих рішень владної вертикалі, стратегічних наративів щодо реформ та розвитку країни.

Суворі реалії останніх років поставили нові завдання перед бібліотеками в задоволенні соціальних потреб суспільства, актуалізували функції щодо формування інформаційних ресурсів і надання до них доступу всім користувачів, серед яких наразі з'явилася нова категорія людей – внутрішньо переміщені особи (ВПО), які були вимушені залишити свої домівки через війну на Сході України.

Керівництвом країни, державними установами, міжнародними та громадськими організаціями, волонтерами ведеться цілеспрямована робота для розв'язання широкого кола проблем ВПО. З 2014 р. для допомоги вимушеним переселенцям у бібліотечній вітчизняній мережі діє комплексна програма інформаційно-комунікаційного забезпечення нової цільової категорії бібліотечних користувачів, запроваджено ряд нових напрямів бібліотечної роботи, проводяться дослідження їх ефективності.

Наразі бібліотеки – універсальні інформаційні центри – тісно вбудовані в загальнодержавний процес допомоги внутрішнім переселенцям. За ініціативи Міністерства культури України з метою забезпечення й надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг ВПО, налагодження ефективних механізмів комунікації громадян з місцевими органами влади, сприяння соціальній адаптації переселенців на базі бібліотек створено центри підтримки внутрішньо переміщених осіб, затверджено план організації та впровадження цієї ініціативи в життя (Наказ Міністерства культури України від 18.09.2014 р. № 773 «Про реалізацію проекту “Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами”») [6].

Фахівці НБУВ аналізують соціокультурні, інформаційні, експертно-консультативні аспекти діяльності бібліотек у кризових умовах; науковці аналітичних підрозділів НБУВ зосереджують свої дослідження на проблемах біженців, ВПО та інших вразливих категоріях населення. Результати моніторингів, аналітичні напрацювання й дослідження відображаються в збірнику наукових праць НБУВ «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», фаховому журналі НБУВ «Бібліотечний вісник», інформаційно-аналітичному журналі «Україна: події, факти, коментарі», в інформаційних бюлетенях «Проблеми переселенців», «Адаптація переселенців». Видання поповнюють електронні ресурси вебсайту ЦДСК НБУВ, а також оперативно надсилаються в центральні та регіональні владні структури, органи самоврядування в усіх регіонах країни. Дистанційні користувачі систематично отримують аналітичні випуски тематично структурованої інформації, де максимально сконцентровано різні точки зору, вміщено обґрунтування і висновки експертів з нагальних соціально-політичних та економічних питань, досвід і приклади розв'язання певних проблем.

Бібліотеки Житомирщини тісно співпрацюють з переселенцями, пропонують їм свої послуги з надання інформації гарячих урядових ліній з питань працевлаштування, житла, правового захисту, медичних послуг і безкоштовного доступу до Інтернету. У Житомирі міська бібліотека та її філії забезпечують безкоштовну інформаційну підтримку ВПО: переселенці можуть використовувати ресурси Інтернету для пошуків інформації з працевлаштування, пересилки документів, замовлення електронних квітків.

У Мелітопольській ЦМБ ім. М. Лермонтова діє Мелітопольський контактний центр для тимчасових переселенців, де можна користуватися Інтернетом на безоплатній основі; отримати інформаційно-консульта-

ційну допомогу щодо соціального-правового забезпечення ВПО; пройти тренінги з комп'ютерної грамотності; отримати допомогу з оформлення онлайн-заяв через сайт Служби безпеки України для переміщення через блок-пости.

Як засвідчив моніторинг, бібліотеки в усіх регіонах країни активно співпрацюють із владою, волонтерськими рухами, громадськими організаціями для проведення заходів з підтримки учасників бойових дій на Сході України і їхніх сімей; сприяють налагодженню ефективних механізмів комунікації вимушених переселенців з місцевими органами влади для ефективної соціальної адаптації ВПО.

У контексті вищенаведеного варто зазначити, що питання інформатизації суспільного розвитку – це ключовий компонент ефективного функціонування системи стратегічних комунікацій держави, важливий чинник успішної діяльності бібліотек у напрямі реалізації державної політики, участі бібліотек у розвитку соціокультурної сфери й національного інфотворення, затвердженні найкращих національних традицій.

Матеріально-технічна база виконавчої влади, органів місцевого самоврядування й бібліотечних установ у багатьох областях України характеризується наявністю великої кількості морально застарілої комп'ютерної техніки. Існують також проблеми організації широкосмугового доступу для користувачів і низькі показники якості доступу до мережі Інтернет, а також низький рівень та готовність державних службовців і працівників органів місцевого самоврядування до використання ІКТ.

Тож актуальним на часі є активне впровадження завдань Національної програми інформатизації, що об'єднує комплекс взаємопов'язаних організаційних, правових, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, спрямованих на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на засадах створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій з метою забезпечення регіонів необхідною й достатньою інформацією з усіх напрямів життєдіяльності, надання адміністративних послуг і виконання інших державних функцій в електронній формі.

Важливе значення мають комплексні дії регіональних владних структур із впровадження завдань інформатизації в життя області; співпраця управлінських структур і бібліотечних установ у забезпеченні сталого розвитку громад в інформаційній, науковій, освітній, соціокультурній сферах; затвердження бібліотеки як сучасного інформаційного мультиресурсного багатофункціонального центру для громадян і спільнот.

Результати таких напрацювань варто відзначити. Так, для реалізації основних засад регіональної політики у сфері інформатизації на Львівщині протягом 2018–2020 рр. втілювалася в життя розроблена обласною радою програма «Електронна Львівщина» (<https://westnews.info/news/programma-elektronna-lvivsh-ina-viyavilas-provalnoyu.html>) із впровадження технологій е-урядування та е-демократії в місцевих органах виконавчої влади й місцевого самоврядування, розвитку телекомунікаційного середовища регіону та формування системи регіональних електронних інформаційних ресурсів; у Львові діє Стратегія розвитку культури-2025, у рамках якої модернізують міські бібліотеки; відповідно до прийнятої Львівською міською радою програми «Електронна бібліотека» (<https://city-adm.lviv.ua/news/culture/251091-u-lvovi-zatverdyly-prohramu-realizatsii-proektu-elektronna-biblioteka-na-2018-2020-roky>) втілюється пілотний проєкт із введення єдиного читачького й електронних систем документообігу в кількох дитячих бібліотеках.

На початку 2021 р. облрадою затверджено Регіональну програму сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства у Львівській області на 2021–2025 роки (<https://lvivblrada.gov.ua/plenary-sessions/rezultati-golosuvannya-1>); міською радою Львова затверджено Програму цифрового перетворення Львівської міської територіальної громади на 2021–2025 роки ([https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/681B316687D1AE80C225868B003604D3?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/681B316687D1AE80C225868B003604D3?OpenDocument)) з метою розвитку інструментів електронного урядування, електронної демократії та модернізації всіх сфер діяльності міста; на початку 2021 р. міськрадою Львова затверджено Програму висвітлення діяльності міської ради, її виконавчих органів, посадових осіб та депутатів у засобах масової інформації ([https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/8BC89BF9B4878CF1C22586A8004B438?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/8BC89BF9B4878CF1C22586A8004B438?OpenDocument)); протягом 2020 р. у рамках реалізації проєкту ОДА з цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта» (<https://loda.gov.ua/news?id=57003>) бібліотеки Львова й області отримали 300 комплектів нової комп'ютерної техніки, в установах обласного підпорядкування завершено оцифрування каталогів загальної бази книг автоматизованою системою Koha.

Осучаснені та модернізовані бібліотеки стають науково-культурними центрами об'єднання місцевих громад. Справжніми бібліотечними візитівками стали для Львова Перша львівська медіатека, URBAN бібліотека, Wiki-бібліотека, Smart-бібліотека, які, серед іншого, успішно виконують і роль громадських інформаційно-комунікативних центрів для зустрічей. Як наголошують у пресслужбі Львівської міської ради, бібліо-

теки – не книгозбірні, а місця для думання, обміну досвідом і генерування цікавих ідей. Саме таку філософію роботи міських бібліотек прописано в програмі «Львів-2020». У рамках цієї програми є чітке завдання, щоб бібліотеки міста здійснили трансформацію в медіатеки.

У Львові наприкінці 2020 р. відкрилася «Сенсоотека» – проєкт ревіталізації бібліотечного простору. Оновлена «Сенсоотека» стала кращою бібліотекою 2020 р. в Україні в номінації «Середні бібліотеки» від Української бібліотечної асоціації. Це перший в Україні проєкт, який орієнтовано на людей з інвалідністю і їхню інтеграцію в суспільство шляхом проведення спеціальних спільних заходів, відповідного облаштування, маркування простору й технічного забезпечення. Концепція «Сенсоотеки» має на меті забезпечити людей з інвалідністю доступним простором задля їхнього навчання, відпочинку й налагодження соціальних взаємовідносин через культурні практики [5].

Першу міську IT-бібліотеку Львова оснащено сучасною комп'ютерною технікою, інтерактивними дошками та технікою для зчитування QR-кодів. Тут часто організують тематичні зустрічі з IT-фахівцями та менторами, проводять курси комп'ютерної грамотності для людей похилого віку, а на книжкових полицях багато літератури, що стосується інформаційних технологій.

Відкрита у 2018 р. Smart-бібліотека нині дуже популярне місце, її простір облаштований за всіма сучасними вимогами функціональності – є зони для читання, ігор, відпочинку. «Це місце зустрічі, де можна прийти почитати книжку, попрацювати на комп'ютері, провести конференцію, організувати майстер-класи», – поінформував міський голова Львова А. Садовий. За його словами, на медіатеку з міського бюджету було виділено 7,7 млн грн [3].

На сучасний інформаційний культурний центр перетворилася Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича. Крім друкованого книжкового фонду та електронних видань, тут читачам пропонують виставки, комп'ютерні курси, тренінги, майстер-класи, збільшуючи таким чином кількість відвідувачів.

У вітчизняних бібліотеках активно розвиваються послуги з користування електронними рідерами (у тому числі за допомогою гаджетів iPad та Kindle). Наразі в Миколаївській ОУНБ ім. О. Гмирьова забезпечено безкоштовний доступ користувачів до мережі Інтернет, завдяки технології Wi-Fi можна використовувати в роботі ноутбуки, нетбуки, планшетні комп'ютери Apple iPad та електронні рідери Amazon Kindle, мобільні телефони. У Тернопільській ОУНБ у центрі «Вікно в Америку»

пропонуються електронні читанки Kindle та планшети iPad з різноманітним англomовним контентом (белетристика, література про США, навчальні й довідкові видання). Водночас користувачі можуть ознайомитися із завантаженими книжками, отримати консультацію фахівця з роботи з електронними пристроями.

Бібліотечні фахівці зазначають, що застосування е-читанок у бібліотеці дає потрійний ефект: комфортне читання електронних текстів, прослуховування аудіоматеріалів і перегляд відео, що, у свою чергу, дає змогу значно покращити комплекс послуг сучасної бібліотеки шляхом надання читачам сучасних електронних інформаційних послуг у більш комфортних умовах.

Очевидно, що бібліотекам для надання користувачам якісних послуг необхідно мати сучасну матеріально-технічну базу і якісний телекомунікаційний зв'язок, а бібліотечним фахівцям потрібно володіти навичками комп'ютерної грамотності та вмінням застосовувати в роботі новітні ІКТ, орієнтуватися в суспільно-інформаційній проблематиці, адже цифровізація – одна з ознак сучасного світу, у якому щоденне життя неможливе без інформаційних технологій.

У 2021 р. Міністерство цифрової трансформації України (<https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/14/669985>) планує підключити до широкопasmового Інтернету понад 6 тис. шкіл, медзакладів і бібліотек у майже 3 тис. сіл. Наразі в Україні близько 15,5 тис. сіл, де неможливо підключитися до швидкісного фіксованого Інтернету. Там проживає близько 3,5 млн українців.

Як зазначає Всеукраїнська громадська організація «Українська бібліотечна асоціація» (далі – ВГО УБА): «Сьогодні ІТ застосовуються в кожному з напрямів роботи бібліотеки: і для організації бібліотечних процесів, і для надання послуг, і для налагодження ефективної комунікації з користувачами. Особливої актуальності це набуває в умовах пандемії».

На жаль, констатуємо факт, що з комп'ютеризацією та інтернетизацією бібліотек в Україні великі проблеми. У впровадженні інформаційних систем ми відстаємо від зарубіжних бібліотек на 20 років. Більшість українських бібліотек або не автоматизували свої процеси, або використовують застарілі версії бібліотечних систем російського виробництва, або працюють з українськими розробками програмного забезпечення, які не підтримують сучасних міжнародних стандартів».

ВГО УБА закликала органи центральної влади зробити все необхідне для технічного забезпечення всіх бібліотек, адже «сучасні бібліотеки є потужним інструментом у забезпеченні кожному можливості навча-

тися упродовж життя, у розвитку людського капіталу та інтелектуального суспільства».

ВГО УБА також закликала органи місцевого самоврядування взяти до уваги, що сучасні бібліотеки є потужним інструментом для розвитку спроможної громади, тому треба зробити все можливе, щоб бібліотеки в кожній громаді були сучасними, мали достатньо комп'ютерної техніки, доступ до швидкісного Інтернету, відповідні інформаційні системи, кваліфікованих фахівців та надавали користувачам якісні послуги [1].

Водночас між Українською бібліотечною асоціацією налагоджено співпрацю з Міністерством цифрової трансформації у межах проекту «Дія. Цифрова освіта», а близько 2 тис. бібліотек утворили партнерську мережу хабів цифрової освіти.

Очевидно, що в подальшому в Україні для успішної розбудови інформаційного суспільства потрібно набагато активніше застосовувати і використовувати бібліотечний потенціал з виробництва актуальних інформаційних продуктів та послуг, забезпечення науковими суспільно-значимими документно-знанневими ресурсами всіх членів суспільства, якісного наповнення внутрішньосуспільних інформаційних обмінів.

Список бібліографічних посилань

1. Впровадження та застосування інформаційних систем у бібліотеках: Заява ВГО Українська бібліотечна асоціація. *Укр. бібл. асоц.* 2021. 2.01. URL: <https://ula.org.ua/news/4728-zaiava-vho-ukrainska-bibliotchna-asotsiatsiia-vprovadzheniya-ta-zastosuvannya-informatsiynykh-system-u-bibliotekakh>.

2. Желай О., Соболева І. Бібліотечний інформаційно-аналітичний супровід регіональних владних інституцій як важлива складова розвитку стратегічних комунікацій: досвід СІАЗ і НЮБ НБУВ. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* 2019. Вип. 53. С. 107–118. <https://doi.org/10.15407/np.53.107>.

3. Костенко К. Нові знайомства, ігри та сміх: Як у Львові змінюються колишні бібліотеки. *Львів. Держ. офіц. вебсайт.* 2020. 10.04. URL: <https://lviv.depo.ua/ukr/lviv/novi-znayomstva-igri-ta-smikh-yak-u-lvovi-zminyuyutsya-kolishni-biblioteki-202009041206035>.

4. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : монографія / О. С. Онищенко,

В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 296 с.

5. Прес-служба ЛМР. 2020 рік у Львові: що вдалося змінити. *Львівська міська рада : офіц. вебсайт*. 2020. 31.12. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/government/283454-2020-rik-u-lvovi-shcho-vdalos-zminyty>.

6. Про реалізацію проекту «Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота з внутрішньо переміщеними особами» : Наказ № 773 від 18.09.2014 р. *М-во культури України : офіц. вебсайт*. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/371947.jsessionid=097CC2DAD6057A590CA9FDA351777D58.app1.

References

1. Vprovadzhennia ta zastosuvannia informatsiinykh system u bibliotekakh: Zaiava VHO Ukrainska bibliotchna asotsiatsiia [Implementation and application of information systems in libraries: Statement of the Ukrainian Library Association]. *Ukrainska bibliotchna asotsiatsiia – Ukrainian Library Association*. Retrieved from <https://ula.org.ua/news/4728-zaiava-vho-ukrainska-bibliotchna-asotsiatsiia-vprovadzhennya-ta-zastosuvannya-informatsiinykh-system-u-bibliotekakh> [in Ukrainian].

2. Zhelai, O., Sobolieva, I. (2019). Bibliotchnyi informatsiino-analitychnyi suprovid rehionalnykh vladnykh instytutsii yak vazhlyva skladova rozvytku stratehichnykh komunikatsii: dosvid SIAZ i NluB NBUV [Library information and analytical support for regional power institutions as an important component of strategic communications development: the experience of SIAS and NUB NBU]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 107–118. <https://doi.org/10.15407/np.53.107> [in Ukrainian].

3. Kostenko, K. (2020). Novi znaiomstva, ihry ta smikh: Yak u Lvovi zminiuiutsia kolyshni biblioteky [New acquaintances, games and laughter: How former libraries are changing in Lviv]. *Lviv.depo – Lviv.D Depot*. Retrieved from <https://lviv.depo.ua/ukr/lviv/novi-znayomstva-igri-ta-smikh-yak-u-lvovi-zminyuyutsya-kolishni-biblioteki-202009041206035> [in Ukrainian].

4. Onyshchenko, O., Horovyi, V., Popyk, I. (2014). Natsionalni informat-siini resursy yak intehratyvnyi chynnyk vitchyznianoho sotsiokulturnoho seredovyscha [National information resources as an integrative factor of the domestic socio-cultural environment]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Pres-sluzhba LMR. 2020 rik u Lvovi: shcho vdalosia zminyty. [LMR press service. 2020 in Lviv: what has changed]. *Lvivska miska rada – Lviv City*

Council. Retrieved from <https://city-adm.lviv.ua/news/government/283454-2020-rik-u-lvovi-shcho-vdalos-zminyty> [in Ukrainian].

6. Nakaz No. 773 vid 18.09.2014 r. «Pro realizatsiiu proektu «Biblioteky yak tsentry pidtrymky hromady v umovakh voiennoi zahrozy: robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy»» [Order No. 773 of September 18, 2014 «On the implementation of the project «Libraries as community support centers in the face of amilitary threat: work with internally displaced persons»»]. *Ministerstvo Kultury Ukrainy: ofitsiyni vebsait – Ministry of Culture of Ukraine: official website* Retrieved from http://mincult.kmu.gov.ua/mincult_old/uk/publish/article/371947;jsessionid=097CC2DAD6057A590CA9FDA351777D58.app1 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.04.2021.

Oxana Zhelai,

PhD (Social Communications), Senior Research,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: ksenia0101@ukr.ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>

Library as an Effective Subject of the System of Modern Intra-Social Information Exchanges: Political, Socio-Communicative Aspects

The article analyzes library place and role in the development of social and strategic communications of civil society. The peculiarities of the process of informatization of social development in Ukraine, the level of modernization processes in the Ukrainian library sphere and in state structures regarding library activities on information and analytical support of government agencies and local governments, are studied. Emphasis is placed on the achievements of library analytical departments which provide information and analytical support to the target categories of users and a wide range of consumers of library services. The professional and creative work of specialists of analytical structures of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine is covered, in particular in the application of professional analytics technologies and web tools, which ultimately provided library activities in remote mode under restrictions caused by the global pandemic of COVID-19. The evolution of the information function of libraries, activation of socio-cultural, scientific-educational and management-creative directions of library activity, functioning of library establishments as information-communication centers, which fill intra-social information exchanges with qualitative scientific socially useful information and all social structures of society, are highlighted.

Examples of successful transformations of libraries into modern information and communication centers that can provide the community with a wide range of scientific,

socio-cultural and other services, serve as a platform for business meetings, round tables, community meetings to address various issues. With proper material and technical support of library institutions and high professionalism of librarians, the level of quality of information support of a wide range of users increases, it means that more users may have an access to scientific knowledge resources on a convenient material medium, in the most suitable for them place and time; to organize meetings and consultations with certain specialists or government officials within the walls of a modern modern library, and the library is capable of being an intellectual information integrated center.

Keywords: libraries, information-analytical support, remote service, intra-public information exchanges, informatization, target users.

<https://doi.org/10.15407/np.61.226>

УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.173]:070(477):070.328–022.218

Ольга Вакульчук,

кандидат історичних наук, завідувачка відділу пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: o-vakulchuk @ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ БАГАТОТИРАЖНОЇ ПРЕСИ ЯК СКЛАДОВОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ УКРАЇНИ

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) послідовно здійснює програму розкриття і пропаганди своїх газетних фондів шляхом видання друкованих каталогів і бібліографічних покажчиків, електронних баз даних, забезпечення доступу до цих бібліотечно-інформаційних ресурсів усіх категорій користувачів. У 2019 р. в рамках наукової теми «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та інших видів бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики» у відділі пресознавства НБУВ розпочато комплексне дослідження багатотиражної преси України, спрямоване на вивчення і розкриття джерелознавчого, інформаційного потенціалу цього виду газетної періодики шляхом наукового опрацювання масиву газет та впровадження результатів досліджень через систему науково-довідкових видань, електронних інформаційних ресурсів і наукових праць.

Ключові слова: багатотиражні газети, бібліотечний фонд, електронні ресурси, каталог, бібліографічний покажчик, НБУВ.

Мета роботи – розкрити потенціал багатотиражних газет як комплексного історичного джерела, об'єкта пресознавчих і бібліографічних досліджень; довести, що масив цих видань з огляду на їхній джерелознавчий потенціал потребує подальшого дослідження, опрацювання, оцифрування, забезпечення гідних умов зберігання. Такий підхід відповідає напряму діяльності НБУВ, яка розглядає стратегію свого розвитку в річці гармонізації традиційних і електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Багатотиражна преса – специфічний вид періодичних видань, що виникли і розвивалися як складова загальної системи радянської періодики;

© О. Вакульчук, 2021

час існування багатотиражних газет припадає на радянський період історії України. Окремих досліджень багатотиражної преси мало, вона вивчалася у контексті партійно-радянської преси. Серед таких праць: «Многотиражная печать в системе советской прессы (к истории возникновения, развития и функционирования)» («Багатотиражний друк у системі радянської преси (до історії виникнення, розвитку і функціонування)») Г. Вичуб [1]; «Многотиражка как исторический источник (по материалам газеты «За передовую технику»)» («Багатотиражка як історичне джерело (за матеріалами газети «За передову техніку»)») І. Воробйової та В. Самошенка [2]; «Газета трудового коллектива как исторический источник (на материалах газеты «Кировец»)» («Газета трудового колективу як історичне джерело (на матеріалах газети «Кіровоць»)») В. Петрова [3]; «Многотиражная печать как источник по изучению процесса формирования “нового человека” в советской промышленности первых пятилеток» («Багатотиражна преса як джерело з вивчення процесу формування «нової людини» в радянській промисловості перших п'ятирічок») Н. Солощенко [4].

Виклад основного матеріалу. Інформатизація сучасного суспільства на порядок денний поставила питання про формування електронних інформаційних ресурсів бібліотек, передусім наукових, які мають створити умови для повного доступу до джерел інформації, що зберігається в бібліотеках. Ці завдання прописані в законах України, зокрема, у Законі України «Про інформацію» [5], Законі України «Про науково-технічну інформацію», якими регламентується використання науково-технічної інформації та функціонування Національного інформаційного фонду України, до складу якого входять інформаційні ресурси наукових та науково-технічних бібліотек [6]. В Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України» [7] зазначається, що бібліотеки мають вжити заходів щодо створення національної системи електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу.

Процес інтеграції бібліотечних ресурсів ставить перед фахівцями низку питань, пов'язаних із комплектуванням бібліотек друкованими і електронними ресурсами, оперативною обробкою і збереженням електронної інформації, забезпеченням вільного доступу користувачів до цієї інформації тощо.

Завданням бібліотек на осяжне майбутнє є створення електронних аналогів інформації на паперових носіях, зокрема й газет, для введення їх до інформаційного обігу. Мета і кінцевий результат створення інтегрованого ресурсу – забезпечення і спрощення доступу до докумен-

тальних джерел усім категоріям користувачів у рамках реалізації однієї з основних функцій бібліотеки – інформаційної.

Упродовж століть бібліотечний фонд, зокрема й газетний, акумулював у собі власне сам фонд і довідково-пошуковий апарат, що розкриває його зміст і складається з системи друкованих і електронних ресурсів: каталогів, покажчиків, картотек, електронного каталогу, баз даних, котрі є важливою джерельною базою сучасних досліджень, меморіальним фондом історичного минулого держави. Бібліотечно-бібліографічне опрацювання газетних видань завжди проводилося в оперативному режимі, їх швидко включали в бібліотечні каталоги і сьогодні це – один із пріоритетних напрямів створення електронних ресурсів. Однак багатотиражна преса рідко була в пріоритеті наукового опрацювання, оскільки вважалася в радянській історичній науці пресою якщо не другорядного значення, то такою, що значно поступається «великій» пресі у питаннях реалізації завдань, які ставила перед пресою держава.

Розвиток інформатизації сьогодні набув глобального значення. У всьому світі газети є одним з найбільш затребуваних та актуальних об'єктів для створення електронних науково-довідкових та цифрових ресурсів з можливостями розширеного пошуку, реалізацією оптичного розпізнавання символів для автоматичного перетворення зображень газет у цифровий формат. Усі провідні бібліотеки світу вже створили та активно поповнюють свої газетні електронні колекції [8]. Так, прикладом можуть слугувати цифрові ресурси бібліотеки Конгресу США: National Digital Newspaper Program (NDNP) (Національна програма цифрових газет), що забезпечує розширений доступ до газет США, виданих між 1826 і 1922 роками, а кількість оцифрованих сторінок становить майже 9,5 млн (насправді у ресурсі є газети починаючи із XVII ст.). Газети упорядковані за роками, штатами, місцями видання, назвами, темами. Є можливість проводити пошук за ключовими словами та переглядати повний бібліографічний опис газети (альтернативні назви, перейменування, роки виходу тощо), а також отримати цифрову копію, здійснювати пошук за змістом газети. Цей ресурс створено як результат партнерства Національного гуманітарного фонду США (NEH) та Бібліотеки Конгресу (LC) [9].

Такий цифровий ресурс створюється і в загальноєвропейській електронній цифровій бібліотеці EUROPEANA, а також в усіх провідних національних та університетських бібліотеках світу. Загальносвітовою тенденцією нині є рух у напрямі створення цифрових баз даних газетної періодики, зокрема колекцій, які збираються бібліотеками на базі

розширеної інформації і включають у систему опису зміст випусків газет та можуть забезпечувати повнотекстовим пошуком. Це дає змогу максимально використовувати газету як джерело, здійснюючи пошук за предметними рубриками, авторами та іншими показниками, інформувати користувачів про повноту комплектів газетного видання, історичні зміни назви газети та всі наявні варіанти представлення (втілення) газетних матеріалів: паперовий, мікрофіші, цифрові копії тощо. Це значно розширює можливості дослідження газет науковцями різних галузей науки, культурними діячами.

З метою подальшої інтеграції колекцій цифрових газет до міжнародних бібліотечних проєктів під час складання бібліографічного опису газет потрібно дотримуватися загальноприйнятих стандартів та рекомендацій. Однак така інтеграція потребує значних матеріальних затрат, часових та людських ресурсів, яких вітчизняні бібліотеки поки що у своєму розпорядженні не мають. А проте НБУВ упродовж кількох років створює електронний ресурс (електронний каталог, цифровий ресурс) газетного фонду. Роботу з оцифрування фонду в НБУВ розпочато 2010 р. і вже сформовано електронні колекції документів різного профілю, у тому числі й газет, що, крім вирішення проблеми збереження документів, розширило можливості у сфері обслуговування користувачів. На сьогодні фахівцями відділу пресознавства НБУВ здійснено наукове обґрунтування критеріїв відбору видань для оцифрування, основними з яких є: час виходу газети, цінність інформації (з точки зору історії та культури), інтенсивність запитів читачів, фізичний стан оригіналів. Відділом інформаційно-комунікаційних технологій у співпраці з відділом пресознавства та відділом формування і використання газетних фондів створюється електронна колекція ретроспективних газет України, що є складовою «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини». Вже виготовлено цифрові копії 28 газет, які доступні для перегляду онлайн у мережі Інтернет [10]. Серед них «Бюллетень газеты “Большевик”»: издание Славянского отделения УКРОСТА» («Бюлетень газети “Більшовик”»: видання Слов’янського відділення УКРОСТА») (Слов’янськ, 1920), «Кустар спілки» (Харків, 1925), Фотогазета «Кочегарка: бесплатное приложение к газете “Кочегарка”» («Кочегарка: безкоштовний додаток до газети “Кочегарка”») (Артемівськ, 1929), котрі є різновидами багатотиражних газет.

У контексті формування електронних інформаційних ресурсів преси у відділі пресознавства НБУВ протягом 2016–2018 рр. тривала науково-дослідна і науково-практична робота в рамках теми «Створення

науково-інформаційних ресурсів на фонди газетної періодики XIX–XXI сторіччя: електронний каталог газет України з фондів НБУВ, друковані ретроспективні бібліографічні покажчики газет України з фондів НБУВ». У результаті проведеного дослідження створено електронний каталог газет України 1816–2016 рр., що охоплює різноманітний репертуар вітчизняної газетної періодики (у тому числі й багатотиражні газети) за 200 років і є вагомим внеском у справу створення бібліографічного реєстру вітчизняних періодичних видань. Проведено значну роботу для включення газетних ресурсів в інтегрований ресурс фондів НБУВ: організовано формування ретроспективних каталогів та каталогізацію нових надходжень газет на єдиній платформі з іншими каталогами НБУВ [11, с. 265].

Нині в бібліотеках зберігається значний масив багатотиражних газет, який потребує подальшого дослідження, опрацювання, оцифрування, забезпечення гідних умов зберігання. Фахівці відділу пресознавства НБУВ долучилися до цієї справи, включивши багатотиражні газети до планової наукової теми «Історичні і бібліографічні дослідження газетної періодики України: атрибуція, історія, контент» (тема розрахована на 2019–2021 рр., науковий керівник – доктор історичних наук Г. Ковальчук). У рамках виконання теми формується база даних «Багатотиражні газети України 1917–2016 рр. у фондах НБУВ».

Створенню метаданих електронних науково-інформаційних ресурсів газетної періодики передують комплексне дослідження газетних видань, яке передбачає з позицій сучасного розвитку науково-інформаційної діяльності бібліотек проведення поглибленого аналізу та уточнення інформації про походження газет, залучення атрибутивних методик, урахування вимог створення інтегрованого електронного інформаційного ресурсу. Внесенню записів до електронних БД завжди передують робота з атрибуції та перевірки кожного номера газети (як правило, це до одного мільйона номерів і більше для кожного покажчика), встановлення місця видання, змін у підзаголовкових даних, розшифрування псевдонімів і криптонімів редакторів, видавців, членів редакційних колегій, авторів публікацій, підготовки зведених бібліографічних описів усіх типів газет.

У той самий час підготовка серії каталогів і бібліографічних покажчиків газетної періодики відбувається за допомогою електронних технологій: всі друковані видання готуються на основі спеціалізованої бібліографічної бази даних «Газети України», створеної спільно з Інститутом інформаційних технологій НБУВ під керівництвом доктора наук із соціальних комунікацій К. Лобузної для ведення каталогу газет.

У процесі створення БД здійснено кропітку роботу з адаптації стандартних бібліографічних описів з урахуванням вимог міжнародних стандартів метаданих для можливості описування різних видів документів, зокрема і газет. Для професійних бібліографів організовано засоби автоматичного введення даних та пошукові словники, що значно спростили процес введення та редагування інформації. Розроблено спеціальні прийоми сортування каталожних записів, уніфікований формат представлення бібліографічної інформації, засоби автоматичного формування покажчиків до каталогів (іменних, географічних, хронологічних, мов видання). Опис газет у БД здійснюється мовою оригіналу, його елементи розміщуються у такому порядку: назва (заголовок), підзаголовок, періодичність, місце видання, мова видання, роки видання, перелік наявних номерів. Якщо газета змінювала назву (іноді більше десяти разів), зберігаючи при цьому наступність нумерації, вона розглядається як одне видання.

На перших порах бази даних газет України формувалися за принципом поділу на певні періоди починаючи з 1816 р. – по п'ять-шість років, для можливості осягнення обсягів роботи та зручності підготовки друкованих каталогів з великою кількістю позицій. Після передавання каталогів до друку, проводилася робота з об'єднання БД. На сьогодні, як вже зазначалося, БД газет України охоплює період у понад 200 років і включає губернські, повітові, центральні, обласні, районні, міські, багатотиражні газети, різноманітні додатки до них. Триває вивчення і опрацювання багатотиражних газет в аспекті комплексних історичних, бібліографічних та джерелознавчих досліджень газетної періодики України, де значне місце приділяється атрибуції газет, історії розвитку преси та контенту газетної періодики. За допомогою джерелознавчих та бібліографознавчих методик проводиться поглиблене дослідження багатотиражних газет, що виходили на території сучасної України, зокрема здійснюється атрибуція, яка встановлює походження, назви, підпорядкування, дати виходу газети, редакції тощо, а також складається зведений бібліографічний опис, готуються до опублікування серії каталогів, які охоплюють усі сегменти такого типу видань.

Зважаючи на джерелознавчий потенціал багатотиражної преси як специфічного виду радянської періодики, де майже стенографічно зафіксовані всі події і заходи, що відбувалися і в країні, і на окремо взятому підприємстві, установі, колгоспі, є потреба бібліографічного опрацювання цих видів видань, у тому числі створення баз даних на основі впровадження новітніх методик обробки матеріалу в автоматизованому режимі, а з огляду на фізичний стан збереження газет, – виготовлення

цифрових копій. Комплекс зазначених заходів забезпечить введення масиву багатотиражних газет до інформаційного обігу.

Висновки. Бібліотечний фонд пройшов довгий шлях розвитку, що відбився у процесах комплектування, організації, розвитку і формування його структури, етапах створення каталогів, бібліографічних покажчиків і баз даних. На сучасному етапі розвиток газетної справи все більше пов'язується з електронними технологіями: в інформаційному просторі збільшується частка електронних газетних видань. Новим явищем, що можна певною мірою зіставити з багатотиражною пресою, але без ідеологічної складової, є створення сайтів установ з можливостями існування не лише у просторі свого підприємства, держави, а й у світовій мережі. Сьогодні відбувається формування «Цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини», яка надаватиме змогу переглядати повні тексти унікальних пам'яток із фондів НБУВ, де представлена й частина унікальних газет, розпочато формування електронної повнотекстової колекції оцифрованих видань з фондів НБУВ. Цим підтверджується відкритість сучасних бібліотек для пошуку нових форм існування, їхня готовність перетворюватися на інформаційні центри.

Список бібліографічних посилань

1. Вычуб Г. Многотиражная печать в системе советской прессы (к истории возникновения, развития и функционирования) : автореф. дис. ... канд. ист. наук. М., 1972. 19 с.
2. Воробьёва И. Я., Самошенко В. Н. Многотиражка как исторический источник (по материалам газеты «За передовую технику». *Советские архивы*. М., 1970. № 6. С. 54–62.
3. Петров В. А. Газета трудового коллектива как исторический источник (на материалах газеты «Кировец»). *Вспомогательные исторические дисциплины*. Т. 21. Ленинград, 1990. С. 66–73.
4. Солощенко Н. В. Многотиражная печать как источник по изучению процесса формирования «нового человека» в советской промышленности первых пятилеток. *Исторический журнал: научные исследования*, 2019. № 3. С. 106–117. <https://doi.org/10.7256/2454-0609.2019.3.29991>.
5. Про інформацію : Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12>.
6. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 р. № 3322-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12>.

7. Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України : Указ Президента України від 22 березня 2000 р. № 490/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490/2000>.

8. Коцюба Є. Ю., Хоменко О. О. Колекції оцифрованих газет: аналіз міжнародного досвіду та особливості організації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/610>.

9. National Digital Newspaper Program. URL: <https://www.loc.gov/ndnp/>.

10. Електронна колекція газет. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21REF=10&S21STN=&C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21All=%3C.%3ETPD=01%3C.%3E&S21FMT=preitem&S21SRW=dz&S21SRD=UP.

11. Горовий В. М., Струнгар В. В., Лобузін К. В. та ін. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) / відп. ред. В. М. Горовий. Київ, 2019. 344 с.

References

1. Vychub, G. (1972). *Mnogotirazhnaia pechat v sisteme sovetskoï pressy (k istorii vozniknoveniia, razvitiia i funktsionirovaniia)* [Large-scale printing in the system of the Soviet press (on the history of origin, development and functioning)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

2. Vorobieva, I. Ya., Samoshenko, V. N. (1970). *Mnogotirazhka kak istochniki (po materialam gazety «Za peredovuiu tekhniku»)* [Mass-circulation newspaper as a historical source (case of the newspaper «For Advanced Equipment»)]. *Sovetskie arkhivy – Soviet Archives*, 6, 54–62. Moscow [in Russian].

3. Petrov, V. A. (1999). *Gazeta trudovogo kollektiva kak istoricheskiï istochnik (na materialakh gazety «Kirovets»)* [The newspaper of work community as a historical source (case of the newspaper «Kirovets»)]. *Vspomogatelnye istoricheskie distsipliny – Auxiliary Historical Discipline*, 21, 66–73. Leningrad [in Russian].

4. Soloschenko, N. V. (2019). *Mnogotirazhnaya pechat kak istochnik po izucheniyu protsessu formirovaniya «novogo cheloveka» v sovetskoï promyshlennosti pervykh pyatiletok* [The mass-circulation press as a source for study of the process of forming a «new man» in the Soviet industry during the first five-year plans]. *Istoricheskiy zhurnal: nauchnyie issledovaniya – History Journal: Research*, 3, 106–117 <https://doi.org/10.7256/2454-0609.2019.3.29991> [in Russian].

5. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02 zhovtnia 1992 r. No. 2657-XII. [On information: Law of Ukraine of October 2, 1992 No. 2658-XII]. (1992). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12> [in Ukrainian].

6. Pro naukovu-tekhnichnu informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 25 chervnia 1993 r. No. 3322-XII [On scientific and technical information: Law of Ukraine of June 25, 1993 No. 3322-XII] (1993). 33 (345). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12> [in Ukrainian].

7. Pro nevidkladni zakhody shchodo rozvytku bibliotek Ukrainy : Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 22 bereznya 2000 r. No. 490/2000 [On urgent measures for the development of libraries of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of March 22, 2000 No. 490/2000]. (2000). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490/2000> [in Ukrainian].

8. Kotsiuba, Ye. O., Khomenko, O. O. (2015). Kolektsii otsyfrovanykh hazet: analiz mizhnarodnoho dosvidu ta osoblyvosti orghanizatsii v Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Collections of digitized newspapers: analysis of international experience and features of organization in Vernadsky National Library of Ukraine]. Retrieved from <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/610> [in Ukrainian].

9. National Digital Newspaper Program. Retrieved from <https://www.loc.gov/ndnp/> [in English].

10. Elektronna kolektsia hazet [Electronic collection of newspapers]. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?S21CNR=20&S21REF=10&S21STN=1&C21COM=S&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21All=%3C.%3ETPD=01%3C.%3E&S21FMT=preitem&S21SRW=dz&S21SRD=UP [in Ukrainian].

11. Horovyi, V. M., Strunhar, V. V., Lobuzina, K. V. et al. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovu-informatsiinomu prostori (2000–2018) [V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the scientific and information space (2000–2018)]. (2019). Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.03.2021.

Olha Vakulchuk,

PhD (History), Head of the Press Studies Department,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: o-vakulchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4171-3886>

Electronic Library and Information Resources of Mass-Circulation Press as a Component of Newspaper Periodicals of Ukraine

The library fund, which is kept by libraries today, has come a long way, which was reflected in the processes of acquisition, organization, development and formation of its structure, compiling of catalogs, bibliographic indexes and databases. Modern libraries are open to new forms of work, including ones on the basis of electronic documents, and are ready to become information centers. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine consistently implements the program of disclosure and promotion of its newspaper collections by creating library and information resources of traditional and electronic type. This work is now concentrated in the Department of Press Studies, established for the purpose of systematic and comprehensive study of periodicals on the basis of developed methodological principles, scientific principles and research methods. Among the priority areas of the department work are: popularization of periodicals bibliography, its presentation as a scientific information product, presentation of the achievements of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in this area on an all-Ukrainian scale.

Within the frameworks of the research project *Attribution and expertise as components of book studies and other types of library collections: basics of theory and practice* (the research is planned for 2019–2021, supervisor – Doctor of History H. Kovalchuk) the department conducts comprehensive study of the mass-circulation press of Ukraine. The Department of Press Studies works on the part of the project *Historical and bibliographic research of newspaper periodicals of Ukraine: attribution, history, content* and focuses on studying and disclosing the source and information potential of newspaper periodicals through scientific analysis of newspapers in accordance with modern requirements and tasks for creating bibliographic repertoire of *Ukrainica* and implementation of research results through a system of scientific reference publications, electronic information resources and scientific papers.

Keywords: mass-circulation newspapers, library fund, electronic resources, catalog, library display, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

Анжеліка Медведєва,

кандидат наук із соціальних комунікацій, молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: mas_1a1a@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5659-7748>

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У праці розглянуто питання удосконалення напрямів використання інформаційних ресурсів бібліотек для підтримки та розвитку інформаційних комунікацій в Україні. Досліджено інформаційно-аналітичні структури наукових бібліотечних установ, що здійснюють аналіз та обробку стратегічної інформації. Аналізується позитивний досвід передових країн світу щодо інтенсивного використання на практиці методів статистичної звітності та експертного оцінювання наукового потенціалу діяльності колективів та інституцій.

Ключові слова: інформаційний простір, бібліотеки, інформаційна безпека України, стратегічні комунікації.

Постановка проблеми. Бібліотечні установи у своїй діяльності завжди спиралися на фонди, що були своєрідним суспільним інформаційним підґрунтям різних систем інформації, зумовлених належним технологічним ступенем розвитку суспільства. З використанням електронної інформації, після зрушення з місця питання комп'ютерного оснащення бібліотечних установ, їхні фонди почали збільшуватися за рахунок власних зібрань на електронних носіях, зручних для теперішніх користувачів, пов'язаних з інформаційними обмінами саме у сфері електронних даних. Безперечно, що до бібліотечних установ, які мають електронні інформаційні ресурси, щодалі частіше звертатимуться різні категорії користувачів як на індивідуальному рівні, так і на державному. Проте зростання масивів інформації потребує збільшення кількості бібліотечних спеціалістів, які могли б оперативного їх обробляти, зокрема і програмістів. Розв'язання цієї проблеми вимагає, насамперед, представлення суспільного призначення бібліотечних закладів у середовищі цифрової науки.

Мета статті – дослідження використання інформаційних ресурсів бібліотечних установ у забезпеченні підтримки та розвитку інформаційних комунікацій.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечній діяльності вивчали Л. Костенко [4], К. Лобузїна [7], В. Копанєва [6] та ін. З огляду на значний досвід використання електронних каталогів у бібліотеках, теоретичне осмислення цієї форми доступу до інформації недостатнє.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «стратегічні комунікації» сформувалося в міжнародних організаціях безпеки, а останнім десятиліттям набуло поширення в офіційних документах Державного департаменту та Департаменту оборони США, у яких трактувалося як «сфокусовані зусилля, спрямовані на розуміння й залучення ключових цільових аудиторій у створення, зміцнення та збереження сприятливих умов для розширення інтересів, політики й завдань через реалізацію координаційних програм, планів, тем, ключових повідомлень і синхронізованих продуктів з використанням усіх інструментів державної влади». Тобто американське визначення стратегічних комунікацій трактується як національний ресурс «управління дипломатією, інформацією, збройними силами та економікою, що охоплює всіх міжнародних акторів» і містить системну оцінку значущості стратегічних комунікацій у зовнішній політиці й політиці безпеки країни [5].

Енергійно розвиваючись, інформаційно-аналітичні структури наукових бібліотечних установ стали спеціалізованими структурами з дослідження інформації, її обробки й аналізу. Зокрема, вони виконують роль посередника між необробленими масивами інформації та користувачами. Позитивний досвід передових країн світу щодо інтенсивного використання на практиці державного управління наукою, кількісних методів аналізу наукової активності має великий вплив на дослідження, що проводяться в Україні. З боку органів державного управління, наукових, освітніх установ і професійних об'єднань спостерігається підвищення зацікавленості до здійснення таких досліджень.

Великі витрати ресурсів на проведення досліджень зумовлюють необхідність виконання ряду заходів із підвищення ефективності всього комплексу робіт. Однак ще наприкінці ХХ ст. аналогічні технології успішно розвивались у межах розробки, впровадження та функціонування систем автоматизації наукових досліджень на основі документа «Загальногалузеві керівні методичні матеріали щодо створення автоматизованих систем наукових досліджень і комплексних випробувань зразків нової техніки» [4].

Не викликає сумніву те, що у сфері наукової та науково-технічної діяльності державна політика зорієнтована виключно на традиційні методи статистичної звітності та експертне оцінювання наукового потенціалу колективів та інституцій. Отже, для оптимізації фінансування з державного бюджету та інтенсивного переходу України до новітньої моделі розвитку, треба оперативно застосовувати державне управління в царині наукових досліджень, які сформовані на основі використання сучасних методів бібліометричного, вебметричного та наукометричного аналізу інформаційних потоків [3].

У рекомендаціях деяких сучасних учених наголошено, що з «метою досягнення достатнього рівня системності та координованості в реалізації наукометричних проєктів установам різних систем і відомств необхідно всебічно сприяти розвитку співробітництва вітчизняних науковців і бібліотекознавців, зокрема ініціювати започаткування спільних наукометричних проєктів» [9].

Водночас потребують додаткового вдосконалення теоретико-методологічні методи використання наукометричних проєктів, у яких актуальним є проведення регулярних теоретико-методологічних досліджень, що направлені на стратегію побудови українських ефективних та оптимальних за витратами систем наукометричного моніторингу. У свою чергу ефективність аналітико-прогностичних досліджень повинна ґрунтуватися на вивірених методологічній базі та методичному інструментарії. Зазначимо, що система критеріїв і показників дає змогу здійснювати комплексне оцінювання їхньої публікаційної активності, рівня й динаміки наукових досліджень, міжнародного визнання результатів, інтеграції установи у світовий науковий простір. Такий методологічний підхід забезпечує високий рівень об'єктивізації оцінювання наукової діяльності та сприяє стимулюванню наукових колективів на розвиток наукового потенціалу й піднесення результативності та рівня його реалізації [8].

Інформаційно-аналітична обробка масиву даних оперативного моніторингу показників використання інформаційних ресурсів має виняткове значення в процесі прийняття рішень щодо перспективних завдань розвитку онлайн-інформаційної системи. При цьому «будь-яке повідомлення щодо політичних процесів, які відбуваються в країні, доступне в мас-медіа. Будь-який індивід має право провести повний аналіз схожих реформ і вивчити досвід політичних змін в інших країнах та сформулювати особисту думку, що дає йому змогу взяти активну участь у політичному процесі» [1].

Українська влада, орієнтуючись на перехід до інноваційної моделі економічного зростання, пріоритетною визначила активізацію інноваційних процесів в економіці та повноцінне використання потенціалу науки в інтересах технологічної модернізації економіки країни. Важливою складовою цього процесу є неупереджений аналіз ретроспективи та поточного стану справ у науково-технічній та інноваційній сферах, який водночас повинен ґрунтуватися на застосуванні сучасних статистичних інструментів, що дадуть змогу здійснювати порівняльний аналіз з іншими країнами та будувати комплексні індикатори, значення яких використовуються для узагальнень на макроекономічному рівні [3].

Сьогодні розвиток науки, і особливо практичне впровадження наукових ідей, значною мірою залежить від ефективності науково-інформаційної діяльності. Проблеми інформаційного забезпечення науки неможливо розв'язувати, не звернувшись до вивчення інформаційних потреб учених. Це зумовлює потребу сучасності: науковці мають оперативно, при мінімальних витратах робочого часу одержувати необхідну інформацію про новітні досягнення науки й техніки в Україні та за кордоном.

Зазначимо, що бібліотечні установи у своїй роботі спиралися на фонди, що завжди були своєрідними суспільними інформаційними базами, що ґрунтувалися на системах інформації, зумовлених відповідним технологічним рівнем розвитку суспільства. З появою електронної інформації, після забезпечення бібліотечних установ комп'ютерною технікою, їхні фонди стали збагачуватись інформацією на електронних носіях, зручних для нинішніх користувачів і пов'язаних з інформаційними обмінами саме у сфері функціонування електронної інформації. Очевидно, що до бібліотечних установ, що володіють електронним інформаційним ресурсом, чимраз частіше звертатимуться різні категорії користувачів.

Так само найбільше ця практика спостерігається в системі наукових бібліотечних установ, які наразі в процесі переходу до інформаційного суспільства дедалі більше вмонтовуються безпосередньо в наукові дослідження в межах реалізації авангардних проєктів, спрямованих на прискорення суспільного розвитку. Саме тут і має виявитися потенціал бібліотечних установ, спроможних, за наявності відповідних інформаційно-аналітичних структур та потужної інформаційної бази, надавати актуальну інформацію. Інформаційно-аналітичні структури наукових бібліотечних установ у процесі свого розвитку якраз і стали спеціалізованими структурами з вивчення інформації, її обробки й аналізу. Сьогодні вони виконують роль посередника між масивами інформації та користу-

вачами. У зв'язку з розвитком суспільства потреба в таких посередниках стає чимраз актуальнішою.

Як показує вітчизняна практика, значні резерви в проведенні наукових досліджень можуть бути вивільнені при ефективнішій організації співробітництва між бібліотечними установами, де концентруються основні масиви інформації, і науковими установами – творцями нового наукового знання. У сфері стратегічних комунікацій сталися зміни в електронно-цифровому зв'язку, завдяки чому інформація може передаватися по всьому світу з надзвичайною швидкістю. Бібліотечні установи, зважаючи на нові можливості, перетворюються на інтегративну єдність, що складається з безлічі різноманітних підсистем.

Очевидно, що пріоритетом у забезпеченні інформаційних потреб є інформаційно-бібліотечні мережі. Тільки як ланка в мережі бібліотечних та інформаційних установ сучасна бібліотека може працювати так, щоб забезпечувати доступ до інформації будь-кому.

З боку владних структур спостерігається зростання зацікавленості до наукометричних досліджень, оскільки вони дають змогу оптимізувати механізм розподілу коштів з державного бюджету та прискорити перехід України до інноваційної моделі розвитку.

Зауважимо, що сьогодні водночас з міжнародними наукометричними системами в багатьох неангломовних країнах світу створюються національні бібліометричні платформи.

В Україні започаткування власного бібліометричного проекту стало можливим після створення корпорацією Google спеціалізованого інструментарію для формування так званих бібліометричних профілів. У них наведено перевірений самим науковцем список його публікацій, індекси та діаграму цитувань, фото та коло наукових інтересів дослідника тощо. Тобто це своєрідний звіт науковця перед суспільством, що сьогодні є його обов'язком.

Продукована в наш час наукова інформація підпорядковується загальним характеристикам розвитку глобального інформаційного простору. І в цьому просторі знаходять своє відображення наукові та всі інші інтереси провідних країн-глобалізаторів. Поза всяким сумнівом, ці інтереси знаходять своє місце як у специфічних тематичних, так й іншого призначення міжнародних виданнях, у політиці, здійснюваній при формуванні наукометричних баз даних, у різних міжнародних структурах, організованих для оцінки ефективності наукової інформації.

Сьогодні через багато причин (мовних, матеріальних, технологічних та ін.) задоволення сучасних інформаційних потреб ґрунтується,

як правило, на новій інформації. Крім того, поза науковим обігом залишаються значні пласти суспільно значущої інформації, набуті попередніми поколіннями й розміщені в бібліотечних фондах, а отже, вони не можуть сповна сприяти процесу розвитку інформатизації, що набуває особливої актуальності, утвердженню України в глобальному інформаційному просторі. Більшість науковців погоджується, що стратегічні комунікації як інструмент досягнення мети використовуються в широкому спектрі інститутів. Вдала стратегія комунікації необхідна як у діяльності локальних організацій чи великих корпорацій, так і в побудові міжнародних відносин та управлінні державою. Саме тому важко підібрати єдине універсальне значення та пояснення такого широкого поняття [2].

Гострота проблеми нерівномірного розвитку інформаційного базису наукових досліджень може бути значно зменшена вже сьогодні провідними бібліотечними установами в складі їхньої національної мережі навіть з наявними технічними можливостями, з невеликими на тепер реальними обсягами додаткового фінансування. Проте, констатуючи наявність суттєвих результатів у науково-інформаційній діяльності при захисті інформаційної безпеки держави, варто вказати на недостатній рівень використання міжнародних науково-інформаційних продуктів провідних світових постачальників наукової інформації та на низькі показники інформаційного представлення НАН України в глобальних комп'ютерних мережах. Потребує поліпшення питання фінансування передплати доступу до продуктів провідних світових постачальників наукової інформації (зокрема, Web of Science). Співпрацю з міжнародними агрегаторами науково-інформаційних ресурсів необхідно спрямувати на підвищення присутності в них доробку вітчизняних науковців. Для цього потрібно забезпечити інформаційно-технологічну сумісність академічних періодичних видань з вимогами цих агрегаторів. Доцільно також започаткувати загальноакадемічний науково-популярний інтернет-журнал для пропагування досягнень української науки та сприяння формуванню в суспільстві сучасного наукового світосприйняття.

Висновки. Викладене вище свідчить про необхідність державної підтримки національної системи комплексного оцінювання результативності наукової діяльності вчених, дослідницьких колективів та наукових установ. Важливим елементом такої системи має стати бібліометрична складова джерельної бази для оцінювання ефективності наукової діяльності. Її наявність вказуватиме на рівень наукової й інформаційно-технологічної культури українського суспільства.

Це буде певне звітування сучасному суспільству про наукову діяльність, тож саме тому інтернет-активність ученого потрібно розуміти як невід'ємний елемент професійної діяльності. Згадана система виступатиме джерельною базою для незалежного експертного оцінювання результатів наукової діяльності вітчизняних учених та колективів. Ще раз наголосимо, що тільки професійна експертиза сприятиме всебічній об'єктивній оцінці досліджень, а бібліометричні показники при цьому виступають інструментом підтримки для прийняття рішень експертами.

Список бібліографічних посилань

1. Дем'яненко М. Інтернет-комунікації як складова медіатизації політичного процесу: соціокомунікативний аспект. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 213–225. <https://doi.org/10.15407/np.53.213>.

2. Дубов Д. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети. Серія : Політика*. 2016. № 4. С. 9–23. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov>.

3. Єгоров І. Система комплексних індикаторів оцінки науково-технічної та інноваційної діяльності в контексті процесів євроінтеграції. *Наука та інновації*. 2016. Т. 12. № 4. С. 21–23. <https://doi.org/10.15407/scin12.04.019>.

4. Копанєва В. Концептуальна модель бібліотеки в середовищі цифрової науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 4. С. 6–13. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2019.189840>.

5. Копанєва Е. Вебметрические показатели научной периодики Украины. *Научные и технические библиотеки*. 2013. № 5. С. 75–82. URL: <http://intranet.gpntb.ru/subscribe/?journal=ntb&year=2013&num=5 &art=5>.

6. Костенко Л., Симоненко Т., Жабін О. Цифрова гуманітаристика в бібліотеці: від е-каталогу до наукометрії. *Бібл. вісн*. 2018. № 4. С. 3–9. <https://doi.org/10.15407/bv2018.04.003>.

7. Лобузін К., Данильченко І. Бібліотечні каталоги нового покоління: інноваційні рішення для наукових бібліотек України. *Б-ка. Наука. Комунікація: формування нац. інформ. простору : матеріали Міжнар. наук. конф.* (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.). Київ, 2016. С. 308–311.

8. Савенкова Л., Вольнец В. Роль библиометрических исследований в управлении научной деятельностью вуза. *Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования*

и бизнеса: материалы конф. 2010. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/2939>.

9. Ten Years On: The Evolution of Strategic Communication and Information Operations since 9/11: Hearing before the Subcommittee on Emerging Threats and Capabilities of the Committee on Armed Services House of Representatives. URL: http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112_hhrg67796.

References

1. Demianenko, M. (2019). Internet-komunikatsii yak skladova mediaty-zatsii politychnoho protsesu: sotsiokomunikatyvnyi aspekt [Internet communication as a component of the mediation of the political process: the sociocommunicative aspect]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 213–225. <https://doi.org/10.15407/np.53.213> [in Ukrainian].

2. Dubov, D. (2016). Stratehichni komunikatsii: problemy kontseptualizatsii ta praktychnoi realizatsii [Strategic communications: problems of conceptualization and practical implementation]. *Stratehichni priorytety. Seriya: Polityka – Strategic Priorities. Series: Politics*, 4, 9–23. Retrieved from <http://ippi.org.ua/sites/default/files/dubov> [in Ukrainian].

3. Yehorov, I. (2016). Systema kompleksnykh indyikatoriv otsinky naukovo-tekhnichnoi ta innovatsiinoi diialnosti v konteksti protsesiv yevrointehratsii [System of complex indicators for evaluation of scientific, technical and innovative activities in the context of European integration processes]. *Nauka ta innovatsiyi – Science and Innovation*, 4, 21–23. <https://doi.org/10.15407/scin12.04.019> [in Ukrainian].

4. Kopanieva, V. (2019). Kontseptualna model biblioteki v seredovyshchi tsyfrovoy nauky [Conceptual model of the library in the environment of digital science]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 6–13. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2019.189840> [in Ukrainian].

5. Kopaneva, E. (2013). Vebometricheskie pokazateli nauchnoy periodiki Ukrainyi [Webometric indicators of scientific periodicals of Ukraine]. *Nauchnyye i tekhnicheskyye biblioteki – Scientific and Technical Libraries*, 5, 75–82. Retrieved from <http://intranet.gpntb.ru/subscribe/?journal=ntb&year=2013&num=5&art=5> [in Russian].

6. Kostenko, L., Symonenko, T., Zhabin, O. (2018). Tsyfrova humanitarystyka v bibliotetsi: vid e-katalohu do naukometrii [Digital humanities in the

library: from e-catalog to science]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*, 4, 3–9. <https://doi.org/10.15407/bv2018.04.003> [in Ukrainian].

7. Lobuzina, K., Danylchenko, I. (2016). Bibliotechni katalogy novoho pokolinnia: innovatsiini rishennia dlia naukovykh bibliotek Ukrainy [New generation library catalogs: innovative solutions for scientific libraries of Ukraine]. In *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: formuvannia natsionalnoho informatsiinoho prostoru: Proceedings of the Conference*, Kyiv, October 4–6, 2016. (pp. 308–311). Kyiv, Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].

8. Savenkova, L. (2010). Rol bibliometrychnykh doslidzhen v upravlinni naukovoju diialnistiu VNZ [The role of bibliometric research in the management of scientific activities of universities]. *Libraries and information resources in the modern world of science, culture, education and business: materials of the conf.* Retrieved from <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2010/disk/133> [in Russian].

9. Ten Years On: The Evolution of Strategic Communication and Information Operations since 9/11: Hearing before the Subcommittee on Emerging Threats and Capabilities of the Committee on Armed Services House of Representatives. URL: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112hhr67796> [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2021.

Anzhelika Medvedieva,

PhD (Social Communications), Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: mas_1a1a@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5659-7748>

Libraries Information Resources in Development and Maintenance of Information Communications

The article considers the development of promising areas where libraries information resources could be used in order to determine the state of information security in Ukraine. The information and analytical departments of scientific libraries that carry out the analysis and processing of strategic information, are studied. The positive experience of the advanced countries in intensive use of methods of the statistical reporting and expert estimation of scientific potential of an institution activity, is analyzed.

In Ukrainian practice, significant reserves to conduct researches may be involved due to a more effective organization of cooperation between libraries, which concentrate the main arrays of information, and scientific institutions, which are the creators

of new scientific knowledge. In the field of strategic communications, changes in electronic digital communications have occurred, and it allows to transmit information around the world at an extraordinary speed. Libraries, thanks to new opportunities, are turned into an integrated single whole, consisting of many different subsystems.

Information and analytical processing of the data set of operational monitoring of indicators for information resources usage is essential to ensure the decision-making process of the online information system development.

The scientific information produced today is subject to the general characteristics of the global information space development. And in this space the scientific and all other interests of the leading countries-globalizers are reflected. Undoubtedly, these interests find their place in the specific thematic and other interests of international publications, in the policy pursued in the formation of scientometric databases, in all other international structures organized to assess the effectiveness of scientific information.

Keywords: information space, libraries, information security of Ukraine, strategic communications.

Валентина Пальчук,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: valentina8887@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3687-1863>

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИК КОНТЕНТ-МОНІТОРИНГУ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

У статті висвітлено наукову проблематику різних аспектів інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій, дослідження та визначення кількісних і якісних характеристик інформації в них. Дослідницьке питання стосується визначення в бібліотечній практиці методик та технологій контент-моніторингу, аналізу інформації, що функціонує на рівні стратегічних комунікацій і відображає певні інформаційні виміри якісних і кількісних характеристик життєдіяльності різних суб'єктів суспільства, суспільних процесів, явищ тощо.

У зв'язку з цим, визначено методи і підходи, які вироблені та практиковані інформаційно-аналітичними структурами бібліотек, у тому числі, які вдосконалюють процес контент-моніторингу інформаційних потоків, обмінів на рівні стратегічних комунікацій.

Ключові слова: бібліотеки, контент-моніторинг, сервіси пошукових систем, стратегічні комунікації.

Інформаційна діяльність в умовах демократичних процесів поряд з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій характеризується прискореним рівнем продукування та використання інформації у всіх сферах ділової активності, посиленням інформаційних обмінів у суспільстві. Такі перманентні зміни здійснюють вплив на формування відповідних запитів на інформаційні послуги та продукти сучасних інформаційних центрів.

В Україні розвинуто функціональне соціокомунікативне середовище з відповідною інформаційною інфраструктурою, що підтримує стійкі інформаційні обміни в середині суспільства. До такої інформаційної інфраструктури належать такі суб'єкти як теле- і радіокомпанії, інтер-

© В. Пальчук, 2021

нет-видання, сайти політичних партій, громадських організацій, органів державної влади, архівів, музеїв, бібліотек тощо, їхня інформаційна присутність у соціальних мережах. Така інформаційна інфраструктура певною мірою спроможна забезпечувати інформаційні обміни на рівні стратегічних комунікацій в українському суспільстві.

У цьому процесі вдосконалення технологій контент-моніторингу інформації, що вводиться в систему стратегічних комунікацій суб'єктами інформаційної діяльності, обумовлено необхідністю керування інформаційними потоками, зокрема для реалізації національних інтересів [8, 10], просування цілей держави, для розв'язання проблем налагодження діалогу владних інститутів із громадянським суспільством у період проведення кардинальних реформ. Тому логічним є те, що в такому процесі беруть участь не лише суб'єкти стратегічних комунікацій, а й суб'єкти з інших сфер інформаційної діяльності.

Діяльність інформаційно-аналітичних структур бібліотек як універсальних соціокомунікаційних центрів активізує реалізацію ряду наукових досліджень щодо технологій керування інформаційними потоками, вивчення особливостей інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій. Наукове осмислення сучасних тенденцій розвитку системи стратегічних комунікацій, визначення її поняття й сутності в сучасному українському державотворенні, основних характеристик, організаційно-правових проблем упровадження в Україні висвітлено в працях таких дослідників, як С. Гуцал, Д. Дубов, О. Кушнір, Г. Почепцов, С. Соловійов. Сучасні підходи до визначення місця інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек у стратегічних комунікаціях, дослідження механізмів підтримки стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, забезпечення умов для наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, її аналітичне оброблення, вивчення кількісних та якісних характеристик стали результатами досліджень таких науковців, як В. Горовий, О. Онищенко, В. Пальчук, Ю. Половинчак, О. Симоненко, Л. Чуприна та ін.

Разом з тим слід зауважити, що кардинальні реформи в різних галузях, підвищення конкуренції між суб'єктами суспільної діяльності, демократизація суспільних відносин із залученням у ці процеси інформаційно-комунікаційних технологій актуалізує питання наукових досліджень різних аспектів інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій, вивчення та визначення кількісних і якісних характеристик інформації в них. З огляду на наявні в бібліотечній практиці методики та технології контент-моніторингу, аналізу інформації, що функціонує на рівні стра-

тегічних комунікацій і відображає певні інформаційні виміри якісних і кількісних характеристик життєдіяльності різних суб'єктів суспільства, суспільних процесів, явищ тощо, потребує подальшого теоретичного осмислення, визначення арсеналу інструментів і підходів, що використовують бібліотеки.

У зв'язку з цим, метою статті є визначення методів і підходів, які вироблені та практиковані інформаційно-аналітичними структурами бібліотек, у тому числі, які вдосконалюють процес контент-моніторингу інформаційних потоків, обмінів на рівні стратегічних комунікацій.

Перманентний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, пов'язаний з виробництвом новітніх програмно-технічних засобів, методів і технологій для обробки, поширення і використання генерованої інформації, зумовлює прискорення й збільшення інформаційних потоків, а значить інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій. Пошук необхідної інформації в умовах збільшення обсягів інформаційних обмінів більшою мірою вирішується за допомогою інформаційно-пошукових систем. На сьогодні динаміка інформаційних обмінів, постійне систематичне оновлення інформації, яка далеко не завжди має очевидну структурованість, зумовила запит на систематичне відстеження тенденцій і суспільних процесів, явищ у постійно оновлюваному інформаційному середовищі.

Інформаційно-аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в межах своїх перманентних моніторингових дослідженнях національного інформаційного простору прагнуть дотримуватися принципу послідовності в дослідженні тенденцій і суспільних процесів, явищ тощо. Перманентні моніторингові дослідження національного інформаційного простору дають можливість здійснювати комплексний аналіз політичної ситуації як на регіональному, так і на національному рівнях, виявлення закономірностей економічного, соціального розвитку громад, експертних відгуків на рішення в галузях державного управління та місцевого самоврядування. Довід співпраці СІАЗ НБУВ з Радою національної безпеки і оборони України (РНБО України) з питань дослідження інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій підтверджує потенціал інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ [7, с. 362; 10].

У цьому контексті науковці звертають увагу на вже успішно апробовані в бібліотечній практиці інформаційно-аналітичними підрозділами організаційно-технологічні, програмно-технологічні, інтелектуальні підходи до обробки постійно оновлюваної інформації. Головною особливістю

таких підходів стало активне використання контент-моніторингу, тісно пов'язаного з використанням контент-аналізу. Під контент-моніторингом найчастіше розуміють змістовний аналіз інформаційних потоків, обмінів з метою отримання необхідних якісних і кількісних зрізів, який ведеться постійно протягом не визначеного заздалегідь проміжку часу [1, 2, 6].

Як показує практика інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек, використання контент-моніторингу дає змогу вирішувати завдання систематичного відстежування тенденцій і суспільних процесів, явищ у постійно оновлюваному інформаційному середовищі. При цьому слід зазначити, що в процесі здійснення контент-моніторингу обов'язковим є аналітична обробка інформаційних потоків, обмінів, за допомогою якої здійснюється екстракція фактів з текстів, визначення понять, відстеження перебігу багатоаспектних суспільних процесів, їх порівняння і візуалізація, розроблення різноманітних статистичних звітів.

Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ мають досвід вироблення науково-практичних методик контент-моніторингу та аналізу актуальних питань на базі відкритих джерел інформації, фондів бібліотечних установ для реалізації інформаційних проєктів. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, відповідне програмне забезпечення дає можливість відпрацьовувати методики роботи із сучасними сервісами пошукових систем, які є у вільному використанні. До пошукових систем, які використовують у своїй роботі інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ, можна віднести: «Meta» (<https://meta.ua>), «Захід Медіа» (<https://zaxid.media>), «Стрічка.ком» (<https://od.strichka.com>), «AFISHAR.com» (<https://afishar.com>), «Google News» (<https://news.google.com/>), «Ukr.net» (<https://www.ukr.net>).

«Meta» – український інтернет-портал, що використовує пошукову систему Google із зоною пошуку тільки українські сайти та сайти, що стосуються України. На порталі інформація систематизована за рубриками та категоріями [14].

«Стрічка.ком» – це автоматичний сервіс контент-моніторингу та аналізу інформації з відкритих джерел Інтернету, блогів. До бази сервісу входять близько 6 тис. ресурсів з України, Молдови, Білорусі, суміжних регіонів Росії, Грузії, а також вибрані міжнародні джерела. Цей пошуковий сервіс інтегрує ресурси за регіонами, тематичними категоріями та особистими налаштуваннями. Проєкт дозволяє переглядати публікації в режимі RSS-рідера, зберігати закладки, здійснювати пошук за ключовими словами, моніторити інформаційні потоки за заданими параметрами, виявляти інформаційні тренди, аналізувати динаміку національних і регіональних сегментів Інтернету. У процесі моніторингу через пошуковий сервіс

«Стрічка.ком» є можливість вмикати/вимикати джерела з інформаційних потоків у налаштуваннях профілю, переглядати архів новин, створювати закладки, користуватися додатковим програмно-технологічним налаштуванням для семантичного аналізу зібраної інформації [9].

«Захід Медіа» – це автоматичний сервіс контент-моніторингу та аналізу інформації з відкритих джерел Інтернету, блогів та соціальних мереж. До бази проекту входять близько 6 тис. інтернет-ресурсів з України, а також міжнародні інформаційні джерела. Пошуковий сервіс інтегрує списки інтернет-ресурсів за регіонами та тематичними категоріями. До таких списків входять інтернет-ресурси семи областей України – Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької, Тернопільської, Волинської, Закарпатської, Рівненської. Сервіс «Захід Медіа» дає змогу переглядати публікації в режимі RSS-ридера і новинарного колектора, знаходити схожі матеріали, моніторити інформаційні потоки за заданими параметрами, виявляти інформаційні тренди, аналізувати динаміку національних і регіональних сегментів Інтернету [5].

«Afishar.com» – агрегатор новин українських та зарубіжних ЗМІ. Повністю автоматизоване в реальному часі відображення гіпертекстових посилань (заголовків) останніх новин за добу. Сервіс інтегрує інтернет-ресурси за тематичними категоріями політики, бізнесу, культури, технологій та спорту з різних джерел за допомогою прямих посилань на матеріал [12].

«Google News» – пошуковий сервіс, який дає змогу здійснювати пошук за ключовими словами, моніторити інформаційні потоки за заданими параметрами [13].

«Ukr.net» – інтернет-портал, який інтегрує гіпертекстові посилання на інтернет-сторінки статей, опублікованих на різних інтернет-сайтах України та світу. Посилання, що збираються програмними засобами та розміщуються в релевантній рубриці, представлені в стрічці новин [15].

Багатоаспектне використання представлених пошукових сервісів дає змогу здійснювати змістовний аналіз інформаційних потоків з метою виявлення найбільш резонансних суспільних процесів, явищ, проблем, їх групування, визначення їхньої тональності, якісних і кількісних зрізів для візуалізації інформаційної картини. Інтегровані інтернет-ресурси сервісів пошукових систем з можливостями налаштувань вирішують ряд технологічних питань контент-моніторингу щодо повноти охоплення інформації, що вводиться в систему стратегічних комунікацій. Вирішення комплексних завдань контент-моніторингу на основі використання можливостей сервісів пошукових систем передбачає:

- поєднання змістовного (якісного) аналізу сукупності публікацій і формалізованого (кількісного) аналізу масивів інформації;
- систематичне вивчення змісту публікацій у динаміці (визначення кількості подій, тем за одиницю часу);
- пошук у тексті публікацій певних змістовних понять, згадувань, словосполучень слів (одиниць аналізу), виявлення частоти їх появи і співвідношення зі змістом усього документа;
- оцінку та інтерпретацію змісту публікацій інформаційних джерел: ЗМІ, інтернет-видання, соціальні медіа, офіційні сайти органів державної влади, місцевого самоврядування, політичних партій та громадських організацій тощо;
- об'єктивність висновків з подальшою інтерпретацією результатів на основі статистичного, кореляційного аналізу досліджуваних тенденцій, суспільних процесів, явищ, подій, персон у динаміці публікацій;
- визначення частоти, кількості згадувань досліджуваних тенденцій, суспільних процесів, явищ, подій, персон у змісті публікацій;
- прогнозування розвитку тенденцій, суспільних процесів, явищ й окремих їхніх проявів.

Ця дослідницька техніка дослідження тенденцій, суспільних процесів, явищ, подій, персон у динаміці публікацій сайтів інтернет-ресурсів розвинута на загальноновизнаних у галузі соціальних комунікацій поняттях «контент-моніторингу» і «контент-аналізу» [1, 4]. З огляду на той закономірний факт, що спостерігається останні десятиліття зі стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і засобів поширення інформації, виникає об'єктивна необхідність у подальшому розвитку методик контент-моніторингу, використовуючи загальноновизнані його методології. У першу чергу йдеться не про розвиток методів і підходів до аналітичної обробки текстів публікацій із сайтів інтернет-ресурсів, а про повноту охоплення інформації на рівні стратегічних комунікацій та про перманентний контент-моніторинг у динаміці за певний проміжок часу.

Постановка такого завдання важлива для діагностики інформаційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій та візуалізації інформаційної картини різних сфер суспільної діяльності. Як показує практика інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ, тільки дотримання принципу повноти охоплення інформації на рівні стратегічних комунікацій і перманентного контент-моніторингу в динаміці дає змогу робити візуалізацію змістового (якісного) аналізу сукупності публікацій і формалізованого (кількісного) аналізу для відтворення інформаційної картини регіону

за певний період часу, візуально та статистично показувати розподіл топових тем за регіональною ознакою, прогнозувати можливі наслідки прийняття рішень як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні.

У контексті вивчення методики роботи із сучасними сервісами пошукових систем доцільно зауважити, що кожен з них має різні можливості для здійснення перманентного контент-моніторингу. Так, використовуючи налаштування і програмно-технологічні потужності сервісів пошукових систем «Afishar.com», «Ukr.net», «Захід Медіа», інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ успішно практикували методику контент-моніторингу з метою отримання якісних і кількісних зрізів інформаційної картини різних областей України за певний період часу. Така методика дала можливість відтворити візуально та статистично розподіл досліджуваних суспільних процесів, явищ за регіональною ознакою, загальну динаміку кількості повідомлень за найбільш топовими темами, визначення їхньої тональності, оціночного розподілу основних проблем (конфлікт, маніпуляція, інформаційна війна тощо).

У рамках таких моніторингових досліджень визначаються основні суспільні процеси, події, проблеми, конфлікти в розрізі регіонів. Для встановлення зв'язків між ними і для подальшої формальної передачі кількісно-змістовних характеристик публікацій інтернет-джерел додатково апробовано методики контент-моніторингу на основі сервісів таких пошукових систем як «Google News», «Мета». Кожній з вибраних публікацій після її аналізу присвоюється сукупність кількісно-змістовних характеристик, у тому числі для уточнення джерельної бази, що дає змогу наблизитись до інформаційної картини, яка пояснювала б особливості оціночних і тональних характеристик публікацій. Особливо такий підхід успішно використовується при аналізі публікацій про одне й те саме суспільне явище, процес, подію в розрізі партійних, громадсько-політичних, експертних інтернет-ресурсів. У висновках це дає підстави для більш точного пояснення тональності публікації.

Для забезпечення повноти охоплення медіаполя України, Молдови, Білорусі, суміжних регіонів Росії, Грузії, а також інших країн інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ практикували науково-практичні методики роботи із сервісами пошукової системи «Стрічка.ком». У результаті розроблено та впроваджено інноваційні підходи до оцінки якості резонансу, що дає можливість бачити багатомірні характеристики медіаполя з різних регіонів країн. Програмно-технічні, технологічні можливості цієї пошукової системи дають змогу створювати канали логістики сервісу через індивідуальні онлайн-бази агрегації інтернет-

контенту, архів інформаційних джерел за регіонами країн. Особливістю технологічних підходів та методик роботи із сервісами пошукової системи «Стрічка.ком» є можливість аналізувати і порівнювати інформацію про Україну з медіаполя різних країн. Зокрема, онлайн-база джерел інформації надає доступ до оновленого контенту медіаполя країн за ключовими словами запиту і за визначений період часу.

Як стверджують науковці, сьогодні розвиток регіональних складових відбувається нерівномірно і це є однією з важливих проблем еволюції національного інформаційного комплексу, інформаційної основи національного розвитку нашого суспільства в майбутньому [3, с. 12]. Тому напрацьована методика роботи із сервісами пошукових систем успішно апробована при здійсненні перманентного контент-моніторингу за джерелами регіональної інформації з метою систематичного відстежування нових тенденцій і суспільних процесів, явищ у постійно оновлюваному мережевому інформаційному середовищі всіх регіонів України.

Результати науково-практичних напрацювань контент-моніторингу медіаполя дали змогу отримати характеристики топових тем у розрізі статистичних, якісних значень за тиждень, що надає порівняльний аналіз активності в ЗМІ. Ці характеристики топових тем сегментовані за репутаційними блоками і містять аналітичні значення тональності, що дає можливість бачити співвідношення якості резонансу й статистики. Для цього результат контент-моніторингу містить графічний модуль, який дає змогу бачити оброблений масив регіональної інформації в розрізі якісних і кількісних показників, а також тональності публікацій і рейтингу резонансу медіаполя, визначеного «позитивно», «нейтрально» і «негативно».

Це стало основою для вдосконалення інформаційно-аналітичного сервісу щодо реалізації різноманітних проєктів контент-моніторингу національного медіаполя (друковані ЗМІ, інтернет-ЗМІ, ТВ і радіо, інформаційно-аналітичні агентства, соціальні медіа), дослідження статистики і якості створеного резонансу топових тем за визначений період часу. Програмно-технічні, технологічні підходи та методики, апробовані інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ, дають змогу щоденно обробляти понад 1,5 тис. джерел інформації.

Таким чином, науково-практичні методики та підходи інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ щодо використання можливостей сервісів пошукових систем є основою для здійснення аналізу медіаполя з допомогою перманентного контент-моніторингу. Така методика в подальшому може стати основою для проведення системних досліджень динаміки інформа-

ційних обмінів на рівні стратегічних комунікацій, аналізу і коректування інформації в багатомірному режимі за рахунок інтегральних характеристик об'єктів досліджень у розрізі тематичних векторів.

Список бібліографічних посилань

1. Берко А., Кісь Я., Суховерський В. Система контент-моніторингу новинних інтернет-ресурсів. *Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. «Інформаційні системи та мережі»*. 2011. № 699. С. 13–21.

2. Биккулов А., Бершадская Л., Жук Д. Сервисы мониторинга медиа в сети интернет и анализ частотности поисковых запросов как инструменты исследования социальных проблем. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 6. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=7976>.

3. Горова С., Горовий В. Інформаційні комунікації постіндустріального суспільства: характерні особливості розвитку. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 11–23. <https://doi.org/10.15407/np.52.011>.

4. Григорьев А., Ландэ Д., Бороденков С., и др. InfoStream. Мониторинг новостей из Интернет: технология, система, сервис : науч.-метод. пособие. Киев : ООО «Старт-98», 2007. 40 с.

5. Захід Медіа. URL: <https://zaxid.media>.

6. Ландэ Д., Литвин А. Феномены современных информационных потоков. *Сети и бизнес*. 2001. № 1. URL: http://www.sib.com.ua/arhiv_2-001/lande_1_2001/lande_1_2001.htm.

7. Пальчук В. Сучасні особливості розвитку методів контент-моніторингу і контент-аналізу інформаційних потоків. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 359–373.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015. *Офіц. представництво Президента України*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

9. «Стрічка.ком». URL: <https://od.strichka.com>.

10. Федорчук А. Контент-моніторинг інформаційних потоків. *Б-ки Нац. акад. наук: пробл. функціонування, тенденції розвитку*. Київ, 2005. Вип. 3. С. 141–150.

11. Чуприна Л. Проблема інформаційних шумів при використанні оперативної інтернет-інформації для підготовки інформаційно-

аналітичних матеріалів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 23. С. 269–288.

12. AFISHAR.com. URL: <https://afishar.com>.

13. Google News. URL: <https://news.google.com>.

14. Meta. URL: <https://meta.ua>.

15. Ukr.net. URL: <https://www.ukr.net>.

References

1. Berko, A.Yu., Kis, Ya. P., Sukhovskiy, V. I. (2011). Systema kontent-montorynhu novynnykh internet-resursiv [The system of the content-monitoring of the news Internet resources]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – The Bulletin of the National University «Lvivska Politekhnikha». Series «Information Systems and Networks», 699, 13–21* [in Ukrainian].

2. Bikkulov, A., Bershadskaya, L., Zhuk, D. (2012). Servisyi monitoringa media v seti internet i analiz chastotnosti poiskovyih zaprosov kak instrumentyi issledovaniya sotsialnyih problem [Services for monitoring media on the Internet and analyzing the frequency of search queries as tools for researching social problems]. *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya – Modern Problems of Science and Education, 6*. Retrieved from <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=7976> [in Russian].

3. Horova, S., Horovy, V. (2019). Informatsiini komunikatsii postindustrialnoho suspilstva: kharakterni osoblyvosti rozvytku [Information communications of post-industrial society: characteristic features of development] *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 52, 11–23*. <https://doi.org/10.15407/np.52.011> [in Ukrainian].

4. Grigorev, A., Lande, D., Borodnikov S., et al. (2007). InfoStream. Monitoring novostey iz Internet: tehnologiya, sistema, servis: nauch.-metod. posobie [InfoStream. Monitoring of news from the Internet: technology, system, service]. Kiev: Start-98 [in Russian].

5. Zakhid Media. Retrieved from <https://zaxid.media> [in Ukrainian].

6. Lande D., Litvin A. (2001). Fenomeny modernyih informatsionnyih potokov [The phenomena of the modern information flows]. *Seti i biznes – Networks and Business, 1*. Retrieved from http://www.sib.com.ua/arhiv_2001/lande_1_2001/lande_1_2001.htm [in Russian].

7. Palchuk V. (2017). Suchasni osoblyvosti rozvytku metodiv kontent-montorynhu i kontent-analizu informatsiinykh potokiv [Modern features

of development of methods of content monitoring and content analysis of information flows]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 48, 359–373 [in Ukrainian].

8. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 2 veresnia 2015 roku «Pro novu redaktsiiu Voiennoi doktryny Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy No. 555/2015 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated September 2, 2015 «On the new edition of the Military Doctrine of Ukraine»: Decree of the President of Ukraine No. 555/2015]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> [in Ukrainian].

9. Strichka.com. Retrieved from <https://od.strichka.com> [in Ukrainian].

10. Fedorchuk, A (2005). Kontent-monitoring informatsionnykh potokov. [The content-monitoring of the information flows]. *Biblioteki natsionalnykh akademiï nauk: problemy funktsionirovaniya, tendentsii razvitiya – The Libraries of the National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, 3, 141–150 [in Russian].

11. Chupryna, L. (2009). Problema informatsiinykh shumiv pry vykorystanni operativnoi internet-informatsii dlia pidhotovky informatsiino-analitychnykh materialiv [Problem of the informational noises using operational internet-information for preparation of the informational and analytical materials]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 23, 269–288 [in Ukrainian].

12. AFISHAR.com. Retrieved from <https://afishar.com> [in Ukrainian].

13. Google News. Retrieved from <https://news.google.com> [in Russian].

14. Meta. Retrieved from <https://meta.ua> [in Ukrainian].

15. Ukr.net. Retrieved from <https://www.ukr.net> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2021.

Valentyna Palchuk,

PhD (Social Communications), Senior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: valentina8887@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3687-1863>

Improving the Methods of Content Monitoring in Libraries Information and Analytical Work

The article highlights the scientific issues of various aspects of information exchange at the level of strategic communications, research and determination of quantitative and

qualitative characteristics of information in them. The research question concerns the definition of content monitoring methods and technologies in library practice, information analysis, which operates at the level of strategic communications and reflects certain informational dimensions of qualitative and quantitative characteristics of various social actors, social processes, phenomena, etc. In this regard, the methods and approaches that are developed and practiced by libraries information and analytical structures, including ones that improve the process of content monitoring of information flows, exchanges at the level of strategic communications, are examined.

The experience of information-analytical subdivisions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, which successfully applies scientific and practical methods of content monitoring on the basis of modern search engine services, that is freely available, is generalized. The search engines used by information and analytical departments of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in their work, predominantly are *Meta*, *West Media*, *Tape.com*, *AFISHAR.com*, *Google News*, *Ukr.net*.

The developed method of work with search engine services has been successfully tested in the constant monitoring of content provided by sources of regional information in order to systematically track new trends and social processes, phenomena in the constantly updated network information environment of all regions of Ukraine. This became the basis for improving of the information and analytical service for the implementation of various content monitoring projects of the national media space, research statistics and the level of top topics publicity for a certain period time.

Keywords: libraries, content monitoring, search engine services, strategic communications.

Оксана Карашук,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: karaoksana@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2929-3858>

БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОМУ СУПРОВІДІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Проаналізовано наукові праці щодо проблеми глобального інформаційного простору, осмислення сучасних тенденцій розвитку системи стратегічних комунікацій, значення інформаційно-аналітичної діяльності підрозділів бібліотек. Доведено, що для своєчасної протидії деструктивним інформаційним впливам потрібен постійний моніторинг, аналіз, оцінка та прогноз як вітчизняних, так і зарубіжних інформаційних повідомлень в електронних ЗМІ. Зазначено, що значення та ефективність інформаційно-аналітичної роботи залежить від оперативності обробки замовлення та прогнозування подій.

Ключові слова: інформація, інформаційний простір, стратегічні комунікації, держава, бібліотека, аналітика, інформаційно-аналітичні служби.

В умовах становлення в Україні інформаційного суспільства, перед державою постає завдання перегляду напрямів формування інформаційного простору, розвиток і захист якого є основою вдосконалення соціальної структуризації суспільства на постіндустріальному етапі його розвитку, джерелом суспільного прогресу. З постійним зростанням важливості інформації в суспільстві, з активізацією глобальних впливів на держави, набуває актуальності проблема збереження і постійного оновлення їхнього національного інформаційного простору.

Одним з головних інструментів для реалізації національних інтересів є інформація. Саме тому через зростання інформаційних загроз для більшості держав постало питання щодо забезпечення захисту власного інформаційного простору, національної незалежності. Задля цього потрібно, щоб національний інформаційний простір формувався з актуальної новітньої інформації, зберігання та захисту вже існуючої, а також з організації, циркуляції та її використання за допомогою різних засобів

масової комунікації як усередині певної країни, так і поза її межами для гарантування інформаційних потреб громадян і, головне, – інформаційної безпеки самої держави. Тому держава зобов'язана захищати власний інформаційний простір, забезпечувати його прогрес та застосування в інтересах усього суспільства. Цивілізовані країни розглядають становлення національного інформаційного простору як одну з головних складових свого політичного, соціально-економічного й культурного розвитку та впроваджують цілеспрямовану державну інформаційну політику з урахуванням стрімких змін і тенденцій розвитку в глобальному інформаційному просторі.

Проблеми глобального інформаційного простору активно досліджують такі науковці, як Н. Вінер, В. Горбатенко, В. Шкляр, К. Герман, О. Гриценко, Д. Дуцик, О. Зернецька, А. Неклесса, Т. Петрів, В. Соколов, Г. Хлисту, О. Шахтемирова. Наукове осмислення сучасних тенденцій розвитку системи стратегічних комунікацій, визначення її поняття й сутності в сучасному українському державотворенні, основних характеристик, організаційно-правових проблем упровадження в Україні висвітлено в працях таких дослідників, як С. Гуцал, Д. Дубов, О. Кушнір, Г. Почепцов, С. Соловійов. Окремі аспекти інформаційно-аналітичної діяльності досліджували В. Горовий, О. Ворошилов, А. Павленко, О. Порхун, Г. Покровська, Ю. Половинчак, В. Бондаренко, Л. Присяжна, Л. Чернявська, Л. Чуприна. Сучасні підходи до визначення стратегічних комунікацій і місця аналітичних підрозділів бібліотек у них, дослідження механізмів підтримки стійких інформаційних обмінів між суб'єктами суспільної діяльності, забезпечення умов для наповнення достовірною інформацією каналів її циркуляції, її аналітичне оброблення, вивчення кількісних та якісних характеристик стали результатами досліджень таких науковців, як В. Горовий, Т. Гранчак, Л. Чуприна, В. Пальчук, Ю. Половинчак, В. Бондаренко, О. Симоненко та ін. Теоретичне осмислення процесу вдосконалення співробітництва бібліотек з науковими установами знайшло відображення в роботах українських науковців Л. Дубровіної, М. Слободяника, В. Горового та ін. Загальні питання аналізу процесу розвитку електронних ресурсів висвітлювалися в працях В. Широкова, П. Бакута, Ю. Шумилова, А. Гиржона; питання використання електронних ресурсів порушувалося в працях В. Степанова, В. Голуба, В. Губарець та ін.

Метою статті є аналіз місця і ролі бібліотек як суб'єктів інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій, обґрунтування та висвітлення особливостей функціонування сучасних бібліотек.

Глобальний інформаційний простір та стратегічні комунікації займають важливе значення в практиці розвинених держав. Сьогодні в суспільстві немає такої сфери людської діяльності, яка б прямо чи опосередковано не була пов'язана з інформацією, її створенням, обробкою і передачею. Стратегічні комунікації є важливою складовою регулювання складних соціальних систем.

Як зазначає С. Богданов, усе очевиднішою стає потреба розробки єдиної комунікаційної стратегії, що включає весь арсенал комунікаційних методів та інструментів, спрямованих на досягнення стратегічних цілей держави на міжнародній арені. Стратегічний підхід до комунікацій передбачає вихід за межі традиційного набору таких категорій, як «цілісні аудиторії», «повідомлення» й «інформаційні продукти» та перехід до впливу на соціально-психологічні структури суспільства, а також на фундаментальні процеси, що лежать в основі проблем безпеки держави і забезпечення її національних інтересів [1]. У своїй науковій праці М. Закіров наголошує на тому, що стратегічні комунікації мають на меті фахово організоване просування державою в національному і міжнародному інформаційному просторі цінностей, інтересів і цілей шляхом узгоджених і планомірних дій усіх суб'єктів соціально-політичного процесу, а також створення ефективної системи запобігання та протидії деструктивним інформаційним впливам. Роль і значення стратегічних комунікацій суттєво зростає у зв'язку з глобалізацією, яка стирає не тільки економічні й культурні кордони між країнами, а водночас відкриває шлях для деструктивних сил, що отримують широкі можливості для поширення своїх ідей, зокрема за допомогою глобальної мережі Інтернет, до якої останнім часом значний інтерес виявляють ідеологи тероризму та екстремізму [2].

З огляду на довготривалу агресію проти України, пошук ефективних напрямів забезпечення власної інформаційної безпеки триває. Значимо, що вдалим зразком такої успішної діяльності є саме США, які доводять, що стратегічні комунікації є важливим інформаційним інструментом захисту для реалізації своїх інтересів. Тому проблема стратегічних комунікацій для них є досить широкою темою. З урядових джерел зрозуміло, що головну увагу приділяють активним інформаційним заходам не лише в межах самої країни, а й поза її межами.

Американські колеги поступово відходять від вузького тлумачення стратегічних комунікацій, таких як «битва наративів» або функціонування пресслужб. Загальний контекст розвитку теми стратегічних комунікацій є досить простий: ситуація в США дуже нагадує наші реалії.

Американці все частіше стають об'єктом негативного інформаційного впливу, починаючи від Росії (згадаємо вибори президента) та закінчуючи міжнародними терористичними угрупованнями на зразок так званої Ісламської держави. Тому дискусія щодо стратегічних комунікацій поступово зміщується в бік пошуку відповідей на питання щодо системних дій в інформаційному домені. Прикладом є щорічна конференція «Cyber Weason» у Національному університеті оборони США. Більшість її учасників свої виступи присвятили не організаційно-технічним аспектам кіберзахисту, а дискусії щодо стратегічного лідерства в інформаційному просторі та розвитку спроможностей досягати в ньому мети збройного протиборства. Як і має бути в державі, першу скрипку стратегічних комунікацій грає Білий дім. Кілька років тому на рівні уряду було видано ряд нормативних документів із стратегічних комунікацій, які періодично уточнюються. Як приклад варто згадати «Робочі рамки для стратегічних комунікацій» (The White House. National Framework for Strategic Communication). До речі, в штаті адміністрації Білого дому є посада директора зі стратегічних комунікацій (White House Director of Strategic Communications) і її не треба плутати з іншою посадою – директора з комунікацій (White House Communications Director) [3].

У своїй науковій роботі А. Шуляк аналізує різні підходи щодо удосконалення шляхів та механізмів внутрішніх і зовнішніх стратегічних комунікацій. Дослідниця посилається на думку В. Петрова, який аналізує Євроатлантичний вимір системи стратегічних комунікацій у форматі відносин НАТО – Україна. Він вважає, що в межах співпраці України та НАТО з питань стратегічних комунікацій започатковано процес розбудови національної системи стратегічних комунікацій, що стало своєрідним поштовхом до очевидних зрушень у посиленні інформаційного потенціалу Української держави в протидії російській інформаційній агресії, становлення системи стратегічних комунікацій. Наразі розроблено модель координації спільних зусиль партнерів, які беруть участь у розбудові StratCom в Україні (Дорожня карта Партнерства у сфері стратегічних комунікацій) [4].

Серед науково-дослідних установ України, які сьогодні проводять дослідження у сфері стратегічних комунікацій, потрібно виділити роботу Національного інституту стратегічних досліджень. Саме наукові доробки цієї установи відображають розвиток системи стратегічних комунікацій у сфері безпекової політики. На думку різних експертів, такі роботи є визначальною відповіддю на інформаційну агресію як проти України, так і проти інших країн світу.

Як зазначає Е. Виноградова, вже на початку ХХІ ст. почали створюватися спеціалізовані наукові центри для вивчення можливостей стратегічних комунікацій у розв'язанні військових конфліктів і запобіганні терористичним актам. Однією з таких організацій є Центр по боротьбі з тероризмом в Анкарі, організований у 2005 р. з метою підтримки НАТО щодо проблем захисту від тероризму. Центр проводить конгреси, семінари, курси для надання теоретичних і практичних знань та поширення інформації про тероризм для експертів і аналітиків НАТО. Ще однією науковою організацією, яка займається проблемами соціальних комунікацій, є Консорціум із соціальних комунікацій в університеті Арізони. Він об'єднує провідних учених, викладачів і лідерів громадськості в дискусії про підвищення ролі комунікації в боротьбі з тероризмом для національної безпеки і в громадській дипломатії [5].

На думку іншого науковця Н. Цветкової, останніми роками не менш важливим напрямом стратегічних комунікацій у світі стає інформаційне протистояння Росії з Європейським Союзом і США. У практичній площині воно реалізується у формі інформаційної взаємодії, яка передбачає точкове донесення міжнародної позиції держави до специфічних груп і контрпропаганду у відповідь на виступи опонентів [6].

Україна так само посилює боротьбу з російською інформаційною пропагандою. Як повідомлялося, РНБО 11 березня 2021 р. ухвалила рішення створити Центр протидії дезінформації – робочий орган Ради нацбезпеки й оборони. Центр протидії дезінформації створено з метою досягнення цілей та завдань Стратегії національної безпеки України, протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, а також для забезпечення інформаційної безпеки України, ефективної протидії пропаганді, деструктивним дезінформаційним впливам та кампаніям, недопущення маніпулювання громадською думкою.

Центр протидії дезінформації – державна інституція, яка у співпраці з громадськими організаціями протистоятиме російській пропаганді. Цей центр також координуватиме свою роботу з подібними інституціями в Латвії, Фінляндії і на рівні Європейського Союзу. Також свій проект, спрямований на протидію дезінформації, планує запустити в Україні Європейський Союз. Брюссель готовий виділити на нього два мільйони євро, аби поліпшити протидію дезінформації на місцевому рівні, підняти рівень медіаграмотності в Україні й підтримати високі стандарти медіа. В українській антидезінформаційній спільноті по-різному поставилися до ініціативи уряду зі створення Центру протидії дезінформації. Одна

з пропозицій – вироблення спільної стратегії [7]. Зважаючи на відкриту збройну та інформаційну агресію Російської Федерації проти України, необхідно було терміново протидіяти ситуації, опротестувувати дезінформацію, максимально розповсюджуючи достовірну інформацію в усіх засобах масової комунікації через проведення спільних пресконференцій з оприлюдненням офіційних коментарів уповноважених осіб, а також спонукати їх до активних дій щодо протистояння інформаційним кампаніям проти української держави. Дослідники вбачають, що активізація стратегічних комунікацій в Україні – це багато в чому результат гібридної війни, розв’язаної Російською Федерацією проти України. Саме пошук дієвих методів протистояння агресору спонукав Україну й інших міжнародних партнерів, які також вже відчували на собі агресивний тиск Російської Федерації, удосконалювати напрями та методи внутрішніх і зовнішніх стратегічних комунікацій.

Моніторинг та аналіз інформаційного простору стають як ніколи раніше актуальними та, поза всяким сумнівом, допомагають своєчасно виявити, розпізнати, охарактеризувати, класифікувати виникаючі загрози та попередити їх негативний вплив. Узгоджене та своєчасне застосування стратегічних комунікацій має вирішальне значення в протистоянні загрозам в інформаційному просторі, стає джерелом активного розповсюдження інформації в засобах масової інформації та реагування на поширення неправдивої інформації. Нові виклики національної безпеки обумовлюють нагальну необхідність пошуку інструментарію. Дієвим, адекватним та комплексним інструментарієм такої взаємодії виступає система стратегічних комунікацій, яка дає можливість, залишаючись у межах демократичних практик і принципів, організувати ефективну відсіч деструктивним інформаційним кампаніям, які веде агресор [8].

Отже, можна вважати, що однією з головних складових ефективної протидії інформаційній агресії повинна стати організація результативного моніторингу, аналізу, обробки та прогнозування, що так само дасть кваліфіковане своєчасне реагування та блокування негативних наслідків. Зазначимо, що боротьба з дезінформацією можлива лише у співпраці з громадськими організаціями, науковими установами та інформаційно-аналітичними центрами, які, власне, мають найбільше напрацювань у цьому напрямі.

Не можна не погодитися з думкою Л. Чуприни, який слушно наголошує на тому, що інформаційно-аналітична робота є важливою умовою функціонування стратегічних комунікацій, прийняття ефективних управлінських рішень і має спрямовуватися на моніторинг й аналіз поточної

ситуації в інформаційному просторі, вироблення заходів, що здійснюються в контексті державної політики та передбачають зміну поведінкових й емоційних установок певних груп суспільства та окремих осіб. Неєфективна комунікація влади із суспільством є наслідком ряду причин та обставин, зокрема низького попиту з боку владних структур на систему стратегічних комунікацій, браку конкретики в організації механізмів та інструментів стратегічних комунікацій, повільності практичних кроків зі створення й просування гранд-наративів. Частково це пояснюється періодом становлення стратегічних комунікацій [9].

Так само Є. Валітова зазначає, що серед особливостей інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій важливе значення має участь аналітичних структур у розробленні ефективної стратегії антикризових комунікацій – власне стратегії завоювання контролю над суспільно-політичним дискурсом [10].

Таким чином, на нашу думку, сьогодні бібліотеки – це найдемократичніший соціальний інститут, який максимально забезпечує вільний, рівноправний доступ до максимально повної та достовірної інформації. До того ж провідні бібліотеки України нині мають потенціал для швидкого перетворення на електронні інформаційні центри принципово нової якості і однією з головних рис яких є незалежність від тієї чи іншої політичної сили. Тепер важливу роль відіграють саме незалежні аналітичні служби. Наразі, як ніколи, від чиновників на всіх рівнях вимагають поінформованих та обґрунтованих рішень. Отже, зростає попит на незалежні інформаційно-аналітичні дані й оцінки, розробки, висновки та пропозиції. Серед структур, які у своєму складі мають такі незалежні аналітичні служби, як ФПУ, НЮБ та СІАЗ, і які надають послуги у сфері інформації, є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, яка продовжує послідовно впроваджувати систему стратегічних комунікацій [11].

У рамках своїх проєктів ФПУ, НЮБ та СІАЗ впроваджують процеси моніторингу, відбору, аналізу, стратегування, планування, прогнозування та імплементації стратегічних повідомлень у щоденну операційну роботу, що зумовлює досягнення окреслених завдань методами та засобами комунікації. Загалом розвиток та використання стратегічних комунікацій – це дієвий та ефективний механізм у протидії інформаційним загрозам. Адже тепер триває інформаційна війна, яка істотно позначилася на сучасні комунікаційні процеси. Оперативна та продуктивна комунікація на усіх рівнях сьогодні окреслює дуже важливе значення в діяльності організацій.

Сьогодні ФПУ, НЮБ та СІАЗ виконують функції з оперативного реагування на певні зміни в політиці, економіці, соціальній сфері, а також

прогнозування таких змін і надання рекомендацій щодо уникнення небажаних ситуацій як для держави в цілому, так і для окремої галузі. Діяльність СІАЗ, як одного з підрозділів головної бібліотеки України, має ряд переваг, головною з яких є доступ до величезних масивів інформації у фондах бібліотеки – як спеціальної літератури, так і періодичної преси, у тому числі й провідних зарубіжних видань. Головним джерелом оперативної інформації для співробітників ФПУ, НЮБ та СІАЗ є відбір як вітчизняних, так і зарубіжних повідомлень з електронних джерел для уявлення та вчасного реагування на нагальні суспільні та політичні проблеми [11].

Як слушно зауважує В. Медведєва, зростаюче значення саме бібліотечних установ в інформаційному супроводі державних владних інститутів, суспільства обумовлено тим, що в бібліотеках протягом останнього десятиріччя спостерігалось найбільш помітне вдосконалення методів управління інформацією і введення її в активний обіг. Саме фахівці, які працюють у ФПУ, НЮБ та СІАЗ, аналізуючи інформацію та проводячи паралелі, мають можливість оперативно виводити закономірності й прогнозувати ситуацію як у країні чи в певному регіоні, так і в окремій галузі чи на підприємстві, бо мають для цього у своєму розпорядженні значні інформаційні ресурси. Зазначимо, що ФПУ, НЮБ та СІАЗ за роки своєї діяльності створили власний потужний інформаційний архів на електронних носіях, який успішно використовується як банк даних у повсякденній роботі й надає можливість оперативно та ефективно виконувати завдання замовників – виконавчої влади й суспільства [12].

Зауважимо, що в результаті вже проведеної роботи таких служб, як ФПУ, НЮБ та СІАЗ в інформаційному просторі систематично з'являються інформаційно-аналітичні проєкти стратегічного рівня: «Громадська думка про правотворення», «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти», «Україна: події, факти, коментарі», «Шляхи розвитку української науки», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Стратегія сталого розвитку України-2030», «“Стратегія-2020”: інформаційні технології в державному управлінні», «Україна у відгуках зарубіжної преси», «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», «Резонанс», «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності», «Безпека підприємництва», «Економічна діяльність: нові орієнтири і ризики» та ін.

При роботі з цими проєктами, співробітники дотримуються принципу оперативності виконання інформаційних запитів, принципу достовірності та високої інформаційної якості повідомлень. Аналіз суспільно-політичної ситуації на вітчизняному та зарубіжному інформаційному

просторі є ключовим та необхідним компонентом забезпечення продуктивної роботи будь-якого державного органу.

Можна погодитись із думкою О. Симоненко, яка наголошує на тому, що діяльність бібліотек як джерела інформаційної підтримки наукових досліджень у політиці, є надзвичайно важливим чинником раціональної організації ефективних реформ. Також це означає більшу відкритість інформації для громадян, втілення в життя конституційного права на вільний доступ й отримання інформації для широкого кола користувачів [13]. Про значущість інформаційно-бібліотечного обслуговування зауважує також В. Горовий: «Як свідчить не тільки наш вітчизняний досвід, а й, перш за все, досвід зарубіжжя, розвиток суспільства на базі мобільної інформатизації приводить не тільки до зростання ролі інформації в системі стратегічних ресурсів кожної з країн, але і виводить системи бібліотечних установ у число найбільш значущих, з точки зору задоволення соціальних потреб суспільства, джерел формування і наповнення інформаційного середовища, у якому розвивається суспільство. Нині рівень інформаційно-бібліотечного обслуговування входить у число найважливіших показників, що характеризують загальний рівень соціально-економічного розвитку країни» [14].

Сьогодні функції бібліотек та інформаційно-аналітичних підрозділів, на думку Л. Чуприни, відрізняються від завдань, які були на них покладено ще кілька років тому. Наразі вони повинні надавати актуальну інформацію для політичної роботи парламенту. Якщо раніше депутатам необхідно було працювати з великою кількістю книжок і періодичних видань для прийняття поінформованих рішень, то сьогодні доступ до інформації через бази даних і вебсайти є значно простішим. Тому актуальним викликом для бібліотек та інформаційно-аналітичних служб є продукування й пошук найбільш підходящої та структурованої інформації, потрібної для роботи комітетів і депутатів. Як бачимо, наразі проблемою є не брак інформації, а надання потрібних для парламентарів структурованих повідомлень. Незважаючи на наявні виклики, масштаби використання ресурсів бібліотек та інформаційно-аналітичних служб є досить великими [9].

Отже, результативність функціонування стратегічних комунікацій в умовах активізації глобальних інформаційних впливів зумовлює загальну стабільність соціальних структур на загальнодержавному і національному рівнях, стійкість до негативних для розвитку цих структур зовнішніх інформаційних впливів, сприяє успішній реалізації державної програми інформатизації. Так само якість функціонування стратегічних комунікацій значною мірою залежить від донесення суспільству змісту

скоординованої державної політики, загальнонаціональних духовно-ціннісних орієнтирів, необхідного масиву інформації для ефективного суспільного розвитку. Виконання аналітичної роботи сприятиме досягненню головної мети – прийняття якісних законодавчих рішень, підвищення ефективності циркуляції якісно-правдивої інформації, а також удосконалення та визначення перспектив подальшого розвитку держави та суспільства в цілому. Також потрібно проводити системні науково-аналітичні дослідження, які будуть корисними, новими та актуальними для України в умовах ведення гібридної війни з боку Російської Федерації.

Також зазначимо, що Україні потрібно активно просувати свої інтереси за межами своєї країни, бути постійно представленою у світовому інформаційному просторі, при цьому не забуваючи про системний захист власного інформаційного поля. В умовах агресії проти України така інформаційна діяльність є важливою та надскладною. Тому, беручи за приклад кращі практики наших зарубіжних колег, Україна зможе прискорити ці процеси та уникнути певних помилок.

Щодо ефективності діяльності бібліотек, то вони дедалі більше залежать від упровадження активних форм роботи, пов'язаних із відбором необхідної для замовника інформації, підготовкою її для використання в найзручнішій для користувача формі, виконанням змістового аналізу цієї інформації тощо. А це означає, що інформаційно-аналітичні форми роботи сьогодні є найефективнішими та найперспективнішими. Швидке реагування на зміст замовлення, оперативна доставка – усе це збільшить продуктивність такої роботи. Саме інформаційно-аналітичні послуги повинні лягти в основу розвитку сучасних книгозбірень, а інформаційно-аналітична діяльність у системі бібліотечного обслуговування – стати найпріоритетнішою, бо інформація вже давно є товаром, який може і повинен стати джерелом прибутку бібліотечних установ.

Список бібліографічних посилань

1. Богданов С. Стратегические коммуникации: концептуальные подходы и модели для государственного управления. *Cyberleninka*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskie-kommunikatsii-kontseptualnye-podhody-i-modeli-dlya-gosudarstvennogo-upravleniya/viewer>.
2. Закіров М. Стратегічні комунікації у сучасному світі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.52.024>.
3. Попова Т. Стратегічні комунікації у США: 80% реальних дій

і лише 20% слів. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/130925/2017-10-13-strategichni-komunikatsii-u-ssha-80-realnykhdii-i-lyshe-20-sliv/>.

4. Шуляк А. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/99>.

5. Виноградова Е. Роль стратегической коммуникации в международных отношениях. *Международная жизнь*. URL: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1085>.

6. Цветкова Н. Публичная дипломатия США от «мягкой силы» к «диалоговой пропаганде». *Международные процессы*. URL: <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/730/Tsvetkova-42.pdf>.

7. Щур М. «Це надовго»: Україна створює Центр протидії дезінформації. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/centr-proty-diji-dezinformaciji-rosiji/31112156.html>.

8. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України від 22 листопада 2017. Наказ № 612 від 22.11.2017. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>.

9. Чуприна Л. Особливості інформаційно-аналітичного супроводу стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 52. С. 185–198. <https://doi.org/10.15407/np.52.185>.

10. Валитова Е. Основные риски виртуальных социальных коммуникаций: угроза распространения идеологии ИГИЛ. *Саратов. нац. исследов. гос. у-т им. Н. Г. Чернышевского*. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2018/09/04/strategicheskie_kommunikacii_2018.pdf.

11. Карашук О. Бібліотечні інформаційно-аналітичні центри в забезпеченні ухвалення управлінських рішень (на прикладі СІАЗ НБУВ). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 351–361. <https://doi.org/10.15407/np.48.351>.

12. Медведєва В. Шляхи вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 25. С. 155–161. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/naukprazi/25.pdf>.

13. Симоненко О. Роль бібліотек та інформаційно-аналітичних служб у супроводі роботи сучасного парламенту: зарубіжний досвід. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 52. С. 297–310. <https://doi.org/10.15407/np.52.297>.

14. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс : монографія. Київ, 2010. 230 с. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/MonGor.pdf>.

References

1. Bogdanov, S. Strategicheskie kommunikacii: konceptualnye podhody i modeli dlja gosudarstvennogo upravlenija [Strategic communications: conceptual approaches and models for public administration]. *Cyberleninka*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskie-kommunikatsii-kontseptualnye-podhody-i-modeli-dlya-gosudarstvennogo-upravleniya/viewer> [in Russian].

2. Zakirov, M. (2019). Stratehichni komunikatsii u suchasnomu sviti [Strategic Communications in the Modern World]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 52, 24–34. <https://doi.org/10.15407/np.52.024> [in Ukrainian].

3. Popova, T. Stratehichni komunikatsii u SShA: 80% realnykh dii i lyshe 20% sliv [Strategic communications in the USA: 80% of real actions and only 20% of words]. *Detektor media – Detector Media*. Retrieved from <https://detector.media/infospace/article/130925/2017-10-13-strategichni-komunikatsii-u-ssha-80-realnykh-diy-i-lyshe-20-sliv/> [in Ukrainian].

4. Shuliak, A. Stratehichni komunikatsii v mizhnarodnykh vidnosynakh [Strategic communications in international relations]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii – International Relations, Public Communications and Regional Studios*. Retrieved from <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/99> [in Ukrainian].

5. Vinogradova, E. Rol strategicheskoy kommunikacii v mezhdunarodnykh otnoshenijah [The role of strategic communication in international relations]. Retrieved from <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1085> [in Russian].

6. Cvetkova, N. Publichnaja diplomatija SShA ot «mjagkoj sily» k «dialogovoj propaganda» [US public diplomacy from «soft power» to «dialogue propaganda»]. *Mezhdunarodnye processy – International Processes*. Retrieved from <http://intertrends.ru/system/Doc/ArticlePdf/730/Tsvetkova-42.pdf> [in Russian].

7. Shchur, M. «Tse nadovho»: Ukraina stvoriue Tsentr protydii dezinformatsii [«This is for a long time»: Ukraine creates the Center for countering disinformation]. *Radio Svoboda – Radio Liberty*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/centr-protydiji-dezinformaciji-rosiji/31112156.html> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Kontseptsii stratehichnykh komunikatsii Ministerstva oborony Ukrainy ta Zbroinykh Syl Ukrainy vid 22 lystopada 2017. Nakaz No. 612 vid 22.11.2017 [On approval of the Concept of strategic communications of the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine dated November 22, 2017. Order No. 612 of 22.11.2017]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text> [in Ukrainian].

9. Chupryna, L. (2019). Osoblyvosti informatsiino-analitychnoho suprovodu stratehichnykh komunikatsii [Characteristics of Information and Analytical Support of Strategic Communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 52, 185–198. <https://doi.org/10.15407/np.52.185> [in Ukrainian].

10. Valitova, E. Osnovnye riski virtualnykh socialnykh kommunikacij: ugroza rasprostraneniya ideologii IGIL [The main risks of virtual social communications: the threat of spreading the ideology of ISIS]. *Saratovskij nacionalnyj issledovatel'skij gosudarstvennyj universitet imeni N. G. Chernyshevskogo – N. G. Chernyshevsky National Research Saratov State University*. Retrieved from https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2018/09/04/strategicheskie_kommunikacii_2018.pdf [in Russian].

11. Karashchuk, O. (2017). Bibliotechni informatsiino-analitychni tsentry v zabezpechenni ukhvalenni upravlinskykh rishen (na prykladi SIAZ NBUV) [Library Information and Analytical Centers for Provision of Management Decisions (case of Information and Analytical Support Service, VNLU)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 48, 351–361. <https://doi.org/10.15407/np.48.351> [in Ukrainian].

12. Medvedieva, V. (2009). Shliakhy vdoskonalenni informatsiino-analitychnoho zabezpechenni vladnykh struktur [Ways to improve information and analytical support for government structures]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 25, 155–161. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/25.pdf> [in Ukrainian].

13. Symonenko, O. (2019). Rol bibliotek ta informatsiino-analitychnykh sluzhbu u suprovodi roboty suchasnoho parlamentu: zarubizhnyi dosvid [The Role of Libraries and Information-Analytical Services in Support the Work of the Modern Parliament: Foreign Experience]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky*

National Library of Ukraine, 52, 297–310. <https://doi.org/10.15407/np.52.297> [in Ukrainian].

14. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs [Social information communications, their content and resource]. Kyiv. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/nauk-mon/MonGor.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.04.2021.

Oksana Karaschuk,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

3 Holiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: karaoksana@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-2929-3858>

Libraries in Information and Analytical Support of Strategic Communications

A number of scientific works on the problem of global information space and understanding of current trends in the development of the system of strategic communications, as well as the importance of information and analytical activities of library departments, are analyzed. Due to the growing information threats, the question arose of ensuring the protection of state own information space, which the state should take care of not only within its country, but also in the international information space. It is proved that for constant counteraction to destructive information influences, constant monitoring, analysis, estimation and forecast of both Ukrainian and foreign information messages in electronic mass media are required. The article emphasizes that in connection with the process of armed and information aggression of the Russian Federation against Ukraine, it is urgent to counteract the situation, refute misinformation, disseminating reliable messages in all media as much as possible. It is noted that researchers see that the intensification of strategic communications in Ukraine is largely the result of the Russian Federation hybrid war against Ukraine. It is proved that information and analytical work is an important requirement for functioning of strategic communications, and the leading libraries of Ukraine are the most democratic social institution, which provides free, equal access to the most complete and reliable information. Thus, the demand for independent information and analytical products is growing. The activity of information and analytical subdivisions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine includes the projects on strategic level, samples of the projects are described. It is also emphasized that the value and efficiency of information and analytical work depends on the efficiency of an order processing and event forecasting.

Keywords: information, information space, strategic communications, state, library, analytics, information-analytical services.

<https://doi.org/10.15407/np.61.272>
УДК 027.54(477–25)НБУВ:021.1:001.891

Оксана Клименко,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка відділу наукових видань,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>

Олена Сокур,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
завідувачка відділу науково-методичної роботи,
Інститут бібліотекознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: sokuro@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>

БІБЛІОТЕЧНІ ПРОЄКТИ НАЦІОНАЛЬНОГО НАУКОВОГО БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Постановка проблеми. Питання інтеграції теоретичних підходів у практику виконання проєктів та програм набувають особливої актуальності в Україні через необхідність покращення керованості у складних організаційних умовах: обмеження у часі, зниження фінансової стабільності, максимальна оптимізація у використанні ресурсів. *Мета статті* – репрезентувати авторське розуміння понять «проєкт», «бібліотечний проєкт», «пілотний бібліотечний проєкт», «основний бібліотечний проєкт», «наступний бібліотечний проєкт» на прикладі успішних і актуальних бібліотечних проєктів НБУВ. *Методи дослідження.* Використання загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціальних методів дослідження (порівняльно-історичного, ретроспективного, проблемно-хронологічного) сприяло досягненню поставленої мети. *Наукова новизна.* Проаналізовано зміст публікацій українських учених останніх років про роль та зміст проєктної діяльності українських бібліотек у контексті трансформацій та динамічних змін у сучасній вітчизняній бібліотечній науці
© О. Клименко, О. Сокур, 2021

та практиці. Визначено, що проєкт – це сукупність дій з термінами, бюджетом та механізмом реалізації, спрямованих на досягнення конкретної мети. Доведено, що бібліотечний проєкт – це сукупність дій, систематизованих за термінами, бюджетом та механізмом з метою залучення нових читачів книгозбірні та ознайомлення максимальної кількості користувачів з послугами бібліотеки, у тому числі через засоби масової інформації та соціальні мережі. Проаналізовано суть та різноманіття успішних і актуальних бібліотечних проєктів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Висновки.* Успішні та сучасні пілотні, основні та наступні бібліотечні проєкти Національної бібліотеки України імені Вернадського реалізуються з метою повного задоволення інформаційних потреб користувачів-науковців, популяризації української науки та її збереження, створення консолідованого науково-освітньо-культурного простору. Поліфункціональність НБУВ як координатора мережі бібліотек Національної академії наук України і головного бібліотечно-інформаційного комплексу держави втілюється у її місії та реалізовується в активному пропагуванні надбань вітчизняної культури і науки в Україні та світі через активне застосування у щоденній практиці пілотних, основних і наступних бібліотечних проєктів.

Ключові слова: проєкт, бібліотечний проєкт, національний науковий бібліотечно-інформаційний комплекс, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасній епосі притаманна спрямованість на раціональність та ефективність монетизованих витрат часу, що у бібліотечній справі співвідноситься з оперативним наданням суспільству якісного доступу до релевантної інформації, насамперед, у мережевому просторі. Виклики сьогодення спонукають вітчизняні бібліотеки в умовах глобалізації та панування інформаційно-комунікаційних технологій активізуватися в організації та проведенні промоційних кампаній та власних заходів задля впевненого утвердження як провайдерів інформаційних послуг та амбасадорів цифрової грамотності.

Актуальність дослідження. Розкриття вітчизняного бібліотечно-інформаційного потенціалу лежить у площині зміни традиційної парадигми сутності інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотечної галузі, трансформації апробованих практикою моделей і форм роботи до умов цифровізації, продуктивного формування інформаційно-бібліотечного простору на якісно новому рівні, запровадженні інноваційних підходів до трактування читачезнавства та клієнтоорієнтованості, а в умовах карантинних обмежень у новій соціокомунікаційній реальності.

ті – діджиталізації сервісів та введення нової тактики медіації. Питання інтеграції теоретичних підходів у практику виконання проєктів та програм набувають особливої актуальності в Україні через необхідність покращення керованості у складних організаційних умовах: обмеження у часі, зниження фінансової стабільності, максимальна оптимізація у використанні ресурсів [12].

Отже, дослідження сутності та різноманіття успішних і актуальних бібліотечних проєктів національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу, яким нині є Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) [11] у нових умовах функціонування е-науки, є надзвичайно назрілим у науково-теоретичному і практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень. Характеризуючи наявну джерельну базу, необхідно відзначити, що більшість матеріалів, присвячених змісту проєктів як складника проєктної діяльності бібліотек представлена переважно статтями, збірниками матеріалів конференцій і семінарів, монографіями. Серед вітчизняних науковців, які у тому чи іншому аспекті висвітлюють проєктну діяльність бібліотек, варто назвати таких авторитетних науковців, як О. Башун, Т. Вилегжаніна, О. Воскобойнікова-Гузєва, Т. Гранчак, О. Клименко, І. Лобузін, К. Лобузїна, О. Мар’їна, О. Онищенко, О. Пестрецова, В. Попик, Н. Самохіна, О. Сокур, Т. Ярошенко.

Загалом увесь доробок, дослідження якого і сприяє результативним стратегіям та ефективним моделям адаптивної інформаційно-комунікаційної діяльності сучасної бібліотеки, на наше переконання, можна умовно поділити на три великі групи. Перша охоплює наукові дослідження, сутність яких становить теоретичний пласт та теоретико-методологічні дослідження, без яких власне апробація базових засад та ключових чинників є недостовірною. Адже, як стверджував Пафнугій Чебишев¹⁵, теорія без практики мертва і безплідна, практика без теорії безкорисна і пагубна.

Розвиток корпоративних бібліотечних проєктів в Україні ґрунтовно розкрито в публікаціях О. Мар’їної [5, 6]. Здійснений О. Клименко короткий огляд цифрових проєктів провідних бібліотек держави [2]

¹⁵ Пафнугій Львович Чебишев (1821–1894) російський математик і механік; ад’юнкт (1853), з 1856 р. екстраординарний, з 1859 р. – ординарний академік Петербурзької академії наук, почесний член Навчальної ради Імператорського Московського технічного училища.

сприяв представленню максимально повної сукупності ознак для класифікації актуальних проектів на прикладі науково-дослідних робіт Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [1]. Вироблена теорією і апробована практикою сукупність класифікаційних характеристик проектів, які відповідають найважливішим потребам сучасності, підкреслює велику кількість завдань, які вирішуються НБУВ як фундаментального сегмента української бібліотечної справи задля розвитку вітчизняного бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах глобальної цифровізації, у тому числі і через реалізацію креативних бібліотечних проектів як інтегрального елемента системи бібліотечного маркетингу. У цьому контексті, важливими є методичні рекомендації «Маркетинговий підхід до організації сучасного обслуговування в бібліотеці» [7], де, окрім репрезентації основних складових маркетингової діяльності для успішного управління бібліотекою, увага укладачів зосереджена на ефективному використанні маркетингового інструментарію.

Наприкінці ХХ ст. у бібліотечну практику щільно входять інформаційно-комунікаційні технології, тобто друга група включає студії бібліотечних проектів, які існують в електронному середовищі. Актуальність та популярність цього напрямку сучасних бібліотекознавчих досліджень засвідчує вже той факт, що окремі секції міжнародних конференцій присвячені цій темі (для прикладу, друга секція традиційної щорічної Міжнародної наукової конференції Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації», (6–8 жовтня 2020 р.) проходила під назвою «Цифрові проекти наукових бібліотек»). Третю групу джерел становлять власне вебсайти бібліотек, які, з одного боку, представляють розмаїття бібліотечних проектів, котрі є візитівкою – своєрідним піар-ходом книгозбірні, а з іншого, містять актуальну для відповідної спільноти інформацію.

Отже, сутність і різноманіття успішних і актуальних бібліотечних проектів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського потребує окремого дослідження та узагальнення.

Мета статті – репрезентувати авторське розуміння понять «проект», «бібліотечний проект», «пілотний бібліотечний проект», «основний бібліотечний проект», «наступний бібліотечний проект» на прикладі успішних і актуальних бібліотечних проектів НБУВ.

Для досягнення поставленої мети необхідно *вирішити завдання*: виявити релевантні дефініції поняття «проект», висвітлити зміст публі-

кацій вітчизняних науковців останніх років у аспекті проєктної діяльності українських бібліотек та проаналізувати успішні й актуальні бібліотечні проєкти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Методи дослідження. Методологія статті базувалася на загальнонаукових принципах системності, комплексності, усебічності пізнання. Використання загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціальних методів дослідження (порівняльно-історичного, ретроспективного, проблемно-хронологічного) сприяло досягненню поставленої мети.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реальна можливість для бібліотек зберегти сьогодні лідируючі позиції серед інших інформаційних установ та активно розвиватися на основі цифрових технологій лежить у площині діджиталізації бібліотечних послуг і сервісів, тобто запровадженні таких бібліотечних проєктів, наслідками яких стане повноцінний обмін інформацією в електронному вигляді, що сприятиме розбудові єдиного національного інформаційного простору.

Дієвим інструментом забезпечення оптимальних результатів інформаційно-бібліотечної сфери є максимальне втілення актуальних стратегій, до яких відносимо і бібліотечні проєкти. Незважаючи на те, що діяльність будь-якої книгозбірні базується на процесній основі, але оновлена парадигма розвитку сучасної бібліотеки ґрунтується на проєктному принципі. Тобто органічне поєднання принципів проєктного менеджменту дає змогу результативно координувати роботу виконавців, з одного боку, та з оптимальною комбінацією інструментів і кореляцією наявних ресурсів, з іншого, задля підвищення конкурентоспроможності установи.

Десятки дефініцій поняття «проєкт», які лише доповнюють одна одну, по суті не суперечать між собою, базуються на визначальних для їхніх творців критеріях. Проєкт (англ. project від латин. projectus – кинутий уперед, виступаючий, тобто, прогнозування результатів будь-якої діяльності) – це завдання та необхідні засоби його реалізації задля досягнення бажаного економічного, технічного, технологічного чи організаційного результату [1]. Ми розуміємо проєкт як комплекс дій зі встановленими термінами, бюджетом і механізмом реалізації, спрямованих на досягнення конкретної мети. Бібліотечний проєкт – це систематизована за термінами, бюджетом і механізмом сукупність дій задля залучення нових читачів книгозбірні та ознайомлення максимальної кількості користувачів із послугами бібліотеки, у тому числі і через мас-медіа та соціальні мережі.

Сутність проєкту, загалом, полягає у застосуванні в обмежений термін мінімізованого комплексу ресурсів задля реалізації задуманої

ідеї, а у бібліотечній справі – це органічне поєднання наявних / або доступних ресурсів, з обов'язковим використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Мета будь-якого проекту – це консолідація всіх знань і вмінь, які були отримані під час його реалізації, для їх втілення в основних та наступних проектах. Оптимізація діяльності книгозбірні та покращення якості обслуговування через забезпечення доступу до релевантної інформації завдяки зміцненню її ролі у спільноті є чільною метою бібліотечних проектів як некомерційних задумів.

Започаткування проектної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, результативний досвід якої має суттєве значення для успішного розвитку вітчизняної інформаційно-бібліотечної сфери, фактично налічує плідну столітню практику, адже налагодження книгообміну між науковими установами Національної академії наук України (НАН України) вважаємо першим основним бібліотечним проектом НБУВ.

У 2015 р. було започатковано проект «Каталоги бібліотек установ Національної академії наук України», до якого вже долучилося близько 30 бібліотек наукових установ НАН України [9]. Нині робота над проектом вимагає постійного методичного супроводу, проведення тренінгів «Корпоративна каталогізація: нові технології та можливості для академічних бібліотек», систематичної організації консультацій співробітників бібліотек наукових установ з каталогізаторами НБУВ. Упродовж останніх років відбулися тематичні семінари для керівників бібліотек наукових установ НАН України щодо запозичення бібліографічних записів до електронного каталогу, введення описів книжкових пам'яток, створення авторитетних файлів імен осіб та назв установ, особливості систематизації наукових публікацій тощо [10].

Ми вважаємо, що це приклад успішного бібліотечного проекту, наразі триває робота з долучення бібліотек мережі до створення і ведення електронного каталогу на сервері НБУВ.

Класифікація актуальних проектів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, насамперед, має суто теоретичне значення задля оптимальної її модернізації в період реформування всіх сфер українського суспільства. Але застосування відповідних класифікаційних ознак видів, що передбачає вплив історично-сформованих та інноваційних детермінант, сприяє обранню бібліотекою ефективних стратегій усіх напрямів її багатофункціональної діяльності і пріоритетів, які мають суттєве значення для розвитку вітчизняної інформаційно-бібліотечної сфери як головного бібліотечно-інформаційного комплексу держави

загалом, і як координатора мережі бібліотек НАН України, зокрема, тут наявний і важливий практичний аспект [1].

Серед конгломерату ознак, які охоплює багатозначне слово «проект», ми акцентуємо увагу на таких: одноразове завдання, у тому числі зі застосуванням нестандартних рішень, для досягнення чітко сформульованої мети (пілотний бібліотечний проект); обмежений часом і ресурсами комплекс заходів задля досягнення достеменно визначених цілей (основний бібліотечний проект); структурований синтез ідей, поєднання між собою різних планів дій / заходів, мета якого – якісна зміна, створення нової послуги або продукту (наступний бібліотечний проект).

В аспекті класифікації видовою ознакою для цих бібліотечних проектів пропонуємо обрати рівень адаптованості. Конститутивна модель діяльності НБУВ як інформаційної системи відкритого типу для досягнення однієї мети характеризується широким використанням пілотних, основних та наступних проектів. Яскравим пілотним бібліотечним проектом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського стало навчальне заняття «Новини на порталі НБУВ: різновиди і особливості створення» (<http://www.nbuv.gov.ua/node/2070>) для співробітників бібліотеки, відповідальних за висвітлення діяльності, рекламу послуг та інформаційних ресурсів провідних підрозділів наукової бібліотеки (1–2.04.2015). Адже його результатом стало видання однойменного методичного poradnika, розісланого всім 95 бібліотекам наукових установ НАН України, Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаніка, іншим провідним бібліотекам країни [8].

У 2019 р. реалізовані резонансні пілотні бібліотечні проекти НБУВ «Бібліотечні серця» (двічі) (<http://www.nbuv.gov.ua/node/4654>) та «Книжкові зайці» (тричі) – спрямовані на популяризацію читання та пропагування знань. У царині соціокультурної діяльності сьогодні інтелектуальні квести – одна з найпопулярніших форм залучення нових читачів. Наголосимо, що «Книжкові зайці» – це зразок типового пілотного бібліотечного проекту, який було адаптовано до читацького контингенту і завдань наукової бібліотеки загальнонаціонального рівня [3].

Варто відзначити ще низку ПБП, організованих для молоді у НБУВ у 2019–2020 р.: вручення премій Президентом України В. Зеленським молодим ученим за досягнення в різних сферах науки й техніки у 2019 р. (<http://www.nbuv.gov.ua/node/5141>) (13 лютого 2020 р.); виставка-презентація «Колекція Коранів бібліотечного зібрання Агатангела Кримського», у рамках якої були представлені Корани з фондів

НБУВ, раритетні видання коранічних текстів з Фонду Президентів України, особистих колекцій науковців України (<http://www.nbu.gov.ua/node/5137>) (5 лютого 2020 р.); кіноперегляд та обговорення стрічки «Останнє слово» (режисер Марк Пеллінгтон, 2017) (<http://www.nbu.gov.ua/node/4768>) (7 березня 2019 р.).

Прикладом успішних основних проектів є науково-дослідні роботи НБУВ, які відповідають найважливішим потребам сучасності. Так, з часу заснування Інституту бібліотекознавства (1992) успішно виконано дев'ять науково-дослідних тем (<http://www.nbu.gov.ua/node/4390>). Типовість науково-дослідних робіт як продуктивних проектів полягає у зосередженні на розробці теоретико-методологічних та прикладних засад розвитку вітчизняної бібліотечної справи і українського бібліотекознавства, а унікальність виражається у створенні актуального контенту у системі наукових комунікацій у глобалізованому світі, коли інформація, комунікація та управління знаннями мають визначальний вплив на конкурентоспроможність країн, є їхнім стратегічним ресурсом. Сьогодні науковці Інституту бібліотекознавства у тісній взаємодії з фахівцями інших структурних підрозділів НБУВ працюють над темою «Бібліотечно-інформаційний комплекс в умовах трансформації наукових комунікацій» (2020–2022 рр., № державної реєстрації 0119 U102405), у рамках якої вже були реалізовані окремі пілотні проекти.

Іншими прикладами продуктивних основних проектів НБУВ або таких, у яких бібліотека виступає головним координатором, є національні науково-інформаційні проекти: реферативна база даних «Україніка наукова», електронна бібліотека фахових періодичних видань «Наукова періодика України», електронна бібліотека «Україніка», інформаційний портал «Наука України: доступ до знань». Участь, окрім бібліотек беруть, також інші документально-комунікаційні інституції (заклади вищої освіти, науково-дослідні інститути, видавництва, музеї, архіви тощо), а це має беззаперечне значення для успішного формування інтегрованого наукового інформаційного простору.

Цікавим наступним бібліотечним проектом є написання Щорічного радіодиктанту національної єдності для українців з усього світу, який традиційно проводиться перед Днем української писемності та мови і збігається з днем пам'яті Нестора-літописця, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського як головної локації. Тобто україномовна спільнота за кордоном також довідується про бібліотеку, її унікальні фонди і надбання. Це – надзвичайно результативна PR-акція, яка позитивно впливає на зростання іміджу НБУВ. Безпосередню участь

у події окрім школярів і студентів, освітян і бібліотекарів, військових і пересічних громадян, беруть політичні і культурні діячі, що привертає увагу широких кіл громадськості до проблем головної книгозбірні країни.

8 листопада 2019 р. до акції долучилися перший заступник голови Державного комітету телебачення та радіомовлення України Б. Червак, народний депутат партії «Європейська солідарність» І. Геращенко, депутат від партії «Слуга народу» секретар Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова С. Швець, народний депутат VIII скликання О. Сироїд, актриса Н. Сумська, а також зірки шоу-бізнесу – український хореограф В. Яма, дует YUKO – Ю. Юріна і С. Корольов (<http://www.nbuv.gov.ua/node/4991>). 13 листопада 2020 р. участь взяли Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, Уповноважений із захисту державної мови Т. Кремень, народні депутати України Є. Кравчук, К. Рудик, відомі представники артистичного цеху країни Н. Сумська, С. Білоножко, А. Рудницька, А. Сеїтаблаєв, дипломати з посольств Чорногорії та Японії, високопосадовці з Міністерства науки і освіти, Українського радіо, Національної суспільної телерадіокомпанії України, Незалежної асоціації телерадіомовників, громадські діячі, учасники популярних музичних гуртів (<http://www.nbuv.gov.ua/calendar/2020/11/09>).

Значущим наступним бібліотечним проектом НБУВ є «Бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника», головна мета яких – об'єднання зусиль науковців і практиків вітчизняної інформаційно-бібліотечної сфери у розв'язанні актуальних питань формування єдиного національного інформаційного простору; забезпечення інформаційного супроводу процесів модернізації та інноваційного розвитку. Цього року засідання на тему «Бібліотекознавство України: історія, методологія, наукові проекти», у якому взяло участь понад 30 бібліотечних фахівців та викладачів профільних вітчизняних закладів вищої освіти, відбулося 16 грудня в онлайн-режимі на платформі Zoom (<http://nbuv.gov.ua/node/5382>). Ця резонансна подія для фахівців бібліотечно-інформаційної галузі другий рік поспіль відбувається завдяки тісній співпраці двох найавторитетніших книгозбірень держави – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Варто наголосити, що розміщення на сайті НБУВ анонсу про подію та її перебіг є виразом політики прозорості і сприяє інформуванню громадськості. Так, інформація про всі попередні бібліотекознавчі студії (інформаційний лист, програма заходу, світлини) – у вільному доступі цілодобово (<http://www.nbuv.gov.ua/taxonomy/term/977>): Перші бібліотекознавчі студії імені професора

М. С. Слободяника, 9 грудня 2015 р. (<http://www.nbuv.gov.ua/node/2610>); Другі бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника, тема року: Михайло «Семенович Слободяник: енциклопедист, інноватор, комунікант, «авантюрист»», 16 грудня 2016 р. (<http://www.nbuv.gov.ua/node/3267>); Треті бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника, тема року: «Наукова бібліотека в суспільстві знань», 15 грудня 2017 р. (<http://www.nbuv.gov.ua/node/3823>); Четверті бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника, тема року: «Інтегратор бібліотечної справи», 14 грудня 2018 р. (<http://www.nbuv.gov.ua/node/4524>); П'яті бібліотекознавчі студії, присвячені пам'яті професора Михайла Семеновича Слободяника, тема року: «Бібліотека в епоху трансформацій», 19 грудня 2019 р. (<http://www.nbuv.gov.ua/node/4524>).

Формуванню позитивного іміджу української науки сприяє реалізація проектів загальнонаціонального масштабу, адже саме така практика зміцнює інформаційну базу інноваційної діяльності та супроводження процесів реформування в країні, приєднання національних інформаційних ресурсів до міжнародної системи наукових електронних комунікацій.

На наше переконання, стратегія успішного бібліотечного проекту залежить, *по-перше*, від вибору актуальної теми (тобто цілі); *по-друге*, від ретельного підбору професійної команди та ефективного розподілу робіт через корисне використання робочого часу; *по-третє*, що має вирішальне значення – налагодження продуктивного співробітництва (залучення кола партнерів); *по-четверте*, через розширення співпраці з грантодавцями і меценатами щодо отримання додаткових коштів; *по-п'яте*, регулярне оприлюднення і популяризація проекту через мас-медіа і соціальні мережі сприятиме досягненню якнайкращого результату.

НБУВ сьогодні, як національна наукова установа та бібліотечно-інформаційний комплекс, найбільше відповідає завданням організації розвитку національного науково-інформаційного простору, має величезний напрацьований інформаційний потенціал, найбільші в Україні за обсягом інформаційні ресурси, досвід їх ефективного розвитку та потужний кадровий потенціал для забезпечення реалізації стратегічних напрямів та функцій [4].

Висновки та практичне значення. Здійснений у статті аналіз дає змогу констатувати: успішні та актуальні пілотні, основні та наступні бібліотечні проекти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського реалізуються з метою найповнішого задоволення інфор-

маційних потреб користувачів-науковців, популяризації української науки та її збереження, створення консолідованого науково-освітньо-культурного простору і є вагомим внеском у поступі євроінтеграційного курсу нашої держави. Поліфункціональність НБУВ як координатора мережі бібліотек Національної академії наук України і головного бібліотечно-інформаційного комплексу держави втілюється, з одного боку, у її місії (науково-інформаційне забезпечення розвитку суспільства та збереження документальної спадщини України), а з іншого – реалізується в ефективній розбудові консолідованого науково-культурно-освітнього простору та активному пропагуванні надбань вітчизняної культури і науки в Україні та світі через активне застосування у щоденній практиці пілотних, основних і наступних бібліотечних проєктів.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко О. З. Проєкти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: спроба класифікації. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації*: матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202010_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbu_2020_0.pdf.

2. Клименко О. З. Співпраця українських бібліотек в інформаційному суспільстві (до питання інновацій). *Роль бібліотеки у створенні когнітивного ресурсу суспільства знань: технології, освіта, наука*: зб. наук. пр. / редкол. Л. Г. Бакуменко [та ін.]. Харків: ХДУХТ, 2016. С. 78–82. URL: <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/722/3/%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B8%20%D1%83%20%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D1%83.pdf>.

3. Клименко О. З., Сокур О. Л. Пілотні проєкти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: сутність і значення. *І Міжнар. наук. конф. «Topical aspects of modern science and practice»*, 21–24 верес. 2020 р., Франкфурт-на-Майні, Німеччина. С. 61–65. URL: https://isg-konf.com/uk/topical-aspects-of-modern-science-and-practice-ua/?utm_source=eSputnik-

promo&utm_medium=email&utm_campaign=Zb%D1%96_rnikmater%D1%96al%D1%96v_konferenc%D1%96%D1%97_%D1%94_dostupnim.&utm_content=872592927.

4. Коваль Т. М., Кулаковська Т. Л. Напрями та пріоритети стратегічного розвитку національного наукового бібліотечно-інформаційного комплексу. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН ; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202010_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_0.pdf.

5. Мар'їна О. Ю. Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування соціокомунікаційного середовища. *Вісн. Харків. держ. акад. культури*. Харків, 2009. Вип. 28. С. 123–131.

6. Мар'їна О. Ю. Розвиток корпоративних бібліотечних проектів в Україні. *Вісн. Книжк. палати*. 2010. № 1. С. 22–25.

7. Маркетинговий підхід до організації сучасного обслуговування в бібліотеці : метод. рек. / Департамент культури та взаємозв'язків з громадськістю Черкас. облдержадмін., Комун. закл. «Обл. універс. наук. б-ка ім. Тараса Шевченка» Черкас. Облради ; уклад. Т. В. Горда. Черкаси. 2018. 16 с. URL: <http://library.ck.ua/files/2018/07/Marketing.pdf>.

8. Новини на порталі наукової бібліотеки: різновиди та особливості створення: метод. порадник / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Інститут бібліотекознавства ; [уклад.: В. П. Здановська, Л. А. Поперечна]. Київ : НБУВ, 2017. 32 с.

9. Сокур О. Л. Бібліотеки наукових установ НАН України у контексті становлення цифрового суспільства в Україні. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН ; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202010_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_0.pdf.

10. Сокур О. Л. Взаємодія бібліотек наукових установ Національної академії наук України у формуванні вітчизняного наукового інформаційного простору: науково-організаційне забезпечення : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Нац. б-ка України ім. В. І. Вер-

надського. Київ, 2019. 297 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_23.pdf.

11. Статут Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/STATUT_NBUV_2017.pdf.

12. Управління проектами: теорія та практика виконання проектних дій : навч. посіб. / Т. Г. Фесенко ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків : ХНАМГ, 2012. 181 с. URL: <http://www.oridu.odessa.ua/7/7/metoduchni-rek/t/02.pdf>.

References

1. Klymenko, O. (2020, October). Proiekyt Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: sprobna klasyfikatsii [Projects of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: classification attempt]. In *Library. Science. Communication: Development of Library and Information Potential in the Conditions of Digitalization. Proceedings of the International Scientific Conference*. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. M. V. Ivanova (Ed.). Kyiv. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202010_articles_field_dopmat_files/tezi_nbuv_2020_0.pdf [in Ukrainian].

2. Klymenko, O. (2016). Spivpratsia ukrainskykh bibliotek v informatsiinomu suspilstvi (do pytannia innovatsii) [Cooperation of Ukrainian libraries in the information society (on the issue of innovations)]. In *Rol biblioteky u stvorenni kohnityvnoho resursu suspilstva znan: tekhnolohii, osvita, nauka: Zbirnyk naukovykh prats* [The role of the library in creating a cognitive resource of the knowledge society: technology, education, science: Collection of scientific works]. L. H. Bakumenko (Ed.). (pp. 78–82). Kharkiv: KHDUKHT. Retrieved from <http://elib.hduht.edu.ua/bitstream/123456789/722/3/%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B8%20%D1%83%20%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D1%83.pdf> [in Ukrainian].

3. Klymenko, O., Sokur, O. (2020, 21–24 September). Pilotni proiekyt Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: sutnist i znachennia [Pilot projects of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: essence and significance]. In *Topical aspects of modern science and practice. Proceedings*

of the I International Scientific Conference (pp. 61–65). Frankfurt am Main. Retrieved from https://isg-konf.com/uk/topical-aspects-of-modern-science-and-practice-ua/?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=Zb%D1%96_mik_mater%D1%96_al%D1%96_v_konferenc%D1%96%D1%97_%D1%94_dostupnim.&utm_content=872592927 [in Ukrainian].

4. Koval, T., Kulakovska, T. (2000, October). Napriamy ta priorityety stratehichnoho rozvytku natsionalnoho naukovoho bibliotechno-informatsiinoho kompleksu [Directions and priorities of strategic developmen of national scientific library]. In *Library. Science. Communication: Development of library and information potential in the conditions of digitalization. Proceedings of the International Scientific Conference*, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. M. V. Ivanova (Ed.). Kyiv. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202010_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbu_2020_0.pdf [in Ukrainian].

5. Mariina, O. Yu. (2009). Korporatyvni bibliotechni proekty yak zasib formuvannia sotsiokomunikatsiinoho seredovyshcha [Corporate library projects as a means of forming a socio-communicative environment]. *Visnyk Kharkivskoi Derzhavnoi Akademii Kultury*, 28, 123–131 [in Ukrainian].

6. Mariina, O. Yu. (2010). Rozvytok korporatyvnykh bibliotechnykh proektiv v Ukraini. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 1, 22–25 [in Ukrainian].

7. Horda, T. V. (Comp.). (2018). Marketynhovyi pidkhyd do orhanyzatsii suchasnoho obsluhovuvannia v bibliotetsi: metodychni rekrmendatsii [Marketing approach to the organization of modern service in the library: methodical recommendations]. Cherkasy. Retrieved from <http://library.ck.ua/files/2018/07/Marketing.pdf> [in Ukrainian].

8. Zdanovska, V. P., Poperechna, L. A. (Comp.). (2017). Novyny na portali naukovoї biblioteky: riznovydy ta osoblyvosti stvorennia [News on the portal of the scientific library: varieties and features of creation]. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Institute of Library Science. Kyiv: NBUV [in Ukrainian].

9. Sokur, O. L. (2000, October). Biblioteky naukovykh ustanov NAN Ukrainy u konteksti stanovlennia tsyfrovoho suspilstva v Ukraini [Libraries of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in the context of the formation of the digital society in Ukraine]. In *Library. Science. Communication: Development of library and information potential in the conditions of digitalization. Proceedings of the International Scientific Conference*, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. M. V. Ivanova (Ed.). Kyiv. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202010_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbu_2020_0.pdf [in Ukrainian].

10. Sokur, O. L. (2019). Vzayemodiia bibliotek naukovykh ustanov Natsionalnoi akademii nauk Ukrayiny u formuvanni vitchyznianoho naukovoho informatsiynoho prostoru: naukovo-orhanizatsiine zabezpechennia [Cooperation of Libraries of Scientific Institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in the Formation of the National Scientific Information Space: Scientific and Organizational Support]. *Candidate's thesis*. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_23.pdf [in Ukrainian].

11. Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. (2017). *Statut* [Statute V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/STATUT_NBUV_2017.pdf [in Ukrainian].

12. Fesenko, T. H. (2012). *Upravlinnia proektamy: teoriia ta praktyka vykonannia proektnykh dii: navch. posibnyk* [Project management: theory and practice of project actions: textbook. manual]. Kyiv: KHNAMH. Retrieved from <http://www.oridu.odessa.ua/7/7/metoduchni-rek/t/02.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.04.2021.

Oksana Klymenko,

PhD (History), Associate Professor,
Head of the Department of Science Publications,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>

Olena Sokur,

PhD (Social Communications), Head of the Department
of Scientific and Methodical Work,
Institute of Library Science,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine
3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine
e-mail: sokurol@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>

Library Projects of the National Scientific Library and Information Complex

Problem Statement. The issues of integration of theoretical approaches into the practice of projects and programs become especially relevant in Ukraine due to the need to improve manageability in difficult conditions: time constraints, reduced financial stability, maximum optimization in the use of resources. *The purpose of the article is to represent the authors's understanding of the concepts project, library project, pilot*

library project, main library project, subsequent library project basing on successful and relevant library projects of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. *Scientific novelty.* The content of publications of Ukrainian scholars for recent years on the role and content of project activities of Ukrainian libraries in the context of transformations and dynamic changes in modern Ukrainian library science and practice, are analyzed. It is determined that the project as a set of actions with deadlines, budget and implementation mechanism, is aimed at achieving a specific goal. It is proved that the library project is a set of actions systematized by terms, budget and mechanism in order to attract new readers of the book collection and acquaint the maximum number of users with the library services, including ones through the mass media and social networks. The essence and variety of successful and actual library projects of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine are analyzed. *Conclusions.* Successful and up-to-date pilot, main and subsequent library projects of Vernadsky National Library of Ukraine are implemented in order to fully meet the information needs of users-scientists, popularization of Ukrainian science and its preservation, creation of a consolidated scientific, educational, and cultural space. The multifunctionality of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine as the coordinator of the library network of National Academy of Sciences of Ukraine and the main library and information complex of Ukraine, is embodied in its mission and is actively promoted in Ukraine and the world through active use of pilot, basic and subsequent library projects.

Keywords: project, library project, national scientific library and information complex, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

Євгенія Кабаренкова,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: evgeniakab@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2773-8545>

**РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ:
ВІД ПРАВОВОЇ ОБІЗНАНОСТІ ДО СТВОРЕННЯ
БЕЗПЕЧНОГО СЕРЕДОВИЩА**

У статті розглядається роль бібліотек у протидії булінгу, адже вони як публічні установи, що, виконуючи профілактичну, пізнавальну, виховну і комунікативну функції, через співпрацю з закладами освіти, правоохоронними органами, психологами сприяють створенню безпечного ненасильницького середовища для підлітків. Саме бібліотека володіє пакетом інструментів для протидії цьому ганебному явищу: правовою базою, включно з останніми законодавчими і нормативними актами, науковими розробками та літературою з зазначеної теми, партнерством з органами юстиції, освіти, місцевою владою, майданчиками для освітніх, профілактичних, пізнавальних і комунікативних заходів та ін.

На основі моніторингу сайтів регіональних і місцевих бібліотек проаналізовано досвід книгозбірень у цій площині та які форми роботи вони використовують для правового виховання школярів.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, правова культура, правова обізнаність, бібліотека.

Серед учнівської молоді останнім часом надзвичайно гостро постала проблема насильства та довготривалої агресії. Цькування в середовищі однолітків не обмежується лише ролями «агресора» та «жертви», до процесу залучаються інші однокласники, стаючи активними або пасивними учасниками цих взаємин. Така неправомірна поведінка отримала назву «шкільний булінг».

Вище булінгу є доволі комплексним поняттям. Булінг – це не просто нове модерне слово, це реальна соціальна проблема всього світу, яка доповнилася новітньою формою агресії – кібербулінгом – жорстокими діями з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину з використанням

інформаційно-комунікаційних засобів. У науковій і популярній літературі поняття «булінг» прийнято розглядати як сукупність соціальних, психологічних та педагогічних проблем, що охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи по відношенню до індивіда, який не може захистити себе в конкретній ситуації.

Найяскравіше булінг виявляється в підлітковому середовищі. Аналіз випадків булінгу в зарубіжних країнах показує, що в Норвегії 12,5% учнів піддаються регулярним нападам агресії з боку однолітків кожного дня; 17,2% учнів – один раз на тиждень; 13,7% учнів – один раз на місяць та 28,9% учнів – один чи два рази на рік. За даними британських дослідників 27% учнів початкової школи піддаються знущанням та 10% учнів середніх шкіл [1].

В Україні картина фіксованих фактів булінгу теж неприваблива. Так, за результатами дослідження, проведеного Фондом ООН Юнісеф у 2017 р., 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, а 24% дітей стали жертвами цього явища. Згідно з результатами соціологічного дослідження «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді (HBSC)», яка відображає динаміку шкільного булінгу в період з 2006 по 2018 р., чітко видно, що кількість випадків булінгу зросла вдвічі [1].

Фонд ООН ЮНІСЕФ у дослідженні 2019 р. насильницькі дії в підлітковому середовищі розподілив на такі категорії.

1. Фізичне насильство:

- руйнування власності;
- тілесні покарання;
- фізичні напади, бійки.

2. Психологічне насильство:

- вербальні образи;
- емоційні образи;
- соціальне виключення;
- гендерна дискримінація.

3. Сексуальні домагання:

- небажані сексуальні торкання; згвалтування та спроба згвалтування;
- примус;
- коментарі та жарти сексуального характеру [2].

Оскільки явище булінгу є доволі комплексним поняттям, то вивчення цього феномену проводиться з різних поглядів і галузевих підходів: Д. Лейн, Е. Мунте, В. Ортон – досліджують проблему булінгу в молодшій

школі; О. Барліт, І. Бердишев, А. Король, А. Чернякова – психологічні особливості учасників булінгу, його наслідки та шляхи подолання; Р. Безпальча, О. Романова, Л. Лушпай, Д. Соловійов, І. Новітська – умови впровадження інноваційних технологій профілактики агресивної поведінки в умовах школи, бібліотеки та ін.

Верховна Рада України в грудні 2018 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який набув чинності із січня 2019 р. [3].

Аналізуючи результати першого року впровадження Закону, О. Падучак, голова ГО «Безпечний світ», член робочої групи Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій з підготовки Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», акцентує увагу на його досягненнях: «По-перше, проблемі булінгу почали приділяти більше уваги, що з впевненістю можна віднести до позитивних моментів. В Україні на державному рівні визнали існування серед дітей такої проблеми як булінг (цькування). Адже, незважаючи на те, що проблема не є новою, до 2019 р. у нашому правовому полі взагалі не було такого поняття. При цьому дослідження ЮНІСЕФ в Україні у 2017 р. показали, що 67% українських дітей віком 11–17 років зіштовхувалися з цькуванням.

Окрім того, цю проблему визнали не просто складним соціально-педагогічним, психологічним явищем, але й прийняли той факт, що булінг – це по суті насильство, а не звичайний конфлікт. За рівнем суспільної небезпеки це правопорушення віднесли до адміністративних, передбачивши відповідний склад у Кодексі України про адміністративні правопорушення.

По-друге, Закон заклав основні інструменти профілактики та протидії булінгу в закладах освіти, більшість з яких побудовані на засадах міждисциплінарної взаємодії. Зокрема, План заходів, спрямований на запобігання і протидію булінгу (цькуванню), який розробляють та оприлюднюють на вебсайтах усі заклади освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності, повинен враховувати пропозиції територіальних органів Мінсоцполітики, Національної поліції, Міністерства юстиції, Міністерства охорони здоров'я. Також передбачається обов'язок керівника закладу освіти повідомляти уповноваженим підрозділам Національної поліції України та службі у справах дітей про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти. *Ці положення Закону свідчать про необхідність об'єднання зусиль на шляху подолання такого ганебного явища як булінг, а також створення безпечного освітнього середовища, вільного від його проявів. Протягом року проводилася масштабна правопросвітницька*

діяльність. Для прикладу можна навести Всеукраїнський антибулінговий тиждень (16–21.09.2019 р.), ініційований Міністерством юстиції, до якого долучилися не лише заклади освіти та державні органи, але й широке коло громадських організацій, засоби масової інформації, відомі співаки й актори, кінематографісти та освітні інтернет-платформи тощо. У межах Всеукраїнського тижня права (9–13.12.2019 р.) поліцейські ювенальної превенції спільно з освітянами організували та провели інтелектуально-розважальні конкурси «Правничі ігри», у яких взяли участь майже 20 тис. школярів з усіх регіонів. Напевно, не залишилося в країні людини, яка не чула б цього року слова «булінг» та «цькування». Це також є досягненням дії Закону» [4].

Далі експертка наголошує, що надзвичайно болючою є *проблема відсутності в Україні загальнодержавних антибулінгових профілактичних програм*. «У зв'язку з цим профілактична робота, яка повинна бути «серцем» протидії булінгу, в більшості закладів освіти має суто формальний характер. Відсутність системних навчальних програм для вчителів, дітей та батьків, спрямованих на вироблення компетентностей та навичок ненасильницької поведінки, підвищення рівня емоційного інтелекту, зводить нанівець усю роботу з протидії булінгу. Добре, що в нас уже навіть діти знають, що таке булінг (цькування), який він травматичний для всіх учасників. Погано, що лише від цих знань ситуація не покращується, оскільки в переважній більшості учасників освітнього процесу відсутні головні знання та навички – що робити, щоб не було булінгу» [4].

З розвитком мережі Інтернет не менш небезпечним став такий різновид дитячої жорстокості, як кібербулінг.

Останнім часом через пандемію COVID-19 учні все більше часу проводять в Інтернеті. Говорячи про онлайн-небезпеки, експерти називають такі явища: загрози приватності, ризики насильства, експлуатації та дискримінації.

Команда Всеукраїнської кампанії проти кібербулінгу Docudays UA провела дослідження на тему: «Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України».

Проаналізувавши ситуацію з кібербулінгом, українське та міжнародне законодавство, найкращі світові практики з попередження і протидії онлайн-цькуванню, експерти дійшли таких висновків:

– понад 18% рішень щодо булінгу стосуються випадків використання засобів електронних комунікацій, тобто дій, які завдали психологічних страждань і були вчинені в Інтернеті за допомогою гаджетів;

– найбільше протоколів щодо онлайн-цькування або ж кібербулінгу складено в Київській області. Частіше ображають хлопці (70%), а от страждають від кібербулінгу переважно дівчата (близько 80%);

– найпоширеніші види кібербулінгу в дитячому середовищі України – створення фейкових сторінок, поширення інтимних фото, тролінг та оприлюднення відеозаписів бійок [5].

За даними опитування ЮНІСЕФ у 2019 р. 29% підлітків стали жертвами кібербулінгу, а 16% через це пропустили заняття [6].

Активно долучилися до протидії булінгу й бібліотеки, адже вони – саме ті публічні установи, які, виконуючи профілактичну, пізнавальну, просвітницьку, виховну і комунікативну функції, через співпрацю з закладами освіти та правоохоронними органами сприяють створенню безпечного ненасильницького середовища для підлітків. Саме бібліотека володіє пакетом інструментів для протидії цьому ганебному явищу: правовою базою, включно з останніми законодавчими і нормативними актами; науковими розробками та художньою літературою з зазначеної теми; партнерством з органами юстиції, освіти, місцевою владою; майданчиками для освітніх, профілактичних, пізнавальних і комунікативних заходів та ін.

Мета цієї праці – висвітлити роль і досвід бібліотечних установ у формуванні правової обізнаності школярів, аби в подальшому вони могли уникнути агресивної поведінки.

Діяльність бібліотек із протидії жорстокості в шкільному та позашкільному середовищі може мати різні формати.

Моніторинг сайтів регіональних і місцевих бібліотечних установ, місцевих ЗМІ показує, що в книгозбірнях по всій Україні організуються різноманітні антибулінгові заходи, зокрема тренінги, лекції, рольові ігри, онлайн-ігри, що охоплюють зустрічі з представниками територіальних управлінь юстиції, правоохоронних органів, психологами, волонтерами, журналістами.

Виставки нормативних актів, популярної і художньої літератури, спільний перегляд докуметальних фільмів та відеороликів також формують у підлітків розуміння небезпеки ворожої й агресивної поведінки, її наслідків для них та їхніх родин, сприяють бажанню протидіяти насильству.

Бібліотеки активно включилися в проведення Дня безпечного Інтернету, Всеукраїнського тижня з протидії булінгу в межах правопросвітницького проєкту «Я маю право». Ці заходи спрямовані на одночасну роботу учнів, батьків, учителів, бібліотекарів та правозахисників, щоб попередити і запобігти знущанням над дітьми з боку однолітків.

У багатьох бібліотеках підліткам надається інформація як убезпечити себе від кібербулінгу, як безпечно користуватися соцмережами, вміти блокувати небажані тексти, налаштовувати максимальну конфіденційність при користуванні Інтернетом та бути готовим вжити заходів проти кіберхуліганів. Бібліотекарі знають як допомогти молоді знайти необхідні книги та інтернет-ресурси, до яких спеціалістів чи організацій звернутися по допомогу тощо.

Популярними серед дітей є виставки «Дружити, а не бити: художня література в подоланні проблеми булінгу». Рекомендаційний список літератури розрахований на батьків, підлітків та освітян, що працюють із підлітковою категорією.

Мета таких заходів не тільки ознайомити підлітків з явищем булінгу, а й сприяти правовій обізнаності школярів, застерегти їх від неправомірної поведінки, інформувати про форми покарання, навчити способам протидії цьому явищу в різних ситуаціях і, що вкрай важливо, – прогнозувати можливі наслідки та вибудовувати добрі взаємини з однолітками.

Вартий уваги досвід Сумської обласної бібліотеки для дітей. Вона долучилася до профілактики цього явища, випустивши невеликий, проте змістовний буклет «Кібербулінг: розпізнати та захиститися». У яскравих кольорах з ілюстраціями він розкриває такі теми: що означає «кібербулінг»; як проявляється кібербулінг; ознаки того, що дитина, можливо, піддається нападам і цькуванню онлайн; що робити, якщо дитина вже зіткнулася з кібербулінгом; як захиститися від кібербулінгу та що загрожує самим булерам? Буклет адресований не лише школярам, а й учителям, вихователям та батькам [7].

Маріупольська центральна міська бібліотека ім. В. Г. Короленка в межах «Школи безпеки для неповнолітніх» залучила до розмови із старшокласниками курсантів Донецького юридичного інституту. Бібліотекарі, учні та курсанти разом обговорили шляхи попередження жорстокого поводження з однолітками, аби не допустити поширення явища булінгу в учнівському середовищі. Великий резонанс мав спільний перегляд і обговорення відеороликів «Обережно, булінг», «Викресли булінг». Школярі вчилися визначати види булінгу – економічний, сексуальний, психологічний, кібер або ж фізичний. Також у межах гри діти «приміряли» на себе ролі булера й жертви та відпрацьовували алгоритм дій при контакті з булером [8].

Усе частіше звертаються до зазначеної теми працівники Кіровоградської обласної бібліотеки для юнацтва ім. Є. Маланюка. Спільно з представниками патрульної поліції для учнів КЗ «Науковий лицей»

провели заняття на тему «Стоп булінг». Дізнавшись про особливості булінгу, учні змогли також зрозуміти емоційний, психологічний стан кожного учасника в тій чи іншій ситуації та спрогнозувати можливі наслідки [9].

Зі свого боку Миколаївська обласна бібліотека для юнацтва організувала цикл однойменних тренінгів «Булінг і кібербулінг: корисні правила і поради». Під час одного з них учні Вищого професійного училища № 7 розділилися на групи й проаналізували причини виникнення та форми прояву булінгу та кібербулінгу на прикладі реальних життєвих ситуацій, визначали основні правила їх уникнення. Особливо гострою молодь вважає проблему існування «груп смерті» в соціальних мережах [10]. Зауважимо, що з початку 2021 р. ці «групи смерті» активізувалися. ЗМІ зарясніли повідомленнями про випадки суїцидів і трагічних випадків серед підлітків. Кіберполіція України на тлі зростання кількості самогубств серед неповнолітніх почала приймати анонімні звернення про «групи смерті» та інший небезпечний контент [11].

У повідомленні на сайті Харківської обласної бібліотеки для юнацтва йдеться про проведення із студентами інтерактивного заняття «Розберемося з кібербулінгом» у формі рухливої гри «Ураган». Також аудиторія переглянула соціальний ролик – приклад грумінгу (однієї з форм кібербулінгу), після чого присутні обговорили побачену ситуацію і висловили свої думки. На завершення студенти зіграли в гру «Ланцюжок безпеки», під час якої кожен по черзі висловлював поради щодо захисту від насилля в мережі [12].

Вивчаючи тему булінгу, бібліограф наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» І. Новітська звертає увагу на *нові формати роботи бібліотеки та просвітницьку роль книги*: «...Прочитання та подальше обговорення сучасних книг, різноманітних коміксів, артбуків, повістей про булінг, у яких письменники говорять мовою підлітків, дають змогу не лише обговорити конкретну ситуацію, а й змінити вже раніше сформовані та створити нові шаблони реагування на ситуації булінгу, спостерігачем або учасником яких може стати підліток.

Сьогодні *бібліотерапія*, яка у світі визнана й успішно практикується в лікувальній, реабілітаційній і педагогічній роботі, вважається одним із способів запобігання підлітковому цькуванню, розладам поведінки та пом'якшування цих наслідків.

Дієвою може виявитися використання в протидії булінгу популярної тепер форми роботи з читачами – *сторітелінгу* як способу передавання

їнформациї чєрєз розповїданнє реальних їсторїї. Такий формат зустрїчєй зацїкавить слухачїв, реальнї їсторїї про бєлїнг заволодїють їхньою уявою та змусьтє замислитися над цїєю проблемєю, а позитивнї прикладї героїв оповїдок щєдо розв'язаннє подїбних сїтуациї сприятимуть розвитку навикїв позитивної взаємодїї, ємпатїї, зниженнє рївнє тривожностї ї агресивностї, формуваннє позицїї неприйняттє бєлїнгу.

Креативною та їнтерактивною формєю запобїганнє та прєтїдїї бєлїнгу може бєти органїзацїя на базї бїблїєтєки *театрального клубу у форматї форум-театру*, у якому глядачї не просто спєглядатимуть за тим, щє вїдбувасьтє на сєнї, а бєдуть бєзпєсєрєднїми учасниками дїї. У виставах програватимуться одна або кїлька сєн (з сїтуациєю бєлїнгу), а потїм сїтуация вїдтворюватиметься щє раз для того, щєб глядачї в бєдь-який момент могли сказати «стєп», пїсля чєго сєна зупиньтєсь, а актори завмирають. Потїм глядач, який зупинив дїю (вїдчувши, щє у нього є їдея) змїнює одного з акторїв на сєнї та намагасьтє розв'язати сїтуацию.

Отже, глядачї активнє впливають на хїд розвитку подїй, щє дає змогу не лише пїдняти проблему бєлїнгу, а ї поглянути на сїтуацию з рїзних бєкїв, а глядачам можливо упїзнати себе та проаналїзувати власну поведїнку ї поведїнку їнших, замислитися над власною позицїєю в живому її втїленнї» [13].

Як бачимо, книгозбїрнї використовують весь свїй потенцїал, базу, ресурси, пїдтримуючи правєвї їнїцїативи держави та громадських органїзацїй, сприяючи подоланнє правового нїгїлїзму, вихованнє поваги до закону та моральних норм українського суспїльства. Прєте в нїнїшнїй їнформациїно-комунїкативнїй реальностї бїблїєтєки, спїльно з державними, комерцїйними, громадськими органїзацїями, мають активнїше долучатися до вирїшеннє гєстрєх соцїальних проблем, до яких належить ї бєлїнг. Ѓх роль у прєтїдїї нетєрпимостї, дискримїнацїї, агресїї, психологїчному та фїзичному насильству, вихованнї ї навчаннї на основї взаємоповаги до прав ї свєбєд людини зрєстє щє ї чєрєз те, щє бїблїєтєчнї установи свєєю дїяльностю охоплюють значно ширше коло спїлкуваннє пїдлїткїв: позашкїльне дозвїлля ї сїмейну атмосферу. Це значно розширює сферу впливу бїблїєтєчних установ ї викликає довїру з бєку школярїв. Однак, як зазначають експєрти та ЗМї, для успїшної прєтїдїї цькуваннє в шкїльному ї позашкїльному середовищї в країнї має функцїонувати загальнодержавнїй комплекс ефективних профїлактичних заходїв.

Список бібліографічних посилань

1. Соціально-педагогічні засоби профілактики булінгу в шкільному середовищі. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24174>.
2. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. *UNICEF : вебсайт*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine>.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України за станом на 18 груд. 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*, 2019. № 5. С. 33.
4. Падучак О. Булінг – стоп! Аналіз першого року реалізації Закону щодо протидії булінгу. *Юридична Газета Online*. 2020, 1. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshc/buling-stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidiyi-bulingu.html>.
5. Аналітики провели дослідження про кібербулінг. *Освітній портал*. URL: <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/analitiki-proveli-doslidzhennya-pro-kiberbuling>.
6. Антирейтинг популярних видів кібербулінгу в Україні. *DOCUDAYS UA : вебсайт*. URL: <https://bullyingstop.org.ua/news/antirejting-populyarnih-vidiv-kiberbulingu-v-ukraini>.
7. Кібербулінг: розпізнати та захиститися. *Сум. обл. б-ка для дітей*. URL: <https://sodb.sumy.ua/img/200212.pdf>.
8. «Школа безпеки для неповнолітніх» – STOP булінгу в шкільному середовищі. *Донец. юридичний ін-т МВС України : вебсайт*. URL: <https://www.dli.donetsk.ua/news/2019-03-14-4>.
9. Булінг та особистість. *Кіровоград. обл. б-ка для юнацтва ім. Є. Маланюка*. URL: <https://lib.kr.ua/?p=25557>.
10. Тренінг «Булінг і кібербулінг: корисні правила і поради». *Миколаїв. обл. б-ка для юнацтва*. URL: <http://unbib.mk.ua/index.php/2009-06-02-17-23-57/34-2009-06-02-17-14-16/2720-2018-03-09-09-07-23.html>.
11. Кіберполіція України почала приймати анонімні звернення про «групи смерті». *Цензор. нет*. 2021. URL: https://censor.net/ua/news/3253087/kiberpolitsiya_ukrayiny_pochala_pryuyimatu_anonimni_zvernennya_pro_grupu_smertii.
12. Розберемося з кібербулінгом. *Харк. обл. б-ка для юнацтва*. URL: <http://khoyub.com.ua/trening/trening15.html>.
13. Новітська І. Роль бібліотек у протидії булінгу. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 трав. 2020 р.)* / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 469–472. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13140>

/%D0%9 D%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%81%D1%8 C%
D0%BA%D0%B0%20%D0%86.%20%D0%92.%20%D0%A0%D0%BE
%D0%BB%D1%8 C%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%
96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%20%D1%83%20%D0%BF%
D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97%20%
D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83%20.
pdf?sequence=1&isAllowed=y

References

1. Sotsialno-pedahohichni zasoby profilaktyky bulinhu u shkilmomu seredovyshchi [Socio-pedagogical means of bullying prevention in the school environment]. Retrieved from <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24174> [in Ukrainian].
2. Bulinh ta kiberbulinh u pidlitkovomu seredovyshchi [Bullying and cyberbullying in adolescence]. *UNICEF: website*. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine> [in Ukrainian].
3. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo protydyi bulinhu (tskuvannyu): Zakon Ukrayiny vid 18. 12. 2018 [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Anti-Bullying: Law of Ukraine of December 18, 2018]. (2019). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 33 [in Ukrainian].
4. Paduchak, O. (2020). Bulinh – stop! Analiz pershoho roku realizatsiyi Zakonu shchodo protydyi bulinhu [Bulling – stop! Analysis of the first year of implementation of the Law on Combating Bullying]. *Yurydychna Hazeta Online – Legal Newspaper Online*, 1. Retrieved from <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/buling-stop-analiz-pershogo-roku-realizaciyi-zakonu-shchodo-protidyi-bulingu.html> [in Ukrainian].
5. Analityky provely doslidzhennya pro kiberbulinh [Analysts conducted a study on cyberbullying]. *Osvitniy portal – Educational Portal*. Retrieved from <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/analitiki-proveli-doslidzhennya-pro-kiberbuling> [in Ukrainian].
6. Antyretynh populyarnykh vydiv kiberbulinhu v Ukrayini [Anti-rating of popular types of cyberbullying in Ukraine]. *DOCUDAYS UA: website*. Retrieved from <https://bullyingstop.org.ua/news/antirejting-populyarnih-vidiv-kiberbulingu-v-ukraini> [in Ukrainian].
7. Kiberbulinh: rozpoznyaty ta zakhystytysya [Cyberbullying: recognize and defend]. *Sumska oblasna biblioteka dlya ditey – Sumy Regional Library for Children*. Retrieved from <https://sodb.sumy.ua/img/200212.pdf> [in Ukrainian].

8. «Shkola bezpeky dlya nepovnolitnikh» – STOP bulinhu v shkilotomu seredovyschchi [«School of safety for minors» – STOP bullying in the school environment]. *Donetskyi yurydychnyi instytut MVS Ukrainy: vebсайт – Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: website*. Retrieved from <https://www.dli.donetsk.ua/news/2019-03-14-4> [in Ukrainian].

9. Bulinh ta osobystist [Bullying and personality]. *Kirovohradska oblasna biblioteka dlya yunatstva im. YE. Malanyuka – Kirovohrad Regional Library for Youth named after E. Malaniuk*. Retrieved from <https://lib.kr.ua/?p=25557> [in Ukrainian].

10. Treninh «Bulinh i kiberbulinh: korysni pravyla i porady» [Training «Bullying and cyberbullying: useful rules and tips»]. *Mykolayivska oblasna biblioteka dlya yunatstva – Mykolayiv Regional Library for Youth*. Retrieved from <http://unbib.mk.ua/index.php/2009-06-02-17-23-57/34-2009-06-02-17-14-16/2720-2018-03-09-09-07-23.html> [in Ukrainian].

11. Kiberpolitsiya Ukrainy pochala pryymaty anonimni zvernennya pro «hrupy smerti» [Ukraine's cyberpolice has begun accepting anonymous appeals about «death groups»]. *Tsenzor. Net. – Censor. Net.* (2021). Retrieved from https://censor.net/ua/news/3253087/kiberpolitsiya_ukrainy_pochala_pryymaty_anonimni_zvernennya_pro_grupy_smerti [in Ukrainian].

12. Rozberemosya z kiberbulinhom [Let's deal with cyberbullying]. *Kharkivska oblasna biblioteka dlya yunatstva – Kharkiv Regional Library for Youth*. Retrieved from <http://khoyub.com.ua/trening/trening15.html> [in Ukrainian].

13. Novitska, I. (2020). Rol bibliotek u protydyi bulinhu [The role of libraries in combating bullying]. *Legal life of modern Ukraine: Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferentsiia (Odesa, 15 trav. 2020 r.) – International Scientific and Practical Conference, 1*, 469–472. M. R. Arakelyan (Ed). Odessa: Helvetica. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/13140/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%86.%20%D0%92.%20%D0%A0%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%20%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%83%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.03.2021.

Evgenia Kabarenkova,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: evgeniakab@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-2773-8545>**The Role of Libraries in Combating Bullying: From Legal Awareness to Creating a Safe Environment**

The problem of violence and long-term aggression has recently become extremely harsh among young students. Peer harassment is not limited to the roles of *aggressor* and *victim*, other classmates are involved in the process, becoming active or passive participants in this relationship. Such misconduct is called *school bullying*.

The phenomenon of bullying is a rather complex concept. Bullying is not just a new trend word, it is a real social problem of the whole world, which was supplemented by the latest form of aggression – cyberbullying – by violent actions aimed at annoying, harming, humiliating a person via information and communication instruments.

The article considers the role of libraries in combating this type of violence, because libraries are the public institutions that, performing preventive, cognitive, educational and communicative functions, through cooperation with educational institutions, law enforcement agencies, psychologists, contribute to a safe non-violent environment for adolescents. The library has in its disposal a package of tools to combat this shameful phenomenon: the legal framework, including the latest laws and regulations, research and literature on this topic, partnership with the judiciary, education, local authorities, sites for educational, preventive, cognitive and communicative activities etc.

Based on the monitoring of the sites of regional and local libraries, the experience of book collections in this area and what forms of work they use for legal education of schoolchildren, are analyzed.

Keywords: bullying, cyberbullying, legal culture, legal awareness, library.

Олег Натаров,

молодший науковий співробітник,
Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: big-olegnat@bigmir.net
<https://orcid.org/0000-0003-1183-2323>

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД РЕФОРМУВАННЯ
НАУКОВОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ:
РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК
(З ДОСВІДУ СІАЗ НБУВ)**

У статті розглянуто роль бібліотек в інформаційному супроводі реформування вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок. Висвітлено діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського з інформування органів державної влади та громадськості про ситуацію у науковій сфері України. Акцентовано увагу на актуальності донесення до суспільства оперативної та якісної інформації про конкретні заходи з підвищення ефективності діяльності наукових установ академічного сектору, а також про важливі результати наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності українських учених.

Ключові слова: реформування наукової сфери, НАН України, органи державної влади, національні бібліотеки, інформаційно-аналітичні структури, інформаційно-аналітичні продукти.

Постановка проблеми. Інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок у світовий науковий простір та Європейський дослідницький простір передбачає здійснення комплексу заходів з реформування. Ідеться, зокрема, про перегляд переліку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та механізму їх реалізації; удосконалення системи національних академій наук; інтеграцію наукових досліджень, що проводяться в закладах вищої освіти і наукових установах, шляхом створення центрів колективного користування науковим обладнанням; удосконалення нормативно-правової бази з метою забезпечення ефективної участі українських вчених у реалізації міжнародних проєктів, міжнародних

дослідницьких та інноваційних програм, створення сприятливих умов для участі українських науковців та бізнесу в міжнародному співробітництві у сфері науки, технологій та інновацій; проведення державної атестації наукових установ і закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності та оптимізацію мережі наукових установ на підставі результатів атестації; приведення мережі наукових періодичних видань у відповідність із вимогами світових наукометричних баз; заходи щодо стимулювання повернення талановитої наукової молоді в Україну тощо [24].

Слід зазначити, що сьогодні процеси з реформування вітчизняної наукової сфери відбуваються в складний для української науки час. Попри те, що існує вже чимало пропозицій щодо безпосередньо ходу реформування, вивчений зарубіжний досвід організації наукової діяльності, «однак при цьому насторожують надмірно радикальні підходи революціонерів-реформаторів, готових ігнорувати національну наукову традицію, наукові школи, забути всі вітчизняні здобутки в науці задля революційного розгрому всіх напрацювань минулого, механічного копіювання зарубіжних рішень» [2]. Упродовж останніх років окремі політики, представники засобів масової інформації під реформуванням розуміють ліквідацію академічного сектору української науки¹⁶, через що у медіапросторі час від часу з'являються матеріали маніпулятивного характеру щодо діяльності національних академій, передусім провідного наукового центру нашої держави – Національної академії наук [1]. «Громадськості нав'язується думка про повне зникнення української

¹⁶ Сектори науки. До *академічного сектору* належать організації, що підпорядковані національним академіям наук: Національній академії наук України, Національній академії аграрних наук, Національній академії медичних наук, Національній академії мистецтв, Національній академії педагогічних наук та Національній академії правових наук України; до *галузевого сектору* належать організації різних галузей економіки, які виконують наукові дослідження і розробки; до *сектору вищої освіти* – вищі навчальні заклади, які мають спеціалізовані підрозділи (науково-дослідні частини та сектори, науково-дослідні лабораторії тощо), а також які виконують науково-технічні роботи на кафедрах; до *заводського сектору* – науково-дослідні та конструкторсько-технологічні підрозділи на промислових підприємствах. *Національна академія наук України: статистичний і наукометричний аналіз ефективності наукового потенціалу* / Б. А. Маліцький, О. О. Грачев, О. Н. Кубальський, В. А. Корнілов, В. П. Рибачук, В. І. Хоревін, Л. Р. Головащенко, Л. П. Овчарова ; голов. ред. В. Л. Богданов ; НАН України, ДУ «Ін-т дослідж. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г. М. Дюбува». Київ : Фенікс, 2018. С. 340.

науки разом з її Академією з наукової карти Європи, навіть про її смерть» [10, с. 4], а багато запропонованих сьогодні проєктів з реформування НАН України «в значній мірі шкідливі, оскільки відволікають владу та суспільство від реальних проблем, які ускладнюють розвиток нашої науки, формують комплекс неповноцінності у наших вчених, применшують їх досягнення і внесок у соціально-економічний прогрес» [9].

У цій ситуації представники академічної наукової спільноти переконані, що вжиття всіх можливих заходів для досягнення порозуміння з владою є сьогодні нагальним завданням для НАН України [25, с. 18], адже відсутність комунікації з державною владою негативно позначається на розвитку наукової сфери у державі загалом [4, с. 12].

З огляду на сказане, а також беручи до уваги один із ключових меседжів європейських експертів для українського уряду за результатами незалежного аудиту системи досліджень та інновацій України, у якому говориться, що «Уряд та академічне й інноваційне співтовариство зобов'язані взяти на себе відповідальність та інформувати суспільство про розпочаті реформи науково-технологічної та інноваційної системи та їхні позитивні результати для країни» [11], особливої актуальності набувають питання оперативного інформування владних структур та громадськості про процеси реформування вітчизняної наукової сфери, зокрема конкретні заходи з підвищення ефективності діяльності наукових установ академічного сектору. Крім того, надзвичайно важливим у сучасних умовах є донесення до органів державної влади достовірної інформації про досягнення, важливі результати наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вчених передового центру вітчизняної науки – НАН України, а також про роль академічної науки у питаннях наукового забезпечення розбудови Української держави, її соціально-економічного та культурного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням бібліотечного інформаційного забезпечення органів державної влади приділяється значна увага вітчизняних дослідників. Так, Т. Гранчак розкрила науководослідний напрям діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів національних бібліотек як чинника формування необхідної інформаційної бази для ухвалення управлінських рішень у різних сферах суспільного буття [3]. О. Желай проаналізувала теоретико-методологічні засади та шляхи практичної реалізації аналітичними структурами національних бібліотек наукового, інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади в Сполучених Штатах Америки та Україні [5]. О. Карашук дослідила основні напрями й перспективи інформаційно-ана-

літичної діяльності у процесі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного урядування [7]. В. Пальчук висвітлює розвиток бібліотечно-інформаційної діяльності відповідно до інформаційної політики сфери державного управління на принципах електронного урядування [15], а Л. Присяжна розглядала роль бібліотечно-інформаційних продуктів в інформаційній підтримці органів державної влади [17]. О. Симоненко обґрунтовано необхідність підтримки функціонування у структурі бібліотек інформаційно-аналітичних служб як спеціальних підрозділів для створення інформаційно-аналітичного продукту, здатного сприяти поглибленню демократичних перетворень [22]. І. Терещенко розглянуто досвід інформаційно-аналітичних підрозділів з виробництва електронних видань і надання до них широкого доступу [23], а Л. Чуприною проаналізовано місце аналітичних підрозділів бібліотек у системі стратегічних комунікацій [26].

Разом з тим в умовах реформування вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок та його інтеграції у європейський та світовий дослідницький простір, питання інформаційно-аналітичного супроводу національною бібліотекою відповідних процесів, а також оперативного донесення до суспільства достовірної інформації про діяльність українських вчених та їх наукові результати, потребують окремого розгляду.

Отже, **метою цієї статті** є висвітлення ролі національних бібліотек в інформаційному супроводі реформування вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок на прикладі діяльності СІАЗ НБУВ з інформування органів державної влади та громадськості про ситуацію у науковій сфері України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить міжнародний досвід, значним потенціалом у розв'язанні проблеми формування інформаційної бази, необхідної для ухвалення управлінських рішень, володіють інформаційно-аналітичні структури бібліотечних установ, у першу чергу, національних бібліотек [3, 5].

В Україні сьогодні також утвердилося сприйняття інформаційно-аналітичної діяльності як невід'ємної складової науково-інформаційної роботи бібліотек, а інформаційно-аналітична продукція стала важливим засобом комунікації між бібліотекою та читачем – споживачем інформації, «козирною картою бібліотечної діяльності» [6; 14, с. 13; 21].

У свою чергу інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек сучасні українські дослідники розглядають як «суб'єкти стратегічних комунікацій між владою та громадянським суспільством, що мають науково-методичні напрацювання перманентного моніторингу національного

інформаційного простору, продукування інформаційно-аналітичного контенту з результатами аналізу й оцінки рішень влади, їхніх результатів для суспільства, формулювання альтернативних політичних пропозицій мовою, зрозумілою громадянам» [16, с. 58–59]. При цьому наголошується, що «на відміну від сформованих при окремих урядових структурах або політичних партіях аналітичних служб та окремих аналітиків, які у вітчизняних реаліях часто забезпечують інформаційне обслуговування не стільки інститутів, скільки окремих політиків, національні бібліотеки за своєю природою орієнтовані на сприяння розвитку національної спільноти, отже, підготовлений відповідними підрозділами національних бібліотек інформаційно-аналітичний продукт покликаний визначати причини виникнення проблемних ситуацій та оптимальні шляхи вирішення актуальних суспільно-політичних і соціально-економічних завдань з позицій інтересів національної держави, а не окремих наділених владними повноваженнями персон...» [3, с. 50].

Бібліотечне інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади передбачає здійснення комплексу заходів, які розглядаються як інструмент розвитку системи інформаційних зв'язків шляхом оптимальної структуризації інформаційних масивів баз даних суспільно значущої аналітичної інформації, введення необхідних і достатніх її обсягів у сферу діяльності владних структур з метою сприяння обміну інформацією, на основі якого керівництво отримує відомості, необхідні для прийняття ефективних рішень, знання ситуації в кожний момент часу [15, с. 92–93].

В Україні приклад ефективною діяльності у цьому напрямі демонструють інформаційно-аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ), Фонд Президентів України (ФПУ).

Зокрема, СІАЗ було створено для введення в широкий суспільний обіг матеріалів фондів НБУВ, моніторингу й опрацювання зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України. Важливим науково-прикладним завданням структурного підрозділу є вивчення сучасних наукових підходів до збереження бібліотеками інформації інтернет-середовища та збереження широкого спектра інтернет-інформації шляхом її консолідованого представлення в інформаційно-аналітичних продуктах. Будучи виготовлені для задоволення інформаційних потреб органів державної влади, з урахуванням їх функцій для виконання своєї діяльності, інфор-

маційні продукти «надають змогу охоплювати суть ситуації (проблеми), виявляти причини її виникнення, визначати її вплив на суспільне життя, прогнозувати її можливий розвиток, визначати і сприяти розробці механізмів керування нею» [17, с. 87].

Серед інформаційно-аналітичних проєктів згаданих вище структурних підрозділів НБУВ у контексті нашої теми слід звернути увагу на інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» та інформаційно-аналітичні бюлетені «Стратегія сталого розвитку України – 2030» і «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс».

Перший з названих інформаційних продуктів присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній і соціальних сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні. Однією з постійних рубрик журналу є рубрика «Наука – суспільству», у якій висвітлюються питання міжнародного співробітництва в галузі науки і освіти, перспективних напрямів розвитку української науки, практичного впровадження науково-дослідних і проєктно-технічних напрацювань, інноваційних розробок і технологій, взаємовідносин науки та влади тощо.

Збірник «Стратегія сталого розвитку України – 2030» присвячений темі впровадження в Україні єдиної державної політики реформ та їх реалізації, зокрема реформуванню вітчизняної освіти та науки, відновлення інфраструктури звільнених територій, а також відображення у соціальних медіа найбільш актуальних та резонансних подій суспільно-політичного значення.

Але безпосереднім прикладом інформування громадськості та владних структур про ситуацію у науковій сфері, зокрема, про реформування вітчизняного наукового сектору, питання оцінювання його ефективності та розвитку, а також про важливі результати наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності українських учених є видання та поширення матеріалів випуску інформаційно-аналітичного бюлетеня на базі оперативної інформації «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс».

Варто наголосити, що від самого початку (заснований у 2005 р.) видання було зорієнтоване на реалізацію визначених Президією Національної академії наук України заходів, спрямованих на поліпшення сприйняття науки суспільством. Так, відповідно до пропозицій Комісії з питань подальшого підвищення ефективності діяльності академії [19] постановою Президії НАН України «Про заходи щодо поліпшення сприйняття науки суспільством» Національній бібліотеці України

ім. В. І. Вернадського було доручено продовжити практику здійснення моніторингу друкованих та електронних ЗМІ з проблем розвитку наукової сфери в Україні та систематичну публікацію реферативних матеріалів у збірнику «Проблеми реформування української науки» [18].

Сьогодні ж основні завдання інформаційно-аналітичного бюлетеня (донесення інформації про здобутки українських учених (як фундаментальні, так і прикладні) до широкої аудиторії; висвітлення питань підвищення ефективності наукової діяльності, проблем реформування вітчизняного наукової сфери; оперативне реагування на сумнівні та необґрунтовані повідомлення про українську науку; висвітлення питань зарубіжного досвіду наукової діяльності та ін.) відповідають закріпленому в «Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 роки» завданню «пропаганді у широких колах суспільства, органах влади усіх рівнів наукових досягнень НАН України та наукових знань, формування усвідомлення вирішального значення науки для суспільного прогресу та розвитку держави» [20].

У контексті теми нашого дослідження, а також беручи до уваги те, що «реформа наукової сфери має бути частиною загальної реформи економіки та суспільної сфери країни з орієнтацією на розвиток наукоємних виробництв та послуг і розбудову ефективної соціальної та інформаційної політики, що стимулюватиме попит на відповідні дослідження і розробки, у тому числі стосовно забезпечення обороноспроможності держави» [8], виділимо декілька блоків питань, що знаходять відображення у бюлетені:

- висвітлення процесів реформування вітчизняної наукової сфери, питань оцінювання та підвищення ефективності наукової діяльності, зокрема, конкретних заходів з підвищення ефективності діяльності наукових установ академічного сектору;
- інформування користувачів про досягнення, важливі результати наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності українських учених, розвиток та інтеграцію науки, освіти й виробництва тощо;
- висвітлення питань інтеграції української науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір;
- інформування громадськості про роль НАН України у питаннях наукового забезпечення розбудови української держави, її соціально-економічного та культурного розвитку;
- інформування про зарубіжний досвід наукової діяльності.

Зокрема, у січні – березні 2021 р. в інформаційно-аналітичному бюлетені було поширено інформацію про:

- заплановану на 2021 р. реформу мережі наукових установ НАН України;
 - стан реалізації Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 рр. та розроблення нової Концепції розвитку Національної академії наук України на період до 2025 р.;
 - питання розвитку й ефективної роботи аграрної науки та шляхи реалізації плану заходів з реформування Національної академії аграрних наук України на 2021–2022 рр.;
 - затвердження Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр.;
 - результати оцінювання ефективності діяльності та державної агедації наукових установ НАН України;
 - удосконалення критеріїв наукової ефективності;
 - показники присутності українських науковців у світовій системі наукових комунікацій;
 - фундаментальні та прикладні дослідження організації та стану медичного забезпечення Збройних сил України в умовах бойових дій під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил;
 - наукові дослідження коронавірусу COVID–19;
 - удосконалення законодавчої бази для розвитку наукової сфери, зокрема процес унормування присудження наукових ступенів;
 - умови долучення України до наступної рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та програми з досліджень та навчання «Свратом»;
 - приєднання України до Боннської заяви – спільної декларації країн Європейського дослідницького простору щодо свободи наукових досліджень та вільного руху дослідників;
 - переговорний процес щодо підготовки проекту Угоди між Україною та Європейським Союзом про розширення європейської супутникової навігаційної системи EGNOS на територію України;
 - створення Європейської інноваційної ради тощо.
- Моніторинг публікацій у медіапросторі України, присвячених питанням вітчизняної науки, засвідчив, що:
- попри численні звинувачення з боку певних політичних кіл, громадських організацій та представників ЗМІ у відсутності у керівництва провідного наукового центру нашої держави бажання здійснити реформи, НАН України упродовж десятиліть на постійній основі проводила роботу з вдосконалення та підвищення ефективності своєї діяль-

ності¹⁷. Нове керівництво академії також визнало, що подальше її реформування є надзвичайно важливою вимогою сьогодення та потребує запровадження системних, обґрунтованих і конкретних заходів, спрямованих, зокрема, на удосконалення структури НАН та мережі її установ, концентрацію наявних фінансових, матеріально-технічних і кадрових ресурсів на дійсно актуальних і важливих напрямках досліджень і розробок, посилення адресної підтримки наукової молоді, насамперед молодіжних лабораторій і груп, інтеграцію вчених у наукове співтовариство, ефективне використання майнового комплексу [12];

– українські вчені, передусім представники академічної науки, докладають значні зусилля для наукового забезпечення розв’язання актуальних для нашої країни проблем, впровадження перспективних розробок у реальний сектор економіки та соціальну сферу, зміцнення безпеки й оборони держави, проводять важливу роботу з протидії COVID-19;

– простежується тенденція до розширення міжнародної співпраці науковців НАН України: наукові колективи академічних установ беруть активну участь у діяльності міжнародних наукових об’єднань та центрів, а вчені є активними учасниками міжнародних програм. Зокрема, відповідно до Угоди про асоціацію до ЄС розширюються зв’язки з науковими центрами країн ЄС та організаціями Європейської комісії;

– НАН України постійно приділяє увагу підготовці узагальнювальних оцінок і прогнозів суспільно-політичного, соціально-економічного й культурного розвитку держави. Зокрема, на замовлення органів державної влади академічними установами надаються інформаційно-аналітичні матеріали з різних питань суспільного розвитку;

– враховуючи обсяги фінансування галузі та кількість наукових

¹⁷ Зокрема, у 1995 р. було затверджено та реалізовано програму реформування НАН України, у 2005 р. – заходи з підвищення ефективності діяльності НАН України; відповідно до рішення сесії загальних зборів НАН України 2013 р. було підготовлено Концепцію розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 рр.; з метою підвищення ефективності діяльності установ та їхніх структурних підрозділів, контролю за станом кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення, оцінювання результативності наукової діяльності протягом 2016–2020 рр. проведено оцінювання діяльності наукових установ НАН України (оцінювання здійснювалося за Методикою оцінювання ефективності діяльності наукових установ, розробленою з урахуванням європейського досвіду оцінювання наукової діяльності); у жовтні 2020 р. члени новообраної Президії НАН України погодились, що внаслідок низки об’єктивних причин сьогодні доцільним є розроблення нової Концепції розвитку Національної академії наук України на період до 2025 р.

досліджень в Україні та за її межами, ефективність наукової діяльності українських учених не поступається зарубіжним колегам, а іноді навіть є значно вищою.

Оперативне представлення матеріалів інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» сьогодні відбувається на порталі «Центр досліджень соціальних комунікацій» (ЦДСК, <http://nbuviar.gov.ua/>) та на сторінці СІАЗ у соціальній мережі «Фейсбук» (<https://www.facebook.com/siazua/>).

Так, головна сторінка portalу ЦДСК дає можливість користувачам отримати доступ до випусків бюлетеня (які можна переглядати в режимі онлайн та вільно завантажити (<https://cutt.ly/XrGxk9q>), а також до повідомлень, які були анонсовані (<https://cutt.ly/BrGxvxt>) (рис. 1). Репрезентативність інформаційно-аналітичного видання «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» на квітень 2021 р. представляє 97 повнотекстових випусків та 335 анонсів до випусків.

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ НБУВ
SOCIAL COMMUNICATIONS RESEARCH CENTER
СІАЗ НІОБ ФПУ

03039, м. Київ
Головіцький просп., 3
Тел. +38 (044) 524-17-70
Email: scrc@nbuv.gov.ua
nub@nbuv.gov.ua
np.nbuviar@gmail.com

Центр | Інформаційно-аналітичні проекти | Монографії | Наукові праці | Від першої особи | Конференції | НБУВ

Інформаційно-аналітичні структури
Служба інформаційно-аналітичного забезпечення
Національна юридична бібліотека
Фонд Президентів України

Наукова діяльність
Звіти та результати роботи
До 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НАУКА
Забезпечити доступ українських вчених до провідних дослідницьких інфраструктур світу – одне з головних завдань Міністерства освіти і науки України на найближчі роки. Так, нещодавно представники МОН провели важливі зустрічі з європейськими партнерами щодо перспектив включення українських дослідницьких інфраструктур у Дорожню карту ESFR1, а також з питань їх участі в окремих європейських наукових консорціумах для спільного вирішення масштабних сучасних проблем. *Детальніше читайте у випуску Інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки» № 9 (С. 38–41).*

Потук по сайту
Q search...

Інформація для переселенців

Інформаційно-аналітичні видання

НОВА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

Рис. 1. Представленість інформаційно-аналітичного бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» на порталі «Центр досліджень соціальних комунікацій» [13, с. 112]

Слід відзначити високий рейтинг зацікавленості інформаційно-аналітичними виданнями на порталі ЦДСК (див. рис. 2).

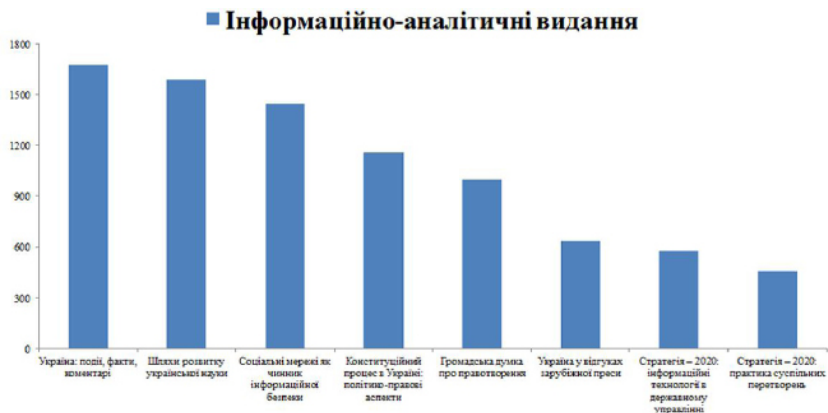

Рис. 2. Рейтинг зацікавленості інформаційно-аналітичними виданнями порталу «Центр досліджень соціальних комунікацій» [13, с. 121].

У свою чергу, розміщення анонсованої інформації видання «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» (з гіперпосиланнями на повні тексти видання на сайті ЦДСК) на сторінці СІАЗ у соціальній мережі «Фейсбук» (рис. 3) можна розглядати як приклад діяльності у напрямі налагодження комунікації між НБУВ та користувачами, зокрема й владними структурами.

Таким чином, досвід СІАЗ НБУВ з інформаційного супроводу реформування наукової сфери України, а саме видання інформаційно-аналітичного бюлетеня на базі оперативної інформації «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс», дає змогу зробити **висновок**, що інформаційно-аналітичні структури національних бібліотек володіють значним потенціалом у розв'язанні проблеми формування інформаційної бази, необхідної для ухвалення управлінських рішень.

Водночас моніторинг публікацій у медіапросторі України, присвячених питанням науки, засвідчив, що попри складні фінансові умови, вітчизняні дослідники, зокрема представники Національної академії наук України, продовжують сумлінно працювати на користь своєї країни та отримувати вагомі результати за широким спектром фундаментальних і прикладних досліджень. При цьому в академічному секторі відбуваються активні процеси із самореформування, запровадження конкретних заходів, спрямованих, зокрема, на удосконалення структури та мережі

наукових установ, концентрацію наявних фінансових, матеріально-технічних і кадрових ресурсів на актуальних напрямках досліджень і розробок, посилення адресної підтримки наукової молоді, інтеграцію українських вчених у світове наукове співтовариство тощо.

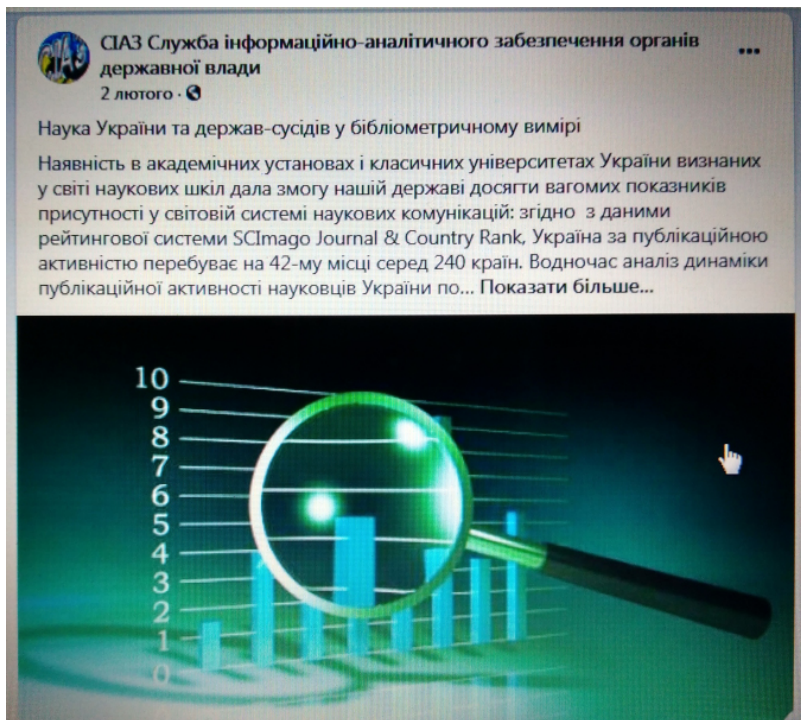

Рис. 3. Анонс до випуску бюлетеня «Шляхи розвитку української науки: суспільний дискурс» зі сторінки CIAЗ у фейсбук (<https://www.facebook.com/siazua>)

Список бібліографічних посилань

1. Величко Л. Зомбі-академія: вчені-пенсіонери НАН України не витримують конкуренції у світовій науці. Їх утримання коштує близько 3,7 млрд грн. *Texty.org.ua*. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/82121/Zombiakademija_vchenipensionery_NAN_Ukrainy_ne_vytrymujut_konkurenciji.

2. Горовий В. Національна наука і національний інтерес. *Центр*

досліджень соціальних комунікацій. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1594:nacionalna-naukaiinteres&catid=81&Itemid=415.

3. Гранчак Т. Науково-дослідна діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів національних бібліотек у розвитку національного інформаційного суверенітету. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 39–53.

4. За підсумками року. Інтерв'ю Президента НАН України академіка А. Г. Загороднього. *Вісник НАН України*. 2021. Вип. 1. С. 3–13.

5. Желай О. Особливості розвитку аналітичних структур у національних бібліотеках. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2020. Вип. 58. С. 127–143. <https://doi.org/10.15407/np.58.127>.

6. Зозуля С. Інформаційно-аналітична діяльність освітянських бібліотек: стан і перспективи. *Електронна бібліотека НАПН України*. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/7999/>.

7. Карашук О. Бібліотечні інформаційно-аналітичні центри в забезпеченні ухвалення управлінських рішень (на прикладі СІАЗ НБУВ). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 351–361. <https://doi.org/10.15407/np.48.351>.

8. Ключові положення реформування науки України. *Портал Національної академії наук України*. URL: <https://cutt.ly/4rcNufn>.

9. Маліцький Б. А. Академічна наука в умовах конституційно-політичної турбулентності держави. *Портал Національної академії наук України*. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/01/200120112555174-5013.pdf>.

10. Маліцький Б. А. Національна академія наук: феномен державності та творець нового знання. *Наука та наукознавство*. 2018. Вип. 4. С. 3–32. <https://doi.org/10.15407/sofs2018.04.003>.

11. МОН каже «так» усім ключовим меседжам і рекомендаціям європейців за результатами незалежного аудиту системи досліджень та інновацій України. *Міністерство освіти і науки України : вебсайт*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-12-20-mon-kazhe-%C2%ABtak%C2%BB-usim-klyuchovim-mesedzham-evropejcziv-za-rezultatami-nezalezhnogo-auditu>.

12. На засіданні новообраної Президії НАН України, яке відбулося 23 жовтня 2020 року, було розглянуто питання про окремі заходи з реформування діяльності Національної академії наук України. *Портал Національної академії наук України*. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=7082>.

13. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) / [В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузїна та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 344 с.

14. Онищенко О. Бібліотеки в цифровому середовищі: курс на індивідуальний інтегрований сервіс. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 9–18.

15. Пальчук В. Бібліотека в забезпеченні розвитку електронних інформаційних комунікацій між суб'єктами електронного урядування. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 80–99.

16. Пальчук В. Інформаційно-аналітичні технології бібліотек у розвитку стратегічних комунікацій. *Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2019. Вип. 53. С. 53–65. <https://doi.org/10.15407/np.53.053>.

17. Присяжна Л. В. Роль бібліотечно-інформаційних продуктів у задоволенні потреб органів державної влади в інформації (на прикладі НБУВ). *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства : матеріали 6-ї міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10–11 верес. 2015 р.)*. Львів, 2015. С. 85–90.

18. Про заходи щодо поліпшення сприйняття науки суспільством: Постанова президії Національної академії наук України від 22.03.2006 № 82. *Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0082550-06>.

19. Про пропозиції Комісії з питань подальшого підвищення ефективності діяльності НАН України: Постанова президії Національної академії наук України від 30.11.2005 № 254. *Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0254550-05>.

20. Про схвалення Концепції розвитку Національної академії наук України на 2014–2023 роки: Постанова президії Національної академії наук України від 15.12.2013 № 187. *Верховна Рада України. Законодавство України : офіц. вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0187550-13#n16>.

21. Рука надійного партнерства. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : вебсайт*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5128>.

22. Симоненко О. Інформаційно-аналітичний супровід у забезпеченні ефективності функціонування політичного лідерства: роль бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 197–207. <https://doi.org/10.15407/np.46.197>.

23. Терещенко І. Виробництво бібліотечно-інформаційних продуктів

в умовах глобальних інформаційних впливів. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 302–310.

24. Урядом затверджено план заходів щодо реформування вітчизняної наукової сфери. *Урядовий портал : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shchodo-reformuvannya-vitchiznyanoi-naukovoyi-sferi>.

25. Фірстов С. О. 3 D-технології і 2 D-матеріали. *Вісник НАН України*. 2019. Вип. 5. С. 14–18.

26. Чуприна Л. Аналітичні підрозділи бібліотеки в системі стратегічних комунікацій. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 48. С. 274–284. <https://doi.org/10.15407/np.48.274>.

References

1. Velychko, L. (2018) Zombi-akademii: vcheni-pensionery NAN Ukrainy ne vytrymuyut konkurentsii u svitovii nauksi. Yikh utrymanna koshtuie blyzko 3,7 mlrd. hrn. [Zombie Academy: Retired Scientists of NAS of Ukraine can not compete in world science. Their maintenance costs about UAH 3.7 billion]. *Texty.org.ua*. Retrieved from http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/82121/Zombiakademija_vchenipensionery_NAN_Ukrainy_ne_vytrymujut_konkurenciji [in Ukrainian].

2. Horovy, V. Natsionalna nauka i natsionalnyi interes [National science and national interest]. *Tsentr doslidzen sotsialnykh komunikatsii – Social Communication Research Centre*. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1594:nacionalna-naukaiinteres&catid=81&Itemid=415 [in Ukrainian].

3. Hranchak, T. (2015) Naukovo-doslidna diialnist informatsiino-analitychnykh pidrozdiliv natsionalnykh bibliotek u rozvytku natsionalnoho informatsiinoho suverenitetu [Research activity of information-analytical divisions of libraries in the development of national information sovereignty]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 41, 39–53 [in Ukrainian].

4. Za pidsumkamy roku. Interviu Prezydenta NAN Ukrainy akademika A. H. Zahorodnoho (2021) [The results of the year. Interview with the President of the NAS of Ukraine Academician A. G. Zagorodny]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1, 3–13 [in Ukrainian].

5. Zhelai, O. (2020) Osoblyvosti rozvytku analitychnykh struktur u natsio-

nalnykh bibliotekakh [Features of the Development of Analytical Structures in National Libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 58, 127–143. <https://doi.org/10.15407/np.58.127> [in Ukrainian].

6. Zozulia, S. Informatsiino-analitychna diialnist osvitianskykh bibliotek: stan i perspektyvy [Information and analytical activity of educational libraries: state and prospects]. *Elektronna biblioteka NAPN Ukrainy – Digital Library NAES of Ukraine*. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/7999/> [in Ukrainian].

7. Karashchuk, O. (2017) Bibliotechni informatsiino-analitychni tsenry v zabezpechenni ukhvalennia upravlinskykh rishen (na prykladi SIAZ NBUV) [Library Information and Analytical Centers for Provision of Management Decisions (case of Information and Analytical Support Service, VNLU)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 48, 351–361. <https://doi.org/10.15407/np.48.351> [in Ukrainian].

8. Kliuchovi polozhennia reformuvannia nauky Ukrainy [Key provisions of scientific reform in Ukraine]. *Portal Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Portal of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Retrieved from <https://cutt.ly/4rcNufn> [in Ukrainian].

9. Malitskyi, B. A. Akademichna nauka v umovakh konstytutsiino-politychnoi turbulentsi derzhavy [Academic science in the conditions of constitutional and political turbulence of the state]. *Portal Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Portal of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Retrieved from <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2020/01/200120112555174-5013.pdf> [in Ukrainian].

10. Malitskyi, B. A. (2018) Natsionalna akademiia nauk: fenomen derzhavnosti ta tvorets novoho znannia [National Academy of Sciences: the phenomenon of statehood and the creator of new knowledge]. *Nauka ta naukoznavstvo – Science and Science of Science*, 4, 3–32. <https://doi.org/10.15407/sofs2018.04.003> [in Ukrainian].

11. MON kazhe «tak» usim kliuchovym mesedzham i rekomendatsiiam yevropeitsiv za rezultatomy nezalezhnogo audytu systemy doslidzhen ta innovatsii Ukrainy [MES says «yes» to all key messages and recommendations of Europeans as a result of an independent audit of Ukrainian research and innovation system]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: vebsait – Ministry of Education and Science of Ukraine : website*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-12-20-mon-kazhe-%C2%ABtak%C2%BB-usim-klyuchovim-mesedzham-evropejcziv-za-rezultatami-nezalezhnogo-auditu> [in Ukrainian].

12. Na zasidanni novoobranoi Prezydii NAN Ukrainy, yake vidbulosia 23 zhovtnia 2020 roku, bulo rozghlianuto pyttannia pro okremi zakhody z reformuvannia diialnosti Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [The meeting of the newly elected Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, which took place on October 23, 2020, considered the issue of certain measures to reform the work of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Portal Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Portal of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Retrieved from <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=7082> [in Ukrainian].

13. Horovyi, V. M., Strunhar, V. V., Lobuzina K. V. et al. (2019). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v naukovoinformatsiinomu prostori (2000–2018) [Vernadsky national library of Ukraine in the scientific and information space (2000–2018)]. Kyiv: NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. [in Ukrainian].

14. Onyshchenko, O. (2019) Biblioteki v tsyfrovomu seredovyshchi: kurs na indyvidualnyi intehrovanyi servis [Libraries in the digital environment: a course on individual integrated service]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 9–18 [in Ukrainian].

15. Palchuk, V. (2015) Biblioteka v zabezpechenni rozvytku elektronnykh informatsiinykh komunikatsii mizh subiektamy elektronnoho uriaduvannia [Library in ensuring the development of electronic information communications between the subjects of electronic government]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 41, 80–99 [in Ukrainian].

16. Palchuk, V. (2019) Informatsiino-analitychni tekhnolohii bibliotek u rozvytku stratehichnykh komunikatsii [Information-analytical technologies of libraries in the development of strategic communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 53, 53–65. <https://doi.org/10.15407/np.53.053> [in Ukrainian].

17. Prysiazhna, L. V. (2015) Rol bibliotekno-informatsiinykh produktiv u zadovolenni potreb orhaniv derzhavnoi vlady v informatsii (na prykladi NBUV) [Role of the library and information products in answering the information needs of public authorities (on the example of Vernadsky National Library of Ukraine)]. *Suchasni problemy diialnosti biblioteky v umovakh informatsiinoho suspilstva: materialy 6-oi mizhnarod. nauk.-prakt. konf. (m. Lviv, 10–11 veres. 2015 r.) – Modern Problems of the Library in Terms of Infor-*

mation Society: materials of the scientific and practical conference (September 10–11, 2015, Lviv). (pp. 85–90). Lviv [in Ukrainian].

18. Pro zakhody shchodo polipshennia spryiniattia nauky suspilstvom: Postanova prezydii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [About measures to improve the perception of science by society / Resolution of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine No. 82 dated March 22, 2006]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: ofitsiyni vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: official web-portal*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0082550-06> [in Ukrainian].

19. Pro propozytsii Komisii z pytan podalshoho pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti NAN Ukrainy: Postanova prezydii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [On the proposals of the Commission on further improving the efficiency of the NAS of Ukraine / Resolution of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine No. 254 dated November 30, 2005]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: ofitsiyni vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: official web-portal*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0254550-05> [in Ukrainian].

20. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy na 2014–2023 roky: Postanova prezydii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [On approval of the Concept of development of the National Academy of Sciences of Ukraine for 2014–2023 / Resolution of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine No. 187 dated December 15, 2013]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy: ofitsiyni vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine. Legislation of Ukraine: official web-portal*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0187550-13#n16> [in Ukrainian].

21. Ruka nadiinoho partnerstva [The hand of a reliable partnership]. *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: vebсайт – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: website*. Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua/node/5128> [in Ukrainian].

22. Symonenko, O. (2017) Informatsiino-analitychnyi suprovod u zabezpechenni efektyvnosti funktsionuvannia politychnoho liderstva: rol bibliotek [Information and Analytical Support in Ensuring the Effectiveness of the Functioning of Political Leadership: the Role of Libraries]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 46, 197–207. <https://doi.org/10.15407/np.46.197> [in Ukrainian].

23. Tereshchenko, I. (2017) Vyrobnystvo bibliotechno-informatsiinykh

produktiv v umovakh hlobalnykh informatsiinykh vplyviv [Production of Library and Information Products in the Conditions of Global Informational Influences]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 48, 302–310 [in Ukrainian].

24. Uriadom zatverdzheno plan zakhodiv shchodo reformuvannia vitchyznianoї naukovoї sfery [The government approved a plan of measures to reform the domestic scientific sphere]. *Uriadovyi portal: Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy – Government Portal: official website*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shchodo-reformuvannya-vitchiznyanoi-naukovoyi-sferi> [in Ukrainian].

25. Firstov, S. O. (2019) 3 D-tekhnohii i 2 D-materialy [3 D-technologies and 2 D-materials]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 5, 14–18 [in Ukrainian].

26. Chupryna, L. (2017) Analitychni pidrozdily biblioteki v systemi stratehichnykh komunikatsii [Library Analytical Units in the System of Strategic Communications]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 48, 274–284. <https://doi.org/10.15407/np.48.274> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2021.

Oleg Natarov,

Junior Researcher,

Service of Information and Analytical Support,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: big-olegnat@bigmir.net

<https://orcid.org/0000-0003-1183-2323>

Information Support for the Reform of the Scientific Sphere of Ukraine: the Role of National Libraries (from the experience of the Service of Information and Analytical Support of Public Authorities, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine)

The integration of Ukrainian science into the world scientific and European research space presupposes the implementation of the set of measures to reform the scientific sphere of Ukraine.

Current processes of reforming the Ukrainian sector of research and development are taking place in a difficult time for the Ukrainian state and Ukrainian science. Despite the numerous proposals for the course of reform, some politicians and media for a long time understood the reform as the liquidation of the academic sector

of Ukrainian science, which gave rise to recurrent manipulative materials in the media about the work of national academies, most notably the leading research center in our state – the National Academy of Sciences of Ukraine. In these circumstances, issues of prompt and high-quality informing of government agencies and the public about the processes of reforming Ukrainian scientific sphere, in particular specific measures to improve the efficiency of scientific institutions of the academic sector, are becoming especially relevant.

The paper considers the work of the Service of information and analytical support of public authorities of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, notably in informing public and government agencies about the situation in the scientific sphere in our country. In particular, an example of effective activity in informing the public about reforming of the research sphere, assessing its effectiveness and development, and important results of scientific, technical and innovative work of Ukrainian scientists, is the publication and dissemination of the materials of the information and analytical bulletin based on the operational information *Ways of development of Ukrainian science: public discourse*.

The experience of the Service of information and analytical support of public authorities on information support of reforming the scientific sphere of Ukraine, namely the publication of the information and analytical bulletin *Ways of development of Ukrainian science: public discourse*, allows us to conclude that information and analytical departments of national libraries have a significant potential in solving the problem of developing an information ground for management decisions.

Keywords: scientific reform, public authorities, NAS of Ukraine, national libraries, information and analytical structures, information and analytical products.

<https://doi.org/10.15407/np.61.320>
УДК 021.1+025.5]:305:316.346.2–021.23

Ліна Чернявська,

молодший науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК ФАКТОР УТВЕРДЖЕННЯ ОСНОВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджуються проблеми участі бібліотек в утвердженні основ гендерної рівності в сучасному суспільстві, зокрема необхідності подолання негативних гендерних стереотипів, цифрової нерівності. Систематизовано наявні засоби розв'язання цих проблем за допомогою використання потенціалу бібліотек. Досліджено вітчизняний і зарубіжний досвід роботи бібліотечних установ у питаннях усунення гендерних бар'єрів у різних сферах суспільного життя, зокрема в галузі ІКТ. Висвітлено роль бібліотек як активних учасників проєктів неформальної освіти жінок і дівчат. Також акцентується увага на необхідності співпраці бібліотек, зокрема їхніх інформаційно-аналітичних служб, із владними структурами, неурядовими громадськими організаціями в питаннях поширення актуальних знань з гендерних питань, просування комплексного гендерного підходу в державній політиці.

Ключові слова: гендер, бібліотечні установи, інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек, жіночі та гендерні дослідження, гендерний цифровий розрив, гендерна дискримінація.

Нинішній період розвитку людського суспільства став епохою встановлення гендерної рівності, утвердження основ гендерної демократії. Країни Європейського співтовариства з другої половини ХХ ст. реалізують на практиці задекларовані міжнародними самітами положення щодо розширення можливостей жінок та рівної участі жінок в усіх сферах життя суспільства, що є одним з найголовніших чинників економічного, соціального розвитку. Свідченням цього є те, що в багатьох країнах Європи уряди очолюють жінки, досягнуто паритетне представництво чоловіків і жінок у парламентах. Україна теж долучається

до цього процесу й досить швидкими темпами розвиває гендерне законодавство, значно просувається в осмисленні гендерної проблематики; курси з жіночих досліджень (women studies) дедалі більше включаються в освітні програми. Суспільство значно більше уваги приділяє досягненням жінок у різних сферах життя, науці, культурі. Усе це значно розширює діапазон уявлень про роль і місце жінок у житті суспільства, змінює негативні гендерні стереотипи.

За 2019 р. Україна піднялася в індексі гендерного розриву на основі Звіту про гендерний розрив (Global gender gap report) на шість сходинок і посіла 59 місце. Експерти проаналізували 153 держави, врахувавши національні статистичні дані, рівень досягнень і можливостей чоловіків та жінок щодо економічної участі, кар'єрні перспективи, політичні права, здоров'я, тривалість життя й освіти. Це дуже хороший темп для України. Останні місцеві вибори засвідчили, що дедалі більше жінок в Україні вирішили спробувати себе в політиці (найбільше жінок було обрано в маленьких містах і громадах з кількістю виборців до 10 тис. – це 42% від усіх обраних жінок. У районних радах 33,7% обраних депутаток, у радах громад з кількістю виборців понад 10 тис. виборців – майже 33%, в облрадах – 25%). Те, що цей процес починається саме з громад, зазначають в українському уряді, свідчить про позитивну суспільну трансформацію [1]. Разом з тим, відзначаючи значні зрушення у сфері забезпечення гендерної рівності на рівні державної політики, чимало дослідників звертають увагу на існування ряду проблем, які негативно впливають на ефективність і виконання гендерного законодавства [2].

Метою статті є дослідження ролі бібліотечних установ в утвердженні основ гендерної рівності в сучасному суспільстві, вивченні форм і методів їхньої роботи, зокрема щодо подолання негативних гендерних стереотипів, усунення гендерних бар'єрів у різних сферах суспільного життя.

Посилення гендерної нерівності в суспільстві в цілому визнається одним з найбільш вірогідних соціальних ризиків, пов'язаних з розвитком цифрової економіки. Розриви в ступені доступності цифрових технологій і масштабі їх використання в Україні зберігається. Типовою для нашої держави є різниця в стані економіки між центром і периферією. По країні в цілому наявний яскраво виражений цифровий розрив між містом і селом – орієнтовно 35–40%. Дослідження показують, що наразі в Україні 8,3 млн осіб живуть у стані цифрової нерівності. За даними Інтернет-асоціації України, у країні прослідковується стабілізація кількості інтернет-користувачів та, як наслідок, зменшення «цифрового розриву». Починаючи з 2015 р., кількість користувачів коливається

у межах 21–22 млн. При цьому з урахуванням зменшення загальної чисельності населення України інтернет-проникнення за цей період дещо збільшилося і, станом на травень 2018 р., становить 64,9% (кількість інтернет-користувачів на 100 жителів). Сукупна частка інтернет-користувачів у селах і містах з населенням до 100 тис. збільшилася з 51% (на кінець II кварталу 2015 р.) до приблизно 56% на сьогодні, а інтернет-проникнення в українських селах сягло 53%. Решта 44% інтернет-користувачів проживають у містах з населенням понад 100 тис., проникнення там сягає 75%. Як уже згадувалося, особливістю країни є істотний розрив поколінь у контексті інтенсивності використання цифрових технологій. Іншими словами, ті українські родини, у яких вагому роль відіграють представники старшого покоління, не користуються інтернет-сервісами. Частка інтернет-користувачів, які старші 55 років, збільшилася за три роки з 12 до 15%. Проникнення у віковій категорії 55–64 роки сягає сьогодні 44%, користується Інтернетом 15% українців старше 65 років. Разом з тим численні спостереження показують, що для вразливих соціальних категорій громадян Інтернет є зовсім недоступним, незалежно від міста або села. Оператори мобільного зв'язку не забезпечують більшість сіл у країні швидкісним мобільним Інтернетом [3].

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) торкнувся всіх аспектів людського життя, зробивши незворотним процес інформатизації суспільства. У сфері ІКТ проблема гендерної нерівності отримала назву гендерного цифрового розриву. Під цим терміном розуміється наявність значного розриву між реальним станом гендерної нерівності, що існує стосовно участі жінок в інформаційному суспільстві, і тими можливостями, які надають сучасні ІКТ та особливо Інтернет, для творчого розвитку особистості. Гендерна проблема займає важливе місце в процесі створення глобального інформаційного суспільства. Здатність жінок використовувати ІКТ залежить від сприятливості інформаційної політики конкретної країни, різноманітності наданих можливостей з тим, щоб була розширена сфера комунікацій у тому числі для жіночих спільнот, які прагнуть реалізувати своє право на підвищення освітнього рівня в усіх сферах людської діяльності [4].

Значне розширення ІКТ змінило способи, якими люди шукають інформацію, спілкуються та беруть участь у житті своїх громад. Незважаючи на швидке розширення ІКТ у всьому світі, жінки відстають від чоловіків у доступі та користуванні Інтернетом і мобільними телефонами в багатьох частинах світу, особливо в країнах з низьким та середнім рівнем доходу. Гендерна рівність у доступі до Інтернету,

мобільних телефонів та підвищення цифрової грамотності є важливими цілями в рамках Цілей сталого розвитку ООН. У березні 2013 р. Міжнародний союз телекомунікацій та Комісія ЮНЕСКО із ширококутового зв'язку з питань цифрового розвитку додатково акцентували на гендерній рівності в доступі до ширококутового зв'язку до 2020 р. Відстеження цифрових гендерних розривів важливе для того, щоб жінки могли скористатися можливостями, що надаються цифровою революцією. Але вимірювання та розмір цього гендерного розриву виявилися складним через значні прогалини в гендерних даних. За підтримки Data2 X і в рамках програми «Великі дані для гендерного виклику» створено проєкт «Цифрові сліди гендерного цифрового розмежування», що базується в Оксфордському університеті та співпрацює з Катарським дослідним інститутом обчислювальної техніки. Він досліджує, як великі дані інновації можуть допомогти виміряти участь жінок у цифровій революції в режимі реального часу. Проєкт також вивчає, як цифрові сліди, зібрані з великих даних, можуть допомогти виміряти гендерні розбіжності в інших сферах, таких як освіта та професійна діяльність. За даними цього проєкту, в Україні сьогодні, порівняно з 2018 р., гендерний розрив в Інтернеті дещо скоротився – 0,933 та 0,901 відповідно [5].

Останнім часом інформаційна політика нашої держави стає більш сприятливою стосовно зменшення наявного гендерного цифрового розриву. В Україні створено національну онлайн-платформу «Дія. Цифрова освіта» – зручний і доступний сервіс, де можна безкоштовно отримати або покращити свої цифрові навички. До проєкту долучилися бібліотеки, які допомагатимуть опанувати цифрові навички та придумали хештег #суфра_library в соцмережах, щоб ділитися досягненнями проєкту. Саме бібліотеки стали першими офлайн-хабами проєкту «Дія. Цифрова освіта». 11 січня 2020 р. було підписано меморандум між Міністерством цифрової трансформації та Українською бібліотечною асоціацією, завдяки якому близько 6 тис. комп'ютеризованих бібліотек по всій країні долучаються до проєкту. Бібліотеки демонструють значний ентузіазм, надають усім охочим доступ до національної онлайн-платформи та допомагають опанувати цифрові навички [6].

Проблема гендерного подолання цифрового розриву характерна також для розвинутих зарубіжних країн. Прикладом реалізації цих стратегій може служити діяльність Жіночого комп'ютерного центру в Берліні (FrauenComputerZentrumBerlin, Німеччина) [7]. Центр було створено групою німецьких феміністок на чолі з Р. Вільютц (R. Wielpütz)

у 1984 р.; завдання центру полягає в наданні сприяння після досягнення рівності шансів на ринку праці та в суспільстві. Метою освітніх проєктів у сучасних школах Німеччини є включення цінностей гендерної рівності в спеціальні програми навчання, врахування індивідуальних особливостей і можливостей дівчат у майбутньому професійному самовизначенні, формування гендерної компетентності в різних груп населення, розвиток усіх інститутів суспільного розвитку.

Зростаючу роль бібліотек в умовах розвитку глобальної інформатизації досліджували В. Горовий, Т. Гранчак, Ю. Половинчак, І. Давидова, О. Воскобойнікова-Гузєва. Якщо ж розглядати розвиток гендерних досліджень у вітчизняному науковому просторі, то гендерна проблематика в українському суспільстві висвітлювалася в працях І. Жеребкіної, О. Качанової, Л. Малес, С. Оксамитної та ін. Дослідженням з вивчення Інтернету й інтернет-комунікацій у їхньому взаємозв'язку з гендерним фактором присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Гендерні проблеми в просторі інтернет-комунікацій та інформаційного суспільства, а також розвиток теорії кіберфемінізму висвітлюються в працях І. Жеребкіної, К. Карпенко, Л. Компанцевої, І. Солдатенко, В. Суковатої, Т. Марценюк та ін.; О. Арестовою, Є. Войсунським, Х. М. Лінд (Helen Merrell Lynd), Л. Перрі (Perry Anderson), А. Вассерманом, Ш. Вейсер розглядаються питання мотиваційної структури інтернет-аудиторії; С. Херрінг, Л. Вінн, Д. Каца, Х. Міллер, Р. Матхера досліджують гендерні особливості перебігу комунікацій у мережі Інтернет при використанні різноманітних сервісних платформ (чату, форуму, блогу, електронної пошти, персонального сайту, миттєвого месенджера, мікроблогінгу). З позицій гендерного підходу розглядаються також окремі види соціальних комунікацій, реалізовані за допомогою Інтернету – політичні, освітні, наукові, організаційні [М. Арнольд (Michael A Arnold), К. Блум та ін.]. Проблеми цифрової нерівності досліджували такі вчені, як О. Баранов, М. Згуровський, Р. Калюжний та ін.

Україна підтримала проголошені Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. № 70/1 Глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. З урахуванням специфіки розвитку нашої держави в рамках реалізації забезпечення гендерної рівності бібліотеки можуть пропонувати: безпечне та привітне місце для зустрічей і спілкування; програми й послуги для задоволення потреб жінок і дівчат, зокрема стосовно їхніх прав чи здоров'я; доступ до інформації та інформаційно-комунікаційних технологій, що допомагають жінкам опанувати бізнесові навички тощо [8].

Сучасні бібліотеки, особливо їхні інформаційно-аналітичні підрозділи, у співпраці з органами державної влади здатні відігравати значну роль в оптимізації гендерного законодавства шляхом створення якісних інформаційно-аналітичних продуктів та надання інформаційно-аналітичних послуг з широкого спектра питань. Бібліотеки є тією суспільною інституцією, яка не лише створює, систематизує наукові знання, а і вводить їх у суспільний обіг. Особливо ефективною така робота є за умови співробітництва бібліотек як з органами державної влади, так і з широкими верствами населення.

Цікавим прикладом співпраці бібліотек з парламентськими структурами, які безпосередньо займаються питаннями комплексного гендерного підходу в законодавстві, є співпраця парламенту Австрії з парламентською бібліотекою [9]. У парламенті Австрії відсутня міжпартійна жіноча фракція або спеціальний комітет з питань гендерної рівності, проте парламентська бібліотека надає парламентарям ряд послуг щодо гендерної аналітики (на вимогу). Співробітники бібліотеки збирають й узагальнюють дані, згруповані за ознакою статі, за рядом індикаторів, включаючи представленість жінок у парламенті, біографічні дані та попередній досвід жінок-парламентарів, а також їхню партійну належність. Деякі із цих даних доступні громадськості, а інші призначені для використання тільки депутатами парламенту та сенаторами.

Важливу роль у наданні інформації та проведенні досліджень, що стосуються гендерного впливу законодавства, відіграють аналітичні служби. Як правило, вони допомагають парламентарям поглибити свої знання та розвинути свій потенціал у питаннях, пов'язаних з гендерною проблематикою. Парламентські комітети, жіночі фракції й аналітичні служби часто використовують допомогу та підтримку з боку жіночих об'єднань за межами парламенту. Вони організують дискусії з участю представників жіночих організацій і дослідних інститутів з метою виявлення основних гендерних проблем, пов'язаних з конкретним законом. Крім того, неурядові організації та дослідні центри, що володіють експертними знаннями з гендерних питань, можуть мати можливість для того, щоб зіставляти дані досліджень і статистику. Такі дані можуть допомогти жіночим парламентським об'єднанням при розробленні законопроектів або підготовці до парламентських дебатів. Таким чином, зв'язок між зовнішніми жіночими організаціями, центрами та групами, з одного боку, і парламентськими жіночими структурами – з іншого, можуть стати важливим каналом для обміну знаннями та розвитку потенціалу.

З 2001 р. на базі Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова за підтримки управління в справах сім'ї та молоді Миколаївської облдержадміністрації й обласного центру соціальних служб для молоді діє гендерний центр [10]. Бібліотека створила й підтримує базу даних «Гендерна політика в Україні та за кордоном», налагоджує зв'язки з громадськими й державними організаціями для обміну інформацією, активізує роботу жіночих організацій.

Одеська національна наукова бібліотека створила культурно-просвітницький проект «Гендерні студії» [11], у рамках якого пропонує ознайомитися з виданнями гендерної тематики, які зацікавлять «жіночими історіями» та стануть у нагоді всім, хто бажає поглибити розуміння гендерної рівності й культури. Цей проект, ініційований у співпраці з Одеською обласною радою миру, орієнтовано на забезпечення підтримки і виконання Україною зобов'язань щодо ключових міжнародних рішень, що стосуються забезпечення гендерної рівності шляхом поширення об'єктивної інформації про ідеї гендерної рівності в суспільстві, подолання стереотипів та протидії фейкам, формування гендерної свідомості й культури широких верств суспільства.

Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Д. І. Чижевського вже шість років «ламає» гендерні стереотипи та формує нову свідомість завдяки участі в програмі Бібліоміст «Кіноклуб Docudays UA в бібліотеці». Відвідувачі клубу мають унікальну можливість дивитися фільми з колекції Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини «Docudays UA» та обговорювати питання, які порушують кінотвори, за допомогою фахівців, зокрема Регіонального центру безоплатної вторинної правової допомоги, представників поліції [12]. На базі ОУНБ діють інформаційно-ресурсні центри, зокрема Центр європейської інформації, Інформаційно-консультаційний гендерний центр, Канадсько-український бібліотечний центр, «Вікно в Америку».

Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка [13] пропонує: створення гендерних книжкових студій вільного спілкування, соціального проекту для жінок «Майстерня професійного розвитку», проекту з освіти для дорослих – для майбутніх бізнеследі «Формула успіху», проекту для дівчат «Мій потенціал для розвитку громади», які сприятимуть культурному та інтелектуальному розвитку, психологічному розвантаженню жінок і людей похилого віку, підвищенню рівня поінформованості економічно неактивних багатодітних жінок, а також жінок, які опинилися в складних життєвих обставинах до суспільних процесів та рішень у громаді, виявленню активної соціальної позиції жінок. У бібліотеках можна органі-

зовувати колективні зустрічі, різноманітні заходи для дозвілля, уроки комп'ютерної грамотності, заходи для надання психологічної допомоги, консультаційні послуги щодо започаткування бізнесу та інші ініціативи, що сприятимуть соціальній згуртованості людей. У співпраці з органами державної влади та громадськими організаціями в публічних просторах бібліотек рекомендуємо активно проводити тематичні семінари, презентації, засідання круглих столів, організувати сімейні клуби, зустрічі та консультації користувачів з юристами, психологами, лікарями, фахівцями центру зайнятості, з педагогами для протидії стереотипному вихованню дітей; рекламні кампанії серед молодих сімейних пар й осіб репродуктивного віку з популяризації спільного догляду та виховання дітей; влаштовувати перегляди фільмів і проведення дискусій.

У Павлограді у Всевіковій бібліотеці сімейного читання № 2 «ДіМ» працює книжкова студія вільного спілкування «Між рівними» в рамках проекту бібліотеки з гендерної рівності та подолання гендерних стереотипів [14].

У Мелітополі в міській бібліотеці ім. Максима Горького відкрито новий довготерміновий соціальний проект для жінок «Майстерня професійного розвитку» [15], який буде реалізовано в чотирьох містах Запорізької області: Запоріжжі, Мелітополі, Бердянську, Токмаку. Він реалізується в рамках проекту «Професійна інтеграція внутрішньо переміщених осіб», який виконує німецька федеральна компанія «Німецьке товариство міжнародного співробітництва» (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, GIZ), за сприяння уряду Німеччини.

Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича в межах проекту «Потенціал дівчат для розвитку громад» [16], який реалізовується ЖОМГО «Паритет» спільно із цією бібліотекою, за фінансової підтримки Українського жіночого фонду проводить тренінги із захисту прав людини та розвитку лідерського потенціалу. У межах заходів розглядаються теоретичні й практичні аспекти порушення та захисту прав, обговорюється інформаційна безпека в кіберпросторі й небезпека віртуального спілкування, визначаються гендерні стереотипи та міфи, розробляються інструменти розвитку лідерського потенціалу, обговорюється важливість створення комунікативних мереж для ресурсного наповнення й досягнення цілей.

Ще одним суспільно корисним видом бібліотечних заходів є навчання соціально вразливих верств населення навичкам медіаграмотності й критичного мислення в процесі пошуку та оброблення інформації. Сучасна людина повинна розуміти, наскільки важливо володіти інфор-

мацією, зберігати її, систематизувати й передавати, а найголовніше – критично оцінювати, а бібліотекарі ж саме та спільнота, яка може працювати з населенням напряду, роблячи свого роду щеплення від токсичних інформаційних впливів. Так, бібліотекарі Волноваського району запровадили школи з медіаграмотності на базі своїх бібліотек. Бібліотеки Волноваського району спільно з ГО «Платформа активності» почали впровадження нової послуги для мешканців громад «Школа медіаграмотності» [17]. Ця послуга розроблена в межах проекту «Спроможні бібліотеки сприяють досягненню Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року». В умовах карантину вона доступна у формі індивідуальних занять та онлайн-вебінарів.

Дедалі частіше бібліотечні фахівці співпрацюють з представниками державних органів і громадських організацій щодо просування гендерної освіти для всіх категорій населення. У співпраці з органами державної влади та громадськими організаціями в публічних просторах бібліотек проводять тематичні семінари, конференції, презентації, засідання круглих столів, організують сімейні клуби. Бібліотеки стають місцями зустрічі та консультації користувачів з юристами, психологами, лікарями, фахівцями центру зайнятості тощо. На базі бібліотек влаштовують заходи, які ламають гендерні стереотипи та допомагають виховувати нових фахівчинь та лідерок України. Цікавим прикладом такої діяльності стало проведення в приміщенні Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки презентаційної дискусійної платформи «Це зробила вона» [18], присвяченої відкриттю виставки 25 картин-ілюстрацій до книги «Це зробила вона» та презентації найбільш значущих ініціатив міжфракційних депутатських груп «Рівні можливості» в Запорізькій області. Цей захід відбувся в рамках проекту Запорізького благодійного фонду ««Єдність» за майбутнє» у рамках програми Національного демократичного інституту міжнародних відносин за фінансової підтримки Швеції та уряду Великої Британії. Під час дискусійної панелі «Це зробила вона в Запорізькій області» керівниці громад і представниці міжфракційних депутатських груп «Рівні можливості» поділилися досвідом реалізації значущих гендерних ініціатив у своїх громадах. Адже роль жінок в історії України та сучасного розвитку вагома. У цьому зв'язку дуже важливо підвищувати видимість цього вкладу, поширювати інформацію про видатних українок і про жінок-депутаток місцевих рад. Захід відбувся в рамках проектів «Сприяння рівності та протидія дискримінації» за підтримки Швеції та «Просування участі жінок у політиці та протидія гендерним стереотипам» за підтримки уряду Великої Брита-

нії. Двотомник «Це зробила вона» та «Це теж зробила вона» – наймасштабніший за авторським складом проєкт про відомих жінок в Україні. До нього увійшли історії про княгиню Ольгу, письменницю Лесю Українку, співачку С. Крушельницьку, фізикиню А. Прихотько, біологиню Е. Спарроу, шахісток Анну та Марію Музичук і ще про десятки науковиць, винахідниць, мисткинь, поетес, активісток та інших видатних українок. Метою цієї книги є показати дівчатам-підліткам, що для їхніх мрій та амбіцій в самореалізації немає меж, продемонструвати це надихаючими прикладами українок, які, долаючи складнощі, змогли досягти успіху в різних сферах.

Безумовно, бібліотеки як соціальні центри стають платформою для інформаційної, психологічної та практичної адаптації та підтримки гендерно вразливих верств населення.

У Центральній бібліотеці ім. М. Кропивницького (м. Миколаїв) відбувся форум «Жінки: лідерки думок – лідерки змін» [19]. У заході взяли участь 10 активісток області: викладачки, депутатки, громадські активістки, письменниці, голови громадських організацій. Під час заходу жінки ділилися своїми історіями успіху, тернистим шляхом особистісного зростання. Організатором форуму виступила ГО «Миколаївська обласна організація Всеукраїнської організації «Союз осіб з інвалідністю України»».

Ще одним важливим напрямом діяльності бібліотек є запобігання гендерно обумовленому та домашньому насильству за допомогою підвищення обізнаності населення у формі надання інформації, контактів організацій, які можуть надати допомогу.

Із закордонним досвідом діяльності бібліотек для сприяння досягненню зниження дискримінації можна ознайомитися на ресурсі «Історії на Бібліотечній карті світу» (Library Map of the World). Показовою є одна з них: у період 2013–2018 рр. в Аргентині було зареєстровано понад 500 тис. випадків гендерно обумовленого насильства. Водночас з маленького містечка Матеу з приблизно 20 тис. жителів майже не надходило повідомлень про гендерне насильство. Місцева бібліотека визнала цю статистику вражаючою й намагалася підтримати як жінок, які зазнали насильства, так і тих, хто не повідомляв про напади. Бібліотека запустила «Жіноче коло» [20] – мережу, яка забезпечує місце місцевих жінок для зустрічей між собою та збирання ресурсів. Програму спрямовано на розширення можливостей місцевих жінок шляхом протидії гнобленню через освіту в сфері цивільних та юридичних прав. Завдяки програмним заходам жінки отримують соціальну підтримку та доступ до правової

допомоги, вчать визначати суспільні та культурні структури, які сприяють гендерному насильству. Участь у щомісячних зустрічах «Жіночого кола» є безкоштовною. Команда підтримки бібліотеки складається із шести добровольців, яким допомагають соціальні працівники, студенти соціальної роботи та місцеві вчителі. Під час зустрічей, зокрема, надаються учасникам ресурси на такі теми, як батьківство, самооцінка та ефективне спілкування, а також стратегії боротьби з маніпуляціями та іншими образливими способами поведінки. На сьогодні 85 жінок відвідали «Жіноче коло», понад 25 жінок регулярно відвідують сесії. Приватними телефонними консультаціями скористалося 20 жінок, які боялися брати участь особисто. Бібліотека отримує в середньому одну нову людину на тиждень і надає постійні послуги існуючим учасникам. Учасниці «Жіночого кола» створили вже власні мережі для обміну знаннями, допомоги інформування про інциденти та надання емоційної підтримки. «Жіноче коло» подало звіти з кількох судових справ і наразі стежить за їх розвитком. Завдяки роботі з місцевими й регіональними організаціями, такими як Суд миру, прокуратура, місцева служба захисту дітей і підлітків та шкільні міждисциплінарні групи, «Жіноче коло» дало позитивні результати в понад 10 справах. Вони працюють разом з місцевими громадськими організаціями, допомагаючи виявляти та розслідувати нові справи.

Тож бібліотеки як унікальні соціальні інституції, що можуть бути включені в усі сфери людського життя, мають величезний потенціал щодо розв'язання проблем на шляху досягнення гендерної рівності. Зокрема, українські наукові бібліотеки проводять широкий спектр заходів для поширення актуальних знань з гендерних питань. Вони виконують координаційні, інформаційні та освітні функції щодо просування державної гендерної політики. Але при роботі із сайтами вітчизняних бібліотек, знайомстві з їхніми сторінками в соцмережах доводиться змиритися з ускладненістю пошуку напрацювань щодо гендерної тематики. Можливо, така ситуація має дві основні причини: міждисциплінарний характер безпосередньо проблеми гендеру, а також те, що поняття гендеру як системи порівняно недавно увійшло в український політикум й активувало тему гендерної рівності в суспільстві. Як наслідок, тематичне виокремлення гендерної проблематики на бібліотечних сайтах і сторінках у соцмережах майже відсутнє. Але очевидним є те, що кожна бібліотека шляхом вивчення потреб і запитів своїх користувачів може сприяти виконанню завдань досягнення гендерної рівності, подоланню негативних гендерних стереотипів. Тому сьогодні дуже важливим є впровадження в практику бібліо-

течної роботи таких форм і методів, які зроблять доступною широкому загалу суспільства якісної наукової, освітньої, інформацію з гендерних питань, підвищать рівень інформаційної грамотності суспільства в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. «Рівність можливостей жінок і чоловіків в Україні ще потребує серйозної роботи», – Прем'єр-міністр Д. Шмигаль. *Укр. жіночий конгрес : вебсайт*. 2020. 25.11. URL: <http://womenua.today/smyhal>.

2. Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. *Гендер в деталях : вебсайт*. 2019. 19.02. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>.

3. Піщуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти : доповідь / Центр ім. О. Разумкова. Київ, жовт. 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

4. What is the gender gap (and why is it getting wider)? *World Economic Forum : website*. 2017. 1.11. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/11/the-gender-gap-actually-got-worse-in-2017>.

5. The site of the Digital Gender Gaps Project. URL: <https://www.digital-gendergaps.org>.

6. Цифрова грамотність: уряд запустив соціальну рекламу про платформу «Дія. Цифрова освіта». *ТСН : вебсайт*. 2020.18.02. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/cifrova-gramotnist-uryad-zapustiv-socialnu-reklamu-pro-platformu-diya-cifrova-osvita-1493247.html>.

7. The site of the FrauenComputerZentrumBerlin. URL: <https://btfh7h5576hoj6uezjyqhq2aiq-jj2cvlaia66be-www-fczb-de.translate.google.com>.

8. Пашкова В. Бібліотеки і реалізація Порядку денного ООН до 2030 р. *Бібл. планета*. 2017. № 1. С. 6–10. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10210>.

9. Законы, работающие на благо мужчин и женщин : пособие по учету гендерной проблематики в законодательстве. Варшава. 2017. БДИПЧ ОБСЕ. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8060/file/Guidelines_Practical_guide_gender_sensitive_legislation_ru.pdf.

10. Обласний гендерний центр: 15 років просування гендерної рівності. *Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка : вебсайт*. 2016. URL: <http://reglibrary.mk.ua/index.php/chitatski-obednannya/genderni-tsentr>.

11. Гендерні студії: Час кризь серце жінки. *Одес. нац. наук. б-ка : вебсайт*. 2020. 7.09. URL: http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=2837.

12. Як у бібліотеці ламали стереотипи і формували нову свідомість.

Кіровоград. обл. універс. наук. б-ка ім. Д. І. Чижевського : вебсайт. 2021. 17.03. URL: <https://library.kr.ua/news/svidomist>.

13. Методичні рекомендації до планування роботи бібліотек області на 2021 рік. Івано-Франків. обл. універс. наук. б-ка ім. І. Франка : вебсайт. 2020. 20.10. URL: <https://lib.if.ua/prof/?p=2711>.

14. Проект бібліотеки з гендерної рівності і подолання гендерних стереотипів. *Всевікова б-ка сімейного читання № 2 «ДіМ»* : вебсайт. 2019. 24.02. URL: http://pavlogradf2.blogspot.com/2019/02/blog-post_24.html.

15. У Мелітополі відкрилася «майстерня» для жінок. *Моя сучас. б-ка. Миські б-ки Мелітополя* : вебсайт. 2019. 22 жовт. URL: <http://library.mlt.gov.ua/index.php/proekty/maisternia-profesiinoho-rozvytku-punkt/209-vidkryttia-novoho-sotsialnoho-proiektu-dlia-zhinok-maisternia-profesiinoho-rozvytku>.

16. Потенціал дівчат для розвитку громад. *Житомир. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Ольжича* : вебсайт. 2019. URL: <http://www.lib.zt.ua/ua/newsua/node/7740>.

17. Харіна А. «Медіаграмотність для всіх» – Як бібліотекарі навчають людей медіаграмотності у Волноваському районі. *Волноваха. City* : вебсайт. 2020. 17.10. URL: <https://volnovakha.city/articles/10-5797/mediagramotnist-dlya-vsih-yak-bibliotekari-navchayut-lyudej-mediagramotnosti-u-volnovaskomu-rajoni>.

18. Це зробила вона: українки, які надихають. *Запорізький благодійний фонд «Єдність» за майбутнє»* : вебсайт. 2019. 15.08. URL: <https://www.ednist-fond.com.ua/2019/08/15/%d1%86%d0%b5-%d0%b7%d1%80%d0%be%d0%b1%0%b8%d0%bb%b0-%d0%b2%d0%be%d0%bd%d0%b0-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%ba%d0%b8-%d1%8f%d0%ba%d1%96-%d0%bd%d0%b0%d0%b4%d0%b8%d1%85%d0%b0%d1%8e%d1%82>.

19. Форум жінок з інвалідністю «Жінки: лідери думок – лідери змін» відбувся у Миколаєві. *YouTube*. 2019. 12.03. URL: https://www.youtube.com/watch?v=I315ahpX_zs.

20. Community library's Women's Circle educates to reduce gender-based violence. *Library Map of the World* : website. 2020. 15.05. URL: <https://librarymap.ifla.org/stories/Argentina/COMMUNITY-LIBRARY%E2%80%99S-WOMEN%E2%80%99S-CIRCLE-EDUCATES-TO-REDUCE-GENDER-BASED-VIOLENCE/154>.

References

1. «Rivnist mozhlyvostei zhinok i cholovikiv v Ukraini shche potrebuie serioznoi roboty», – Premier-ministr D. Shmyhal [«Equal opportunities for women and men in Ukraine still need serious work», – said Prime Minister Denis Shmygal]. *Ukrainskyi zhinochyi konhres: vebsait – Ukrainian Women's Congress: website*. (25.11.2020). Retrieved from <http://womenua.today/smyhal> [in Ukrainian].

2. Martseniuk, T. Zaluchenist zhinok u polityku v Ukraini: suspilni, partiini ta indyvidualni chynnyky [Involvement of women in politics in Ukraine: social, party and individual factors]. *Hender v detaliakh: vebsait – Gender in detail: website*. (19.02.2019). Retrieved from <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html> [in Ukrainian].

3. Pishchulina, O. (2020). Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty: dopovid [Digital economy: trends, risks and social determinants: report]. *Tsentr im. O. Razumkova – Razumkov Center*. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf. Kyiv [in Ukrainian].

4. What is the gender gap (and why is it getting wider)? *World Economic Forum: website*. (1.11.2017). Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2017/11/the-gender-gap-actually-got-worse-in-2017> [in English].

5. The site of the Digital Gender Gaps Project. Retrieved from <https://www.digitalgendergaps.org> [in English].

6. Tsyfrova hramotnist: uriad zapustyv sotsialnu reklamu pro platformu «Diia. Tsyfrova osvita» [Digital literacy: the government has launched a social advertisement for the «Action. Digital Education» platform]. *TSN: vebsait – Television news service: website*. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/cifrova-gramotnist-uryad-zapustiv-socialnu-reklamu-pro-platformu-diya-cifrova-osvita-1493247.html> [in Ukrainian].

7. The site of the FrauenComputerZentrumBerlin. Retrieved from <https://btfh7.h5576.hoj6.uezjyeh2.aiq-jj2.cvlaia66.be-www.fczb-de.translate.google.com> [in German].

8. Pashkova, V. (2017). Biblioteky i realizatsiya Poryadku dennoho OON do 2030 r. [Libraries and implementation of the UN Agenda until 2030]. *Bibliotekna planeta – Library Planet, 1*, 6–10. Retrieved from <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=10210> [in Ukrainian].

9. Zakony, rabotaiushchie na blaho muzhchin y zhenshchin: posobie po uchotu hendernoi problematiki v zakonodatelstve [Laws that Benefit Men and Women: A Handbook on Mainstreaming Gender in Legislation]. (2017).

OSCE. Warsaw. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/id/8060/file/Guidelines_Practical_guide_gender_sensitive_legislation_ru.pdf [in Russian].

10. Oblasnyy hendernyy tsentr: 15 rokiv prosvuvannya hendernoyi rivnosti [Regional Gender Center: 15 years of promoting gender equality]. *Mykolaivska oblasna universalna naukova bibiloteka: vebsait – Mykolayiv Regional Universal Scientific Library: website*. (2016). Retrieved from <http://reglibrary.mk.ua/index.php/chitatski-obednannya/genderni-tsentr> [in Ukrainian].

11. Henderni studii: Chas kriz sertse zhinky [Gender Studies: Time through a woman's heart]. *Odeska natsionalna naukova biblioteka: vebsait – Odessa National Scientific Library: website*. (2020.7.09). Retrieved from http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=2837 [in Ukrainian].

12. Yak u bibliotetsi lamaly stereotypy i formuvaly novu svidomist [How stereotypes were broken in the library and a new consciousness was formed]. *Kirovohradska oblasna universalna naukova biblioteka im. D. I. Chyzhevskoho: vebsait – Kirovograd Regional Universal Scientific Library named after DI Chizhevsky: website*. (2021. 17.03). Retrieved from <https://library.kr.ua/news/svidomist> [in Ukrainian].

13. Metodychni rekomendatsii do planuvannya roboty bibliotek oblasti na 2021 rik [Methodical recommendations for planning the work of regional libraries for 2021]. *Ivano-Frankivska oblasna universalna naukova biblioteka im. I. Franka: vebsait – Ivano-Frankivsk Regional Universal Scientific Library named after I. Franko: website*. (20.10.2020). Retrieved from <https://lib.if.ua/prof/?p=2711> [in Ukrainian].

14. Proekt biblioteky z hendernoi rivnosti i podolannia hendernykh stereotypiv [Library project on gender equality and overcoming gender stereotypes]. *Vsevikova biblioteka simeinoho chytannia No. 2 «DiM»: vebsait – Age-old library of family reading No. 2 «DiM»: website*. (2019. 24.02). Retrieved from http://pavlogradf2.blogspot.com/2019/02/blog-post_24.html [in Ukrainian].

15. U Melitopoli vidkrylasia «maisternia» dlia zhinok zhovntnia [A «workshop» for women has opened in Melitopol]. *Moia suchasna biblioteka. Miski biblioteky Melitopolia: vebsait – My modern library. Melitopol City Libraries: website*. 2019. October 22. Retrieved from <http://library.mlt.gov.ua/index.php/proekty/maisternia-profesiinoho-rozvytku-punkt/209-vidkryttia-novoho-sotsialnogo-proiektu-dlia-zhinok-maisternia-profesiinoho-rozvytku> [in Ukrainian].

16. Potensial divchat dlia rozvytku hromad [The potential of girls for community development]. *Zhytomyrska oblasna universalna naukova biblioteka im. O. Olzhycha: vebsait – Zhytomyr Regional Universal Scientific*

Library. O. Olzhich: website. (2019). Retrieved from <http://www.lib.zt.ua/ua/newsua/node/7740> [in Ukrainian].

17. Kharina, A. (2020). «Mediahramotnist dlia vsikh» – Yak bibliotekari navchaliut liudei mediahramotnosti u Volnovaskomu raioni [«Media literacy for all» – How librarians teach people media literacy in Volnovakha district]. *Volnovakha. City: website.* (17.10). Retrieved from <https://volnovakha.city/articles/105797/mediagramotnist-dlya-vsikh-yak-bibliotekari-navchayut-lyudej-mediagramotnosti-u-volnovaskomu-raioni> [in Ukrainian].

18. Tse zrobyla vona: ukrainky, yaki nadykhaiut [She did it: Ukrainian women who inspire]. *Zaporizkyi blahodiinyi fond «Jednist» za maibutnie»: vebseit – Zaporizhzhya Charitable Foundation «Unity for the Future»: website.* (2019. 15.08). Retrieved from <https://www.ednist-fond.com.ua/2019/08/15/%d1%86%d0%b5-%d0%b7%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%b8%d0%bb%d0%b0-%d0%b2%d0%be%d0%bd%d0%b0-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%ba%d0%b8-%d1%8f%d0%ba%d1%96-%d0%bd%d0%b0%d0%b4%d0%b8%d1%85%d0%b0%d1%8e%d1%82> [in Ukrainian].

19. Forum zhinok z invalidnistiu «Zhinky: lidery dumok – lidery zmin» vidbuvsia u Mykolaievi. [The forum of women with disabilities «Women: leaders of thoughts – leaders of changes» took place in Nikolaev]. *YouTUBE.* (2019. 12.03). Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=I315ahpX_zs [in Ukrainian].

20. Community library's Women's Circle educates to reduce gender-based violence. *Library Map of the World: website.* (15.05.2020). Retrieved from <https://librarymap.ifla.org/stories/Argentina/COMMUNITY-LIBRARY%E2%80%99S-WOMEN%E2%80%99S-CIRCLE-EDUCATES-TOREDUCE-GENDER-BASED-VIOLENCE/154> [in English].

Стаття надійшла до редакції 01.04.2021.

Lina Cherniavska,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Hosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>

Communicative Space of a Modern Library as a Factor in Establishing the Foundations for Gender Equality

The article presents the study of the problem of library participation in establishing the foundations for gender equality in modern society, in particular the need

to overcome negative gender stereotypes, digital inequality. The available means could help to solve these problems through the use of the potential of libraries, are systematized. The Ukrainian and foreign libraries experience in the elimination of gender barriers in various spheres of public life, in particular, in the field of ICT, is studied.

Attention is drawn to the positive results of libraries participation in the national online platform *Action. Digital Education*, which has become a convenient and affordable service for free acquisition and improvement of digital skills for all groups, and an effective tool to bridge the gender digital division. The role of libraries as active participants in non-formal education projects for women and girls is highlighted. Emphasis is also placed on the need for libraries cooperation, in particular, to connect their information and analytical services with government agencies, non-governmental organizations in disseminating relevant knowledge on gender issues, promoting a comprehensive gender approach in public policy.

Special attention is paid to such a socially useful type of library activities as teaching socially vulnerable people the skills of media literacy and critical thinking in the process of searching and processing information. With the help of this new service, library users learn the skills of information retrieval, critical evaluation, systematization and exchange.

In this way, libraries make a kind of vaccination against toxic information effects. Another important area of library activity is highlighted – the prevention of gender-based and domestic violence by raising public awareness in the form of providing information, contacts of organizations that can provide assistance. All of this turns libraries into social centers, platforms for informational, psychological and practical adaptation, and support of gender-vulnerable groups.

Keywords: gender, library, libraries information and communication activities, women's and gender studies, gender digital divide, gender discrimination.

Оксана Бойко,

молодший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: ksynya_b@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-7448-0276>

ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ФОНДУ ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ: НОВІ ВИКЛИКИ

Метою дослідження є визначення ключових чинників та нових викликів, що постають перед Фондом Президентів України НБУВ в умовах збільшення ваги віддаленого (дистанційного) обслуговування читачів і відвідувачів НБУВ. Зростаюча популярність екскурсійної діяльності Фонду Президентів України очевидно вимагає надання співробітниками якомога якісніших послуг у цій сфері діяльності. Об'єктом дослідження є аналіз питань удосконалення екскурсійного обслуговування відвідувачів Фонду Президентів України (ФПУ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) як складової комплексу основних напрямів роботи установи. Запропоновано шляхи розвитку екскурсійної діяльності фонду, а саме, розширення спектра екскурсійних послуг, розробки нової системи екскурсійної діяльності. Розглянуто доцільність запровадження нових форм і методів проведення екскурсій, що сприятимуть популяризації зокрема колекції подарунків та Фонду Президентів України в цілому.

Ключові слова: екскурсійна діяльність, Фонд Президентів України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, комунікація, екскурсійні послуги, екскурсовод, інноваційні технології.

У сучасному інформаційному просторі проблема підвищення конкурентоспроможності музейних, архівних установ, а також популяризації бібліотечних фондів вирішується, зокрема, за рахунок активізації екскурсійної діяльності. Музейна колекція Фонду Президентів України (далі – ФПУ, Фонд) набирає великої популярності серед різновікових категорій відвідувачів, українських та закордонних ЗМІ, іноземних туристів та гостей м. Києва.

Очевидно, що зростання зацікавленості діяльністю ФПУ НБУВ зумовлене не тільки інтересом українських ЗМІ до колекції подарунків

президентам України, а й збільшенням запитів на екскурсійне обслуговування читачів та відвідувачів Фонду Президентів України. Власне вже згадувані вище ЗМІ «підігрують» такий інтерес у суспільстві з огляду на особливий статус та роль Президента України у сучасних політичних процесах і суспільних перетвореннях. Громадянам завжди було та буде цікаво: що отримують як подарунок президенти України, звісно ще цікавіше побачити ці подарунки на власні очі.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Будь-яка колекція, у тому числі й музейна, набуває популярності тільки тоді, коли з нею ознайомлюються якомога більша кількість відвідувачів. Хоча колекція подарунків президентам України не має статусу музейної колекції, проте про неї знає достатньо велика кількість наших співгромадян. Власне сприяли цьому вітчизняні ЗМІ, інтернет-сторінка в мережі «Фейсбук» та «сарафанне» радіо, якщо брати до уваги лише школярів як цільову аудиторію. Саме тому вдосконалення екскурсійної діяльності у Фонді Президентів України НБУВ надалі залишається актуальним, розробка нових видів екскурсій та популяризація Фонду.

Постановка проблеми. Окрім виконання науково-дослідної діяльності як основного свого завдання, співробітники ФПУ безпосередньо залучені у процес проведення екскурсій для читачів та відвідувачів НБУВ. Головним об'єктом зацікавлення звісно є колекція подарунків президентам України. Різноманітність наявної колекції спричинена широким колом країн, організацій та осіб, які дарують подарунки президентам. Таке розмаїття експонатів потребує розв'язання очевидної *проблеми*: постійного оновлення виставок, а тому, одночасно й і зміни або, щонайменше, корегування текстів екскурсій та форми подачі матеріалу в них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, показав, що теоретичні та методичні засади проведення музейних екскурсій висвітлено у значній кількості праць, створених у період незалежної України. Як загальна, так і конкретно-практична інформація міститься, зокрема, у розробках і дослідженнях С. Нездоймінова [5, 6], М. Поколюдиної [7], О. Короля [3]. У працях Я. Чепуренко [12], С. Польовик [8], Л. Галаган [1] розкривається сама структура Фонду Президентів НБУВ, його діяльність, обговорюється актуальність змін в екскурсійній роботі та механізм їхньої реалізації. Слід зауважити, що в Інтернеті можна знайти безліч публікацій щодо екскурсійної діяльності, але вони мають переважно туристично-рекламний характер.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є окреслення конкретного кола проблем, з якими стикаються співробітники Фонду Прези-

дентів України під час підготовки та проведення екскурсій для різних категорій читачів і відвідувачів НБУВ. Очевидно, що ми спробуємо запропонувати шляхи їх розв'язання, а отже, поліпшення екскурсійного обслуговування наших співгромадян та гостей нашої країни.

Фонд Президентів України є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну та суспільно-політичну діяльність президентів України. ФПУ є структурним підрозділом Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського і заснований Указом Президента України від 5 квітня 1996 р. № 244 (244/96) «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної» [10]. На думку С. Польовик, «ФПУ – це унікальна спеціалізована структура, яка є бібліотекою, архівом, музеєм та інформаційним центром одночасно і належить до інституцій, соціальною функцією яких, безсумнівно, є не лише збереження документної спадщини, а і як найоперативніше надання її у користування» [8, с. 78].

Фонд Президентів України діє на правах науково-дослідного інституту. Цей структурний підрозділ містить спеціальну колекцію документів на всіх видах носіїв інформації: музейні експонати, наукові й публіцистичні видання, архівні документи, кіно-, відео-, фотоматеріали, електронні видання та бази даних. Фонд як спеціальна бібліотечно-архівна колекція, де всі ці документи і матеріали відображають функціонування інституту президентства в Україні й за кордоном, популяризують та висвітлюють державну, суспільно-політичну діяльність, творчість і життя президентів України. Основні напрями роботи Фонду Президентів України: комплектування музейних фондів, проведення експозиційної роботи, впорядкування та збереження архівних та бібліотечних зібрань, обслуговування читачів та відвідувачів [10].

Важливість діяльності Фонду Президентів України значною мірою зумовлена тим, що, як зазначила Л. Галаган, «колишні президенти в демократичних країнах залишаються носіями безцінного досвіду, який можна передати своїм наступникам для блага всієї держави. Отже, різного роду документальні свідчення та матеріали, що стосуються життя та діяльності экс-президентів, а також діючого глави держави й президентських структур становлять невід'ємну частину всієї історичної спадщини країни, яку необхідно зберегти і надати можливість ознайомитися з нею всім бажаючим» [1, с. 109]. Реалізація цього вкрай актуального завдання є метою культурно-просвітницької функції ФПУ,

яка передбачає організацію тематичних виставок, які розкривають документний фонд бібліотечно-архівної колекції, розраховані на різні категорії користувачів (учнів, студентів, спеціалістів та інші категорії); підготовку та проведення презентацій видань за тематикою ФПУ, організацію зустрічей з особами, діяльність яких представлено в документному фонді, у тому числі з президентами України, зазначає Я. Чепуренко [11, с. 5].

Головну мету екскурсійного обслуговування, що здійснюється співробітниками ФПУ з використанням можливостей, що їх надають музейна та бібліотечна колекція ФПУ, можна визначити як усебічне розкриття значення інституту президентства для розвитку України на істинно демократичних засадах, сприяння повноцінній реалізації принципів народовладдя, а також детальне ознайомлення відвідувачів з особливостями діяльності президентів України, міжнародними зв'язками нашої держави.

Об'єктами великого інтересу з боку відвідувачів Фонду зазвичай є колекція подарунків (книги, твори образотворчого й декоративно-ужиткового мистецтва, сувеніри, листівки тощо, загалом – бібліотечний фонд ФПУ становить понад 80 тис. пр. книг, архівний фонд – понад 1500 справ, музейний фонд – понад 2000 експонатів), отриманих як подарунки усіма президентами України упродовж їх перебування на найвищій посаді нашої держави як від керівників іноземних держав, так і від громадян України та багатьох інших держав.

Співробітниками Фонду накопичено великий досвід проведення екскурсій для різноманітних категорій відвідувачів. Але існує нагальна потреба постійного вдосконалення цієї галузі діяльності, насамперед, з огляду на інформаційні, технічні та методичні новації, котрі дедалі відчутніше відбиваються на особливостях реалізації екскурсійної діяльності. Отже, актуалізується питання оновлення сфери екскурсійних послуг, для чого потрібно впроваджувати нові форми екскурсійного обслуговування.

Аналізуючи зміст та форму подачі матеріалу під час екскурсій, О. Ганчук, зокрема, відзначала, що теоретико-методологічний зміст екскурсій розвивався поетапно з кінця XVIII ст. й донині у такий спосіб: екскурсії як поодинокі явище, що носить наочний характер; екскурсії як масове явище, що має навчальний характер; екскурсії як складова екскурсійно-туристської діяльності, що носить просвітницький характер; екскурсії як складова туристичної діяльності, що має просвітницький характер; екскурсії як приналежні до сфери ринкових екскурсійних послуг, а також як складова підготовки майбутніх вчителів [2, с. 5].

На сучасному етапі паралельно з терміном «екскурсознавство» дедалі частіше в науковій та методичній літературі використовується його аналог – «екскурсологія». М. Покоłodна зазначає, що «екскурсологію визначають як галузь теоретичних знань, що вивчає проблеми моделювання ідеальної екскурсії і впливу екскурсії на свідомість людей, практичних методів підготовки екскурсій, техніки їхнього проведення, підготовки екскурсоводів.» [7, с. 7].

Екскурсія у Фонді Президентів України постає як вид інформаційно-освітньої діяльності, мета якої полягає в дослідженні та популяризації серед широких верств населення історичних форм організації державної влади на території України, історії України доби незалежності, інституту президентства як невід’ємної складової історично обумовлених форм організації українського суспільства в єдиний державний організм. Також екскурсія у Фонді Президентів України має сприяти формуванню у відвідувачів цілісного сприйняття України як держави, здатності до встановлення міждисциплінарних зв’язків та висновків, розвитку емоційної чуйності тощо. Досвід проведення екскурсій у Фонді Президентів України доводить – це справді безпосередня форма щирого спілкування з відвідувачами. Особливі умови роботи наукових співробітників ФПУ у ролі екскурсоводів обумовлені в тому числі специфікою колекції подарунків президентам України та необхідністю ознайомлення відвідувачів з повною інформацією щодо походження кожного експонату (хто є дарувачем, кому саме з президентів призначався подарунок, коли і за яких обставин відбулося дарування тощо).

Маючи на меті надання якомога якісніших екскурсійних послуг, важливо врахувати всі важливі фактори, а саме, вік відвідувачів, їхній освітній рівень, життєвий досвід, специфіку діяльності тощо. Зокрема, практика проведення екскурсій у ФПУ дає підстави виокремити такі категорії відвідувачів, котрі висловлюють потребу в екскурсійному обслуговуванні: 1) школярі (класи навчальних закладів середньої освіти); 2) студенти (академічні групи ЗВО); 3) співробітники різноманітних установ та підприємств; 4) неорганізовані читачі НБУВ; 4) іноземні делегації; 5) співробітники НБУВ; 6) журналісти друкованих ЗМІ та ТБ.

Під час підготовки та проведення екскурсії науковими співробітниками ФПУ, з огляду на особливості відвідування Фонду, також враховуються такі чинники: 1) характер екскурсії (оглядова, тематична чи навчальна); 2) кількість екскурсантів (понад 20); 3) вік (діти, підлітки, дорослі); 4) орієнтовна тривалість (до 20 хв, до однієї академічної години [45 хв], до 90 хв).

На думку С. Нездоймінова, «проектування нової екскурсії за будь-якою темою – складний трудомісткий процес. Екскурсія – це результат двох найважливіших процесів: її підготовки й проведення» [5, с. 28]. Упродовж існування Фонду його співробітниками були підготовлені та проведенні різні формати екскурсій, адаптованих насамперед під різні вікові категорії відвідувачів. Підбір відповідних експонатів, їх кількість, послідовність та особливості демонстрації є фундаментом створення якісної, цікавої та пізнавальної екскурсії.

Як зазначає О. Король у посібнику, присвяченому особливостям організації екскурсійних послуг, «дітям тривала розповідь швидко набридає, їхню увагу досить складно утримати, адже для них екскурсія – це, насамперед, “калейдоскоп вражень”. Екскурсії для молодшого шкільного віку і старшокласників істотно різняться між собою за мовою, глибиною аналізу, тривалістю розповіді, розважальністю. Дорослі легше зосереджуються на об’єктах показу та сприймають вербальну інформацію. Вони готові вислухати значно більше, ніж діти, при цьому намагаються розібратися в почутому» [3, с. 32].

Під час проведення екскурсій у Фонді Президентів України для дітей шкільного віку та студентів співробітники орієнтуються на те, щоб екскурсанти отримали нові знання, могли формувати пізнавальну активність, актуалізуючи знання, вже набуті учнями під час уроків та студентами у навчальних закладах. Зазвичай ці методи ведення екскурсій викликають дуже позитивне і навіть схвальне ставлення з боку вчителів, викладачів, котрі супроводжують дітей та студентів.

Під час підготовки текстової частини екскурсії наукові співробітники Фонду стежать, щоб розповідь екскурсовода не була занадто переважана сухими науковими фактами, а екскурсія не була надто тривалою, адже довга розповідь втомлює дітей, тому складно утримати їхню увагу. Натомість екскурсії для дітей зазвичай передбачають елементи інтерактивної діяльності, якісь елементи рухливої активності, відповідні їхньому віку та специфіці Фонду Президентів України.

Інші групи екскурсантів легше зосереджуються на об’єктах показу музейної колекції ФПУ та сприймають подану їм екскурсоводом інформацію, яка часто викликає в них яскраво виражену інтелектуальну та емоційну реакцію, зазвичай суб’єктивно забарвлену. Ця реакція часто набуває форм індивідуальних спогадів, розповідей, питань, ініціювання відвідувачами дискусій тощо.

Впровадження інноваційних технологій стає одним з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності екскурсійної діяльності. Інновації

в екскурсійній діяльності сприяють успішному просуванню екскурсійних послуг з використанням інформаційних ресурсів, зокрема соціальних мереж. Для цього співробітниками ФПУ було створено сторінку Фонду у мережі «Фейсбук», де розміщуються анонси всіх заходів, що проходять у структурному підрозділі, зокрема фото- та відеозвіти, а також електронні виставки, присвячені визначним датам в історії держави. Так, наприклад, за допомогою найновіших технологій 13 березня 2018 р. було проведено журналістами телеканалу 1+1 (1+1 Live) онлайн оглядово-ознайомчу екскурсію, яка трансливалася в мережі «Фейсбук».

Світ не стоїть на місці, і характеристикою сучасного світу є впровадження в практику нових видів екскурсій. Екскурсійні послуги виходять на новий рівень SMART-технологій.

Розширення екскурсійної діяльності ФПУ обумовлено соціально-комунікаційною функцією, у межах реалізації якої колекція подарунків президентам України є стрижнем, навколо і на базі якого утворюються нові смислові форми. Історико-культурний потенціал колекції подарунків дає можливості для розширення форм і запровадження нових методів проведення екскурсійної діяльності.

«Інформаційні технології здійснюють істотний вплив на всі сфери економіки, в тому числі і на екскурсійну діяльність. З появою та швидким розвитком аудіюгідів та спеціальних додатків, із розповсюдженням і поширенням доступу до мережі Інтернет, появою мобільних довідників та путівників і розповсюдженням QR-кодів екскурсанти стають більш вимогливими до якості та унікальності екскурсійних послуг» [6, с. 426, 428].

На жаль, матеріально-технічна база ФПУ не дає можливості забезпечити вимоги відвідувачів на 100%. І пов'язано це не лише з неможливістю впроваджувати новітні технології в екскурсійне обслуговування тут і зараз. Однією з важливих проблем є, так би мовити, «консервативність» потенційного відвідувача ФПУ. А все тому, що краще один раз побачити, ніж 100 разів почути. А якщо йде мова про наймолодших відвідувачів, то для цієї категорії важливою є також можливість «торкнутися» до цікавого експонату, яким би він не був: чи то булава, чи вишиванка, чи боксерські рукавиці тощо. На сьогодні надзвичайно великий інтерес викликають онлайн-екскурсії, екскурсії для дітей з особливими потребами та квест-екскурсії. «Квест-екскурсії являють собою поєднання пізнавальної гри-вікторини та класичної екскурсії» [4, с. 104].

Використання елементів квесту дає змогу проводити екскурсію в ігровій формі із загадками й головоломками, пов'язаними з екскур-

сійною тематикою, або у вигляді змагання. Такий спосіб ведення екскурсії може зацікавити людей різних вікових груп і професійної належності. Формується командний дух в екскурсійних групах, подібна практика сприяє знайомству раніше незнайомих людей. За основу квест-екскурсій можна брати традиційну оглядову екскурсію, яка буде присвячена певній події, заходу чи святу. Серед переваг впровадження квест-екскурсій можна виділити їх атрактивність на ринку екскурсійних послуг; аудиторією екскурсій-квестів можуть бути як школярі та студенти, так і дорослі відвідувачі. Така організація надання екскурсійних послуг дасть можливість краще засвоювати екскурсійний матеріал та зробить сприйняття його цікавим та інтерактивним.

«Діти з особливими потребами в наш час привертають пильну увагу освітян та громадськості багатьох країн, в тому числі й України. Науково-педагогічні спостереження спонукають до таких висновків: залишається актуальною потреба в інтегруванні таких дітей у сучасне суспільство, підготовки їх до життя і праці в умовах соціуму», – зазначає Н. Постоюк [9, с. 469].

Фонд Президентів України вже має таку практику проведення екскурсії для дітей з особливими потребами. Учень 8-го класу гімназії № 179 та вчитель історії України 11 листопада 2020 р. звернулися до Фонду для проведення екскурсії та надання інформативного матеріалу. Школяр збирав інформацію щодо написання наукової роботи про подарунки президентам України у дипломатичному протоколі: їхня роль та значення. Співробітниками було проведено інтерактивну екскурсію, під час якої взаємодія відбувалася між екскурсантами, науковими співробітниками Фонду та музейною колекцією. Було надано повну інформацію, яка містила текстову інформацію і фотоматеріали. Після проведення екскурсії зроблено висновки, що всі мають право на екскурсійні послуги, тільки в силу свого фізичного стану цій категорії відвідувачів повинно приділятися більш уваги та ретельний підхід щодо організації та проведення екскурсії.

Висновки. Проаналізувавши фактори конкурентоспроможності екскурсійних послуг, слід відзначити гостру необхідність збільшення різноманітності форм екскурсійного обслуговування з використанням інноваційних та інформаційних технологій та впровадження нових видів екскурсій у Фонді Президентів України, таких як: онлайн-екскурсії та екскурсії для дітей з особливими потребами; квест-екскурсії для школярів, тематичні відеоролики для людей старшого віку. Тому актуалізація питання шляхів розвитку екскурсійної діяльності Фонду Президентів

України потребує подальшого ретельного дослідження, більш детальної розробки та запровадження нових методів проведення екскурсій.

Щодо **перспектив** то ми переконані, що з часом частка дистанційного обслуговування користувачів НБУВ буде зростати. Найкраще тому підтвердження – досвід зарубіжних країн, насамперед європейських та країн Північної Америки. Специфічним «стимулом» до запровадження нових форм екскурсіїного обслуговування в установах культурно-просвітницької сфери стала всесвітня пандемія COVID-19. Отже, співробітники Фонду Президентів України для того щоб на належному рівні конкурувати з іншими установами й організаціями та збільшувати коло своїх прихильників, мають освоювати та впроваджувати не тільки зарубіжний досвід у цій сфері, а й пропонувати нові креативні ідеї для збільшення онлайн- та офлайн-аудиторій відвідувачів.

Список бібліографічних посилань

1. Галаган Л. Фонд Президентів України: призначення, функції, діяльність. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 25. С. 108–113.

2. Ганчук О. В. Організація групової пізнавальної діяльності студентів у процесі навчальних екскурсій з географії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02. Київ, 2014. 20 с.

3. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2016. 144 с.

4. Левченко А. С. Розвиток сучасних напрямів екскурсійної діяльності: екскурсія-квест. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/53002/1/%D1%874-104-106.pdf>

5. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг : навч.-метод. посіб. Одеса : Астропринт, 2011. 216 с.

6. Нездоймінов С. Г., Петрова А. С. Напрями підвищення конкурентоспроможності екскурсійних послуг туристичних підприємств. *Економіка і суспільство*. Мукачівський державний університет. 2018. Вип. 15. С. 425–431. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/65.pdf

7. Покоłodна М. М. Організація екскурсійної діяльності. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бектова, 2017. 180 с.

8. Польовик С. М. Бібліотечно-архівна колекція «Фонд Президентів України» як джерело формування документних комунікацій. *Бібліотекознавство*. *Документознавство*. *Інформологія*. Київ, 2012. № 34. С. 77–81.

9. Постоюк Н. В. Ідеї Д. Л. Сергієнка: Проведення екскурсій для дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. пр. Київ, 2009. № 6(8). URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/197>

10. Про Положення про Фонд Президентів України. Указ Президента України від 11 жовт. 1996 р. № 936/96. *Зб. Указів Президента України / Адміністрація Президента України*. Вип. 4. Ч.1 (жовт. – листоп. 1996 р.). Київ, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936/96#Text>

11. Чепуренко Я. Фонд президентів України як бібліотечно-архівна колекція. *Бібл. вісн.* Київ, 2002. № 4. С. 2–11.

References

1. Halahan, L. (2009). Fond Prezydentiv Ukrainy: pryznachennia, funktsii, diialnist [Fund of Presidents of Ukraine: purpose, functions, activities]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 25, 108–115 [in Ukrainian].

2. Hanchuk, O. V. (2014). Orhanizatsiya hrupovoi piznavalnoi diialnosti studentiv u protsesi navchalnykh ekskursii z heohrafii [Organization of group cognitive activity of students in the process of educational excursions in geography]. *Candidate thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Korol, O. D. (2016). Orhanizatsiia ekskursiinykh posluh u turyzmi [Organization of excursion services in tourism]. Chernivci: Cherniveckyj nacional'nyi universytet [in Ukrainian].

4. Levchenko, A. S. Rozvytok suchasnykh napriamiv ekskursiinoi diialnosti: ekskursiia-kvest [Development of modern directions of excursion activity: excursion-quest]. Retrieved from <http://eprints.kname.edu.ua/53002/1/%D1%874-104-106.pdf> [in Ukrainian].

5. Nezdoiminov, S. H. (2011). Orhanizatsiia ekskursiinykh posluh: navchalno – metodychnyi posibnyk [Organization of excursion services: educational and methodical manual]. Odesa: Astroprint [in Ukrainian].

6. Nezdoiminov, S. H., Petrova, A. C. (2018). Napriamy pidvysshchennia konkurentospromozhnosti ekskursiinykh posluh turystychnykh pidpriemstv [Directions for increasing the competitiveness of excursion services of tourist enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*. Mukachivskyy Derzhavnyi Universytet, 15, 425–431 [in Ukrainian].

7. Pokolodna, M. M. (2017). Orhanizatsiia ekskursiinoi diialnosti [Organization of excursion activities]. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Bektova [in Ukrainian].

8. Polovyk, S. (2012). Bibliotechno-arkhivna kolektsiia «Fond Prezydentiv Ukrainy» yak dzherelo formuvannia dokumentnykh komunikatsii [Library-archived collection «the fund of presidents of ukraine» as a source of formation documentary communications]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Documentary Science. Informology*, 3–4, 77–81 [in Ukrainian].

9. Postoiuk, N. V. (2009). Idei D. L. Serhiiienka: Provednnia ekskursii dlia ditei z osoblyvymy potrbamy [D. L. Sergienko’s ideas: Excursions for children with special needs]. *Aktualjni problemy navchannja ta vykhovannja ljudej z osoblyvymy potrbamy zbirnyk naukovykh prats – Current Issues of Education and Upbringing of People with Special Needs a Collection of Scientific Papers*, 6(8), 469. Retrieved from <http://ap.uu.edu.ua/article/197> [in Ukrainian].

10. Pro Polozhennia pro Fond Prezydentiv Ukrainy [On Regulations on the Fund of Presidents of Ukraine] (1996). Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11 zhovt. 1996 r. No. 936/96. Zb. Ukaziv Prezydenta Ukrainy / Administratsiia Prezydenta Ukrainy – *Decree of the President of Ukraine of October 11. 1996 No. 936/96. Zb. Decrees of the President of Ukraine / Administration of the President of Ukrain*, 4, Ch.1 [in Ukrainian].

11. Chepurenko, Ya. (2002). Fond prezydentiv Ukrainy yak bibliotechno-arkhivna kolektsiia [Fund of Presidents of Ukraine as a library and archive collection]. *Biblioteknyi visnyk – Library Bulletin*, 4, 2–11 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2021.

Oksana Boyko,

Junior Researcher,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: ksynya_b@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7448-0276>

Tour Activity in the Fund of the Presidents of Ukraine: New Challenges

The purpose of the study is to identify key factors and new challenges which the Fund of Presidents of Ukraine (V. I. Vernadsky National Library of Ukraine) meets in terms of increasing the importance of remote service for the library users. The growing popularity of sightseeing activities created by the Fund of Presidents of Ukraine obviously requires the provision of the highest quality services in this area. The object of the study is the analysis of improving the tour service for visitors of the Fund of Presidents of Ukraine as part of a set of main areas of work of the library. The ways of development of tour activity of the Fund are offered, namely, expansion of a spectrum of services, development of new system of visitors’ activities. The expediency

of introduction of new forms and methods of tour guiding that will promote popularization, in particular, of the gifts collection and the Fund of Presidents of Ukraine as a whole, is considered.

In the modern information space, the problem of increasing the competitiveness of museums, archives, as well as the promotion of libraries collections is solved, in particular, by intensifying tour activities. The museum collection of the Fund of Presidents of Ukraine is gaining great popularity among different age groups of visitors, Ukrainian and foreign media, foreign tourists and guests of Kyiv.

It is obvious that the growing interest in the activities of the Fund is not only due to the interest of Ukrainian media in the the Presidents of Ukraine gifts collection, but also due to increased requests for tours from the library users and the Fund visitors. In fact, the above-mentioned media heat up such interest in society given the special status and role of the President of Ukraine in modern political processes and social transformations. Citizens have always been and will be interested in what the Presidents of Ukraine receive as a gift, of course, and it is even more interesting to see these gifts with their own eyes.

Having analyzed the factors of tour services competitiveness, it should be noted the urgent need to increase the variety of its forms using innovative and information technologies and the introduction of the new ones in the Fund work, such as: online tours and tours for children with special needs; quest tours for schoolchildren, thematic videos for the elderly persons. Therefore, the actualization of the issue of ways to develop tour activity in the Fund of Presidents of Ukraine requires further careful research, more detailed development and introduction of new methods of tour guiding.

Keywords: excursion activities, the Fund of the Presidents of Ukraine, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, communication, excursion activity, guide, innovative technologies.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Випуск 61

**СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ГЛОБАЛЬНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР**

Редактор-перекладач англійського тексту

М. Кушнарьова

Редактори *Т. Дубас, Є. Кабаренкова,*

Л. Сісіна, Ю. Шлапак

Комп'ютерна верстка *Г. Булахової*

Підп. до друку 22.06.2021. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 20,34. Обл.-вид. арк. 19,55.

Наклад 200 пр. Зам. № 11.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.